LYCEUM

COLECȚIA LYCEUM

Scriitori români despre limbă și stil

EDITURA ALBATROS

Scriitori români despre limbă și stil

Antologie, introducere,
comentarii, bibliografie, glosar
de GH. BULGĂR

Ediție revăzută și adăugită

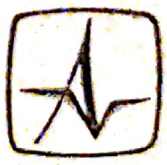

EDITURA ALBATROS

Scanned with OKEN Scanner

Problemele limbii literare au constituit întotdeauna un domeniu de preocupări strîns legate de evoluția culturii, a literaturii, de eforturile novatoare ale autorilor din toate domeniile ; limbajul a fost mijlocul cel mai eficace de cristalizare și de difuzare a ideilor, de stabilire a contactelor dintre oameni și dintre culturi. Or, aceste realizări cer un instrument tot mai bogat, mai nuanțat, mai nou, dar în același timp și exact și subtil, capabil să transpună cu fidelitate imensul tezaur de gîndire și de simțire al unei comunități, al reprezentanților celor mai înzestrați ai comunității. De aceea, azi, ca și în trecut, discuțiile lingvistice și stilistice, cercetările asupra limbii literare, asupra resurselor și tendințelor limbajului literar, ca și asupra stilurilor funcționale, asupra celui beletristic mai ales, continuă să se afirme și să se extindă, ca formă a înnoirii continue a culturii ; cu dreptate numise Eminescu limba „măsurariul civilizațiunii unui popor".

Dacă este așa, contribuția scriitorilor noștri, ca exponenți talentați ai artei limbii, ca inovatori inspirați în domeniul valorificării tezaurului vorbirii obștești, rămîne un bun cîștigat pentru eternitate, un stimulent continuu al cultivării limbii noastre de toate zilele.

„Limba înaintează datorită marșului maiestuos al marilor scriitori", a spus odată Victor Hugo, consacrînd într-o formulă fericită partea de contribuție esențială a scriitorilor la dezvoltarea limbii națio-

nale, problemă despre care au vorbit adesea și scriitorii noștri. Se poate, într-adevăr, urmări cu interes și uimire cîtă pricepere și atașament, cîtă știință și instinct lingvistic au dovedit scriitorii în procesul modernizării culturii, al literaturii și limbii naționale, sporind prin opera lor tezaurul expresiv al limbii obștești.

În acest lung efort de creație și de modernizare s-au conturat adesea inițiative valoroase de înnoire și unitate a limbii, s-au lămurit practici de eficacitate certă, pentru a îmbogăți limba noastră cu elementele necesare unei culturi moderne, tinzînd constant la atingerea unui nivel de dezvoltare pe măsura evoluției moderne a limbilor romanice atît de înrudite cu a noastră, limbi care, în special franceza, au influențat pozitiv *perfecționarea și înnoirea limbii române literare.*

Așa cum în opera scriitorilor este evidentă și instructivă sinteza expresivă dintre *tradiție și inovație,* în comentariile filologice, pe marginea fenomenului lingvistic, apărarea tezaurului moștenit și necesitatea asimilării elementelor moderne, impuse de mersul înainte al omenirii, de progresele civilizației, constituie un cadru teoretic foarte fertil și plin de învățăminte, uneori directive inspirate, în accepția cea mai înaltă a termenului, pentru *cultivarea limbii,* pentru sporirea tezaurului ei istoric.

În aceste comentarii lingvistice și stilistice ale scriitorilor noștri întîlnim referințe esențiale pentru aspectele fundamentale ale dezvoltării culturii și limbii naționale, judecăți realiste în cele mai acute controverse în legătură cu evoluția normală, specific romanică a limbii române. Poziția pe care s-au situat ei a diferit mult uneori de aceea a filologilor, mai ales în epoca pașoptistă și în aceea a Junimii ; dar scriitorii au avut dreptate, pentru că munca lor se aplica tocmai la tezaurul întreg al limbii și, prelucrîndu-l, ei scriau pentru mase, pentru viitor, fără vreo preocupare de sistem preconceput, etimologi-

Scanned with OKEN Scanner

zant sau modernist cu ostentație, făurit pentru inițiați. Realismul lingvistic al scriitorilor a călăuzit dezvoltarea limbii pe acea cale justă a sintezei dintre tradiție și înnoire, care apare ca un just echilibru în fiece operă durabilă a literaturii, în fiecare epocă de răscruce a culturii, cînd modernizarea se impune ca o lege a progresului.

*

Există apoi un aspect cu totul particular al acestor comentarii asupra dezvoltării limbii literare, aspect comun creației literare în general : angajarea în stilul individual al scriitorului a *tuturor arilor istorice și geografice ale limbii,* adică prezența în texte, oricînd situația o cerea, potrivit principiilor *localizării și datării,* atît a arhaismelor, regionalismelor, a cuvintelor familiare, cît și a elementelor de jargon, a neologismelor, termenilor tehnici etc. Astfel, limba scriitorului este o adevărată *enciclopedie lingvistică,* o oglindă a tezaurului valorificat pentru expresivitatea ideilor celor mai moderne, dar și a realităților istorice, evocate de scriitori. Nicăieri nu se vede astăzi mai bine această realitate decît în scrisul lui Sadoveanu, care a cuprins în imensa lui operă toate coordonatele istoriei și geografiei noastre, sau decît în „Caietele Principelui" ale lui Eugen Barbu, în care întîlnim extrase din toate cărțile noastre, vechi și moderne, cu acel viu și poate unic interes față de pitorescul infinit al cuvintelor, imagini ale comediei de obște, ale jocului dinamic al ideilor, în succesiunea discontinuă a momentelor culturii universale.

Evocînd trecutul și aplecîndu-se asupra realităților din jurul lor, asupra frămîntărilor contemporane, scriitorul se adresează de fapt viitorului ; mesajul său solicită atenția posterității, dacă este cu adevărat o operă de înaltă sinteză a adevărurilor vieții.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru asta, el are nevoie de infinite valori lexicale și stilistice, de întreaga capacitate expresivă a tezaurului culturii și limbii naționale. Nici un scriitor al trecutului nostru nu este mai contemporan cu noi decît Eminescu, pentru că nici unul nu a exprimat mai adînc și mai artistic stări de conștiință și aspirații specifice unei comunități, confruntate cu eternitatea. Poetul însă nota pe o pagină de manuscris acel bine cunoscut atașament al său față de trecut în distihul :

Trecutul e în mine și eu sînt în trecut,
Precum trăiește cerul în marea ce-l respiră...

Ms. 2254, f. 40

Ceea ce nu l-a împiedicat să creeze cea mai modernă operă poetică și cea mai combativ-critică proză politică în acele articole care analizau cerințele fundamentale ale vieții obștești, ideile propulsive ale momentului, cu specială privire asupra datoriilor omului solidar cu destinele țării sale : adevărul, munca, știința care garantează progresul, atunci ca și azi.

Nu întîmplător, deci, capitolul Eminescu este și în această antologie cel mai bogat, poetul nostru național asociind creația cu meditația asupra valorilor istoriei, limbii, tradițiilor noastre specifice.

*

Paginile care urmează mai demonstrează un adevăr fundamental al culturii noastre : fără creația literară a marilor scriitori, limba noastră ar fi astăzi numai pe jumătate atît de bogată pe cît este ea în realitate. De ce ? Pentru că viața modernă, axată pe formele cele mai noi ale civilizației, exprimate în termeni noi, cu mulțime de neologisme, a împins la periferia limbii un mare număr de cuvinte vechi,

populare, regionale, de expresivitate certă, pe care numai scriitorii le mai cultivă, le reactualizează din nevoia stilistică a datării și localizării acțiunilor și a ideilor, a personajelor, a amănuntelor pitorești incluse în cărțile lor. În același timp, atracția scriitorului către viitor este cît se poate de firească, presantă chiar, căci meditînd asupra vieții și a oamenilor, asupra marilor întrebări ale istoriei și asupra enigmelor viitorului, scriitorii s-au dovedit adesea a fi adevărați vizionari, deschizători de drum nou pentru generația lor, cum s-a văzut la noi în epoca Școlii Ardelene, a pașoptiștilor, a Junimii sau a scriitorilor care au luptat pentru unirea întregului nostru popor în 1918. Pentru libertatea, demnitatea și progresul poporului nostru au militat și marii scriitori ai epocii noastre dintre cele două războaie, ca și generația mai nouă, care continuă să scrie azi cu sentimentul responsabilității față de destinele societății noastre. În această sinteză dintre trecut și viitor, cu pecetea originală a actualității dinamice și înnoitoare, trăiește semnificația unei strofe cunoscute din *Glossa* lui Eminescu :

Viitorul și trecutul
Sînt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe...

Adevăr perfect valabil și pentru domeniul limbajului literar, văzut ca sinteză, cum spuneam, în fiecare experiment scriitoricesc, un început și o consacrare de valori expresive, fiecare efort individual spre arta cuvîntului deschizînd noi perspective pentru îmbogățirea limbii comune. O operă literară cu temă foarte veche poate avea accente foarte moderne în sinteza stilistică a elementelor de care dispune autorul pentru a numi cît mai *exact* și cît mai *sugestiv* ideile și lucrurile despre care ne

Scanned with OKEN Scanner

vorbește. Numai literatura poate deci actualiza fondul așa numit pasiv al limbii, adică acel domeniu vechi, popular, regional al limbii, care nu mai trăiește în vorbirea contemporanilor ; mai mult : scriitorul poate înnoi valoarea vechilor cuvinte, sensurile lor, prin asocieri metaforice al căror rezultat imediat sînt imaginile noi făcute din cuvinte foarte vechi, uitate sau folosite doar regional, de ex. trecerea de la forma mai veche a unor versuri din *Singurătate* de Eminescu : „Intră-n *cadrul de-ntuneric/ O* icoană de lumină"... — la apariția iubitei —," la o stilizare superioară, la forma definitivă în care contextul este *nou* și mai expresiv, realizat cu termeni vechi și mai rari : *În privazul negru-al vieții-mi/ E o icoană de lumină*... — ceea ce este nou, artistic și mai plastic decît formula precedentă.

*

Cînd în toamna anului 1951 am asistat la Casa universitarilor la acele memorabile întîlniri cu Sadoveanu care ne citea capitole din noul său roman *Nicoară Potcoavă* (apărut în 1952), cu toate că tema lui era foarte veche și o mai tratase în *Șoimii* (în urmă cu aproape 50 de ani), formă care însă nu l-a mai mulțumit, am avut senzația că trăim o grandioasă reconstituire de epopee, povestită în cel mai ales grai actual, fără nimic strident, arhaic, în raport cu vechimea de cîteva secole a realităților evocate, doar ici-colo cîte un cuvînt, cîte o expresie sugerînd trecutul limbii și al oamenilor care puneau în mișcare istoria memorabilă repovestită de marele artist al limbii. Eminescu făcuse la fel în *Scrisoarea III*, sinteză admirabilă de vechime și actualitate, cu accente satirice foarte energice ; antiteza ei a potențat condamnarea păturii suprapuse, politicianismul corupt și lipsa de patriotism a tineretului franțuzit. Din totdeauna sentimentul patriotic s-a

Scanned with OKEN Scanner

întărit prin cunoașterea istoriei, a limbii și a tradițiilor poporului nostru. Se poate vedea în fiecare capitol al acestei antologii legătura organică dintre scriitori și cititorii lor, dintre cultură și limbaj, dintre tradiție și înnoire, cristalizate toate în tezaurul limbii noastre.

Comentariile scriitorilor despre limbă și stil sînt de un mare ajutor pentru înțelegerea mai exactă a năzuințelor culturale ale epocii, pentru pătrunderea în laboratorul creatorului unde, ca într-o retortă, se topesc toate elementele în vederea monumentului literar. Bogăția, noutatea și estetica instrumentului său de comunicare transpar în paginile șlefuite pentru tipar. Așadar, înțelesurile acestui sector al operei scriitorilor noștri sînt multiple și grăitoare, cum bine le-a caracterizat eruditul romanist Charles Camproux, profesor la Universitatea Paul Valéry din Montpellier, directorul reputatei reviste seculare „Revue des langues romanes“: „Reprezentanți ai unui popor care a trebuit să se plăsmuiască singur, ai unui popor amenințat din toate părțile de înstrăinări, nu e de mirare că scriitorii români din toate epocile au avut drept principală preocupare această adecvare, mereu reluată, a semnelor limbii lor la sensurile adevăratelor realități ale acestui popor. Ceea ce în zilele noastre în Franța poate părea subit revoluționar în eseurile unui Barthes și ale altora, a fost, ca să zicem așa, pîinea zilnică a scriitorilor români, sub forme foarte diferite. Deci, sprijinindu-se în mod fundamental pe limba populară, așa încît s-a putut spune că regăsim prezența folclorului sub fiecare expresie a limbii române, scriitorul român a trebuit continuu să redea cuvintelor obștei semnificațiile de care obștea avea nevoie în fiece moment al istoriei sale, fără a recurge la o tradiție intelectuală, fixată odată pe o schemă structurală clasică. Acest fapt a fost și o șansă, de altfel, pentru scriitorul român care a putut afirma, ca o nece-

Scanned with OKEN Scanner

sitate inerentă naturii însăși a limbii române, ceea ce ne-a apărut drept un postulat scriitoricesc, exprimat recent astfel de T. Arghezi : «Scriitorul se preocupă prea puțin de rănile produse spiritului de rutină». În fond, revoluția lingvistică pe care încearcă unii s-o realizeze la noi astăzi, limba română a înfăptuit-o în cursul istoriei sale, prin forța lucrurilor — la acest fapt asistăm parcurgînd antologia lui Gh. Bulgăr." *(Les Lettres Françaises,* 28 VIII 1968, p. 14).

*
* *

Istoria ideilor despre limbă, oglindite în opera scriitorilor noștri, face parte din istoria culturii naționale ; în acest volum se oglindesc pe scurt etapele ei.

Scanned with OKEN Scanner

NOTĂ LA EDIȚIA DE FAȚĂ

Am inclus în prezentul volum sintetic texte noi față de cele prezentate anterior, ținînd seamă și de indicațiile programelor școlare privitoare la autori și curente literare. Spațiul restrîns al acestui volum ne-a impus omiterea unor materiale de interes necontestat ; o eventuală ediție viitoare, în două volume, le-ar putea cuprinde desigur mai satisfăcător, avînd în vedere faptul că istoria literară profită de asemenea antologii, care conturează, în fapt, o istorie a ideilor și a culturii românești, atît de necesară, atît de așteptată de mult timp.

Prefața pe care eminentul istoric literar și critic generos Perpessicius a scris-o pentru ediția anterioară a acestei antologii (ceva mai amplă, apărută la Editura didactică și pedagogică, 1966), am așezat-o ca *postfață*, ca un fel de concluzie a volumului. Este inutil să mai spun cît datorează autorul acestui volum ilustrului eminescolog, la care toți cărturarii generației mele am făcut școală.

Am alcătuit și o mai amplă bibliografie, atît a izvoarelor din care s-a constituit această antologie, cît și a studiilor despre evoluția, originalitatea, perspectivele limbii române literare, în ansamblul dezvoltării culturii noastre moderne. Cei studioși vor avea în ea o orientare, oricît de sumară, totuși, s-ar dovedi ea pentru exigențele erudiției de azi. Tineretul studios are astfel sub ochi o oglindă a cercetărilor anterioare și un stimulent pentru năzuințele lui firești de a îmbogăți cultura noastră cu noi investigații.

GH. B.

Scanned with OKEN Scanner

CONȘTIINȚA LIMBII ȘI FORMELE CULTIVĂRII EI

Ca singură moștenitoare și continuatoare directă a limbii latine orientale, limba română prezintă un remarcabil caracter de originalitate romanică, subliniată de mulți savanți români și străini. În secolul trecut, filologul german Körnbach evocase, la 1850, surprinzătorul aspect conservator latin al limbii noastre, iar după el Scherr, citat de Eminescu, prețuia în a sa *Istorie generală a literaturii* (1862) frumusețea și bogăția expresivă a acestei limbi.

Mai aproape de epoca noastră, acum mai bine de un deceniu și jumătate, renumitul savant suedez Alf Lombard, autorul acelui monumental studiu *Le verbe roumain* (2 volume, 1226 p.), cea mai întinsă monografie asupra unui capitol de gramatică românească, spunea într-o conferință la Academia Română: „Studiul limbii române are o mare importanță lingvistică, în primul rînd pentru cercetările comparate în domeniul limbilor romanice... Dar importanța lingvistică a limbii române nu se manifestă numai în studiul comparat al limbilor romanice, ci și în domeniul lingvisticii generale. Renumitul lingvist finlandez V. Kiparski, recunoscut slavist și bun romanist, a scris într-una din revistele noastre (*Neuphilologische Mitteilungen*, 1944, p. 42), acum cîțiva ani, că limba română este «din punct de vedere lingvistic cea mai interesantă din Europa». Părerea aceasta poate fi considerată ca subiectivă. Dar eu pot să spun fără ezitare că nu există pe continentul nostru și poate în lumea întreagă altă limbă a cărei istorie să prezinte aceleași probleme de

Scanned with OKEN Scanner

importanță fundamentală pentru lingvistica generală (*Studii și cercetări lingvistice*, 1957, nr. 1, p. 7—8).

Specificul limbii române, despre care a fost vorba în ultimul secol, de cînd relațiile romanice s-au intensificat mereu, iar limba noastră s-a „reromanizat" sub influența latinei savante, a limbilor franceză și italiană de două secole încoace, este rezultatul evoluției istorice neîntrerupte pe pămîntul vechi al Daciei, în condiții aparte, într-un mediu istoric total diferit de acela al limbilor romanice occidentale, mai mult : complet izolată de acestea, vreme de mai bine de un mileniu, totuși limba română s-a păstrat romanică în chip miraculos, pentru că a rămas vie conștiința puterii sale de a înfrunta vitregiile istoriei, a menținut unitatea poporului, forța lui spirituală, tradițiile lui specifice. De aceea, acum aproape un secol, Hasdeu spunea că, lingvistic și istoric, limba noastră trage în balanța studiilor romanice cît toate celelalte limbi romanice la un loc, iar îndată după primul război mondial, Pușcariu, în discursul său de recepție la Academie, fixa sintetic astfel importanța limbii noastre în cîmpul cercetărilor de filologie romanică : „Comparată cu limbile romanice de vest, limba română arată, pe lîngă asemănările cari se explică prin substratul comun, deosebiri esențiale. Aceste deosebiri se împart în trei categorii mari. Pe de o parte, limba noastră apare mai conservativă decît celelalte limbi romanice, păstrînd elemente cari aiurea s-au pierdut și au fost înlocuite cu altele. Pe de altă parte, inovațiuni de limbă cari, la despărțirea celor două grupe, existau în germene, dar nu ajunsese să se dezvolte, se găsesc la noi și la romanii din vest, dar evoluția lor e diferită. În sfîrșit, în dezvoltarea mai departe, fără legătură, a celor două grupe de limbi, aflăm schimbări noua ale substratului comun de limbă, deosebite în vest și în est" (*Locul limbii române între limbile romanice*, 1920, p. 25).

Pornind de la datele acestui studiu fundamental, în ultimul deceniu, numeroși lingviști au adus importante contribuții la cunoașterea specificului romanic al limbii noastre în raport cu romanitatea vestică, luînd în consi-

Scanned with OKEN Scanner

derare evoluția istorică specifică a celor două arii și delimitînd originalitatea de structură a acestor limbi actuale, inclusiv aspectele modernizării lor în condiții istorice diferite (I. Iordan, Al. Graur, Al. Rosetti, D. Macrea, W. Bahner, Al. Niculescu, M. Sala etc.). Recent, tot Alf Lombard a publicat o excelentă sinteză : *Destinele latinității orientale*, în care evocă circumstanțele formării limbii și a poporului român, persistența romanității și originala sinteză a influențelor istorice, datorate și mediului geografic în care am trăit. „Concordanțele dintre antichitate și timpurile moderne sînt prea evidente pentru a ne permite să înlăturăm teoria menținerii limbii latine la nord de Dunăre... Dacă este deci adevărat că latina s-a menținut în Dacia, fără întrerupere, din secolul al II-lea al erei noastre, și asta în ciuda unui mileniu de invazii străine de tot felul, cu toate implicațiile sociale, care au rezultat, cu toată izolarea totală începînd din secolul al VI-lea, dacă adăugăm la asta că această latinitate a supraviețuit nu ca o epavă aruncată la mal de valuri, nu ca un rest, niște rămășițe, ci sub forma unei limbi înzestrate cu toată vitalitatea și cu toată forța evolutivă a marilor limbi naționale moderne, fiind actualmente vehiculul gîndirii a 20 de milioane de oameni ; dacă ținem seama de acești diverși factori, putem înțelege bine cîtă dreptate avea Fernand Lot cînd vorbea despre *miracolul românesc*“ (*Tribuna României*, 1973, nr. 5, p. 10—11).

Dar acest miracol se explică prin rezistența istorică a unei conștiințe inflexibile în fața dramelor istoriei noastre, o conștiință a continuității, a unității, a romanității pe care au evocat-o încă din mijlocul secolului al XV-lea umaniștii italieni, călători prin țările române, ca și alți călători, istorici, memorialiști care au vorbit cu surprindere de această insulă a romanității în sud-estul Europei (a se vedea seria de volume : *Călători străini despre țările române*, ultimul volum, V, 1973). Să mai consemnăm unele contribuții de sinteză și adîncime, cu valorificarea vechilor documente, semnate de W. Bahner (Berlin) : *Zur Romanität des Rumänischen*, 1957, Șerban Papacostea : *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Mo-*

Scanned with OKEN Scanner

yen-Âge, 1965 ; Mariano Baffi (Roma) : *La latinità dei Romeni*, 1967 ; iar mai recenta carte (teză de doctorat) a lui A. Armbruster : *Romanitatea românilor, istoria unei idei* (1972) pune în lumină resorturile spirituale, etnice și istorice ale comunității românești, sudată prin limbă în primul rînd, prin conștiința descendenței romanice, mereu vie în popor : „Tradiția cea mai veche și cu cea mai lungă durată este cea autohtonă, românească, ce corespunde conștiinței neamului românesc despre originea sa romană. Existența și autohtonia acestei conștiințe au fost mult timp negate ; dar nu e mai puțin adevărat că majoritatea istoricilor care adoptaseră acest punct de vedere s-au convins mai devreme sau mai tîrziu de netemeinicia acestui punct de vedere negativ ; ei au adus valoroase și noi dovezi privind natura autohtonă a acestei conștiințe românești. Tradiția autohtonă a ideii și conștiinței romanității la români se bazează înainte de toate pe numele propriu purtat de români, etnicon ce se regăsește atît în denumirile externe aplicate românilor cît și în numeroase nume de persoane și în toponimia prezentă pe întregul teritoriu locuit de români" *(Op. cit.* p. 244).

Cînd apar documentele scrise, de la primul păstrat pînă azi : *Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung* (1521), faptele istoriei și conștiința unității și a romanității poporului capătă o cristalizare elocventă, orice controversă trebuind confruntată cu realitatea graiului, cu specificul structurii tradițiilor și al limbii noastre. Chiar de la apariția primelor cărți tipărite, exprimarea conștiinței limbii, a necesității ei în mișcarea către progres, aspirația firavă încă spre cultivarea limbii, care e un atestat esențial al națiunii, o componentă a etnicității, capătă loc în paginile atît de modeste adresate obștii doritoare de lumină, de mîngîiere sufletească. Puntea dintre trecutul întunecat și lucrarea primilor traducători, a primilor autori, o formau amintirile istorice, glasul doinelor, bogăția folclorului transmis, limba care le aduna pe toate în tezaurul de sensibilitate românească. Găsesc un pasaj excelent de glorificare a acestei tradiții folclorice, sinteză de limbă și lite-

Scanned with OKEN Scanner

ratură, în paginile semnate de prof. H. Jacquier, din care citez: „Puține limbi dintre acelea care fuseseră odată strălucitoare au fost constrînse de condițiile istorice să ducă o viață nocturnă atît de prelungită ca limba română. Dar aceasta a știut să smulgă istoriei și un cîștig: munca aceea de elaborare milenară fiind dusă exclusiv de popor, limba a ieșit la capăt cu o savoare populară fără pereche și aptă pentru creațiile cele mai admirabile ale folclorului. Se poate vorbi chiar de o prezență latentă a folclorului sub fiecare expresie din acest limbaj popular. Generațiile din ultimele secole au știut să persevereze în aceste valori de cultură, modeste și totuși prețioase, atunci cînd au pornit să cultive limba ca să facă din ea o limbă literară capabilă să răspundă cerințelor moderne. Acest merit este al tuturor; îndeosebi toți scriitorii, pe lîngă inovațiile introduse, au vrut și au știut să mențină vii caracterele populare ale limbii; chiar în inovațiile introduse ei s-au supus tendințelor străvechi ale vorbirii poporului. Îndoită strădanie, care cere astăzi de la toți nu numai respect pentru limbă, ci și recunoștință pentru înaintași" *(Laudă limbii române,* în rev. *Steaua,* Cluj, nr. 100, iunie 1958).

Am consemnat aceste adevăruri aici pentru a avea o privire de ansamblu asupra importanței deosebite pe care a avut-o limba, conștiința acestui liant sufletesc al unei comunități compacte, rezistente în dezvoltarea istorică a poporului nostru. Datele recente despre limba noastră subliniază originalitatea ei și forța structurii sale interne. Atunci cînd limba a început să exprime nu numai simple trebuințe ale legăturilor dintre oameni, ci și aspirațiile, sentimentele, imaginația lor, eforturile lor spirituale și materiale, formele cultivării limbii au prins contur, de la cele mai simple pînă la modelarea artistică a limbii de azi. Putem urmări astfel ideile dominante ale epocilor istorice de evoluție a scrisului nostru, de la primele traduceri religioase la cronicari, la renașterea inițiată de Școala Ardeleană, ajungînd în secolul trecut cînd toate aspec-

Scanned with OKEN Scanner

tele modernizării și cultivării estetice a limbii naționale au fost ilustrate prin creații durabile. Vom reține în partea introductivă a fiecărui capitol acele opinii deosebite care promovau cultivarea limbii, fără să fie însă emise de scriitori ; mulți oameni de cultură, care nu s-au remarcat prin opere literare, au adus contribuții originale la dezvoltarea limbii naționale, așa cum se poate vedea mai ales din *Bibliografia limbii literare*, inițiată de Tudor Vianu, și din alte documente publicate în ultimii ani. Problemele dezvoltării, modernizării, rafinării estetice a limbii au preocupat pe toți autorii, desigur în primul rînd pe scriitori, care au fost, cînd a trebuit, excelenți îndrumători ai cultivării limbii, conturîndu-se evolutiv acele principii care puteau satisface cerințele epocii, nevoile de fixare și de stimulare a adevărurilor de care au depins existența și înaintarea noastră.

* * *

Ideea dominantă a primelor cărți tipărite — traduceri religioase — a fost exprimată foarte simplu și realist : cărțile se tipăresc pentru ca poporul să înțeleagă cît mai ușor cuprinsul lor, deci limba lor trebuie să fie cît de limpede, cît mai aproape de graiul viu, ceea ce nu se putea atît de ușor realiza, dat fiind conformismul secular al textelor sacre, cu formule fixe, cu expresii calchiate adesea după grai străin, cu termeni și construcții străine de fondul istoric-popular al limbii noastre. De aceea, în acele modeste prefețe, în prologuri sau epiloguri originale, cuvîntul a *înțelege* are o frecvență mare : e un cuvînt-cheie ; era o aspirație supremă a traducătorului, o exigență firească a destinatarului, poporul modest căruia îi erau adresate mai ales primele traduceri.

Din conștiința limbii a derivat, în acele prime începuturi de scris românesc, convingerea necesității cărților tipărite în limba română, modalitate de a aduna mai strîns poporul în jurul tradițiilor, al comunității de limbă, prin cultura specifică de tip popular. Se afirma de fapt

Scanned with OKEN Scanner

un adevăr fundamental prin aceste cărți : că poporul unit era împărțit nedrept în state diferite ; conștiința mereu vie a unității, precum limba era unică, solidaritatea tuturor provinciilor românești se exprimau prin cărțile adresate tuturor, în același grai ; sau, cu vorbele lui Iorga: „Marele merit al acestor cărți e poate acesta, că, trecînd hotarele, au adunat sufletește, prin viață culturală, pe toți românii laolaltă. Prin ele, mai mult decît prin vechile manuscrise, care circulau greu și se copiau puțin, nedesăvîrșit, s-a întemeiat o viață literară comună a tuturor românilor. Prin ele... s-a întemeiat ceva neprețuit pentru orice popor, căci cuprind în sine ceva ce va da formă gîndului și simțirii generațiilor care vor urma : limba literară" (*Istoria literaturii române,* 1927, p. 192).

Din *primele texte traduse* apare consecvent afirmată conștiința limbii ca factor de înțelegere a ideilor propagate ; ca orice început, mînuirea limbii poporului, alta decît aceea a scrierilor sacre, exprimarea este timidă, destul de șovăielnică, firește, din cauza prescripțiilor dogmatice severe. Acele texte erau de secole fixate în formule fixe, sacrosancte ; era necesară o luptă adevărată pentru a le putea transpune în românește ; în sprijinul acestui plan veneau și unele recomandări de autoritate, cum spunea Coresi în scurtele lui prefețe sau postfețe la cărțile traduse. Manuscrisele apărute în Maramureș sînt revizuite, rescrise într-un limbaj mai accesibil românilor de pretutindeni, cuprinzînd unele referințe la necesitatea comunicării în limba românească, în limba poporului ; iată cîteva extrase din scurtele epiloguri ale lui Coresi :

— *„...mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît 10 mie de cuvinte neînțelese, în limbă străină"*. Evangheliarul românesc, *epilog 1561).*

„Românește am scris acest Molitvenic *cum să înțeleagă... oamenii ce ascultă."*

Această legătură, clar exprimată, între popor și limbă, identitatea dintre mase și expresia lor spirituală prin limbă capătă o formă din ce în ce mai limpede și mai

nouă, în concordanță cu dezvoltarea conștiinței culturale și politice mai evoluate. Domnul Moldovei Vasile Lupu, care a patronat *Cazania lui Varlaam* din 1643, se adresa către „toată semenția românească" atunci cînd spunea cu satisfacția omului care a realizat o operă deosebită : „Dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească". Să se remarce aici dublul sens și dubla folosire a cuvîntului limbă : sensul de popor, unitate etnică avînd o anumită limbă, și sensul de unealtă de comunicare mai presus de graiul regional, de unealta individuală și neevoluată. „Carte pre limba românească" era într-adevăr un dar menit să țină trează conștiința unității și să sporească rîvna spre cultură.

În configurația culturală a epocii vechi, după traducerile lui Coresi, sînt de reținut numele lui Varlaam, Simion Ștefan, Dosoftei și Antim Ivireanul, care au făcut eforturi conștiente pentru ridicarea limbii pe o treaptă de expresivitate nouă în raport cu limba vorbită. Începe deci prin ei să se afirme o conștiință a cultivării limbii, o nouă cale de îmbogățire și șlefuire a graiului viu ; mai mult : învățătura cît mai înaltă este în folosul limbii, zice Varlaam, iar Simion Ștefan, luminatul mitropolit al Ardealului, simte nevoia neologismelor față de avuția străveche a limbii naționale ; Dosoftei și Antim Ivireanul creionează primele imagini poetice în sprijinul activității lor culturale mai complexe.

Dacă graiurile sînt diferențiate prin regionalisme, iar formele populare au nevoie uneori de un anumit retuș stilistic pentru a înălța expresia, acești primi scriitori aspiră la unitatea limbii, la strălucirea metaforelor, după modelul cărților din care se inspiră, cu bogata tradiție a culturii antice ; un poet, zice Dosoftei, „grăiește zidire și mîngăiere", iar cuvîntul avîntat al oratoriei lui Antim solicită nu numai pe ascultătorii epocii, ci și pe cititorul de azi al operei sale, pentru că „toată exacta mașinărie a cazaniei destăinuie un orator excelent și un stilist desăvîrșit. *Didahiile* rămîn și azi vii" (Călinescu).

Scanned with OKEN Scanner

Iată cîteva extrase din opiniile acestor autori, despre limbă :

„...limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi. Și și pentru lipsa dascalilor ș-a învățăturei. Cît au fost învățînd mai de multă vreame acmu nice atîta nime nu învață. Pentr-acea de nevoie mi-au fost ; ca un datornic ce sînt... cu talantul ce mi-au dat să-mi poci plăti datoriia macar de cît, pînă nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei“ (Carte românească de învățătură, *Iași, 1643*, Cuvînt către cetitoriu).

„...Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip ; pentru aceea cu nevoie poată să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru, unii într-un chip, alții într-alt chip ; au veșmînt, au vase, au alte multe nu le numesc într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așea și cuvintele acealea sînt bune carele le înțeleg toți. Noi derept aceea ne-am silit den cît am putut să izvodim așea cum să înțeleagă toț, iară să nu vor înțeleage toț , nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr-alte țări, de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiesc toț într-un chip“ (*Simion Ștefan*, Predoslovie către cetitori, *în* Noul Testament, *1648, Bălgrad).*

Dosoftei pune definitiv temelia limbii la difuzarea cultului, fixînd în operele sale un cadru mai vast și mai elastic, atît pentru traduceri cît și pentru prelucrări libere, pentru poezie chiar, fiind considerat cel dintîi poet al nostru (*Psaltirea în versuri*, 1873, peste 8600 de versuri). Prin el se afirmă mai susținut efortul perfecționării limbajului literar. Iată cîteva opinii rostite în limba epocii :

„Iubite cetitoriu, să socotești aciastă tablă, că-ntr-însa am îndireptat bogate cuvinte ce se află schimbate într-aciastă carte, carile rumâniia nu să potrivește cu sirbia,

pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui sfeaftii Ieronim, carele-i elineaște și lătineaște și evreiaște. Deci noi de pre-acel izvod foarte am silit de-am pus cuvintele precum să află acolo. Iar pentru ciale schimbate și pentru greșuri, iată c-am indireptat cu acest meșterșug precum să viade aici" (Psaltirea de-nțăles, *Iași, 1680)*; sau în alt loc: *„...într-atîta lungă vreame scriind și tălmăcind cîte am putut birui în acești veaci grei a țării — abiia cu mult greu am scris și această svîntă carte, de o am tălmăcit rumâneaște pre limbă proastă*" (Viața și petrecerea sfinților, *Iași, 1682—86).*

Cu Antim Ivireanul limba literară face un pas înainte, stilul oratoric realizînd construcții și imagini de reală valoare expresivă. Conștiința limbii, a puterii cuvintelor alese, se asociază cu gustul pentru frumusețea sintagmelor, pentru sonoritatea latină a vocabulelor, pentru elasticitatea insinuantă a frazei (cum a demonstrat recent într-un studiu mai întins despre *Antim, — logos și personalitate,* cercetătorul Eugen Negrici, Craiova, 1971). Autorul *Didahiilor* nu a vorbit mult despre rosturile limbii, dar a practicat oratoria și scrisul cu o înaltă conștiință a valorilor spirituale pe care le pot cultiva cuvîntul ales, fraza armonioasă și metafora plastică. Iată doar două citate din proza lui originală:

„A povesti lucruri minunate iaste dată oamenilor celor învățați. A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor iaste dată ritorilor. A discoperi taini mari și preste fire iaste dată celor ce sînt desăvîrșiț întru bunătăți" (Predici, *1962, p. 98)*; *„Să vorbesc? Dar ce cuvînt vrednic va putea să aducă mintea mea cea proastă și neștiința învățăturii mele, ca să poată mări, după cum să cade vredniciilor lor cele mari? Să tac iar? Mă tem că mă voi osîndi, ca un nemulțămitor și ca cela ce ascunde facerile cele mari de bine...*" (Ibid., *p. 125).*

Stilul poetic prin Dosoftei, cel retoric prin Antim, concomitent cu aspirațiile erudite, științifice ale primilor

Scanned with OKEN Scanner

autori laici, au fost asociate cu difuzarea cărților populare, cu sursa infinită a limbajului viu, a inventivității creatorului anonim, cu apariția primelor texte juridice, deci într-un stil mai riguros, căutînd exactitatea în primul rînd.

Avem astfel, dintr-odată, în secolul al XVII-lea, configurația unei reale îmbogățiri a limbii, sub presiunea cerințelor vremii și sub influența atîtor modele de strălucită cultură clasică veche. „Literatura populară scrisă capătă timbrul local al oralității. Literatura de tip religios, fiind traducere de pe texte bizantino-slave, este servilă de cele mai multe ori originalului, introducînd termeni și topică ce nu se potrivesc spiritului limbii poporului (prefețele sau postfețele la asemenea texte au o altă cursivitate)" (I. C. Chițimia și Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*, 1963, prefața). Cărțile populare au sintetizat inepuizabile resurse expresive ale graiului viu, despre care, mult mai tîrziu, Camil Petrescu va spune că reflectă adevărata limbă literară, ca sursă mereu vie a limbajului scriitorilor.

Textele juridice au un aspect diferit : și ele se țin de modele străine de prestigiu, fiind mai ales traduse din grecește ; dar, de la început chiar se infiltrează în redactarea normelor formule, expresii, comentarii în stil popular, pentru că adaptarea românească îmbogățește, acomodează la cerințele mediului textul oficial și, explicîndu-l, îl face accesibil prin termeni autohtoni adăugați la terminologia juridică de tradiție grecească. Această sinteză va stimula îmbogățirea limbii literare și va marca un nou efort către modernizarea graiului popular. Este astfel interesant de reținut că în 1646 s-a tipărit la Iași Pravila lui Vasile Lupu, cu un titlu identic însă cu acela al cărții citate a lui Varlaam : *Carte românească de învățătură* ; avea un conținut juridic însă, nu moral-religios, cu dispoziții administrative, era un început de stil oficial, ceva cu totul nou în cultura noastră. După 6 ani, același text, aproximativ, apare în Muntenia, la Tîrgoviște, cu titlul : *Indreptarea legii* (1652), cu numeroase diferențe de ordin lingvistic, ilustrînd variantele altei regiuni pentru noțiuni

Scanned with OKEN Scanner

și idei comune. Punînd alături cele două îndreptare legislative constatăm multe particularități lexicale și gramaticale în graiul moldovenesc și în cel muntenesc, mai multe decît în textele traduse despre care am vorbit ; peste două secole, Heliade avea să spună despre ele că au stat de fapt la temelia unității și dezvoltării limbii literare.

Cărțile populare, tot mai răspîndite în secolul următor, traducerile și textele juridice au consolidat unitatea limbii, năzuințele perfecționării ei și modernizarea, prin dezvoltarea trebuințelor noi, materiale și spirituale, prin contactul cu modele mai evoluate de limbaj literar, căci, în ansamblu, cărțile care se tipăreau porneau de la modele vechi, de autoritate, cu fond umanist specific, cu multe reminiscențe latino-grecești, ușor de adaptat limbii noastre romanice. Cînd contactul cu celelalte culturi romanice a fost restabilit, cultivarea limbii, îmbogățirea ei au făcut pași mari înainte. Cantemir anticipase renașterea culturii și a limbii naționale, dar eșecul politicii sale, intențiile lui nobile de a se emancipa de sub tutela otomană, care au eșuat tragic la Stănilești, au așezat secolul al XVIII-lea în zona sumbră a regimului fanariot, steril în cultură și retrograd în politică. Lupta pentru limbă a fost și atunci o luptă pentru viață și pentru demnitate națională ; cimentul cel mai puternic al conștiințelor a rămas limba, discuțiile despre căile creșterii ei căpătînd o amploare uimitoare către sfîrșitul secolului, odată cu apariția Școlii Ardelene.

O lungă istorie de lupte și înfăptuiri începea în orizontul renașterii spirituale, pe care nimeni nu o mai putea înfrîna pentru că mergea pe același drum cu renașterea ideilor și cu modernizarea culturilor europene.

Învățămintele istoriei ideilor despre progresul limbii sînt vii în conștiința cărturarilor și a tuturor cititorilor de azi, însuflețiți de nobile elanuri creatoare. Cartea de față poate fi un prilej de meditație și de îndemn pentru a spori însuflețirea colectivă, atît de vizibilă în jurul nostru, față de valorile eterne ale limbii și literaturii române.

Scanned with OKEN Scanner

CRONICARII DESPRE ORIGINEA ȘI SPECIFICUL LIMBII NOASTRE

Povestirile despre trecutul îndepărtat nu puteau exclude problemele limbii, strîns legate de ființa istorică a poporului nostru. De aceea, cronicarii, care sînt autori originali, inspirați din tradiții străvechi și familiarizați cu limba vie, cu resursele expresive ale oralității, afirmă deschis originea latină a limbii, înrudirea ei cu altele mai depărtate dar tot romanice, pornite din aceeași sursă; mai mult: ei pun problema îmbogățirii prin neologisme, după pilda cărților de autoritate, evocate uneori ca izvoare ale documentării dar și ale limbajului epic.

Se știe că primii umaniști români de faimă europeană au susținut latinitatea limbii noastre în mediul savanților europeni și au stimulat interesul lor pentru descendenții Daciei Traiane, izolați secole în șir de romanitatea vestică. Nicolaus Olahus scria în latinește că românii sînt foștii coloniști romani, care „au multe cuvinte comune cu limba latină", iar spătarul Nicolae Milescu, vestitul călător pînă în China, autor al unor evocări unanim prețuite în epocă, sublinia modest că „mai jumătate din limba română este luată de la latini". Miron Costin compară româna cu italiana și crede că noi avem mai multe cuvinte latine decît italienii. Se știe însă că acest fapt pornește de la izolarea românilor, aria laterală a romanității fiind mai conservatoare (româna și portugheza). În De neamul moldovenilor *ca și în* Cronica polonă, *Miron Costin pune adesea alături termeni latini și români pentru a se vedea mai clar înrudirea, descendența directă a limbii noastre: „substantive: homo-omul; sanguis-sînge; caput-capul; facies-fața;...*

verbe : manduco-mănînc ; bibo-beu ; dormio-dorm ; sedeo-ședu ; aro-aru ; semino-samen ; scribo-scriu ; perambulo-preimblu ; audio-aud ; video-vedzu ; calco-calc" etc. *El nu se limitează la simple analogii, ci se ocupă și de versificație, de expresivitate poetică, de influența altor limbi asupra limbii noastre, iar în poema* Viața lumei *ilustrează capacitatea limbii noastre de a exprima în versuri ideile înaintate ale epocii, grija pentru propășire. Cronicarul credea că multe învățături ar mai putea fi răspîndite în limba noastră, „de n-ar fi covîrșit vacul nostru acesta de acum cu mare greotăți". Deci nu numai conștiința limbii, a originalității ei, ci și conștiința puterii ei de factor cultural, viziunea viitorului, cînd marile greutăți se vor diminua, cînd opera literară și cea științifică au să contribuie la emanciparea semenilor. Miron Costin scrie astfel pagini dense și atent supravegheate ; „în unitatea operei sale, el apare ca un scriitor cu preocupări pentru o limbă literară aleasă" (P. P. Panaitescu).*

Cronicarii munteni, mai ales Stolnicul Constantin Cantacuzino, un erudit umanist, care a studiat la Padova și s-a familiarizat cu scrierile vestite ale epocii, nu stau mai prejos în interesul lor pentru știință și literatură. Decît toți mai presus a fost însă Dimitrie Cantemir, domn, filozof, cronicar, savant și literat, folclorist și muzicolog genial, care a lăsat urme adînci în cultura europeană a epocii sale, cărțile lui fiind apreciate unanim, traduse și difuzate în marile centre de cultură ale continentului. La cererea Academiei de științe din Berlin, al cărei membru a fost, Cantemir scrie Descriptio Moldaviae, *cu largi referințe la graiul confraților lui, cu amănunte de ordin dialectal, fonetic și etimologic. Fiind un adevărat* înnoitor al conceptelor și al limbajului, *Cantemir a încercat, atît în politică, din păcate fără succes, cît și în știință și literatură, cu succes personal necontestat, să înnoiască temeliile societății noastre, îmbogățind patrimoniul culturii naționale și universale prin opere capitale, într-un limbaj extrem de variat, cu puternice reminiscențe greco-latine, dar și*

Scanned with OKEN Scanner

orientale și turcești. Vorbind 11 limbi și scriind în cîteva limbi de circulație europeană, Cantemir a fost implicit dus către înnoirea, modernizarea, rafinarea limbii noastre scrise. „Scara tîlcuitoare" de la sfîrșitul Istoriei ieroglifice *oglindește grija lui de a îmbogăți limbajul cu elementele indispensabile pentru o comunicare mai evoluată. Chiar dacă opera lui nu s-a tipărit decît mult mai tîrziu, ideile, exemplul, inovațiile lui au dat imbold dezvoltării culturii naționale.*

Scanned with OKEN Scanner

GRIGORE URECHE

Pentru limba moldovenească [1]

Aşijderea şi limba noastră den multe limbi iaste adunată [2] şi ni-i mestecat graiul nostru cu a vecinilor de pinprejur, măcar că de la Rîm ne tragem şi cu a lor cuvinte ni-s amestecate, cum spune şi la predosloviia letopiseţului celui moldovenesc de toate pre rînd. [...] De la rîmleni, ce le zicem latini : *pîine*, ei zic *panis ; carne*, ei zic *caro ; găina*, ei zic *galena* [3], *muiarea, mulier ; fămeia, femina ;*

[1] Cronicarul se referă desigur la limba română cînd vorbeşte de „limba moldovenească", căci graiul din Moldova nu diferea decît foarte puţin, prin fonetică şi lexic, de cel din Muntenia sau din Ardeal. Unitatea limbii noastre e veche şi a fost statornicită în cărţile bisericeşti la care se referă, cum se va vedea în continuare, adesea mai mulţi scriitori clasici (Heliade, Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Odobescu, Hasdeu), pentru a formula principii realiste de ortografie şi de gramatică, în perspectiva evoluţiei şi modernizării limbii.

[2] Termenul de *adunată* este cu totul impropriu, cum singur cronicarul arată mai jos : structura şi tezaurul limbii române continuă latina populară, cu toate că au fost fixate în uz cuvinte de origini diferite, rezultat al contactului cu vecinii noştri. Formula : „de la Rîm ne tragem" a ajuns celebră : descendenţa noastră latină, romanică, de la Roma, a fost contestată o vreme de unii istorici neinformaţi şi rău intenţionaţi. Problema e clară acum pentru toţi.

[3] Etimologiile lui Ureche au nevoie de serioase rectificări: *găină* e de lat. *gallina ; fămeie* din lat. *familia* (nu din *femina) ; părinte* e din lat. *parens, parentis*, nu din *pater ; cal* derivă din ital. *cavallo*, iar acesta, ca şi cal, din acelaşi lat. *caballus ; prag* e din vechiul slav *pragú*, ca pol. prog ; *căsători* e din *casă* şi suf-*tor*, ambele latine, *cracatiţă* din pol. *krakaćica*.. Astfel de interpretări erau explicabile atunci ; eram abia la începuturile literaturii originale, intuiţia romanităţii limbii şi apropierea limbii noastre de cea latină şi de a frîncilor — nume general pentru popoarele romanice din

părinte, pater ; al nostru, noster și altele multe den limba latinească, că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțelege. Aşijderea și de la frînci : noi zicem *cal*, ei zic *caval ;* de la greci : *strafide*, ei zic *stafida ;* de la leși : *prag*, ei zic *prog ;* de la turci *m-am căsătorit ;* de la sîrbi : *cracatiță* și altele multe ca acestea den toate limbile, carile nu le putem să le însemnăm toate...

Letopisețul Țării Moldovei, ed. L. 1967, p. 73—74

MIRON COSTIN

De neamul moldovenilor

...Înțelege-vei și din capul care se va scrie și de graiul cestor țări că limba este dovadă că, în graiul nostru, pînă astăzi sînt cuvintele unele letinești, iară altele italienești. Să mire un historic, anume Cavație zicînd : „De mirat este că limba moldovenilor și a muntenilor mai multe cuvinte are în sine rîmlenești decît italienești, măcar că italianul tot pre un loc iaste cu rîmlenii. Ce aceea nu-i divă că italianii tîrziu ș-au scornit limba din lătinească, așa de iscusită și desmerdată cît că iaste limbă îngerească îi zic. Întru unele voroave își aduce preste samă cu a noastră, ales cu aceste silave : *dell a, de, de lia voi, voi-siniorio*, cum am zice la noi : *de la dumneata* sau *de la voi*, care, acestea, în limba lătinească, adecă rîmlenească, amu nu încape, ce cură fără acestea în măsurile sale...

*
* *

...Măcar dară că la istorii și la graiul și streinilor și în desine, cu vremi, cu vacuri, cu priminele, au și dobîndesc și alte numere, iar acela carele iaste nume vechiu stă înte-

---

vest — sînt amănunte memorabile, un început al luptei pentru recunoașterea specificului romanic al limbii noastre, problemă care va reveni la toți cronicarii, la Cantemir, dar mai ales la corifeii Școlii Ardelene.

meiat și înrădăcinat, rumân, cum vedem. Că, măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm : *Stii i moldovenește ?*, ce *„știi rumânește ?“*, adecă rîmlenește, puțin nu iaste : *știs romanițe ?* [1], pre limba lătinească.

Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere, iar cece-i de rădăcină nu să mută. Și așa este și acestor țări și țării noastre Moldovei și Țării Muntenești : numele cel derept de moșie iaste român, cum să răspund și acmu cei din țările ungurești lăcuitorii, și muntenii — țara lor — și scriu și răspund cu graiul : *Țara Rumânească*.

Opere alese, 1967, p. 145—6 ; 156—7

Viiața lumii

Predoslovie. Voroavă la cetitoriu

În toate țările, iubite cetitoriule, se află acest feliu de scrisoare, care elinește *ritmos* să chiamă, iară slovenește *stihoslovie* și cu acest chip de scrisoare au scris mulți lucrurile și laudile împăraților, a crailor, a domnilor și începăturile țărîlor și a împărăției lor... Cu această pildă scrisu-ț-am și eu această mică carte, a căriia numile îi iaste *Viiața lumii*, arătîndu-ți pre scurt cum iaste de lunecoasă și puțină viiața noastră și supusă pururea primejdiilor și priminelilor. Nu să poftesc vreo laudă dintr-această puținea osteneală, ci mai mult să vază că poate și limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce să chiamă *stihuri*. Și nu numai aceasta, ce și alte dăscălii și învățături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covîrșit vacul nostru

[1] Lat. *Scis romanice*, cu pronunțare germanizantă, prin polonează ; să se observe și sinonimia : *rîmlenesc-latinesc* și ideea esențială de unitate a poporului și a limbii române, termenul de *moldovenesc* fiind regional și sinonim cu *român* (scris și *rumân*).

Scanned with OKEN Scanner

acesta de acum cu mare greotăţi, şi să fie şi spre învăţături scripturii mai plecate a lăcuitorilor ţării noastră voie...

Ibid., p. 159—160.

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

Istoria Ţării Rumâneşti

...Iar noi într-alt chip de ai noştri şi de toţi cîţi sînt rumâni ţinem şi credem, adeverindu-ne den mai aleşii şi mai adeveriţii bătrîni istorici, şi den alţii mai încoace, că valahii, cum le zic ei, însă noi rumânii sîntem adevăraţi romani şi aleşi romani în credinţă şi în bărbăţie, pe carii Ulpie Traian i-au aşezat aici în urma lui Decheval, dupre ce de tot l-au supus şi l-au pierdut ; şi apoi şi alalt tot şireagul împăraţilor aşa i-au ţinut şi i-au lăsat aşezaţi aici şi dintr-acelora rămăşiţă să trag pînă astăzi rumânii aceştia.

Însă rumânii înţeleg nu numai ceştia de aici, ce şi den Ardeal carii încă şi mai neaoşi sînt, şi moldovenii şi toţi cîţi şi-ntr-altă parte să află şi au această limbă, măcară fie şi cevaşi osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au mai zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe aceştia, cum zic, tot romani îi ţinem, că toţi aceştia dintr-o fîntînă au izvorît şi cură...

După *Pagini de limbă*, antologie de B. Cazacu, 1964, p. 162—163.

DIMITRIE CANTEMIR

Descriptio Moldaviae

...Limba cea mai curată este în mijlocul Moldovei, împrejurul Iaşilor, pentru că locuitorii acestui ţinut, din cauza prezenţei continue a Curţii domneşti, sînt mai şlefuiţi decît toţi ceilalţi. [...] Cei care trăiesc în munţii dinspre Transilvania folosesc destul de des cuvinte ungu-

Scanned with OKEN Scanner

rești, fălcienii alterează moldoveneasca cu vorbirea tătărască, gălățenii cu cea grecească și turcească. Și femeile moldovene au o pronunție deosebită de a bărbaților. Căci ele schimbă silabele *bi* și *vi* în *ghi*, de ex., *bine-ghine ; vie-ghie ;* pe *pi* în *chi*, de ex. *pismă-chizmă, piatră-chiatră ; m* inițial se schimbă în *ng*, greu de pronunțat de alții, de ex. *mie-nghie*. Cine, chiar dintre bărbați, s-a obișnuit odată cu această pronunțare, cu greu, ba nici măcar cu greu, nu se poate dezbăra de ea și trădează totdeauna, ca șoarecele cu gura lui, că a stat prea mult la sînul maică-si, din care pricină asemenea inși sînt de obicei luați în rîs și numiți popular ficior de babă...

*

...Locuitorii Valahiei și ai Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii, dar pronunția lor este mai aspră, încît *giur* valahul îl pronunță *jur*, printr-un *z* polonez sau *j* francez ; *Dumnedzău*, val. *Dumnezeu ; acmu*, val. *acuma; acela*, val. *ahăla*. Ba au mai adăugat chiar cîteva cuvinte necunoscute moldovenilor, pe care totuși în scris le ocolesc cu totul. Ei urmează atît limba cît și ortografia moldovenească, recunoscînd prin asta că limba moldovenească este mai curată decît a lor, chiar dacă antipatia dintre moldoveni și valahi îi împiedică să spună deschis acest lucru...

Descrierea Moldovei, 1973, p. 365, 367.

Istoria ieroglifică

Iarăși către cetitoriu.

Vii ști, iubitule, că nu pentru cei carii într-aceste pomenite limbi pedepsiți sint scara acii am supus, ce pentru ca de împrumutarea cuvintelor streine cei mai nedeprinși, lovind, vrerea-și ca așé a le înțălége și în dialectul strein să să deprindză, că așé unul după altul nepărăsit urmînd, spre cele mai adînci învățături prin hirișă limbă a noastră

a purcede, a să îndrăzni cu putință ar fi. Precum toate alalte limbi de la cea ellinească întîi îndemănîndu-să, cu deprinderea îndelungă și a limbii sale supțiiare și a cuvintelor însămnare și-au agonisit... ; într-acesta chip spre alalte învățături grele, trebuitoare numere și cuvinte dîndu-te ale moldoveni sau a le români silește, în moldovenie ellinizește, și în ellinie moldovenisește...

Opere, Ed. Academiei, 1973, p. 55

Din „*Scara — a numerelor și a cuvintelor streine tîlcuitoare*“

anatomic — el(inește) — cela ce știe meșterșugul mădularelor trupului
avocat — lăt(inește) — cela ce trage pentru altul pîra cu plată
catalog — el. — izvod, catastih, însămnarea numerelor după orînduială
dialog — el. — voroavă carea iaste tocmită cu întrebare și răspundere
erese — el. — stricarea legii, cel ce deschide învățătură minciunoasă
ironic — el. — cuvînt cu carele lăudam pe cel de hulă și hulim pe cel de lăudat, in șagă.
melanholie — el. — boală de voia rea, pătimirea întristării, fiiarea neagră
orizon — el. — zarea pămîntului, marginile ceriului unde să pare că să împreună cu pămîntul
privileghii — lăt. — ispisoacele, uricele, lăgăturile, aședzămînturile mai marilor
tiranie — el. — stăpînire asupritoare, vrăjmășie, silă.

Ibid., p. 57—65

Scanned with OKEN Scanner

STUDIUL ȘI CULTIVAREA LIMBII ÎN CENTRUL ACTIVITAȚII ȘCOLII ARDELENE

Secolul al XVIII-lea are un început strălucit cu opera lui Cantemir și un final de admirabilă modernizare a culturii și limbii naționale prin cercetările erudite ale corifeilor Școlii Ardelene, care introduc concepte și valori noi în manifestările spirituale ale românilor de pretutindeni, solidari în lupta pentru drepturi naționale, pentru emancipare și autonomie politică. Încă în prima jumătate a secolului, neînfricatul luptător iluminist Ioan Inocențiu Micu (Clain), „episcop al bisericii unite din Transilvania", care din 1732 devenise membru al Dietei Transilvaniei, timp de 16 ani a făcut memorii peste memorii forurilor politice din Viena pentru ca românii să fie recunoscuți ca națiune distinctă, de vreme ce era cea mai veche și cea mai numeroasă în Transilvania ; el deținea o copie a Hronicului lui Cantemir, fiind foarte instruit și urmărind să facă din Blaj un mare centru de activitate politică, socială și culturală. A continuat tradiția cronicarilor și a preconizat un vast program de redeșteptare națională prin școli și cărți, prin contacte directe cu marile centre europene de cultură, mai ales cu Roma și Viena, punînd bazele Școlii Ardelene, cu un rol decisiv în modernizarea culturii și a limbii naționale. Cu elanul evocării istorice atît de originale, N. Iorga s-a referit de mai multe ori la acest moment dinamic al resurecției spirituale pornită din Ardeal, ca formă a luptelor politice pentru drepturi egale, pentru apărarea limbii și a tradițiilor naționale : „...în Ardeal nu un mănunchi, ci o pleiadă, nu un predicator în pustie, cu cîțiva ucenici răzleți, ci profeți sărbătoriți se înconjură de ucenici înțelegători și devotați cari repetă cuvîntul

auzit, îl tîlcuiesc pentru alții, scot dintr-însul adevăruri nouă. Și nu mai sînt aici boieri cari vorbesc, cîțiva nobili cu carte, ci preoți, corectori de cărți, învățători, slujbași, medici, toată inteligența nației participă la mișcare, se încălzește de dînsa. De aceea, curentul nu încetează, nu slăbește: în învălmășagul discuțiilor necontenite, în focul luptei fără odihnă, ideile se ascuțesc, caracterele se întăresc, sentimentele se fanatizează. Prin exagerație și fanatism, ca și prin adevăr și iubire de neam biruința se cîștigă de data aceasta. Ideile învietoare au pătruns acum în sîngele poporului român, al poporului român de pretutindeni". (Istoria lit. rom., III, *1, ed. II, 1933, p. 8).*

Deci, în plină epocă feudală, cînd apăsarea fanariotă încerca să dizolve unitatea spirituală și să slăbească moral rezistența românilor la sîngeroasa dominație a forțelor întunecate ostile emancipării și progresului, corifeii Școlii Ardelene promovează o orientare nouă: prin cultură la libertate, demnitate și progres, limba literară fiind dovada cea mai limpede a unității, continuității latine, a justelor năzuințe politice și social-culturale. Este important de subliniat faptul că inițiativele noi și-au găsit temeiul în dezvoltarea activității oamenilor de cultură, în răspîndirea cărților de tot felul, cum am spus mai înainte, în întărirea conștiinței limbii, a necesității dezvoltării și modernizării ei. Odată cu ieșirea în arenă a primilor autori laici și oameni de cultură ridicați pentru drepturile politice ale românilor — cum au fost Cantemir și Ioan Inocențiu Micu (Clain) — se constată, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, realizarea unei unități a limbii scrise datorită difuzării largi a tipăriturilor religioase, „datorită, în special, vastei producții tipografice a celor două mari centre culturale care au fost, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Bucureștii și Rîmnicul-Vîlcea". (*I. Gheție, în* Limba română, *1972, nr. 2).*

Sinteza eforturilor de traducere a primelor cărți cu originala bogăție expresivă a cronicilor s-a amplificat prin scrierile filologice, istorice, filozofice, științifice ale Școlii Ardelene, dînd limbii naționale o nouă forță de expan-

siune, o nouă față, modernă, a resurselor ei. Se cunoaște originala, bogata operă a lui Micu, Șincai, Maior și mai ales I. Budai-Deleanu ; dar și rolul cărților altor autori, în aceleași domenii, este deosebit de instructiv, începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea și continuînd pînă către mijlocul secolului trecut. Studiul structurii latine a limbii, continuitatea istorică neîntreruptă pe pămîntul Daciei, conștiința cultivării limbii și a ideilor moderne, axate pe principii iluministe, care favorizau emanciparea și justiția socială, formează sîmburele ideologic al activității acestei Școli, forța înnoitoare pe care ea a adus-o în cultura națională a epocii : „Cărțile erau pentru ei cărămizi pentru zidirea lumii" — spune metaforic Lucian Blaga despre corifeii Școlii Ardelene. „Și ei se simțeau chemați să pună umărul la zidirea unei lumi în grai românesc." În ce fel ? Tipărind, într-adevăr, un impresionant număr de cărți, de la Elementa linguae daco-romanae sive valachicae *a lui Micu și Șincai, în 1780, la* Hronica românilor *a lui Șincai și la* Istoria pentru începutul românilor în Dachia *(1812) a lui Petru Maior, la* Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi *(1819) și la imensa operă a lui Budai-Deleanu, tîrziu pusă însă în circulație prin tipar. Multe cărți sînt scrise în latinește, limba învățaților din acea vreme ; astfel savanții din alte țări pot lua cunoștință de un popor și de o limbă care continuau în mod surprinzător romanitatea orientală, deși de un mileniu fuseseră izolați românii de celelalte popoare romanice din apus. Cărți bisericești (căci Micu, Șincai și Maior erau preoți, cu studii înalte la Viena și Roma), cărți de istorie și de filologie, traduceri de texte filozofice și cărți de știință apăreau sub îngrijirea lor și a altor autori ca Diaconovici-Loga, Damaschin-Bojincă, Paul Iorgovici, D. Eustatievici, Molnar-Piuariu, Vasile Pop, Ioan Monorai, Radu Tempea, D. Țichindeal, Ștefan Crișan (Körösi) etc., pentru a deschide noi perspective gîndirii și culturii românești din toate provinciile. Seria de gramatici, de studii și dicționare consacrate cunoașterii și cultivării limbii este demnă de toată prețuirea, și astăzi uimindu-ne prin erudiția, consec-*

Scanned with OKEN Scanner

venţa, inventivitatea investigaţiei. Să citãm cîteva opere de importanţă necontestată: Gramatica românească a lui Radu Tempea (Sibiu, 1797); Retorică, adecă învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvîntări (Buda, 1798) a lui I. Molnar-Piuariu; Observaţii de gramatică românească (Buda, 1799) a lui Paul Iorgovici, carte lăudată de Heliade şi retipărită de el în Curier de ambe sexe (II, 1838—40), cu o scurtă prezentare din care citãm un fragment: „În această publicare se va păzi cu scumpătate şi limba şi ortografiia autorului, ca să poată judica filologii noştri cum au fost început bătrînii noştri a cultiva limba, simţind caracterul şi firea limbei şi luîndu-se după metodul cu care italianii, francesii, spaniolii din limba popolului alegînd bunul şi-au format dialectul şi limba literaţilor. Căci contimporan cu fericitul Iorgovici a fost şi autorul Gramaticei rumâneşti Ienache Văcărescul, a căruia Gramatică, întîie ediţie s-a tipărit la Rîmnic şi a doa la Viena, şi de unde se poate vedea atît în Scrisoarea sa către episcopul Filaret ideile sale asupra limbei, cît şi din însuşi totul Gramaticei sale". (p. 79).

O nouă ediţie a Elementelor (tot în latină) a tipărit Gh. Şincai în 1805, afirmînd net voinţa modernizării scrisului românesc şi preocuparea pentru normă, problemă pusă pentru prima dată la noi: „Prin regulile pe care le-am statornicit [în ed. I, lucrată împreună cu S. Micu, n.n.], în care gramatica spre a scrie româneşte cu litere latine, puţin a lipsit să nu facem din limba daco-romană, în ceea ce priveşte scrisul şi cititul, ceva asemănător cu cea franceză". După cîţiva ani, Diaconovici-Loga publică Ortografie sau dreaptă scriere (1818), apoi: Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor (1822) — cu ţel normativ desigur (să se vadă în ambele titluri termenii dreaptă şi îndreptare) — iar mai tîrziu, tot el, Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori (1841), cu vădite preocupări stilistice, înaintea acestui soi de lucrări fiind tipărite adevărate îndreptare de stil în gramatica lui Ienache Văcărescu, Observaţii sau băgări de seamă...,

Scanned with OKEN Scanner

menționată, cum am spus, de Heliade în Curier, ca și în Retorica lui Molnar-Piuariu.

Dintre dicționare vom reține două de importanță capitală: Dictionarium valachico-latinum din 1801 al lui Samuil Micu, tipărit însă abia în 1944 de L. Gáldi (Budapesta, 1944, cu un amplu studiu introductiv), și Lexiconul de la Buda din 1825, român-latin-maghiar-german, cel dintîi mare dicționar al limbii, cel care dovedea străinilor latinitatea limbii, originalitatea ei romanică, avînd corespondențe și în maghiară și germană. Budai-Deleanu ne-a lăsat în manuscris un Dicționar românesc-nemțesc, avînd, ca și cel de la Buda, precizări despre structura limbii.

Acestor activități multiple ale Școlii Ardelene, deschizătoare de noi perspective pentru cultura națională, dar în același timp forme eficace ale luptei politice și sociale pentru emancipare și progres, li s-au consacrat numeroase studii și cercetări noi în ultimul deceniu, mai ales. Au apărut și numeroase texte acum tipărite pentru prima dată: Antologia Școlii Ardelene (3 vol)., Samuil Micu, Scurtă cunoștință a istorii românilor, 1963, Gh. Șincai, Învățătură firească spre surparea superstițiilor 1964, I. Budai-Deleanu, Scrieri lingvistice, 1970, noi ediții critice: Petru Maior, Istoria pentru începutul românilor în Dacia (2 vol., 1970); Gh. Șincai, Hronica românilor (3 vol., 1967—1969, ediție critică, cu un amplu studiu asupra limbii scriitorului, cu lista tuturor neologismelor folosite de Șincai, de Florea Fugariu) etc. Ni s-a dezvăluit prin aceste scrieri adevărata dimensiune a gîndirii și erudiției, a creației moderne multilaterale și a stilului inovator, nu fără merite artistice în mlădierile cuvîntului și ale frazei. Iată un mic pasaj din cartea mai sus citată a lui Samuil Micu, semnificativ pentru concepția nouă, laică, avansată a scriitorului, pe care Lucian Blaga l-a prețuit îndeosebi pentru eforturile lui de a moderniza limbajul și de a introduce noi concepte și termeni filozofici, inexistenți pînă atunci în limbă: „Clirosul — adică preoții, spunea S. Micu — să se deprindză întru filosofie și întru tehnologie, întîi în limba sa și să nu pună toată știința numai în cîntări și în

tipic, adecă să nu socotească că dacă știe cînta și a spune slujba bisericii destul știe". Ca în acest text, în care tehnologie, termen atît de frecvent azi, apare pentru prima dată în limbă, în cărțile lui Șincai, Maior, Budai-Deleanu, vocabularul și construcțiile gramaticale se îmbogățesc mereu, se introduc numeroase neologisme, despre care pînă în ultimul timp s-a spus că ne-au venit mai tîrziu din franceză, în realitate ele aflîndu-se la scriitorii acestui moment istoric de modernizare a culturii și limbii literare; așa sînt, de ex.: administrație, educație, instrucție, constituție, funcția, economie *etc. Modelul latinei medievale a jucat un rol important în modernizarea scrisului corifeilor Școlii Ardelene, care au abordat teme foarte variate, de la filozofie și istorie la filologie, științe și poetică, toate cerînd mijloace adecvate de exprimare și o terminologie tot mai bogată. Exactitatea științifică s-a aflat, ca problemă esențială a limbajului, pe același plan cu inovația metaforică, pe care au cultivat-o acești scriitori adevărați, despre care un istoric literar erudit, ca Al. Piru, a scris, cu dreptate: „Reluînd ideile cronicarilor despre romanitatea poporului român, latinitatea limbii și continuitatea elementului roman în Dacia, istoricii Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Budai-Deleanu și alții) fac din ele instrumente ale demonstrației drepturilor politice ale neamului românesc din Transilvania, justificate de prioritatea existenței lor pe acest pămînt, de originea nobilă, de limba capabilă a exprima cuceririle culturii universale și proprii. Deși proiectate ca opere științifice, lucrările istorice române și latine ale învățaților Școlii Ardelene dobîndesc, prin căldura argumentării și spirit patriotic, ca și prin concepția democratică, prin opoziția față de feudalitate și asuprire, prin bogăția și originalitatea expresiei, însemnate însușiri literare. Operele lingvistice, gramaticale, manualele de retorică, dicționarele au avut un rol important în adoptarea alfabetului latin și în fixarea unor norme ortografice, în impunerea unor norme ale limbii literare, în afirmarea limbii române dincolo de hotarele ei, în progresul roma-*

nisticii europene". (Literatura română premodernă, *1964, p. 15—16).*

Contribuția Școlii Ardelene la cunoașterea, îmbogățirea, modernizarea și cultivarea limbii literare a fost bine pusă în lumină în ultimii ani prin cîteva lucrări importante, semnalate în Bibliografia acestui volum. Subliniem importanța cărții lui Blaga : Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea *(1966), cu aprecierea originalității viziunii filologice a corifeilor Școlii. Mai sînt apoi unele contribuții colective, anonime, în același sens al studierii și cultivării limbii naționale, cum e* Înștiințarea Societății filosofești a neamului românesc *din 1795, care vorbea în termeni foarte moderni despre estetica limbajului : „Toate neamurile au avut sîrguința ca să-și împodobească stilul limbii sale cu usebită și întocmită cuvîntare, cît putem zice că prin poliirea stilului și deprinderea în învățături s-au înălțat firea a multor neamuri pînă la acea înaltă stare a nemuririi".*

De pe astfel de poziții avansate au pornit nenumărate inițiative, concomitent cu acțiunile nobile ale Văcărești lor întru „creșterea limbii românești și-a patriei cinstire".

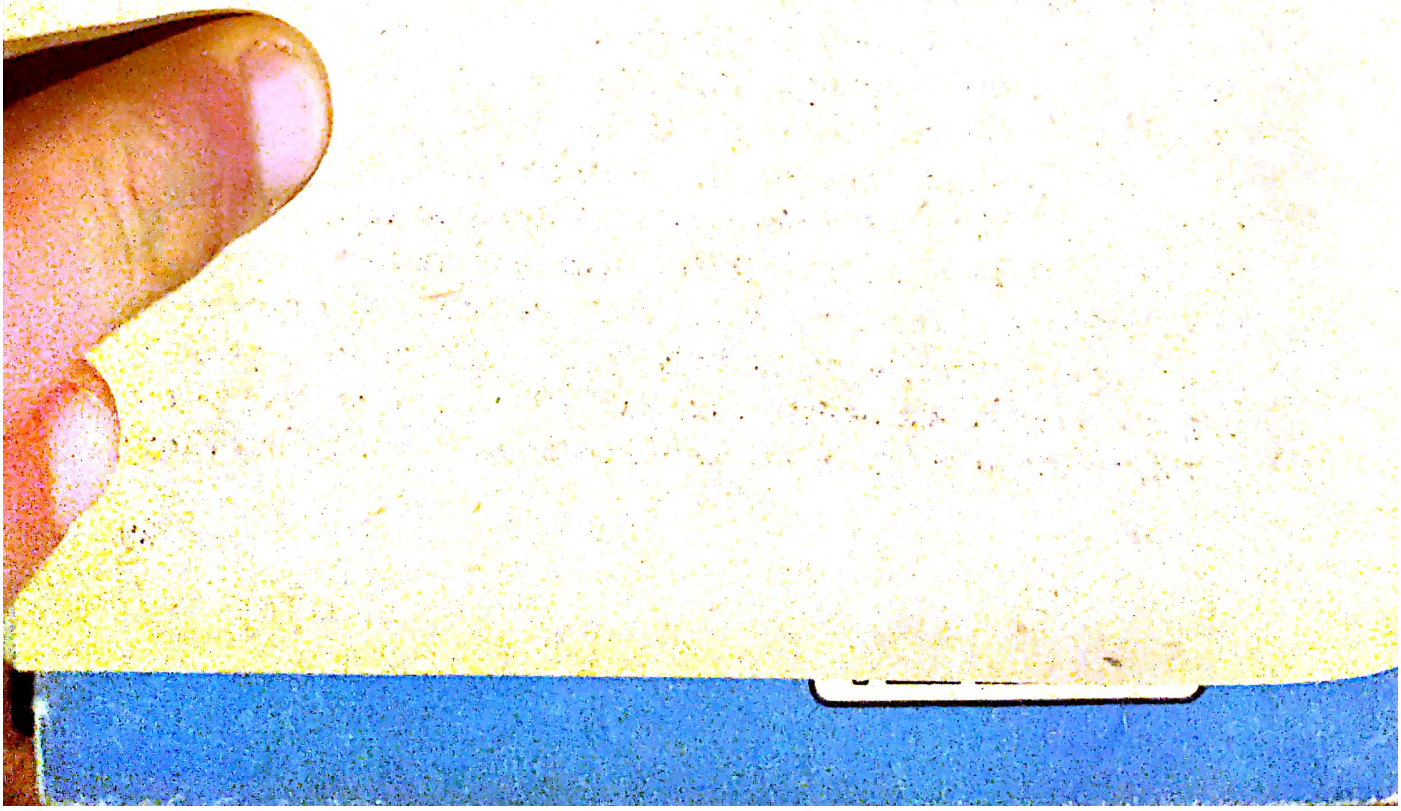

SAMUIL MICU

Scurtă cunoștință a istorii românilor

Să adeverează, a treia, din limbă cum că românii cei ce astăzi sînt în Dachiia sînt din romanii cei vechi, că tot cel ce știe limba cea latinească și cea românească bine cunoaște cum că limba cea românească iaste alcătuită din cea latinească carea, întru atîtea neamuri varvare, măcar rău stricată, tot o au ținut românii în Dachiia ; care lucru cu totul de crezut face cum că ei sînt adevărați fii și nepoți ai romanilor celor vechi carii preste toată lumea împărățea.

Nici iaste minune că șe-au stricat așea tare românii limba, și multe cuvinte de la neamurile varvare, supt a cărora stăpînire venisă, au luoat, de vreme ce aceasta s-au întîmplat și cu romanii cei din Roma și cu grecii carii, după ce varvarii i-au supus, așea și-au stricat și șe-au amestecat limba, cît a treia au făcut, și romanii cei din Italia nu înțeleg limba latinească, grecii nu înțeleg limba elinească care cei de demult o grăia.

Nici să poate zice că românii s-au împrumutat din limba latinească pentru împărtășirea ce avea cu romanii. Că românii cei ce acum sînt în Dachiia, de multe sute de ani nici o amestecare și nici o împărtășire nu au cu romanii din Italiia, de vreme ce sînt departe unii de alții, și în mijlocul lor multe osibite neamuri lăcuiesc, care osibită limbă au. Iar bine să poate zice cum că românii au luoat unele cuvinte de la bulgari și de la sloveni și de la unguri, pentru că aceste neamuri și stăpîne și vecine era și împreună mestecate cu românii lăcuia și să trebuia unii

cu alții, care lucru bărbații cei învățați bine l-au cunoscut și unii l-au și însemnat...

Școala Ardeleană, antologie 1970, vol. I, p. 174—175.

* * *

Și din numele cu care ori românii să numesc pre sine, ori alte neamuri îi chiamă, românii pre sine să numesc români, care cuvînt însemnează roman, că s-au obicinuit românii de demult ca *a* înainte de *n* să-l mute în *î* în cuvintele cele din latinie, ca: *lana, lînă, campo, cîmp* și altele...

Ibid., p. 175.

* * *

...Boiarii... mai înainte de toate să se muncească ca toate învățăturile și științele în limba sa să le aibă, că atunci și mai lezne și mai mulți vor putea învăța; ci pentru aceasta cei ce pot și au modru, bine iaste să învețe și grecește și latinește și alte limbi. Cît de vestiți și de măriți sînt nemții, italii, frîncii, anglii și alte neamuri care toate învățăturile le au în limba sa, cărora nu le iaste rușine de limba sa. Clirosul să se deprinză întru filozofie și întru theologhie întîi în limba sa și să nu pună toată știința numai în cîntări și în tipic; adecă să nu socotească că deacă știe cînta și a pune slujba besericii, destul știe...

Ibid., p. 177.

* * *

...Ținutul acesta, Moglena, după ce s-au așezat românii acolo, s-au zis și Vlahiia Mare, adică Țara Românească cea

Mare. Acestea nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu să osîbesc de românii cei din Dachiia. Noi, românii cei din Dachiia, pre acestea îi chiemăm *ţinţari*, pentru că ei în loc de *ci* zic *ţi*, aşea, în loc de *cincisprăzece*, ei zic *ţinţisprăzece*. Însă acum cîtva să osîbesc cu limba de noi, că noi am băgat cuvinte sloveneşti multe, ei au băgat greceşti, şi dintru aceasta şi oarece osîbire vine în limbă...

Ibid., p. 164.

* * *

Fiindcă pentru aceea vorbim ca alţii să înţeleagă. Nu se cade să mestecăm cuvinte străine în limba românească, adică nemţeşti sau ungureşti cu turceşti sau slavoneşti sau dintr-alte limbi, mai ales cînd vorbim cu cei proşti (adică simpli, n.n.)... Iară unde lipseşte limba noastră românească şi nu avem cuvinte cu care să putem spune unele lucruri, mai ales pentru învăţături şi în ştiinţe, atunci cu socoteală şi numai cît iaste de lipsă putem să ne întindem să luăm ori din cea grecească, ca din cea mai învăţată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea românească iaste născută din cea latinească...

Logica, Buda, 1799, p. 58.

GHEORGHE ŞINCAI

..m-am sîrguit, cît am putut, ca de la cuvintele şi vorbele cele tocma româneşti nici cum se nu me abat, şi depărtez, ci se le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte de cît pre altele ; precum am şi făcut, nu pentru altă ceva, fără numai, ca prin normă... să se sporească şi limba noastră, precum şi a altor neamuri. Drept aceia tu carele vei ceti cartea aceasta, nu me judeca

Scanned with OKEN Scanner

pentru cuvintele și vorbele, care doară ți s-or vedea noao sau streine, precum au făcut, fac, și vor face unii, carii în viața lor nici atîta n-au făcut pentru binele de obște ; ci numai au zăcut și au cîrtit pre alții, pizmuindu-le numele și lauda, care pe dreptate l-au căpătat prin lucrurile cele bune, cele făcute pentru obște ci o ia, o cetește și dacă vei afla într-însa vro sminteală, carea să fie adevărată, o iartă, aducîndu-ți aminte că, tu încă poți în multe sminti. Fii sînătos !

Catehismul cel mare, 1783, în antologia *Școala Ardeleană*, vol. I, p. 75.

*
* *

Neamul care se folosește de una și aceeași limbă, coruptă neîndoios, dar romană sau latină, diferită totuși de italiană, franceză, spaniolă, însă apropiată cel mai mult de vallică și de italiană, nu numai eu, ci și alții am crezut de cuviință să o numim cu numele general *daco-romană*, de aceea că, vorbindu-se în diferite regiuni și provincii, a primit chiar și nume diferite de la acele regiuni sau de la părțile lor...

În prima noastră *Gramatică daco-română* am încercat să dovedim cu orice chip coruperea limbii daco-române din latină și totodată să-i învățăm limba română pe cei care cunosc bine latina, după o metodă foarte lesnicioasă și pe o cale mai scurtă ; judece alții dacă am dobîndit scopul încercării noastre, însă prin regulele de-a scrie românește cu litere latine, reguli pe care le-am stabilit în aceeași *Gramatică*, puțin a lipsit de n-am făcut limba daco-română asemănătoare limbii franceze, în ceea privește scrierea și cetirea...

Din *Prefața latină* la *Elementa linguae*... 1805, trad. de Fl. Fugariu, în antologia citată, p. 344 ; 346—347.

PETRU MAIOR

...Românii cu limba, și în cît e despre cuvinte, și în cît e despre alcătuirea limbei cea din lontru, se lovesc cu romanii și cu toți italianii ; obiceiurile românilor, năravurile lor, toată firea, ba și făptura cea dinafară a lor întocma e cu a italianilor, cît oricare înțelept, căruia îi sînt bine cunoscuți italianii, petrecînd între români, adeverit poate cunoaște că românii de un neam sînt și de un sînge cu romanii și cu italianii...

Istoria pentru începutul românilor în Dacia (1812), ed. 1970, vol. I, p. 239.

*
* *

...Din cele pînă aci despre limba lătinească cea comună zise lesne se poate afla începutul limbei românești. Aceaia se știe că mulțimea cea nemărginită a romanilor, a cărora rămășițe sînt românii, pre la începutul sutei a doao de la Hs. în zilele împăratului Traian, au venit din Italia în Dachia ; și au venit cu acea limbă lătinească, carea în vremea aceaia stăpînea în Italia. Așadară limba românească e acea limbă lătinească comună, carea pre la începutul sutei a doao era în gura romanilor și a tuturor italianilor...

...Aceaia se pricepe, căci între români sînt mai multe dialecte... Însă, măcar că limba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a căror osebire mai vîrtos stă în pronunțiația sau răspunderea unor slove, totuși românii cei dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă ; ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură : desclinirea dialectelor numai în vorbă se aude...

Dissertație pentru începutul limbei românești, ibid., vol. II. p. 49.

*
* *

Scanned with OKEN Scanner

...Adevărat, linba românească în stat ca acela iaste cît măcar ce știință se poate da în linba aceasta ; cei ce simțesc greotate întru aceasta, de acolo le vine aceea că nu s-au dat încă a ceti cărți românești și mai virtos că pînă acum în linba românească numai de lucruri de casă, de lucruri de jos, de care grăiesc toate moașele au fost deprinși a vorbi și cu alții și cu sine. Unde întru științele cele înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum grecilor le iaste slobod în lipsele sale a se împrumuta de la linba elinească și sîrbilor și rușilor de la linba slovenească cea din cărți, așea și noi toată cădința avem a ne ajuta cu linba lătinească cea corectă, ba .și cu surorile linbei noastre, cu cea italienească, cu cea frîncească și cu cea spanioleascâ...

Istoria besericei românilor (1813), p 183.

*

* *

...Dialog pentru începutul linbei române ; întră nepot și unchi... *Nepotu.* Nu poate fi îndoială nici cît de mică, că doao linbi au avut romanii cei de demult, una gramaticească, alta poporană. Ma, rogu-te, unde e azi linba cea poporană a romanilor ? au doară au perit ?

Unchiu. Linba poporului romanilor celor de demult vecuiește pînă astăzi în gura românilor nostri. Că cu această linbă au venit strămoșii românilor de la Roma, în zilele împăratului Traian, carele bătînd pe Decebal, domnul dacilor, și dezrădăcinînd vița dacilor din Dacia... nemărginită mulțime de romani din toată împărăția romană, adecă din toată Italia, au adus în Dacia...

Nepotu. Dacă linba românească e linba poporului romanilor celor de demult, pentru ce românii puțin se pot înțelege în vorbă cu frîncii, cu spaniolii, ba și cu italianii, unde afară de îndoială lucru mi se pare a fi că și coloniile romane care fură duse în Galia și la Spania cu linba poporană în gură au mers acolo ?

Unchiu. Cînd s-au dus romanii a lăcuire în Spania și în Galia sau Francia, țerile acele era pline de lăcuitorii cei vechi ai țerilor acelora, pentru aceaia linba romană sau latina cea poporană nu după lung timp s-au amestecat cu linba lăcuitorilor celor vechi și au scăzut întru alsăuirile sale cele vechi. Iară după ce au întrat ghinte nemțești în Spania și în Galia sau Francia și s-au așezat acolo cu lăcuința, cu mult mai tare s-au schimbat linba romană prin linba acelor ghinte nemțești...

Dicționarul de la Buda (1825), p. 63—64.

ION BUDAI-DELEANU

Temeiurile gramaticii românești (1815—1820)

Vrut-am să arăt temeiurile gramaticii românești cu acesteși slove obicinuite la români, ca să fiu înțăles mai de către mulți. Cercat-am în tot chipul, dar prin ispitire delungată am rămas încredințat că nu este putință a aduce limba românească la regule gramaticești de o vom scrie cu letere slovenești. Pentru aceasta, fiind silit de o parte ca să tălmăcesc cuvintele românești la lexiconul ce am izvodit nu numai cu aceste slove pentru români, dar și cu slove lătenești, pentru hatirul streinilor carii nu cunosc aceste slove a noastre, am socotit depreună să dau aici și tălmăcirea acelor slove lătinești și să așez orthografia și acestora. În urmă, văzînd că după această orthografie să desleagă toate îndoielele ce s-au ivit pînă acum la gramaticele românești, ba așa să pot așeza regule cît pare că această orthografie este una hotărîtă din fire pentru limba românească, m-am îndemnat a tălmăci temeiurile gramaticii mele cu slove lătinești, cu atît mai vîrtos că această parte a lexiconului, adecă tom I, este mai cu samă alcătuită pentru ardelenii noștri și a românilor care să află supt împărăția Austriii, care acum de multă vreme au

început la scrisorile sale private a trebuința scrisoarea cu slove lătinești, dar nimine nu au covîrșit pînă acum toate regulele ei. Era și anevoie fără de lexicon a săvîrși un lucru ca acesta, dar cu prilejul lexiconului s-au putut face cu mult mai lesne, căci acolo să află toate cuvintele scrise nu numa cu aceste slove, dar și cu lătinești și fiecare avînd vreo îndoială va putea căuta la același lexicon...

Scrieri lingvistice, ed. M. Teodorescu — I. Gheție, 1970, p. 110.

*

* *

...*Dia*[cul] : Așadar, vom putea învăța științele și în limba noastră românească ?

Das[călul] : Pentru ce nu ?

Dia. : Deci nu văd nici o împedecare de a începe îndată, căci eu știu bine românește, cetesc adecă și înțăleg toate cărțile.

Das. : Și cu toate aceste, nu știi bine românește ! Au socotești că cărțile noastre sînt bine scrise românește ? Toți care au scris pînă acum au scris cu adevărat românește, dar puțini foarte sînt care să să fie înălțat oarecumva preste gloată cu voroava lor sau, vrînd a să depărta de vorba cea de toate dzilele, să nu fie întrebuințat cuvinte streine fără treabă și fără alegere ; iar mai vîrtos să arată vederat că țin un feliu de scrisoare ce este împrotiva firii limbii românești și împrotiva tuturor regulelor gramaticești...

Dia. : Așadar noi vorbim și am vorbit pînă acum rău ?

Das. : Deacă vom socoti limba noastră românească cum să vorbește de obște și nu vom pune alt scopos a voroavei fără numa ca să ne slujească spre înțelesul unui cu altul, atunci cu adevărat că am vorbit bine după vorba obicinuită. Dar, luînd aminte, de altă parte că, aflîndu-ne în vreo soțietate aleasă unde thema voroavei este asupra osăbite meșterii sau pentru vreo știință, ba unde trebuie cîte o dată cu voroavă bine tocmită a face cuvînt înainte unor persoane de frunte, iar materia de care grăim nu

este de lucruri obicinuite în vorba cè de toate dzilele, atunci de bună samă nu putem vorbi cum vorbește Oprea cu Bucur în pădure, ci ne caută a pune toată silința ca voroava noastră să fie așa dreasă și rînduită, ca din period în period și din cuvînt în cuvînt să aibă nu numa legătura firească, ci și măsura după care s-au așezat graiul omenesc...

* * *

Acum, dar, ia aminte la cuvîntu ce am pus înainte. La unele cărți românești să dzice *cuvînt înainte*, la altele *predoslovie*, care cuvînt s-au luat de la șloveni, însă eu am numit *prolog*, fiindcă socotesc cum că, afară de cuvintele care pînă acum s-au primit de sirbi și sloveni și care sînt la tot neamul obicinuite, să nu mai împrumutăm, fără de la limba lătenească care este mama limbii noastre; iar întru lipsa cuvintelor la meșterii și științe, vom împrumuta numa de la elini și latini, iar neaflîndu-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italiani și de la franțozi. Dar și pentru aceasta și mai multe altele vom arăta mai pre larg unde vom arăta în ce chip poate să să deplinească limba românească, ca să putem învăța cu dînsa științele...

Dascălul românesc pentru temeiurile Gramaticii românești (c. 1815—1820), ibid., p. 132—136.

* * *

Prefație

Treizăci și cinci de ani au trecut de cînd am luat asupra mea osteneala alcătuirii unui lexicon românesc. Pricina mi-au fost lipsa unii cărți ca aceasta în limba noastră, îndemnul — iubirea de neam, scoposul — folosire

de obște. Adevărat că o apucare de acest feliu era prè nesocotită, dară ce nu face îndrăzneala tinăreţelor, mai virtos cînd să încinde cu focul patrioticesc, arzînd pururе cu dorinţă de a vedè cîndva şi întru poporul românesc încai răsărind bunele învăţuri. Văzînd că toate neamurile Europei au demult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipseşte o carte ce să poate zice spiţa cè de întîi a culturii, mă simţeam răpit cu totul spre acest scopos înalt...

Cînd am luat asupra mea datoria alcătuirii lexiconului românesc, cugetul mieu era cel mai de frunte să adun toate cuvintele adevărate româneşti şi să le înşir după alfabetul românesc, apoi să tălmăcesc fieştecare cuvînt pe lătenie şi aceasta să fie un tom. Apoi, luînd cuvintele cele lăteneşti, precum să află la cele mai bune lexicoane, să le tălmăcesc pre românie, şi aceasta să fie al doile tom. Aceste doao tomuri să facă partè cè dentîi...

*

...Să cade a şti că scoposul mieu n-au fost să adun toate cuvintele cîte sînt obicinuite la români prin toate ţările unde se află ei cu lăcuinţa, căci aceasta ar fi fost cu neputinţă unui sîngur om a săvîrşi, fiindcă ar fi trebuit să lăcuiască în toate acele părţi cîţiva ani, luînd sama la voroava norodului şi doară lîngă aceasta s-ar afla cele mai multe cuvinte străine luate de la neamurile vecine, care cuvinte întru celelalte părţi româneşti sînt neînţălesă.

Gîndul mieu a fost, dară să adun numai acele cuvinte ce să află în cărţile şi scrisorile de obşte a neamului românesc. Lîngă acestea şi toate acele cuvinte care sînt obicinuite la tot neamul, ori de la care limbă să purceadă, căci, de vreme ce s-au priimit odată de către tot neamul (precum s-au dzis mai sus), nu să pot dzice mai mult străine, ci proprii neamului românesc...

*

...Pus-am la lexicon și mai multe cuvinte demult de către cei mai aleși învățați dintru nație întrebuințate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini și însămnează numiri obicinuite numa la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste poporul românesc nu le-a avut pînă acuma în obiceai. O parte dintru aceste cuvinte să află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuiesc demult acum în conversațiile de obște și la scrisori private...

...Cu aceste eu mi-am împlinit toată datoria. Pus-am temeiul culturii, alcătuind acest lexicon și o noao gramatecă, care va ieși deosăbit în tipariu. Arătat-am neajunsia și lipsele ortografiii și a scrisoii slovenești ; arătat-am cărarea către o altă mai bună. Arătat-am și adevăratul chip de a scrie cu slove lătenești.

Deci, aducînd aceste denaintea județului patrioților, nu socotesc că voi fi cîrtit pentru bun cugetul mieu, încai de către cei înțălepți a neamului.

BUDESCUL

Lexiconul românesc-nemțesc (1818), ibid., p. 163, 163, 173, 175, 181.

* * *

Din **Prologul** la **Țiganiada**

...Am izvodit această poeticească alcătuire, sau mai bine zicînd jucăreauă, vrînd a forma și a introduce un gust nou de poezie românească, apoi și prin acest feliu mai ușoare înainte-deprinderi să să învețe tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desișuri ale Parnasului unde lăcuiesc musele lui Omer și a lui Verghil !...

Scanned with OKEN Scanner

SCRIITORII EPOCII PREMODERNE DESPRE PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE

Paralel cu începuturile iluminismului în Transilvania, cu primele scrieri ale Şcolii Ardelene, în alt mediu, cu altă formaţie, dar cu aspiraţii similare, poetul Ienăchiţă Văcărescu punea temelii noi pentru cultivarea limbii prin poezie şi gramatică, adică prin efortul de a rafina limbajul comun în versuri noi şi prin învăţăminte practice consemnate în cartea sa din 1787 : Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orînduielilor Gramaticii româneşti, *tipărită succesiv, în acelaşi an şi, nu fără o socoteală, la Rîmnicul Vîlcii şi la Viena, alăturîndu-se gramaticii în latineşte, tipărită tot la Viena, în 1780, de S. Micu şi Gh. Şincai sub titlul cunoscut* Elementa linguae dacoromanae sive valachicae ; *prefaţa ei, scrisă de Şincai, mărturisea un scop practic : perfecţionarea limbii materne, aşa cum dorea şi Văcărescu, cel dintîi scriitor care se ocupă, la 1787, de poetică, de versificaţie, de figurile de stil care pot înnobila graiul obştesc.*

Se întîlneau astfel în chip fericit două direcţii culturale, însufleţite de cultul limbii şi de dorinţa perfecţionării ei în sensul aspiraţiilor moderne, afirmate tot mai răspicat în Europa, mai ales după Revoluţia franceză. Corifeii ardeleni au insistat asupra originii şi continuităţii limbii române, pornind de la latină ; Văcăreştii, formaţi la izvoarele clasice şi mai noi ale elenismului, urmăresc aducerea literaturii şi limbii noastre în curentul de idei noi, de rafinament artistic care sintetiza valori strălucite ale clasicismului şi înnoirii pozitive ale artei poetice europene. Noi contacte, la nivel european, noi cărţi şi publicaţii, mai ales presa franceză, germană, italiană,

difuzează atît noutățile epocii cît și interesul pentru problemele culturii, literaturii și limbii scrise. La noi, cultura romanică, franceză și italiană, începe să exercite o influență dominantă prin traduceri, cărți de știință, dar și prin emigranții francezi, în Principate influența franceză fiind accentuată și indirect prin legăturile cu cercurile politice, culturale și militare rusești, influențate și ele puternic de ideile iluministe franceze, de literatura și limba franceză (limba diplomației europene în acel timp).

Erudiția Văcăreștilor era însuflețită de un nobil patriotism și de adînc atașament pentru limba noastră; ei au desfășurat o rodnică activitate pentru îmbogățirea culturii, pentru întemeierea școlilor, pentru modernizarea literelor românești, cultivînd graiul obștesc și adaptînd neologismele la trebuințele scrisului românesc începător. Testamentul lui Ienăchiță exprimă o credință sinceră și un legămînt pentru posteritate:

Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire!

Urmașii n-au uitat acest îndemn nobil; Iancu Văcărescu, poet înzestrat, un mare sprijinitor al teatrului național, un literat care a încurajat traducerile și toate acțiunile de cultivare a limbii, ne-a lăsat cunoscutul Prolog *rostit la deschiderea teatrului „întîiași dată în București, în anul 1819", memorabil prin viziunea înălțătoare a artei dramatice, de care se leagă strîns destinul culturii și progresul limbii, factor esențial al difuzării ideilor și năzuințelor umaniste:*

V-am dat Teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de muze:
Cu el curînd veți fi vestiți
Prin vești departe duse.

În el năravuri îndreptați
Dați ascuțiri la minte:
Podoabe limbei noastre dați
Cu românești cuvinte!

Literatura, știința, școlile pe care activitatea lui Gh. Lazăr le-a statornicit și consolidat, unele societăți literare, difuzarea calendarelor românești, mult înainte de apariția presei la noi, au mlădiat limba și i-au dat o nouă putere, o nouă amploare și capacitate de comunicare. Văcărești au susținut din toate puterile curentul înnoitor în cultură și în limbă, cum a spus Odobescu într-o admirabilă caracterizare a lor: „Trei generații de Văcărești literați, în culmea cărora se înalță poetul Iancu Văcărescu, au venit într-adevăr, adăpați în sănătoase studii elenice, să aducă limbii românești, ca un adevărat amor al patriei și al frumosului, o cultură începîndă în care ei toți au simțit pornire de a uni verdeața vîrtoasă și nemăiestrita cruzime a limbii naționale cu docta și mlădiita perfecțiune a elinismului; în scrierile lor, și mai cu seamă într-ale acestui din urmă, se ivesc învederate silințe de a conduce limba noastră, încă șovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru imperfecțiunea ei, ale limbilor vechi; de asemenea încercări, uneori încununate cu cel mai deplin succes și în alte dese rînduri înfrînte dinaintea unor grele arduități, au născut asprimile și anevoințele de stil și de versificare ce se zăresc în unele scrieri ale Văcărești lor". (Despre poeții Văcărești, *în „Revista română", 1860).*

Către 1820, o pleiadă de învățați și de scriitori noi cultivă cu mare tragere de inimă științele și literatura în limba patriei, aspirînd la solidaritatea tuturor în jurul ideilor de progres și emancipare de sub apăsarea turco-fanariotă care a ținut în umbră tradițiile și limba națională, înecînd scrisul în jargon străin de graiul obștesc. Gh. Lazăr, Gh. Asachi, Eufrosin Poteca, Veniamin Costache, Gr. Pleșoianu și-au cîștigat merite istorice în întemeierea școlilor și în răspîndirea științelor în limba națională, susținînd solidar și consecvent cultivarea limbii

literare. Înștiințarea tipărită de Gh. Lazăr și adresată în 1818 tinerimii pune accent pe trebuința științei: matematică, geodezie, geografie etc., fără a uita ortografia, cititul „desăvîrșit", gramatica „desăvîrșit cu sintaxu împreună" — fapt care contribuie la dezvoltarea intelectuală a tineretului. Sîntem la începutul studiului limbii în școli, premisa cultivării ei în toate sectoarele. Poeți ca Al. Beldiman, P. Mumuleanu erau încredințați de puterea limbii în sfera creației poetice, a construirii de imagini sensibile, noi, sugestive. În această privință, prefața lui Mumuleanu la Caracteruri din 1825 este edificatoare și surprinzătoare în același timp prin orizontul larg al sintezei dintre tradiție și inovație, cu specială aplicație la practica scrisului înnoitor pe măsura cerințelor reale ale culturii: „Să lucrăm limba noastră cea vorbitoare — scrie el — și să luăm numai acelea (cuvinte) care ne vor fi de lipsă de la greci și de la latini, iar ceale slavonești vorbe și ziceri, cîte sînt dulci la auzul nostru și cîte sînt prea de obște, să le întrebuințăm, iar cîte sînt numai în gurile celor învățați și cîte sînt aspre de fărîmă limba și dinții noștri, să le lăsăm".

Idei practice și realiste, care formulează principiul selecției cuvintelor în funcție de utilitatea lor, în funcție de cerințele progresului, dar și în funcție de estetica graiului; fondul greco-latin era încă de atunci, și a rămas pînă astăzi, sursa neologismelor, a termenilor tehnici, științifici; termenii nelatini sînt buni, dacă s-au generalizat și nu vatămă urechea. Sîntem la începutul tezelor pragmatice despre limbaj, uzul fiind criteriul adevărului în selecția cuvintelor; fără consfințire obștească, termenii pot fi ai savanților, dar limba nu-i păstrează dacă nu sînt cu adevărat utili comunicării obișnuite, culturii naționale în continuă dezvoltare. Credința în puterile nelimitate ale limbii noastre era însă foarte adîncă și generală; forța de asimilare a ei, recunoscută ca excepțională chiar de învățați străini din zilele noastre, asigura îmbogățirea limbii, dezvoltarea capacității ei de exprimare pe măsura evoluției conceptelor și a aspirațiilor lăuntrice,

Scanned with OKEN Scanner

definitorii pentru acea epocă. Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta cetire (*Buda, Tipografia Universității, 1826*) se întreba adresîndu-se retoric cititorilor săi: „Cine poate zice că un Eufrosin Poteca nu va putea introduce filozofia în limba română? Vă încredințez că și în limba noastră română putem a ne înălța la cele mai mari învățături".

Totuși Dinicu Golescu, tot atunci, simte greutăți în descrierea multor aspecte noi ale civilizației, căci îi lipseau termenii adecvați. Fratele său Iordache scrie o gramatică în 1832, o publică în 1840, tîrziu, adună mulțime de cuvinte, și neologisme, într-un mare dixioner: Condica limbii românești, în 7 mari volume, mult apreciate de Perpessicius, remarcîndu-se printr-o amplă acțiune de cercetare a resurselor limbii literare, reunind în această Condică neologisme pentru prima dată consemnate și cuvinte regionale, populare, familiare, cu exemplificări din folclor și din scrierile vechi. Acum două decenii, Perpessicius a analizat amănunțit lucrările multiple ale lui Iordache și Dinicu Golescu, subliniind meritele lor în dezvoltarea limbii noastre literare, atașamentul lor pentru ideile noi, pentru cultură și pentru bogăția limbii populare, pe care mai ales Iordache a ilustrat-o atît în Condică, cît și în culegerea de Proverbe comentate (Pilde i tîlcuirea lor), din care un volum a apărut în 1973 (Editura Albatros, 350 pag.). Iordache avea un vast program de studiere, consemnare și cultivare a limbii vii, a tuturor resurselor ei, în conexiune cu ceea ce s-a întreprins pentru alte limbi: „Întîi să se alcătuiască, zice el — citățm după Perpessicius — o gramatică, cu cele trebuincioase, mai pe scurt și mai semplice reguli și priimită prin toate părțile pe unde se grăiește această limbă; apoi după acea gramatică să se întocmească și un dixioner mai desăvîrșit și mai deplin, cu cuvinte de toate științele, pentru care de trebuință este a alerga și la alte limbi străine și, spre înlesnirea lor, s-ar cuveni ca lexiconul românesc să fie împreunat și cu alte limbi, sau, mai bine a zice, să avem într-aduse în limba noastră și lexicoane de străine limbi".

Program bogat și cu totul modern, viziunea Golescului conturată în prefața Condicii *sale, apoi conținutul dixionerului său și a culegerii de proverbe „tîlcuite" erau semnele înnoirii culturii și a limbii românești, enunțînd contacte fertile și inițiative firești în această epocă, numită „premodernă", a literaturii noastre.*

Din păcate, ca în cazul lui I. Budai-Deleanu, lucrările acestea au rămas în manuscrise, pentru că nu s-au găsit fonduri pentru tipărirea lor, deși au fost dedicate ba domnitorului, ba unor personalități de prim rang; ceea ce nu înseamnă că au rămas fără ecou, fără efect în rîndurile cititorilor contemporani, care, aflînd despre ele, sperau și cereau tot mai multe cărți noi, fapt care implica și modernizarea limbii literare, îmbogățirea ei continuă, unificarea ei prin răspîndirea cărților și a școlilor. Toată activitatea aceasta culturală, în care filologia ocupa un rol predominant, limba fiind rețeaua cea mai rezistentă, cea mai fină și mai spirituală care lega pe toți români întreolaltă, a mers într-un ritm crescendo, apropiind tot mai mult, în contra prescripțiilor latinizante, limba scrisă de cea vorbită. Ne-o dovedesc scrierile lui Anton Pann, ale lui C. Conachi, sau lucrările lui Iordache Golescu ca și dicționarele lui Ienăchiță Văcărescu (român-german și român-turc), „concepute de pe poziția vorbitorului limbii române, a poetului care a scris Amărîtă turturea *și nu de pe aceea a eruditului, a savantului autor al* Istoriei preaputernicilor împărați otomani". *(A. Nestorescu în* Studii de limbă literară și filologie, *I, 1969, p. 63).*

Și pentru a încheia acest tur de orizont asupra contribuțiilor mai însemnate în domeniul cultivării limbii naționale, în această epocă premodernă, să mai amintim recenta publicare a unei pledoarii pentru limbă literară din 1822, necunoscută pînă acum, dar care sintetizează opinii curente în epocă și subliniază interesul deosebit al cărturarilor români față de modernizarea limbii naționale, ca marcă a maturității unei culturi puse în slujba emancipării poporului nostru; este vorba de Cuvîntare asupra limbii românești, *de autor necunoscut încă, publicată de*

N. A. Ursu după manuscrisul miscelaneu 600 din Biblioteca Academiei (în același volum de „Studii de filologie și limbă literară", I, 1969, p. 155—170). Nu se fac în ea simple constatări despre starea limbii și despre nevoile ei, ci este clar exprimată și o judecată critică în legătură cu unele excese ale latinizării pe care le etalau scrieri pretențioase, influențate de curentele epocii. „Iar romanul de Valahia, de nu va fi adăpat dă limba latinească sau și franțozască, sau italienească nu poate gîci că heros *să zice* viteaz, sclavă-roabă, venerație-cinste, smerenie, cucernicie, nobil gen-de neam bun, neam strălucit, provenție -țară, vergurile vestale-prea înțeleptele fecioare, plantesaduri, ocazie-vreme, relighie-lege, cultivire-buna lucrare, comun-de obște, observație-luare dă seamă, cauză-pricină..."

Se observă sinonimia posibilă, care s-a și impus în limbă; contribuțiile de acest fel indică de fapt modernizare limbii noastre.

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduielilor gramaticei românești (1787)

...Ar fi lucru dă mirare, și poate îl socoti fieștescine, cum în vreme de 1601 ani nu să află vreun om ca să grijească să coprinză starea limbii prin mijlocul a vreunii gramatici și să adune termenii filozofiii prin vreun dicționar, ca să poată tălmăci cu înlesnire cărțile de știință în limba rumânească și să nu mai puie în osteneală pă lăcuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie știutori dă științe și filozofie, ca să învețe altă limbă străină, întru care să le afle acestea...

Dă aceea și cugetînd să aduc și această limbă a noastră în sistemă grămăticească după starea ce să află acum și socotind că au a nu fire sau pierzania ei cea din ceput, din eparhia sfinției tale s-au zămislit, iubirei tale de Dumnezeu să cuvine să o hărăzesc, ca iarăși într-acea eparhie zămislindu-se, dă acolo să i se facă și nașterea și creșterea în celelalte părți, precum și a ne fire după dreptate și cuviință.

Înțelepte părinte! Am ostenit ostenind și am obosit străduindu-mă, nu ca să fac Gramatică, ci numai *Băgări de seamă* asupra Gramaticei a limbii noastre. Un dumnezeiesc părinte și dascăl bisericesc mi-au spus întru această trudă cu a mă face vinovat cînd nu voi face un bine ce aș puteà, întocmai ca cum aș fi făcut răul ce este văzut. Un filozof latin mi-au dat în tot momentul inemă și coragiu zicîndu-mi : *nici un lucru nu iase cu greu a să birui dă către lucrarea indeșită și cu tărie și dă către știința cea cu scumpătate*. Dă cîte ori am luat condeiul să scriu, de atîtea ori am și hotărît să mă părăsesc de această epihirimă grea.

Şi după ce am sosit la această stare, nu poci iarăşi să numesc Gramatică această alcătuire, fără dă numai *Băgări de seamă* asupra idiotismii limbii noastre spre regulile gramaticeşti ; dă am a cădea în vină căci am făcut, un om plin de amathie şi neştiinţă, această îndrăzneală să scot acest fel dă carte în vedeală, învinovăţirea-mi iaste iubirea patriei, a vecinătăţii şi a rumânilor ce vorbesc cu această limbă şi sînt gata să-mi iau de la aceştia pedeapsa după vina mea. Să nu se mire sfinţenia ta dă această propunere şi să o socotească doar ca un ritorism. Te încredinţez că însuşi simpatrioţii mii vor să-mi găsească la această alcătuire metahne şi greşăli : cînd însă ? După ce se vor face dintr-acestea destoinici, şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale. Şi atunci le voi da pă un filozof latin să le răspunză că *arhistratigul se înpărtăşează de slava ce dobîndesc ostaşii lui biruind :* iar şi dă nu vor vrea să-l auză şi vor pohti ca să priimesc a fi biruit, la toate sufletul mieu să mulţumeşte. Şi, dă am greşeală, ea va desfăima şi firea şi un filozof grec din cei vechi, care m-au învăţat să mor pentru patrie. [...]

Şi eu iarăşi mă aflu în osîrdie ca să aduc, de voi avea viaţă, şi un *Dicţionar* la vedere ; iar dă nu mă voi învrednici, las clironomi şi pă fiii mei cei trupeşti şi pă fiii mei cei gramaticeşti ca să clironomisească dragostea, rîvna şi silinţa mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a patriei.

1787, ianuarie

Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche*, vol. II, 1910, p. 320—321.

BARBU P. MUMULEANU

Precuvîntare la **Caracteruri** (1825)

...Vremea este să lăsăm toate neputinţele şi pricinurile ce au fost pînă acuma în neamul nostru ; să lăsăm vorbile

și defăimările iubitorilor de întunerec ce zic că limba noastră nu să poată aduce la desăvîrșire. Îndestul ne-au pătat prin amăgiri răi bîrfitori și noi, beți de amăgirea lor, uitasem că noi avem limbă și că sîntem neam. Necunoștința limbii ne-au făcut să uităm datoriile naționale și să fim neutri. Să rădicăm dar boala de pre ochii noștri, să vedem dăzvolt folosul ce au căpătat celelalte neamuri prin cultivirea limbilor lor. Nimic să nu ne propriască sărăcia limbii noastre, căci maica ei latina este izvorul de unde s-adapă toate limbile Evropii și orice idei și ziceri ne-ar lipsi, nici să ne rușinăm a o lua, nici să ne sfiim, zicînd că nu e rumânească, că vremea le va face cunoscute deobște în neam, precum s-au făcut multe grecești și slavonești în toate cancelariile noastre, precum : *logofăt za divan, vătaj za visterie, tolcopisah* și altele asemenea ; și acei care le zic parcă le dă Dumnezeu sănătate, părîndu-li-să că, de vor zice altfel, păcătuiesc înaintea lui Dumnezeu. Aceste sînt ideile celor ce știu puțină grămatică grecească, oameni carii n-au sperienție de lucruri, plini de superstiții și carii își întăresc judecata pă cîte o idee ruginită, fără a cerceta să vază că toate limbile au o țesătură și că sînt împrumutate una de la alta. Rușii, carii au pă slavoana foarte bogată și încă au luat o mulțime de ziceri din limba latinească ; și limba noastră care este o fiică latinii, nu să poate împrumuta mai bine de la maica sa... ? Îndestulă vreme ne-au făcut surzi, ca și céi ce n-aud nimic în sfintele bisearici și de au fost acea politică pentru enteresul nostru, după cum scrie Petru Maior, în cartea ce face pentru începutul românilor și pentru creșterea și scăderea limbii, vremea e să-i mulțumim acei faceri de bine, să mulțumim slavoanii, să mulțumim grecii și să îmbrățișăm pe latina, maica noastră. Nu zic ca să învățăm numai pe latină și să trecem științele într-însa, că aceasta ne va fi aceeași nebunie, ce am avut ca să învățăm limba elinească, ci să lucrăm limba noastră cea vorbitoare și să luăm numai acelea care ne vor fi de lipsă de la greci și de la latini, iar cele slavonești vorbe și ziceri,

Scanned with OKEN Scanner

cîte sînt dulci la auzul nostru și cîte sînt prea de obște în norod, să le întrebuințăm, iar cîte sînt numai în gurile celor învățați și cîte sînt aspre... să le lăsăm.

Acesta este chipul prin care ne putem folosi și noi din ceea ce ne aflăm. Eu nu dau sfaturi, nici nu zic să lăsăm de tot limbile cele străine, că aceasta ar fi o nebunie nesocotită a mea, dar mai întîi trebuie să învățăm gramatica și științele în limba noastră, precum toate neamurile, și apoi să învățăm limbi străine cît de multe, că atunci ne vom folosi mai bine dintr-însele, iar nu copilăria noastră să o pierdem p-o gramatică și în urmă cînd vreme nu ne mai rămîne, să ne apucăm de știință. Copilul are trebuință numai a citi în limba sa și în urmă întră în gramatică și în științe, căci limba o știe, iar nu-și pierde vremea cea mai scumpă a sa să învețe limbi moarte și ziceri ca papagalul, precum obișnuiesc unii că învață franțozește numai ca să zică „bonjur“ și „je vu saliu“, iar nu ca să înțeleagă pe autorii și poeții cei mari, și ca să zică oamenii că știu franțozește, iar nu ca să se folosească. Unii ca aceștia niciodată nu umblă după folosuri, ci după vînturi și capriții ; cum pot conjuga un verb și cunoaște glasurile muzicii și doao-trei note să socotesc învățați ; încă mulți din cei ce știu ceva, împutîndu-li-să de alții că nu ostenesc pentru neam, să îndreptează cu sărăcia limbii, iar alții să căznesc să arate tot cu o zicere românească mai multe idei, lucru care nu să poate iar nu cum n-avem o zicere s-o luăm latinească sau grecească, ci vrem să fim noi mai presus decît franțezii. Nu vedem că dixionerul lor e plin de cuvinte grecești și înțeleg foarte bine că scriitorii nu scriu pentru lumînărari și pentru croitori neînvățați, ci scriu pentru cei ce iubesc citirea ? D-aceea și eu am întrebuințat multe cuvinte străine și știu că mulți o să facă dispote și or să mă dăfaime, dar facă ș-împutează-mi, că sînt mulți cărora le va plăcea și părerea mea, și de mă rătăcesc eu, mă mulțumesc a mă rătăci cu Văcărescul, întăiul neamului gramatic, pentru că de ne vom ține tot d-acestea prejudecăți, tot-

dauna mai rău vom fi rătăciți și limba nu se va mai lucra în veac și atunci în zadar ne mai putem numi că sîntem și neam. [...]

Scrieri, 1972, p. 87—89.

GHEORGHE ASACHI

Înainte cuvîntare

...Sarcina de a scrie în o limbă încă neprelucrată la literatură și nedeprinsă a tractarisi obiecturi mai înalte este mult mai simțitoare decît să pare, pentru acea unii din cetitori vor întîmpina oarecare cuvinte și idei nouă, dar aceasta nu urmează din plecarea de a întroduce în limba noastră cuvinte streine, fără care ea ar putea rămîne, ce din nevoia de a tîlcui cu mai mare credință ideile și zicirile tehnice aflate în orighinal. Spre lămurirea acestora am adăogit la sfîrșitul părții a doua un mic vocabular, unde, după rînduială alfavitară, lesne se pot afla acele cuvinte și a lor tălcuire. Dînd la lumină istoria Rosiii [Rusiei] din două părți alcătuită, nu-mi rămîne alta decît a cere cetitorului îngăduire pentru neajunsurile ce s-ar putè afla în această carte, a căria binevoitoare primire mă va însufleți cu nouă putere de a mă îndeletnici întru compunerea istoriii patriii.

Istoria imperiii rosiene, 1832.

Omul literat

...Sfezile și controversile asupra formelor limbei sînt intempestive și însorb timpul prețuos a acelor autori carii, cu însărcinarea traducerii din limbi străine, să par îndatorați a aduce pe românie străine idiotisme și construcții, încît din asemenea fabrici au început a naște bastarduri,

pre carii totimea naţiii, necunoscînd, nu le va putea priimi de ai săi fii adevăraţi. Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, se află în Sfînta Scriptură, ce este de toţi românii înţăleasă, această să se păstreze curată şi întreagă, ca singura legătură ce uneşte încă pe românii dispărţiţi în staturi deosăbite şi către aceasta adaugă-să îmbunătăţirile cerute după un metod simplu şi care s-ar cuveni a să legiui de un giudeţ-*amfiction* ce să poate închega din gramaticii români a Transilvaniii, a Ţării Româneşti şi a Moldovei. Doritori de a vedea aşăzată cultura neamului românesc pe trainice temeiuri, noi împărtăşim aice portretul şi însuşirile omului literat, pe care să aibă totdeauna tinerii noştri de model întru a lor ţintire...

*
* *

...Ambiţios de a înmulţi ideile sale, el le caută păn' prin veacurile antice, cercetează monumenturi şi scripte, pentru a le culege, preste urmele, uneori şterse, sufletul şi cugetarea oamenilor celor mari din toate veacuri şi ţări. El vorbeşte cu dînşii în a lor limbă, a căria odoare întrebuinţează pentru a înavuţi dialectul patriii sale. El petrece culegerea literaturii străine, cu a căria esenţă înfrumuseţează literatura naţională...

Din *Albina românească*, 9 febr. 1839.

Observaţie filologică

Limba română, ce derează de la idiomele care se vorbeau în Italia antică, la început se scria cu litere latine; ist argument a uricului ei e de agiuns spre a statornici adevărul, în lipsa altor mărturii materiale, care în cursul a mai mult de una mii de ani s-au perdut.

Scanned with OKEN Scanner

Întrebuirea literelor chiriliane în limba noastră datează de la introducerea creștinismului în România, făcută de slavi, apostoli a bisericei răsăritene, carii, necunoscînd scriptura latină, au adoptat în limba română litere chiriliene, precum în Polonia apostolii bisericii apusene, necunoscători de litere chiriliene, au aplicat în scrierea limbei polone litere latine, deși dupre uricul ei slav se cuvinea a se scrie cu cele chiriliane. Asămene încungiurări și un simț etnic au îndemnat aproape de un veac pe românii [de] dincolo de munți a scrie iar limba lor cu caractere latine, însă în aplicație filologii s-au dezbinat prin diferite sisteme de ortografie, voind numai prin acele litere să se poată reproduce unile din sonurile originale a limbei, la care nu se poate agiunge prin simple litere latine, încît din asta au răsărit ortografii complicate, ce astăzi națiile cele mai civilizate cearcă în a lor limbă a le simplifica.

Spre a înlătura o asămene greotate, nimerit s-au părut a adopta în limba română ortografia cea simplă italiană și cu oarecare mic adaos de semne nu numai că ea se va putea scrie corect și a se pronunția de asămene, ci și străinii mai lesne ne vor putea ceti și înțălege scrierile noastre și prin asta a ne împărtăși de a lor critică luminoasă și nepărtinită, atît de folositoare pentru dezvoltarea literaturii naționale pe o cale clasică.

Scrieri literare, 1957, vol. II, p. 344—345.

DINICU GOLESCU

Din Însemnare a călătoriei mele

...Nu cumva sînt puțini aceia care știu limbi streine ? Din care fiescine în soroc de un an, cînd va hotărî, nu va putea tălmăci o cărticică, o istorie cît de mică ? nu ar putea, împărțindu-se între dumnealor cîte o slovă, doao, să ne aducă lexicoane, adunîndu-să des și spuind unul altuia

socoteala sa, și chipzuindu-să toți dinpreună, și făcînd cuvinte noao care ne vor lipsi ? Și ce vorbesc într-un zădar ? O società de zece oameni poate face mare lucru, în vreme ce nu sînt zece numai, ci sînt mulți din care, cine va ști mai mult va scrie mai mult și mai bine, și cel ce va ști puțin va scrie puțin și mai prost ; și acela pentru a sa puțină știință, sfiială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multă știință, ci și buna voință, buna cugetare, ce va avea fieșcare după a sa putere să slujească patriii. Căci și cel ce va aduce folos ei un bulgăre de aur și cel ce va aduce numai cît un grăunț de mei tot trebuie să fie cinstit, mai mult decît cei ce în urmă vor scrie, ca niște începători al acestui sfînt lucru și ca niște înlesniri la cei din urmă.

Eu, plecînd din Brașov, am început să scriu celea ce vedem în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească ; căci foarte des întîmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională, cum : *șadîrvanul, statue, cascade* și altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuințez, și așa am fost silit să las limba națională și să încep grecește. Și aceasta nu făr' de a încerca rușine, căci toți tovarășii drumași scriia fieșcare în limba sa cea națională : și scriind și eu, m-au întrebat de este aceasta scrisoare în limba națională ? Și de nevoie am spus că este grecească, mai poftorind că în patriia noastră toți fiii nobleții obicinuiesc mai mult în limba grecească a scrie.

Dar întru acest veac, cînd stăpînirea s-au încredințat la domn pămîntean, cătră carele cu îndrăzneală toți putem alerga ca cătră un părinte, arătînd fieșcine orice bine au putut chibzui, și cînd toți sîntem siliți de a îmbrățișa toate urmările spre folosul și luminarea patriii, nu mai trebuie zăbavă, ci numaidecît îmbrățișarea luminii bine e să se puie în urmare — pentru care sînt mulți foarte destoinici, ca să lucreze fieștecare după a sa putință pentru folosul patriii și cinstea familiilor dumnealor.

Ed. 1964, p. 90—91.

Scanned with OKEN Scanner

ANTON PANN

Știu că osebit dintr-aceste veți găsi multe greșeli în stil, în cuvinte și mai vîrtos în pontuație, care și în tomul al cincilea să vor vedea ; fiind unele de mine, altele de jecear (zețar) adăugate, a rămas neîndreptate...

Am băgat de seamă că la multe tropare fiind în apostrofă era greu de pronunțiat și înțelesul întunecat și făcea trebuință de tălmăcirea și de plicirea frasurilor.

De aceea, apucîndu-mă încă în anul trecut cu cea mai de aproape luare aminte, le-am îndreptat după puterea mea, păzind a nu întrebuința cuvinte scurtate în apostrofi decît rar și pe unde iartă idiotismul limbei. Pe care și în anul acesta protocolind-o din cuvînt în cuvînt cu cea mai mare băgare de seamă, și negăsind nici un tropar să ceară osebită îndreptare, o înfățișez...

Scrieri literare, 1963, vol. III, p. 290.

COSTACHE CONACHI

Scrisoare către Mitropolitul Veniamin

...Începînd dar de la propunerea : de se cuvine a îmbrățișa altă limbă prin școli, pentru învățătura științelor, și care anume, pentru că în a noastră moldovenească, lipsind autorii și înscrisurile lor, lipsesc mijloacele păsirei înainte, — zic că și elinii, cari de la eghipteni și romani, cari de la elini, au luat științele, nu și-au schimbat limbele ; ci au socotit, totodată cu agonisita științelor străine, să îmbogățească graiul lor. Oamenii greci au alergat la Eghipet, oamenii romani au năzuit la Atena, carii ca niște albine, colindătoare din floare în floare, au adunat și carat învățăturile în prisecele de unde zburase. Singurii europeii, gîndind poate ca și noi acum, au fost tras în învățături limba latinească, încît pînă nu de mult, pentru ca să-și învețe limbele lor bine, trebuia să învețe mai întîi pe a lui Ciceron și a lui Tacit.

Scanned with OKEN Scanner

Tîrziu, trezindu-se din acest vis, s-au luat aievea pe calea cea neabătută, şi-au făcut gramatici, şi-au alcătuit lexicoane, au tălmăcit şi tălmăcesc istorii şi s-au îmbogăţit în ştiinţi ; încît data de la care se numeră repejunea rîului de luminare este data de cînd au deschis ochii şi au scapat din pomenitul vis..

Pre lîngă acestea mai adaug încă, că ar fi o mare greşală politicească de a se lua altă marşă spre luminare aice în Moldova şi alta în soţia ei Valachia, cînd tot cuventul cere a ne strînge şi a ne apropie în grai şi pravili pe chiar duhul Reglementului.

Aşadar, închei : că ştiinţele trebuie să se înveţe în limba moldovenească, aducîndu-se, dacă nu sînt, barbaţi cu destoinicie spre aceasta, cari o dată cu paradosirea să urmeze şi tălmăcirea, după care apoi şi tipărirea.

Ceea ce aud pomenindu-se, că cu adăogirea şi schimonosirea cuvintelor moldoveneşti s-ar alcătui două limbi, una a bisericei şi a prostului norod, şi alta a părţei de oameni învăţaţi, — să las a zice că astfel de schimbări, fiind în adăogire şi îndreptare în parte, iar nu în totul, nu pot aduce prefacere atît de mare pe cît să aducă neînţelegere, dar este lesne de răspuns : au doară în Franţa, în Austria şi în însăşi tot de o lege Rosia, limba ce voroveşte biserica şi norodul este aşa precum vorbesc şi scriu, Ruso [Rousseau] şi Şatobrian [Chateaubriand], Siler [Schiller] şi Ghete [Goethe], Karamzin şi alţii ?

Ceea ce priveşte la propunerea : în care din limbile streine să se înveţe literatura ? — zic : în limba acei naţii la care civilizaţia se vede în moral şi în fapte, iar nu în spulberul ideilor ; zic : a unui neam pacinic şi netulburător, care mi se pare a fi limba nemţească şi carea ca o megieşită şi împreunată ar înlesni toate împărtăşirile neguţitoreşti şi moralicesti ; totodată fiind şi bogată şi avutoare de toate înscrisurile vechi şi nouă.

Iar pentru limba franţuzască, a mea socotinţă ar fi să se înveţe numai prin instituturi particularnice, unde adică voinţa şi înlesnirea stărilor mînă pe tinerime, iar nu unde guvernul deschide loc şi chiamă pe tinerime la învăţătură.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste zicînd, sînt dator a pomeni iarăşi că nu ideile dovedesc pe lucruri, ci ispitirile ; şi că, prin faptă, vai noue ! ştim că prin nici unul din lucruri nu se împărtăşesc mai lesne naravurile între neamuri decît prin învăţătura limbei şi prin înrudirea însoţirei. Au doară începutul gudăriei şi a intrigii au avut altă dată în Moldova decît de la aducerea graiului şi a fetelor din Fanar ?

Rămîne acuma a vorovi pentru sporirea şi pentru întocmirea cuvintelor neapărat trebuincioase în limba moldovenească. Las a zice că proiectul pomenit, fiind aşa de întins şi de idei înalte grăitor, în care foarte puţine cuvinte străine se văd, ar sluji drept dovadă că limba noastră, pe pruba maicii sale latinei, este lesnicioasă în întocmiturile frazelor, prin cari o idee se poate în multe feluri spune şi grăi, lucru şi dar în care, după a mea părere, se încheie cel întîi pont al bogăţiei unei limbi ; să las a zice că deosebitele tălmăciri, atît în versuri cît şi în proză, mai din cuvînt în cuvînt după texturi, stau dovadă de bunătatea limbei ; iar apoi, ruşina-ne-vom sau fi-vom mai mîndri decît strămoşii noştri romani şi decît vîrstnicii noştri europeni pentru primirea de cuvinte străine sau de întocmirea lor pe teapa graiului ? Acei urmaşi după elini şi europenii după dînşii nu s-au ruşinat a zice : *geometria, aritmetica, geografia* şi c. l., plătind birul de o bunăcunoştinţă către elini, ca către sporitorii învăţăturilor, cu păzirea numirilor ce ei au fost alcătuit şi dat ştiinţelor ; şi tocmai noi am fi acei care să zicem : *filozofiei,* iubire de înţelepciune ; *geometriei,* pămînto-măsură ; *geografiei,* pămînto-scriere ? Cu toate acestea, fiindcă pricina adăogirei şi schimonosirei cuvintelor este o pricină mare şi gingaşă, ca una ce se atinge de limba unei naţii ce aleargă după agonisita ideilor, trebuie a începe mai de departe şi întreb : ce este limba sau graiul ? — Nimica alta decît rostirea ideilor ce are gîndul. Apoi dar *cu cît gîndirea minţii îşi întinde crugul ideilor şi le lămureşte, cu atît şi limba merge sporind ;* căci într-alt chip omul numai cît ar tot gîndi dar n-ar mai vorovi. Aceasta se şi vede la neamurile care, ca nişte cîrmace pe drumul luminărilor, îşi alcătuiesc şi schimonosesc cuvinte

în graiuri, după sporirea ideilor. Şi fiindcă noi avem, nu a afla şi a iscodi, ci a urma şi a învăţa ale altora, trebuie să le primim şi ideile şi cuvintele de cîte vom avea nevoie, şi care la noi sau nu sînt, sau nu s-ar putea alcătui. Dar fiindcă atît la primirea cît şi la facerea din nou sau schimonosirea cuvintelor pe teapa limbei noastre, trebuiesc măsuri şi canoane, iar nu slobodă voie de a aduce pe unele pentru că aşa le-au glăsuit romanii, pe altele, pentru că aşa le vorovesc ardelenii, iar pe altele a lepăda pentru că le avem de la slavoni sau că sînt rosieneşti, socotesc de neapărată trebuinţă a se face o comisie, închegată de bărbaţi buni scriitori în limba moldovenească, întovărăşitori Epitropiei Şcoalelor, numai şi numai pentru îndreptarea limbei şi a gramaticei, care Comisie în adunările sale să steie să socotească şi să hotărască despre îndreptarea limbei, atît întru primirea cît şi în schimosirea cuvintelor.

Această Comisie va intra în cercetarea şi îndreptarea gramaticelor făcute şi fără de nici un capăt tipărite şi slobozite în ţară ; ea va legiui pentru tălmăcirea cărţilor pravili, prin care ucenicii ce vor ieşi din şcoli să fie datori a tălmăci cîte una din învăţăturile din care se vor fi îndeletnicit. Tot această Comisie, cu alta de asemenea fiinţă din Ţara Românească, împărtăşindu-se între ele, ar aduce sporire şi întocmire limbei pe o măsură şi pe o înţelegere, cu care ar strînge însuşirile amîndoror noroadelor, din care apoi ar izvorî potrivirea şi înfiinţarea a uneia şi depotriva pravilă a Principatelor. Iar apoi, pentru a da instrucţii pe care Comisia ar trebui a păşi în lucrare, destoinic nu mă cunosc, pentru că o treabă ca aceasta trebuie să fie gîndită de mai multe minţi.

Însemnez însă oarecare luări aminte ce am putut descoperi :

A. Cuvintele cîte le avem, fie romleneşte, fie sloveneşte, fie greceşti, fiindcă lumea noastră aşa le-au deprins, să nu le schimbăm. Aşadar cuvîntului *războiu* să nu-i zicem bătălie, nici *furtunei* tampestă, nici *cercului* circulus ş.c.l.

B. Cuvintele ce primim de la alţii să le înmoldovenim pe teapa graiului nostru, să zicem *Dimosten* nu Dimoste-

Scanned with OKEN Scanner

nis, *paradosesc* lui paradidomen, *ocupație* lui occupation, ș.c.l.

V. [1] Toate cuvintele cîte din nou se vor face, să se potrivească, pe cît se va putea, mai mult a avea în sunetul lor potrivire cu tîlcul și ideea ce închipuiesc, spre pildă cuvintelor *vîjîiește, duduiește, tună, fîlfîiește* ș.c.l.

G. Toate cuvintele cît din nou se vor face să se facă, cu cît putința va ierta, mai scurte, adecă mai de puține silabe, pentru că aceasta înlesnește minunat pe versuitori.

Scrieri alese, 1963, p. 298 și urm.

[1] A treia literă a alfabetului cirilic.

Scanned with OKEN Scanner

GENERAȚIA PAȘOPTISTĂ ȘI MODERNIZAREA LIMBII ROMÂNE

Mișcarea politică de emancipare, ilustrată eroic prin revoluția lui Tudor Vladimirescu, și dezvoltarea dinamică a culturii prin cărți, publicații, școli, teatru, societăți literare, prin comunicarea intensă dintre toate provinciile românești, ca urmare a sporirii tipăriturilor și mai ales a cercetărilor istorice și filologice, au oferit teren prielnic progresului Țărilor Românești din deceniul al treilea al secolului trecut, marcat prin pacea de la Adrianopole din 1828. Este exact și anul apariției acelui monument filologic care a contribuit în cea mai mare măsură la normarea și cultivarea, la modernizarea limbii naționale: Gramatica lui Heliade, tipărită la Sibiu, operă binecunoscută și mereu citată în cursul cercetărilor literare, filologice, didactice de atunci încoace; ea a fost, de altfel, punctul de plecare al unor fertile controverse care au dus la perfecționarea normelor limbii, la îmbogățirea lexicului și la lămurirea căilor de dezvoltare a limbii literare, fundamentînd o conștiință filologică și estetică de importanță capitală pentru cultura națională.

Îndată după Gramatica lui Heliade, în anul următor, apare presa, în Muntenia: Curierul rumânesc al lui Heliade, în Moldova: Albina românească a lui Asachi, factor primordial în dezvoltarea, modernizarea, unificarea literară a limbii obștești. După aceste ziare au apărut mai multe publicații periodice în toate provinciile românești, fiecare aducînd contribuții însemnate la îmbogățirea și cultivarea limbii literare, pe cale de a se fixa și moderniza, mai ales în contact tot mai strîns cu franceza și italiana

Scanned with OKEN Scanner

prin tineretul studios aflat periodic în centrele universitare de mare tradiție culturală.

Un scriitor original și un pașoptist însuflețit cum a fost Ion Ghica ne-a lăsat o privire sintetică, dintre cele mai instructive, în legătură cu înnoirea civilizației europene și, în consecință, și a limbii noastre, ca urmare a invențiilor, a contactelor, a luptelor pentru libertate și progres, în Introducțiune *la volumul său de* Scrisori către V. Alecsandri, *din care citățm un pasaj concludent: „Cînd am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curînd în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pămînt, de la apus la răsărit, secol care a adus cu dînsul o mare civilizațiune cu totul și totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori; civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc, care a dat rîurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pămîntul cu gaz și cu scînteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia și fotografia; prin mecanică și prin chimie a transformat toate artele și măestriile, a însutit și a înmiit producțiunea și a rădicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și libertate; a văzut renăscînd ca din cenușe state nouă ca Grecia, Belgia, România, Serbia și Bulgaria. Secolul acesta a văzut la lucru atîția oameni de geniu care s-au ilustrat în științe, în arte și în litere, pe Humboldt, pe Cuvier și pe Arago, pe Goethe, pe Byron și pe Victor Hugo; pe Beethoven, pe Meyerbeer, pe Rossini și pe Wagner; pe Watt, pe Franklin și pe Pasteur. Pe la anul 1821 tunul încetase de a răsuna în Europa: el își produsese efectul; deșteptase naționalitățile una cîte una, din ghearele fanarioților. Grigore Ghica, nepot de frate al lui Grigorie vodă Ghica al Moldovei... și Ioniță Sturza, numiți de Poartă domni ai Principatelor, erau amîndoi români cu nașterea și cu inima. Boierii începură a se români, a vorbi și a scrie românește și a se dezbăra de morfologia cuvintelor de felul lui «pliforisi», «metahirisi», «plictisi», care se întîlnesc chiar asupra cuvintelor ca «regularisi» și «pur-*

suivarisi». Școli românești de învățământ secundar se deschisese în Sfîntul Sava și în Trisfetitele și mai mulți tineri erau trimiși să studieze în Franța, Germania și Italia, destinați ca la întoarcerea lor în țară să predea științele înalte: filozofia, dreptul, matematicile, științele naturale și fizice în limba română".

Firește că, înainte de toate, presa putea pune în contact pe cititori, în toate domeniile, cu progresele veacului; pentru asta trebuiau noi termeni, noi construcții, o continuă adecvare a exprimării la obiectul complex al relatării. Presa a jucat un rol capital în difuzarea ideilor, a celor mai alese cuceriri ale minții omenești, solidarizînd pe cititori în jurul faptelor și al inițiativelor pozitive, în același timp stimulînd interesul lor pentru cultivarea limbii, mai ales că cei mai de seamă publiciști au fost și scriitori cunoscuți, iar publicațiile s-au înmulțit repede într-un singur deceniu, ajungînd la o considerabilă înflorire către 1840. După un deceniu și jumătate, M. Kogălniceanu făcea un bilanț al presei noastre, consemnînd date semnificative și subliniind importanța atîtor ziare și reviste pentru „creșterea limbii românești"; citățm din articolul său instructiv tipărit în România literară *din 1855: „Drumul inteligenței odată deschis de* Curier *și de* Albină, *noi campioni ai civilizației și ai naționalității se iviră în curînd în toate punctele Țărilor românești. Chiar în întîia decenie (1830—1840) ieșiră la lumină în Transilvania:* Foaia duminecii, Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte *etc.; în Valachia:* Muzeu național, Gazeta Teatrului național, Curiosul, România, *cea întîia gazetă zilnică,* Pămînteanul, Mozaicul, Mercurul, Curierul de ambe sexe, Cantor de avis, *prefăcut apoi în* Vestitorul românesc *de astăzi etc.; în Moldova:* Alăuta românească, Foaia sătească, Osiris, Dacia literară, Arhiva, Spicuitorul, Dunărea *etc. Mișcarea intelectuală este pretutindenea mare și neobosită. Atunce era epoha cînd roiuri de tineri, plini de entuziasm, crezînd în viitorul patriei lor și a lor, uniți toți cu curagiul juneții ce nu se îndoiește de nimică și pentru care stavilă nu este, se apucară de lucru".*

Scanned with OKEN Scanner

Această efervescență a spiritelor a avut o mare influență asupra dezvoltării limbii, iar presa a fost oglinda eforturilor generale de a îmbogăți, înnoi și norma limba națională, autorii de toate categoriile, scriitori și publiciști, ba chiar organele oficiale, autoritățile integrîndu-se în aceste tendințe. S-au putut citi pe prima pagină a primului număr din Albina românească interesante considerente asupra limbii și stilului publicistic: „Ce să atinge de stilul gazetei aceștia, redacția va urma după cel cerut de regulile limbei și pe carele orice filolog ideat îl va afla potrivit. Precum de datorie este a nu mai întîrzie a aduce limba noastră vorbită de mai mult decît 4 milicane de români la graiul deplinirii către carele strălucitul ei început o împuternicește, iar paradigma cultiviților sale surori o îndeamnă".

Timp de decenii la rînd, presa a fost locul de întîlnire și de confruntare, de limpezire a diferitelor idei și propuneri pentru modernizarea limbii, ilustrînd și progresele civilizației și ale limbajului cult din secolul trecut. Numeroasele reviste literare au practicat selecția estetică a termenilor și a construcțiilor, dînd viață ideilor și procedeelor literare ale scriitorilor, detașament dinamic în acțiunea de cultivare a limbii naționale; de această activitate depindea, așa cum s-a afirmat în primul număr al Gazetei de Transilvania din 1839, renașterea națională, existența însăși a poporului nostru: „Cu toții știu și pricep cum că nașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfeliu cu putință decît prin însuși lucrarea și îmbogățirea limbei și a literaturei sale".

În acest sens au lucrat intelectualii noștri animați de nobile sentimente patriotice, într-un chip tot mai solidar și mai dinamic, dornici de progres, atașați față de cultura și limba națională. A venit momentul Daciei literare (1840), imediat după cel dintîi cotidian al nostru, România (1838), purtînd un nume simbolic de unitate a românilor, cu mai bine de două decenii înaintea Unirii Principatelor din 1859, pe care a pregătit-o sufletește prin numerele zilnice ale ziarului, timp de un an cît a putut rezista acest prim cotidian,

Scanned with OKEN Scanner

scris într-o admirabilă limbă literară, cum spunea Iorga în a sa Istorie a presei *(1924). Toate au marcat voința și puterea morală a românilor de a lupta uniți, prin* unitatea limbii, a tradițiilor, a culturii lor, *pentru triumful ideilor revoluționare de la 1848, an de eroică înălțare a forțelor națiunii, în cele trei provincii românești, pentru libertate, egalitate și frăție, cum era scris pe drapelul tricolor al revoluționarilor pașoptiști.*

Inițiativele literare și lingvistice în cadrul acestor realități ale unirii spirituale mereu afirmate au fost numeroase mai ales după 1840, după schimbul de idei, de scrisori, de articole dintre Heliade, Negruzzi, Barițiu, Săulescu etc., având ca temă centrală normarea și cultivarea limbii noastre literare. Căci, încă din jurul lui 1840, Heliade a formulat excelent noțiunea însăși de perfecționare a limbii în acești termeni: „A cultiva o limbă va să zică a o curăța de tot ce nu este al său și nici nu poate simpatiza cu dînsa, a pune tot lucrul și toată vorba la locul său, a boteza fiecare idee cu numele său, a o scăpa de tot ce poate să fie echivoc și a o face să exprime ceea ce gîndește cineva iar nu alta“ (Curier de ambe sexe, *vol. II, 1838—40).*

Adecvarea expresiei la idei, bogăția mijloacelor pentru nuanțarea expresiei, precizia și sugestia stilului lucrat („Să lucrăm limba noastră cea vorbitoare“ — spusese încă de la 1825 Mumuleanu) au cîștigat foarte mulți aderenți, încît chiar un ziar moldovean a putut vorbi de o adevărată febră filologică *în 1844, an marcat prin multe contribuții originale la cultivarea limbii naționale, cînd C. Negruzzi își publică la rînd cele trei scrisori* Despre limba românească *(în* Foaie științifică și literară), *Laurian,* Cercetări despre limbă *(în aceeași revistă), N. Istrati,* Limba și portul *(în* Albina românească) [1], *Heliade:* Literații români, *cu multe observații de limbă (în* Curier de ambe sexe), *Andrei Mureșanu,* Cîteva reflecsii asupra poeziei noastre, *tratînd despre versificație, ritm, expresii poetice (în* Foaie

[1] O critică a jargonului pe care am prezentat-o în *Studii de stilistică și limbă literară*, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

pentru minte, inimă și literatură), Însemnări asupra limbei românești *(în aceeași revistă de la Brașov)*, *J. A. Vaillant*, La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orthographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, *cu multe referințe la contribuțiile moderne la dezvoltarea limbii, de la Școala Ardeleană la Heliade (Paris 1844, tom. III, 464 și o hartă). În acel an 1844 putem citi în* Albina românească *de la Iași, sub titlul* Literele și slovele : *„Toate națiile care țintesc către îndeplinirea civilizației lor tractează limba ca o cvestie vitală. Cu cît este mai mic un popor, cu atîta e mai gelos a-și lămuri, a-și delimita (hotărî) moștenirea părintească. Despre astă țintire mărturisesc chiar neamurile și cele mici în staturi mari încorporate : boemii, flamanzii, finezii, croații etc., reclamează pentru limba lor dritul cetățenesc în patrie și încaieră lupte literare pentru cîștigarea sa. Drept aceea nu este de mirare dacă șapte milioane de români sînt cuprinși de* febra filologică *și necontenit se îndeletnicesc a-și lămuri limba, scriptura și istoria“ (p. 393—4, art. nesemnat).*

Scriitorii au stat în fruntea acestei acțiuni febrile de modernizare și de cultivare a limbii noastre literare, prin articole, prin propunerile lor raționale de înnoire, de normare, de relatinizare a limbii literare ; ei nu ne-au dat o gramatică normativă după Heliade, dar s-au atașat cu energie ideilor fertile ale cultivării limbii, asociind creator în concepte și în scrisul lor exemplar tradiția și inovația, așa cum o cerea mersul înainte al societății noastre, în ritm cu progresul Europei.

Tudor Vianu ne-a lăsat o densă caracterizare a direcțiilor înnoirii, așa cum le-au ilustrat mai ales scriitorii, dar și toți acei intelectuali conștienți de rolul limbii în consolidarea unității naționale, în afirmarea spiritualității românești în acele momente care au decis viitorul nostru în secolul trecut : „În această luptă se simțea nevoia ajutorului unei culturi mai înalte — scria Vianu în 1955 — mai cu seamă de ajutorul culturii popoarelor în care burghezia zdrobise feudalismul și luase în mîini frînele puterii poli-

Scanned with OKEN Scanner

tice. Oglindirea în limba literară a acestor tendințe va determina principalele direcții ale dezvoltării ei în secolul al XIX-lea și anume : 1. eliminarea turcismelor și grecismelor, ca expresie a feudalismului înaintaș ; 2. introducerea neologismelor corespunzătoare noilor acțiuni ale unei culturi superioare ; 3. fixarea formelor, adică asigurarea unui nivel al corectitudinii în vorbire ; 4. apropierea limbii literare de limba poporului, corespunzătoare aspirației către forme naționale de viață" (Probleme de stil și artă literară, *1955, p. 184). La care trebuie să adăugăm că dacă problemele vocabularului au fost capitale, normarea limbii, ortografia ei, expresia estetică, mai ales în scrisul literaților, au determinat atitudini și inițiative pozitive, capabile să dea limbii un aspect romanic modern, în numai cîteva, foarte puține, decenii, limba română ajungînd din urmă celelalte limbi romanice, ritmul asimilării neologismelor și al tiparelor stilistice fiind foarte intens. Sinonimia și variantele expresive au sporit mult și au dat limbii literare o elasticitate și o energie nouă, originală.*

Impulsul dat de Heliade a început repede să dea roade ; între Gramatica lui și Revoluția din 1848 sînt exact două decenii, dar cîtă schimbare pozitivă în viața publică a românilor, în înnoirea culturii și a limbii noastre naționale ! N. Iorga deschidea cu aceste cuvinte a sa Istorie a literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte, — în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului, *vol. II (1908) : „Eliad dăduse limbii românești o gramatică, o ortografie și regule pentru introducerea neologismelor pe care, în scurt timp, le primiră cei mai mulți și cei mai buni dintre scriitori. Asachi dovedise că desprețuita limbă moldovenească nu e bună numai pentru cîntecele poporului și pentru oftările amoroase ale boierilor tineri, ci că poate să urmărească și să atingă clasicitatea sculpturală a sonetului italian impecabil și concis. Mulțămită mai ales lui Eliad, o parte măcar — fără îndoială încă prea mică parte — din literaturile apusene intrase prin traduceri în românește ; se dovedise astfel pe deplin că limba noastră poate reda într-o formă mul-*

ţămitoare nuanţe deosebite din scrisul felurit al marilor cîntăreţi pe cari i-a avut omenirea" (p. 3).

Atunci s-au ivit şi primii noştri scriitori clasici, care au fost tot atît de activi şi ca filologi pentru îndrumarea limbii pe făgaşul sănătos al împlinirii şi înnoirii sale romanice, cu un uimitor spor al eficacităţii sale estetice, sugestive, mai ales în opera lui Alecsandri, Negruzzi, Alexandrescu, Bolintineanu, Kogălniceanu etc. Tot atunci au strălucit prin idei noi, progresiste, prin energia luptei lor pentru emancipare şi libertate Alecu Russo, N. Bălcescu (lăudat de Eminescu pentru limba lui clasică), Gh. Bariţiu, care au militat pentru reforma politică a statului şi pentru înălţarea conştiinţei sociale, culturale, lingvistice a românilor din toate părţile. În acest mod s-a pregătit terenul pentru luptele de la 1848 şi pentru Unirea Principatelor din 1859, momente glorioase ale renaşterii noastre naţionale.

Scanned with OKEN Scanner

ION HELIADE RĂDULESCU

Gramatica Românească

PREFAȚA

...Meșteșugul scrierii este aflat ca să ne înțelegem și cu cei ce nu sînt de față cu noi. De multe ori însă scrierea cea nedesăvîrșită a pricinuit confuzie și neînțelegere, care a stat cea dintîi pricină de a se pune regulile ortografiii : tot ce aduce neînțelegere trebuiește lămurit. Și aceasta a făcut să se nască atîtea semne ale prosodiii și ale puntuațiii. Dar fiește-ce limbă își are ortografia sa, și aceea a stătut mai norocită, care s-a supus la mai puține reguli. Puntuația numai a stătut și este tot aceea la toate limbile, pentru că oamenii tot într-un fel se gîndesc și mișcările și opririle lor în vorbire sînt tot acelea. Cel mai delicat și cu gîndire lucru în ortografie, și care face cinste duhului omenesc, este puntuația : ea desparte și face chiare judicățile noastre, arată șirul și relația lor și ne face și să înțelegem, și să ne facem înțeleși în scrierile noastre ; și ea singură împlinește sfîrșitul pentru care s-au aflat regulile ortografiii, mai vîrtos în limbile cele vii. Toate celelalte nu sînt decît o pedanterie și o lipsă în gîndul și duhul omenesc, adică un semn de necunoștință a folosului și sfîrșitului ortografiii. Frații noștri italieni, foarte înțelepți și gînditori, au cunoscut ce le este de lipsă — și care sînt roadele pedantismului într-această materie ; pre dînșii și drumul păsirii întru cunoștinți al duhului omenesc trebuie să urmăm noi. Aci îndrăznesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat, carii sînt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografia, însă, care voiesc să o întruducă, scriind cu literile latinești, bine ar fi fost

Scanned with OKEN Scanner

să urmeze duhului italienesc, adică a scri după cum vorbim ; și să nu se ia după ortografia franceză și englezească, care păzește derivația zicerilor,[1] care este născută în veacurile sholasticismului, și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture. Un meșteșug care voiesc să rămîie păstrat numai pentru cei ce vor avea norocire să știe latinește, și fără nici un folos așa de mare încît să stea în cumpănă cu greutatea și neînlesnirea. Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timpu* vine de la *tempus*, sau de va fi scrisă *timpu*, sau de va fi scrisă *tempu* ; asemenea *primăvara* este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *prima-vera*, sau de va fi scrisă *prima-vara* ș.c.l. Pentru cel ce nu cunoaște limba latinească este în zadar oricum vor fi scrise zicerile, căci mijlocul scrierii nu poate să-l facă să cunoască izvorul, cînd el niciodată n-a fost acolo. Așadară, pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem, cînd scrim pentru cei carii trăiesc, iar nu peste cei morți ? Romanii, strămoșii noștri, scria după cum pronunția : Ciceron, Virgilie și ceilalți autori nu au scris faptele lor pentru romanii ce au trăit pe vremea lui Romul și Brut, ci pentru contimporanii săi. Asemenea și noi nu scrim pentru strămoșii noștri, pe carii i-a adus marele Traian aci, ci pentru contimporanii noștri, și nu trebuie să-i căznim și să-i muncim atîta pînă să ne înțeleagă, și să le luăm dreptul de a-și scri limba; rămînînd pe seama numai celor ce știu latinește și celor ce în toată viața lor vor sta cu dicsionerul în mînă.

*
* *

...Acuma fie o pace și înceteze disputa, ca să vorbim despre grămatică și limba românească. Limba este mijlocul prin care ne arătăm ideile și cugetările noastre ; acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a aceluia limbă este și mai bogată de vorbe, și mai plăcută. Pruncul, cînd este în brațele și la pieptul maicii sale, alte vorbe, și numiri

[1] Ortografie etimologică.

nu știe, decît numai a lucrurilor ce sînt pre lîngă dînsul în casă; știe să zică: *mamă, tată, papă, apă* ș.c.l. După ce se mai mărește și începe a vedea și a cunoaște și lucrurile de prin curte, începe a învăța și numirile cu care se numesc acele lucruri, și limba lui mai crește și se mai înmulțește. Cînd se adună cu cei deopotrivă cu dînsul, acolo învață alte vorbe care nu le știa; ale jocurilor și ale jucătoriilor; cînd merge la școală, acolo iarăși învață alte numiri ale lucrurilor ce acuma poate le vede întîi; după ce vine în vîrstă și începe a învăța sau un meșteșug, sau o știință cu care să trăiască în lume, aci dimpreună cu lucrurile iarăși mai învață și alte numiri care pînă acum nu le știa, cu toate că era în limba sa, și așa, cu cît crește și vede mai multe lucruri și se adună cu lumea mai mult, cu atîta limba lui se mai înfrumusețează și se desăvîrșește. Merge la plugar și vede alte instrumente și alte numiri; merge la lemnar, asemenea; merge la zidar, la fierar, la croitor, la cojocar, la cizmar, asemenea ș.c.l. Va să zică, dară, că fiștecare meșteșug și știință își are numirile și termenii săi. Noi rumânii, pentru cîte meșteșuguri au fost între noi pînă acum și pentru cîte idei și cunoștinți am avut, am avut asemenea și numirile lor, sau din limba noastră făcute, sau împrumutate de la aceia carii întîiași dată s-au arătat între noi cu acel meșteșug. Acuma să punem rumânul va să vorbească de grămatică, de retorică, de poezie, de geografie, de istorie, de filozofie, de matematică, de legi, de teologie, de medicină ș.c.l.; toate meșteșugurile și științile acestea își au numirile și terminii lor deosebiți fiștecare; urmează dară ca, cînd va învăța rumânul grămatica, să învețe asemenea și termenii sau limba ei, și așa și celelalte științi. Negreșit că va găsi într-însele vorbe și numiri pe care în limba familieră nu le-a găsit; apoi poate o să zică: de unde sînt vorbele acestea, că nu sînt rumânești? Sînt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sînt zicerile *om, cap, ochi, ureche, nas, gură, dinte, limbă, barbă, braț, mînă, deget* ș.c.l., *pîine, apă, vin, făină* ș.c.l. Cum poate zice pentru termenii știinților că nu sînt rumânești, asemenea poate

Scanned with OKEN Scanner

zice și pentru zicerile aceste familiere tot așa, pînă cînd se va lepăda românul de toată limba sa, rămîind cu buzele umflate, după vorbe de obște ; ș-apoi pe care să îmbrățoșeze ?

Fieștecare limbă, cînd a început să se cultiveze, a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut de la sine, sau s-a împrumutat măcar de unde, și mai vîrtos de acolo de unde au văzut că este izvorul știinților și al meșteșugurilor : grecii s-au împrumutat de la fenicieni, eghipțieni, arapi, asirieni ș.c.l., de acolo de unde și învăța științile și meșteșugurile ; romanii de la greci ; cestelalte nații ale Europii de la romani, și de la greci acelea care s-au împrumutat și romanii. Noi asemenea o să urmăm, și mai vîrtos cînd avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire, și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine.

Noi, cînd auzim cîte una din vorbele degenerate grecești, pe care chiar grecii le urăsc, precum : *catadecsesc, mehatiriesc pliroforiesc, plicsis, stenahorie, sintrofie, ipolipsis, arhonta, chiramu, ipochimen* ș.c.l., ni se pare că curge miere, miroase omul acela a simțitor și a politicos ; iar cînd auzim : *fras, problemă, emblemă, abis, enigmă, sistemă, haos, atom, imn, fas, eclips, ecliptică* ș.c.l., care sînt asemenea grecești, dar trebuincioase, ni se par streine și neînțelese, și zicem că sînt *anoste.*

Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguțătorii aceia carii nu își iau bine măsurile și rămîn bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie, și cum trebuie. Unii nu voiesc nicidecum să se împrumute și fac vorbe nouă rumânești ; *cuvintelnic* (dicsioner), *cuvintelnică* (loghică), *prestentindere* (epitas), *ascuțitapăsat* (oxiton), *nempărțit* (atom, individ), *asupragrăit* (predicat), *amiazăziesc* (meridian) ș.c.l., alții se împrumută de unde le vine și cum le vine ; de iau o vorbă grecească, o pun întreagă grecească, precum *patriotismos, enusiasmos, cliros* ș.c.l. ; de iau de la francezi o pun întreagă franțozească, precum : *nație, ocazion, comi-*

sion ș.c.l. ; de iau de la latinește, le pun întregi latinești, precum : *privileghium, coleghium, cendrum, punctum* ș.c.l. ; de iau de la italieni, asemenea, precum : *sofieta, liberta, cvalita* ș.c.l. Vorbele streine trebuie să se înfățoșeze în haine rumânești și cu mască de rumân înaintea noastră. Romanii, strămoșii noștri, de au primit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor ; ei nu zic *patriotismos, entusiasmos, cliros* ș.c.l., ci *patriotismus, entusiasmus, clerus*. Francezii asemenea nu zic *gheografia, energhia, chentron*, ci *jeografi, enerji, santr*, precum și italienii *geografia, energia, centro*. Asemenea și noi, de vom voi să rumânim zicerile aceste toate de sus, trebuie să zicem *patriotism, entuziasm, cler* [1], *nație, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punt, soțietate, libertate, cualitate, privileghiu, coleghiu*, sau mai bine *privilegiu, colegiu*, după geniul și natura limbii.

Tot în materia pentru împrumutare intră și acest paradox : noi cînd luăm cîte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are cîte o stravaganță, după vecinii și conlăcuitorii săi. Rumânii din Țara Rumânească, avînd pînă acum a face cu grecii, ne-am învățat să *sisiim* și să *pipiriim ;* rumânii din Transilvania, Bănat și Bucovina, auzind iară totdeauna limbi mai tari și mai aspre, s-au învățat să *ururuiască* și să *ăluiască ;* adică, cînd luăm verburile *formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere*, cei din Țara Rumânească zicem *formalisesc, recomandarisesc, repetirisesc, pretenderisesc ;* cei din Transilvania, Banat și Bucovina zicem *formăluiesc, recomăndăluiesc, repetiruiesc, pretendăluiesc, describăluiesc* ș.c.l. Nu băgăm seama să vedem fieștecare verb de ce conjugare este și cum se conjugă ; nu ne uităm că ver-

[1] Latinii la *kleros* au făcut pe *n, e* și pe *o, u*, după firea limbii lor ; noi, după firea limbii noastre, lepădăm pe *s* de la sfîrșit și zicem *cleru ;* și pentru aceasta sînt vrednici de mirare mai cu seamă rumânii de la Blaj, carii poci zice că trebuie să fie cei mai literați și în limba latinească, și în cea românească, după școlile ce au ; și această zicere nu numai că nu o cunosc, că nu trebuie a se zice după firea limbii grecești, *cliros*, făcînd un barbarism, ci fac și dispută că trebuie să se zică așa (n.a.).

Scanned with OKEN Scanner

burile *formare, recomandare* sînt de I-a conj. și că trebuie a se zice așa : infinitivul, *a forma* și *formare ;* partițipia trecută, *format ;* pe urmă prezentul la înmulțit, *formăm,* și la singurit, *form, formi, formă ; recomand, recomanzi, recomandăm* sau *formez, recomandez,* după cum avem și alte verburi de la I-a conj. : *lucrez, înființez* ș.c.l. Asemenea și verbul *repetire* este de a II-a conj. și face *a repeti* și *repetire ; repetit, repetăm,* și prezentul la singurit *repetesc, repetești, repetește ;* și așa, tot după raționamentul acesta, *pretendere* sau *pretindere* și *descriere* fac : *pretend, pretenzi, pretende,* sau, mai rumânește, *pretinz, pretinzi, pretinde ; descriu, descrii, descrie* ș.c.l.

Trebuie a se cerceta și a se învăța limba rumânească și geniul său, și pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată și fără prejudecăți, și un paralelism al limbilor ce au relația cu dînsa. Ea a început a se cerceta încă din veacul trecut, și grămătici s-au făcut de mulți simțitori bărbați, carii au cunoscut-o și au știut să o prețuiască. [1]

[1] Pînă acum, știute, zece grămătici s-au văzut afară asupra limbii românești, care sînt acestea :

1-a. Grămatica cu litere latinești a vrednicului de pomenire părintelui ieromonahului Samuil Clain, tipărită la Viena la anul 1780. Acest bărbat a cunoscut și a scris foarte bine limba românească.

2-a. A marelui ban Ioan Văcărescul, tipărită în Episcopia Rîmnecului la anul 1787, și pe urmă la Viena. Acesta a stătut cel dintîi în Țara Românească ce a dăschis drumul rumânilor spre cultura limbii și pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor și nepoților săi cercetarea și îndreptarea limbii ; scumpă trebuie să fie pomenirea lui la toți rumânii.

3-a. A d. Ioan Molnar, doctorul de ochi, tipărită rumânește cu nemțește la Viena în anul 1788 ; această grămatică pînă acum s-a dat de trei ori la tipar.

4-a. A sfinției sale părintelui protopopul și directorul școalelor rumânești neunite din Transilvania, Radu Tempian, tipărită la Sibii la anul 1797.

5-a. A d. revizorului c.c. tipografii din Buda, Gheorghie Șincai, tipărită cu litere latinești în Buda la anul 1805.

6-a. A d. Anton Marki, directorul școalelor naționale din Bucovina, tipărită rumânește cu nemțește în Cernovici la anul 1810.

7-a. A d. Mihail Boiagi, profesorul de limba grecească nouă în Viena. Această grămatică este pentru limba macedono-rumânească, tipărită cu litere latinești în Viena la anul 1813.

Scanned with OKEN Scanner

Dar ca să se desăvîrșească grămatica rumânească, n-au fost destul ca să fie făcute aceste grămătici ; era de trebuință și de nevoie ca să se puie și în lucrare, dîndu-se în mîinile copiilor prin școli, și învățătorii cu ei dimpreună asupra acestor grămătici să facă analisul limbii grămăticește, cît și loghicește. Și încît pentru aceasta Bucureștii se pot făli, pentru că încă de la anul 1816 s-a deschis aci școală rumânească în care să se învețe grămatica și științile în limba rumânească, unde cel dintîi profesor care a aruncat într-însa cele dintîi seminți spre luminarea rumânilor a stătut fericitul arhidiaconul și doctorul în teologie și legi Gheorghe Lazăr, a căruia pomenire trebuie să fie de mult preț la toți rumânii. El aci a început a croi muzelor haine rumânești și a învăța matematica și filozofia în limba patriii, la anul de sus numit pînă la 1822. Într-această școală și-a luat începutul și această grămatică și s-a pus în lucrare. Dar limba rumânească acum pîșaște către desăvîrșire, și pentru cultura ei se ostenesc atîția bărbați : dumnealui marele vornic Gheorghie Golescu gătește asemenea o grămatică și un dicsioner rumânesc [1], prin a cărora dare în tipar va mai

8-a. A d. Constantin Diaconovici Loga, profesorul școalelor preparande rumânești din Arad, tipărită în Buda la anul 1822.

9-a. A d. Andreas Klimens, tipărită la Buda rumânește cu nemțește la anul 1823.

10-a. A d. Ioan Alexi, teologul absolut, tipărită la Viena cu litere latinești la anul 1826.

Fericitul d. protopopul Petru Maior nimic n-a uitat din cîte se aduc la luminarea și cinstea rumânilor, și a scris și pentru ortografia rumânească cu litere latinești, unde are și un dialog pentru începutul limbii rumânești. Vezi Dicsionerul ce s-a dat în Buda la anul 1825.

Vrednice de toată lauda sînt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba rumânească ale d... Iorgovici, tipărite la Buda în veacul trecut.

Poate să fie și alți bărbați carii au lucrat asupra grămăticii rumânești și nu ne sînt cunoscuți din pricina lipsii unei gazete rumânești. Ce va fi poate vremea a se introduce între noi (n.a.).

[1] E vorba de Iordache Golescu, a cărui gramatică, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești*, s-a publicat la 1840, și al cărui dicționar, *Condica limbei românești*, a rămas în manuscris.

Scanned with OKEN Scanner

pişi limba încă cîteva trepte către desăvîrşire ; dumnealui marele logofăt Iancu Văcărescu are încă o grămatică românească cu litere latineşti gata, în care zice că „prin litere se naşte literatura, iar de la slove să n-aştepte cineva decît numai slovnire". Acest credincios cercetător şi cultivator al limbii şi Anacreon [1] rumânesc are asemenea şi destule şi mult preţuite poezii, prin care limba românească a cîştigat aripi şi zboară dimpreună cu fantazia ; pagubă numai că nu le dă la tipar, ca să arate tuturor cît poate şi limba românească, şi să bucure pre toţi rumânii prin cîntările sale cele dulci, vesele, tinere şi viteze ca el însuşi. De nu le va da afară, sînt silit a îi spune că o să i le fur şi o să i le dau eu la lumină.

Dar ca să se desăvîrşească limba şi mai bine şi ca să se hotărască o dată cum să rămîie termenii cei noi, aceasta nu se va putea pînă cînd nu se va întocmi o academie de cîţiva bărbaţi, a căror treabă să fie numai literatura românească, carii cu vremea vor pune în regulă şi vor desăvîrşi limba prin facerea unui dicsioner. Dicsionere ne trebuiesc, şi mai vîrtos deocamdată pentru înlesnirea traducţiilor, precum latineşte cu rumâneşte, franţuzeşte cu rumâneşte, italieneşte, greceşte, nemţeşte cu rumâneşte. Lucreze care cum poate şi înlesnească-se traducţiile ; traducţiile cele bune înfrumuseţează şi nobileşte limba ; prin ele intră în limbă toate frasurile şi mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiţilor autori vestiţi şi, îmbrăţoşîndu-le, le face ale sale ; apoi, în sfîrşit, se poate face şi un dicsioner rumâneşte cu rumâneşte.

Încît pentru dicsionere, trebuie a aduce înainte nepregetătoarea osteneală a celor ce au început şi au lucrat asupra aceştii materii. Mulţi şi mai demult s-au ostenit spre facerea unui dicsioner rumânesc, dar cel dintîi ce s-au văzut la lumină este cel ce s-a dat în Cluş [2] în două tomuri la anul 1821, şi al doilea cel ce s-a dat la Buda într-un tom, la anul 1825.

[1] Vestit poet grec (560—478 î.e.n.).
[2] Cluj.

Dea Domnul ca să sporească rîvna culturii între românî şi să înceteze toate împotrivirile ; coboare-se pacea şi fericirea cerului preste mult suferitoarea noastră patrie ; fie lacrămile şi necazurile ei cele îndelungate şi pline de deznădăjduire auzite la cer şi vază de acolo mîngîiere ; împărăţească sfînta unire în braţele ei cele ostenite, şi dreptatea însoţască toate pasurile şi săvîrşirile rumânilor, ca să fie ei toţi fraţi şi toţi să se bucure de drepturile pămîntului lor celui blagoslovit ! Fie ! fie ! fie !

Pagini alese, 1961, p. 162—164 ; 169—174.

Scrisoare către C. Negruzzi

...Pînă a nu intra a-mi da şi eu părerea la cîte cu dreptate mă întrebi, voi să vă arăt că o limbă cu cît se lucrează, cu atîta se cultivă, se regulează şi se desăvîrşeşte, legiuindu-se fiecare termin şi fiecare fras cum să se zică şi cum se scrie. Prin urmare, cînd am început eu să scriu limba noastră, mai întîi mi-am croit o sistemă potrivită, după a mea părere, pe natura şi însuşirile ei. Mai întîi am scris-o foarte urît, ca fiecare începător, fără model, fără ajutor, fără tovarăş care să-mi sprijine părerea în părerea lumei. Singur a trebuit să mă lupt cu prejudeţele şi obiceiurile care de multe ori trebuie să le respecteze cineva, căci şi de sînt mai totdeauna nedrepte, dar sînt bătrîne, sînt înrădăcinate şi sînt puternice ! Pretutindenea la început poate să mă vază cineva un scriitor care se încearcă, care încă nu are esperienţă şi prin a căruia pană abia trecuseră cîteva vorbe şi frase ale limbei întregi ; totdauna însă m-am silit să nu ies din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă vază că scriind am vrut să fiu înţeles şi, prin urmare, am respectat vorbele şi frasele cele obicinuite sub forma în care se afla, care, deşi viţioase, însă da să înţeleagă cititorului aceea ce gîndea scriitorul.

Scanned with OKEN Scanner

Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare, pe cît se poate, a exprima tot ce se gîndește, fie în materie fizică, fie morală, politică sau religioasă. Pe drumul acesta am vrut să am de povață, de se va putea, dreptul-cuvînt, armonia și energia și sau pe cîte trele să întrebuințez deodată, sau, după întîmplări, să aleg pe acea mai preferabilă, și mai potrivită cu împrejurarea. Dreptul-cuvînt mă povățuia ca toate zicerile cele nouă să mă silesc a le rumâni, după cum le-au grecit, latinit, franțozit, italienit — grecii, romanii, franțezii, italienii. Armonia (pe cît a putut să fie primitoare urechea mea de armonie, sau, după cît a mea creștere m-a făcut să mă deprinz mai mult ori mai puțin cu sonuri mai blînzi sau mai aspre), armonia, zic, cerea ca în această pravilă de a rumâni vorbele să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile și în toate locurile le-a avut, de a i se face adică totdauna scutire din pravilă cînd a ei ureche delicată este rănită de asprimea întîmpinului celui urît. Energia iară, avînd de cea dintîi împuternicire dreptul-cuvînt, își pierde toată puterea cînd e silită a se tîrî, zăbovindu-se de lungimea zicerilor ca să ajungă la a sa țintă. Atunci e măreață, atunci e sublimă cînd, purtînd adevărul pe brațele sale cele nervoase, se repede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună pe urmă în cugetele și inimile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socotesc că nu poate să aibă acea destoinicie și putere ca una ale căria ziceri sînt foarte scurte, lesne de pronunciat și cu îmbilșugare în fiecare rînd. Limba noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din cîte cunosc și totdeauna m-am silit, întru aceea ce s-au putut, a o mai scăpa de această întindere leneșă, încai în zicerile cele nouă ce le-am întrebuințat și unde am fost stăpîn a le da orice formă voi voi (stăpîn, zic, pe mine, iar nu în opinia lumei). Cu această sistemă, domnul meu, croită după a mea părere, fără să am dreptul a sili pe nimeni ca să o priimească, am urmat drumul meu.

Mai întîi am vrut ca să-mi fac termenii care îmi trebuia și nu am întreprins un dicsioner, căci nu știam ce

să pui într-însul și scopul meu nu era ca să viu nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor, după al meu capriciu, al unei limbi care nu o cunoșteam decît în general de la părinții mei, ce o învățaseră, și m-au învățat și pe mine, mecaniceşte.

Așa, am vrut mai întîi să-mi fac și să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să mă esprim și să înțeleg aceea ce gîndesc ; am vrut să-mi fac vocabulerul terminilor tehnici, și m-am apucat de traducții ; am început mai întîi grămatica, și nu ca să pui la locul lor zicerile unei limbi ce nu o cunoaștem, ci ca să trec prin tipii limbei și ca să poci pune pe vocabulerul meu termenii cei noi gramaticali și să-mi formez limba grămăticii. Pe urmă am făcut sau am cules o geografie, am tradus cursul de matematică a lui Francouer, [1] logica lui Condilliac [2] ș.c.l., cîteva le[c]ții de literatură sau de poetică și de retorică. Prin urmare eu a trebuit, vrînd și nevrînd, a trece prin toți terminii trebuincioși în aceste științe, a-i boteza într-un fel, bine sau rău, și a-mi îmbogăți vocabulerul meu.

Ca să nu-mi rămîie lucrarea neroditoare, ca să poci a mă folosi dintr-însa cugetînd de mai multe ori asupra unui object ce am cugetat o dată, m-am făcut apostat din casa părintească, care îmi propunea înainte protecții, slujbe, chiverniseli și m-am pus în mijlocul zidurilor celor dărîmate ale Sfîntului Sava, un biet dascăl cîțiva leușori pe lună, încongiurat de cîțiva școlari săraci, hotărîți și fanatici în prieteșugul meu și în cugetul și alegerea lor ; am început lecțiile mele de la grămatică pînă am sfîrșit cu dînșii un mic curs de matimatică, cu geografia împreună, în limba națională, în vreme de șase ani, fără să mă întrebe nimeni ce fac, fără să vie cineva să încurajeze pe bieții școlari. Venea iarna, — lemne de nicăieri ; fiecare școlar aducea cîte un lemn dupe unde găsea, care abia era în stare să încălzească preajma unei sobe sparte ce umplea

[1] Matematician francez (1773—1849).
[2] Filozof francez (1715—1780).

Scanned with OKEN Scanner

casa de fum și să topească fulgii de zăpadă ce vijălia îi repezea pe ferestrele cele sparte. Tremurînd, cu mîna înghețată pe compas și pe cretă, ne făceam lecția ; și Dumnezeu a binecuvîntat ostenelile noastre, care era niște minuni ale *dragostii* și ale *hotărîrei*. Școlarii aceia s-au împrăștiat profesori prin județe ; în locul acelor dărîmături s-a întemeiat muzeul național, și alăturea s-a înălțat Colegiul Sf. Sava ; limba ce s-a legiuit în acele dărîmături s-a îmbrățișat de toată tinerimea ; și felul scrierii și ortografia s-a introdus în toate cancelariile. Rod al aceliași strădanii este și teatrul național.

După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pîșesc și la limba inimii sau a sentimentului (...).

Fără să mă abat, zic, din toate acestea, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii strămoși, ci numai după drumul și metodul lor să îndeplinesc lipsele ce ei n-au avut vreme a le deplini, adică întru aceea ce se atinge de limba științelor, a literaturei cei nouă și a ideilor ce lumea a dobîndit de atunci încoaci — mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi, mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron ; am vrut să văz pe cît se mlădie limba și pe cît este destoinică să esprime acele idei atît de frumoase, pline de patimă, înalte și posomorîte. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost dascălul și ea singură m-a povățuit cum trebuie să o mii ; și cine o va asculta, cine nu va ieși din regulile prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci, nerătăcit niciodată, merge de-a dreptul, fără a se abate. Destoinicia ei am văzut-o, am văzut-o mai destoinică decît pe cea franțozească, că este croită de la începutul său să fie limba dacă nu a cugetării și a simtimentului, încai a cuvîntului și a înțelegerii. Vorbele și frasele îi lipsesc : urzirea sau scheletrul ei e mare, e elegant, e nobil. Energia nu îi lipsește, armonia se vede pretutindeni, și cînd va să fii zugrav, vezi natura...

Ibid., p. 177—181.

Scanned with OKEN Scanner

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Introducţie

[La Dacia literară]

...*Dacia*, afară de compunerile originale a redacţiei şi a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri româneşti. Aşadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturei româneşti, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.

Urmînd unui asemine plan, *Dacia* nu poate decît să fie bine primită de publicul cetitor. Cît pentru ceea ce se atinge de datoriile redacţiei, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi şi scandalul o urîciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmaşi a arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre literare. Iubitori a păcei, nu vom priimi nici în foaia noastră discuţii ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuinţă de unire, iar nu de dizbinare ; cît pentru noi dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină din carea s-ar pute isca o urîtă şi neplăcută neunire. În sfîrşit, ţălul nostru este realizaţia dorinţii ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.

Dorul imitaţiei s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul naţional. Această manie este mai ales covîrşitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de subt teasc cărţi în limba românească. Dar ce folos ! că sînt numai traducţii din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune. Traducţiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai preţioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de

Scanned with OKEN Scanner

pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm de la alte naţii. Foaia noastră va primi cît se poate mai rar traduceri din alte limbi ; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele.

Dacia, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturei noastre, va fi despărţită în patru părţi. În partea dintîi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei ; partea a doua va avè articole originale din celelalte jurnaluri româneşti. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărţilor nouă, ieşite în deosăbitele provincii a vechei Dacii. Partea a patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înştiinţări de cărţile ce au să iasă în puţin, de cele ce au ieşit de subt tipar, relaţii de adunările învăţăţilor români, ştiri despre literatorii noştri şi, în sfîrşit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iaşi, 30 ghenarie 1840

Tainele inimei, ed. 1973, p. 142—143.

Din programul ziarului **„Steaua Dunării"**

...Ca jurnal literar, *Steaua Dunării* chiar din început se pune alăturea cu opiniile şi tendinţele *României literare*.[1] În deplin acord cu popularul nostru poet şi redactorul ei, credem că literatura românească trebuie să se adape la izvoarele naţionalităţii, adică în istoria, moravurile şi credinţile ţării noastre. Vom combate dar din toate puterile noastre direcţia falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a da limbii şi literaturii. Spre aceasta ne păstrăm dritul absolut de a ne exprima opinia asupra orice scrieri dată la iveală. Persoana autorului va fi pururea sacră pentru noi ; dar opera sa fiind a publicului, va fi şi a noastră. Supuind scrierile noastre la apreciaţia altora, şi aceasta fără restricţie, vom judica şi noi scrierile altora ; căci critica s-a făcut neapărată mai ales în timpul de faţă, cînd limba românească este răstignită pe fel de fel de

[1] Revistă condusă de V. Alecsandri (1855).

Scanned with OKEN Scanner

cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele. Sîntem pentru dezvoltarea limbei : aceasta este o convicție a junețîi noastre ; cu optsprezece ani mai înainte am scris despre regularea și purificarea ei. Încă la 1837, fiind pe bancele Universității din Berlin, am fost pentru introducerea literilor latine ; și astăzi, dacă am ști că cu ele *Steaua Dunării* s-ar ceti și s-ar înțelege mai mult — lucru neapărat mai ales pentru un jurnal popular — de îndată am și adopta aceste litere, care fiind ale vechilor noștri strămoși, curînd sau tîrziu vor fi și ale noastre. Însă, precum în politică nu sîntem pentru utopii, așa și în literatură nu sîntem nici pentru pendantism, nici pentru șarlatanism ; sîntem pentru adevăratul progres. Urîm confuziile babilonice, urîm ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare dar seci de simț ; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, însușită de a ne forma mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor...

Ibid., p. 332—333.

GRIGORE ALEXANDRESCU

Cîteva cuvinte în loc de prefață

„Pentru ce nu publici scrierile dumitale ?“ întrebai mai deunăzi pe un bărbat de spirit și de gust care ține ascunse în portofoliul său mai multe manuscripte de poezii. „M-am speriat, îmi răspunse, de cînd am văzut atîția poeți“... Negreșit, niciodată nu am avut mai multă îndestulare, nu zic de poezie, ci de versuri. De unde vine aceasta ? Poate în parte din greșita idee că arta poetului ar fi mai ușoară decît a prozatorului, dupe cum socotim cei mai mulți, atunci cînd intrăm în cariera literilor cu toată încrederea juneței și neexperienței ; poate însă asemenea dintr-o lege înaltă care va ca poeții să fie cele dintîi instrumente ale geniului noroadelor, cînd geniul

acesta începe să se deştepte. În adevăr, armonia avînd o atracţie naturală pentru cei mai mulţi oameni şi versurile frumoase întipărindu-se cu lesnire în memorie, toţi aceia care la începutul civilizaţiilor simt, sau cred a simţi, în sufletul lor o scînteie divină aleg instrumentul acesta ca cel mai sigur, spre a-şi răspîndi ideile lor. De aceea poezia e cea mai antică artă a spiritului omenesc ; de aceea legile popoarelor celor antice erau scrise în versuri ; de aceea în ierarhia literilor poezia are un loc aşa de înalt. Ea face cea mai mare parte a gloriei naţiilor ; şi cele mai însemnate fapte, cele mai înalte descoperiri au trebuinţă de ajutorul ei ca să poată trăi. Dar cu cît arta e mai frumoasă, atît este mai anevoie ; cu cît sînt mai rari poeţii care au lăsat numele lor la veacuri, atît mai numeroşi aceia care s-au pierdut în adîncul uitării. Faimosul Beranger, puternicul liric al timpilor moderni, poet popular cu aristocratice forme şi unul din capetele cele mai rezonabile ale Franţei, zice că multe din cîntecile sale cele mai mici l-a costat două sau trei săptămîni de lucru ; mărturisire ce dovedeşte cîtă străşnicie trebuie să aducă un autor la compunerea scrierilor sale ; căci arta este aşa de întinsă şi variată, frumosul are atîtea nuanse delicate şi fugitive, lucrările imaginaţiei atîta trebuinţă de ale rezonului ca să poată ajunge ţinta lor, care este frumosul ideal sau strălucirea adevărului după cum zice Platon, încît nu le lipseşte talentul, şi dacă literatura noastră mai ales, a căreia parte poetică nu se compunea pînă în anii din urmă decît de nişte balade tradiţionale, inspiraţii necultivate ale suferinţei şi ale naturei sălbateci, nu este, zic, de mirare, dacă literatura noastră n-a produs încă nici un cap d-operă care să poată sluji de model netăgăduit : acelea nu ies decît în literaturele formate şi limbile statornicite, după cum o ştiu mai cu osebire toţi aceia care scriu, şi prin urmare cunosc influenţa ce are limba asupra stilului.

Ce poci zice acum de poeziile mele ? O parte din ele s-au tipărit la Iaşi, în anul 1842, şi defavorul de care mă bucuram atunci a contribuit negreşit la priimirea ce li s-a

Scanned with OKEN Scanner

făcut, dupe cum se întîmplă cu tot ce este poprit. Retipărindu-le acum, am șters pe unele, am vrut să îndreptez pe altele și am adăugat cîteva, între care unele sujeturi istorice de un interes național, și prin urmare și mai puțin egoist : căci eu sînt din numărul acelorá care cred că poezia, pe lîngă neapărata condiție de a plăcea, condiție a existenței sale, este datoare să exprime trebuințele societății și să deștepte simțămintele frumoase și nobile care înalț sufletul prin idei morale și divine, pînă în viitorul nemărginit și în anii cei vecinici.

Sînt departe de a crede că am tratat aceste sujete cu tot interesul de care sînt priimitoare. Dar *o scriere este totdeauna un mijloc de a face alta mai desăvîrșită*, și eu voi fi cel dîntîi a aplauda pe acela ce va face mai bine.

Opere, 1957, p. 65—66.

Din **Epistola către Voltaire**

... Altfel e-n țară la noi : noi trebuie să formăm,
Să dăm un aer, un ton limbii în care lucrăm ;
Pe nebătute cărări loc de trecut să găsim,
Și nelucrate cîmpii de ghimpi să le curățim.

Aș vrea să poți să-nviezi, o zi numai să trăiești
Parnasul nostru să-l vezi, apoi să ne mai vorbești,
Unul, iscoditor trist de termini încoronați,
Lipsiți de duh creator numește pe toți ceilalți,
Se plînge că nu înțeleg acei care îl ascult,
În vreme ce însuși el nu se-nțelege mai mult.
Altul, strigînd furios că sîntem neam latinesc,
Ar vrea să nu mai avem nici un cuvînt creștinesc,
Și lumei să arătăm că nu am degenerat ;
Altul, ce scrie pe șleau ca preotul de la sat,
Zice că e deslușit, se crede simplu ; iar eu
Mă trag doparte, privesc și scriu cum dă Dumnezeu.
Cu toate-acestea luăm titluri de mari autori,
Dăm sfaturi și osîndim, ne facem legiuitori,

Scanned with OKEN Scanner

Ne credem pe cît putem ai lui Apolon nepoți,
Rîdem de unii cîțiva, și publicul de noi toți.
Amestecul întîmplat în limbile omenești,
Cînd s-a zidit acel turn, în vremile păgînești,
N-a fost atît de pestriț, n-a putut fi mai ciudat,
Decît acel ce aici urmează neîncetat.
Uniți am face ceva, am fi de vreun folos ;
Avem un dialect bun, ușor și înmlădios...

Ibid., p. 170—171.

COSTACHE NEGRUZZI

Scrisori (Despre limba românească) [1]

Domnul meu !

Literatura românească atîte veacuri înghețată de gerul barbarismului și a căria o umbră mai rămăsese, desfigurată și aceea, ciontită, a început a-și lua ființa sa. Domnia ta ai deschis drumul regenerației sale prin Gramatica D.T. Acum multe, frumoase alcătuiri și traduceri s-au tipărit în București. Un Teatru Național s-a urzit și multe alte îmbunătățiri s-au făcut, care-ți fac multă cînste, domnule ! Noi ar trebui să fim geloși pe dv. și să ne arătăm gelozia scriind, traducînd și făcînd și noi ceva. Din nenorocire nu este așa și în vreme ce dv., dînd o formă regulată limbei, puteți scri orice voiți și socotiți de folos, noi întru aceasta zăcem încă în întunerecul barbarismului. Noi nu scrim, căci nu știm cum vom scri : de vom zice *barbar* și nu *varvar*, strigă că stricăm limba. D-om întrebuința vreo zicere streină pe care n-o avem, ne-am prăpădit. D-om scri *simtiment* (care fiindcă derază de la *sime-* — *simțire* astfel trebuie să se zică), nu-l înțelege. El s-a deprins a zice *santimant*, fără rimă și rezon. Asemenea și : *corăspundere, văl, prevedere, prezicere* și altele (care,

[1] Schimbul de scrisori dintre Heliade și Negruzzi a fost publicat întîi în revista „Muzeu național" din 1836. Prezenta scrisoare trebuie deci pusă în strînsă legătură cu cea a lui Heliade de la p. 76.

Scanned with OKEN Scanner

românindu-se a trebuit să ia și formă românească). El s-a învățat a le cuvînta : *corispondenție* (ital.), *voal* (franț.), *pronie* (gr.) și *poftorire* (slav.). El zice : *răspuns, răsturnat, răsuflare, desfăcut, descrezut, desrobit,* dar nu sufere : *revedere, reluat, recunoștință, desprețuit* etc.

Nu mă îndoiesc că și D.T. ai avut a te lupta nu cu mai puține pregiudețe, căci nătărăi unde nu sînt ? Acesta e un soi care rodește pe orice timp, pe secită și pe ploaie și care nu seacă lesne. Se vede însă că acolo sînt mai puțini decît la noi. Ai învins ; ai desbinat biata limbă de împestrituri, ai spălat-o de rugină, i-ai dat o haină potrivită cu a mamei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică de a figura și ea pintre celelalte...

Crede, domnul meu, că noi cei puțini, prețuind ostenelele d-tale, ne place a te avea model în scrierile și traducerile noastre, și a vă aduce laudă ce se cuvine unui literar reformator și legiuitor al limbei. Dar vei întreba, poate, ce scrim și ce traducem ? Aveți dreptate, căci nimic de la noi nu s-a văzut, pentru... o sută de pricini. Cea dintîi este pentru că...

Acum, de-mi vei da voie a deschide cu d-ta o mică filologhicească dispută, sau, mai nemerit a zice, a vă cere oarecare sfătuiri și lumînări la îndoielele mele, aș rămîne foarte îndatorat filoromâniei dumitale ; și mai întîi arăt, domnule, că mă unesc la acestea, a zice : *ori* în loc de *oriu ; regulamentele* decît *regulamenturile* etc. ; *recomandez* în loc de *recomanderisesc* etc. ; *murindul* decît *muritorul ; sbor, isvor* etc. în loc de *zbor, izvor.*

Și fiindcă *S* la noi nu se glăsuește ca *Z* între vocale, atuncea se va pune *Z*, d.p. : *zi, astăzi* etc.

Cunoaștem greșala noastră la zicerile neutre, pe care noi le întrebuințăm în neam femeiesc : *privileghia, coleghia* și făgăduim că ne vom îndrepta, deși dv., care sfințiți neamul neutru, ziceți că ar trebui să zicem în loc de *substantive, verburi — substantivi* și *verbi :* apoi atuncea ar trebui să zicem și în loc de *scaune, scauni ;* în loc de *drumuri, drumi,* prin urmare doi *scauni,* trei *drumi* etc. D.t. însă zici la *unile* numai, dar care sînt acele unile ?

Se pot ele şti fără dixioner ? Şi oare dacă s-ar da această voie a preface din neamul neutru în bărbătesc, fieştecare noitor, ca să facă şi el ceva, vrînd să neutreze şi să prescurteze, nu s-ar face aceasta nu o regulă, ci o zăhăire gramaticească ?

Dv. scriţi : *jos, joc, judecător, ajutor* etc. cu ж şi *gingie, lege, gelozie, gemere, genunche* cu ц. Noi, lăsînd a zice că ц sună mai bine decît жс ; le scrim toate cu ц , pil-(dui)ndu-ne de la italiana, de unde derază zicerile acestea : *giu, gioco, giudice, agiuto, ingiuro* etc., iar pe ж îl întrebuinţăm numai la acele ce se trag din slavona, d.p. : *jale, jăratic, cojoc, pojar* etc., cărora nu le putem zice : *giale, cogioc* etc.

Dv. ziceţi : *cîine, pîine mîine* — noi zicem *cîne, pîne, mîne,* căci latina sau italiana nu zice : *painis, cainis, domaini,* ci ; *pane, cane, domani,* — şi apoi iar dv. ziceţi la singurit : *mînă, mano* şi la înmulţit *mîinile* — *mani.*

Ţesătura limbei noastre — pare-mi-se — şi dreptul cuvînt cer ca să imităm : 1. pe latina şi 2. pe italiana. Pe acest temei noi zicem : *proţes, ţivilizat, pronunţie, canţelarie, partiţip, prinţip, gheaţă, Ţezar, Ţiţero* etc. Dv. : *proces, civilizat, pronuncie* (pronunzia), *Cezar, Cicero,* dar *canţelarie* şi celelate, ca şi noi. Tot după acest cuvînt, noi scrim : *ştenă, Ştipion* etc. Dv. *şenă, Sipion.* Pentru ce vreţi să italieniţi pe român, a cărui limbă (precum d-ta însuţi zici) trebuie să s-arăte în haine rumâneşti ? Care-i rumânul acela care, ştiind orice altă limbă, afară de italiana, poate înţelege că *şena* este *ştenă* şi *Şipion, Ştipion ?* Zicerile : *conoscenza, scienza, schedula, scinteluzza, scettro* etc. româneşte s-au făcut : *cunoştinţă ştiinţă, ţedulă, scînteiuţă, schiptru* — precum s-a făcut şi *corrispondenza* — *corespundere* etc. ; românul nu zice : *şienţă, şedulă, şinteuţă, şetru, ghiaciă ;* dar ca să nu urmeze barbarism şi cacofonie, nu fie *ştenă, Schipion* etc., nu fie dacă vreţi — nici cum zicem noi imitînd pe latina, dar fie : *scenă, Scipion,* iar nu *şenă...*

„Muzeu naţional“, 1, 1836, nr. 36 p. 141—143.

Scanned with OKEN Scanner

SCRISOAREA XXXII

(Despre limba românească)

Dacă ne încercăm a face oarecare observaţii asupra limbei noastre, facem cunoscut mai nainte, ca să fie tuturor ştiut, că n-avem nicidecum pretenţia a fi priviţi ca nişte legiuitori sau cel puţin ca nişte povăţuitori ; voim numai să emitem şi opinia noastră alăturea cu a altor filologi ce au lucrat şi lucrează pentru limbă.

Ne aducem aminte de decadinţia în care căzuserăm în privinţia limbei subt domniile străine. În corupţia generală, se corupsese şi ea ! Nu mai era acum limba lui Dositeu şi a lui Cantemir, nici a cărţilor bisericeşti ; era un gerg hibrid, mestecat cu ziceri turco-grece etc. Atunci era de bun ton a vorbi numai grecește sau o românească pestriță. Damele noastre începură a nu putea pronunţia pe *ș*, pe *ci* pe *gi*. Ele ziceau : *mozicule, nu ştii că nu se sede zos dinaintea duduţelor ?*

Aşadar limba moştenită de la străbuni, se cîrpea cu feluri de peticării eterogene şi eram în risc a pierde ceea ce avem mai scump : limba !

În timpul acesta, vr-o cîţiva literaţi transilvani şi banaţeni, văzînd cu groază că fraţii lor — noi din principate — ne ducem de rîpă, începură a scrie mai multe dizertaţii prin cari ne arătau origina noastră (ce începuserăm a o uita) ; dar cu toată buna voinţă ce aveau de a ne îndrepta, scrierile lor aveau şi ele defecte, căci şi la ei se introdusese iarba rea (deşi în mai mică cîtime decît la noi).

Aşadar, treaba ajunsese a fi de tot comică, încît numai ridicolul ne putea mîntui, aplicîndu-ne vorba poetului : *Castigat ridendo.*

Din nenorocire, un om veni ; un om care-şi ştia în perfecţie limba sa ; un om ce era totodată poet, jurnalist, literator. El se numea Eliad. Acesta se apucă să dezbrace pe *fata lui Chiriac,* cum o chemă el, de toate ţorţoanile străine ce o desfigurau, arătîndu-ne-o întîi goală, ca pe Vinerea de Medicis, pentru ca să putem apreţui formele

ei cele frumoase, se apucă să o învesminte cu hainele cu cari era deprinsă şi cari o prindeau. Dar văzu că nu era destul a ne arăta graţiile fecioarei ; trebuia să ne dreagă şi gustul stricat, pricepu cu fireasca lui sagacitate că a brusca lecuirea, era a nu ne mai vindeca, şi aşa începu mai întîi a alunga o gramada de slove ce nu ne trebuiau... Apoi puse a ne arăta mlădierea limbei prin traducţii din Lamartine şi Byron.

Ca prin farmec, îndată mai mulţi juni plini de inimă, se grupară în giuru-i. Ei se puseră la lucru cu o activitate febrilă. Alexandrescu, Boliac, C.A. Rosetti desfăşurară toată încîntarea poeziei. Aristia ne făcu să facem cunoştinţă cu Omer şi Alfieri. Bălcescu, pre care l-am pierdut — ne vorbi de istorie. Kogălniceanu adună preţioase documente în *Arhiva română ;* edită şi colaboră la *Dacia literară ;* în sfîrşit, el dezgropă şi dete la lumină Cronicele noastre, operă colosală. El şi cu alţi juni studioşi fondă ziarul literar *Propăşirea,* în care Alecsandri publică primele sale poezii ce avură atîta răsunet, şi cari îl ridicară îndată la titlul necontestat de întîiul poet naţional al României etc., etc.

Cînd gîndeşte cineva, că toate aceste se făcură în vreo doi, trei ani, se miră de ceea ce poate românul, cînd voieşte.

Întîmplările anului 1848 au fost fatale literaturei române. Politica predominînd, literatura amuţi. Ei bine ! Ce s-a făcut pentru ea în curs de patrusprezeci ani ? Perfecţionatu-s-a limba ? Staturnicitu-s-au regulele ei ? Nicidecum ! Atîta numai că am gonit slovele şi am luat literile, fără a pune şi bazele, după cari să le întrebuinţăm în limba noastră. Atunci am văzut scriind fiecare cum îi plesnea în cap ; fiecare îşi închipuise o ortografie. Şi apoi deodată ne pomenirăm inundaţi de o mulţime de scrieri ; şi ce scrieri !

Traduceri de romanţuri rele, în cari traducătorii cădeau dintr-un exces în altul ; căci în adevăr lipsiră zicerile turco-greco-slave, dar se introduseră cele latine-franco-italiene.

Ne trezirăm cu poeţii de felul acesta :

Charmantă damicelă [1],
Cu ochi ca de gazelă,
Te am, o columbelă [2],
Divină şi mult belă [3]... etc.
. . . . . .

Nu ne vom încerca a dovedi originea limbei noastre ; filologi studioşi şi oameni mai competenţi decît noi au făcut-o aceasta. Vroim să vorbim numai de oarecari anomalii ce esistă în literatura limbilor, nu mai puţin curioase decît acele ce uneori întîlnim în natură. Aşa d.e. vedem limba polonă scrisă cu *litere* şi limba română cu *slove*, cînd ar fi trebuit să fie tocmai din contră.

Care să fi fost cauza acestei monstruozităţi şi cui sîntem datori cu acest nou păcat ? Tot acelor cărora li sîntem datori multe de toate : clerului bigot şi ignorant. Papiştii nu lăsară pe poloni să scrie cu slovele lor, temîndu-se de slavii ortodocşi de care ei erau încungiuraţi. Grecii asemenea îndemnară pe români ca să se servească cu slovele cirilice, ca nu cumva să se strecoare printre ei, odată cu literele, şi ritul apusean. Astfel, slavul adoptînd alfabetul latin, fu silit a-l împestriţa cu felurite semne pentru ca să poată răspunde la pronunţia lui groasă şi guturală ; iar românul se văzu încărcat cu o mulţime de vocale urîte cari nu erau ale lui ; şi firește că limba lui cea pură se îngroşi şi se abastardi încît acum, cînd am reluat literele străbune, ne găsim într-o mare învălmăşeală şi sîntem nevoiţi a întrebuinţa şi noi tot soiul de accente, cînd deasupra, cînd dedesubtul literelor, pentru ca să putem arăta tonurile acele groase ce au prins rădăcină în limba noastră. Astă prozodie de *porunceală* se făcu cu atît mai grea, cu cît fiecare inventa o etimologie şi o tehnologie proprie a sa.

[1] Fermecătoare Domniţă.
[2] Te iubesc, porumbiţă.
[3] Frumoasă.

Ni aducem aminte că — sînt acum mai 20 de ani — noi am fost chiamat luare-aminte a literaţilor noştri asupra unei slove blăstemate care s-a substituit mai la toate vocalele noastre şi care singură ne sileşte a orna aceste nenorocite vocale, *qui n'en peuvent, mais !* [1], cu felurite căciule, care de care mai cornorate sau mai ascuţite. N-avem nevoie s-o mai numim ; lectorii noştri o vor cunoaşte. Pînă cînd deci va veni timpul s-o alungăm ca să scăpăm de dînsa, s-avem răbdare şi să ne servim pe vrute pe nevrute cu accenturi, ferindu-ne însă de a abuza prea mult de ele.

Ar fi foarte de dorit ca din toate provinciile României alegîndu-se cîte un filolog, să se alcătuiască un comitet, care să stabileze odată ortografia şi prozodia noastră ; şi dacă s-ar face aceasta şi acei bărbaţi învăţaţi ni-ar face onoare a ne întreba care e ideea noastră în acest obiect, ni-am mărturisi către ei simbolul credinţei noastre literare cam în felul următor :

„Credem în originea limbei române şi mărturisim literele străbune, dar nu ni plac inovaţiile nepotrivite cu natura limbei, şi anume :

1. Nu ni place [a] întrebuinţa consoanele duple, ce sînt numai o învălmăşeală şi o greutate la învăţarea gramaticei. Numai la foarte puţine şi rare ziceri străine le-am priimi ca o excepţie.

2. Sîntem contra lui *ŭ*, pe care îl socotim numai o împlutură de prisos, şi nu l-am întrebuinţa decît ca să deosebim pluralul de singular, d.e. : *eram eu, eramŭ noi* etc.

3. Nu ne putem învoi cu *ciune* şi cu *iune* : pentru că dacă avem cîteva ziceri cu astă terminaţie, ni se pare că n-ar fi un cuvînt ca să ni lungim toate substantivele cu un cot mai mult, cînd, mai ales, ea nicicum nu le-ar face mai frumoase şi cînd în latină asemenea terminaţii nu există.

4. Asemene, chiar subt ameninţarea de a fi numeraţi între ignoranţi şi ruginiţi, nu vom zice : *apt, aptiv, res-*

[1] Care nu sînt de vină.

pept, carapter etc., în loc de *act, activ, respect, caracter,* căci dacă am zice acestea, am fi siliţi să zicem poate şi *năciune* în loc de *naţie,* şi cine mai ştie cîte altele.

5. Mai credem că dacă *d* se pronunţă ca *z* în cuvintele ce derivă din latină n-ar trebui a se scrie *văzînd* în loc de *vădînd* etc., pentru că de nu era a se păzi etimologia, era de prisos a relua literele şi a lepăda slovele. Asemenea ni se pare că nu e generos a abuza de bietul *d.* Să nu facem pe *Zoiţa* şi pre *Zamfira, Doiţa şi Damfira,* precum nu s-ar cuveni să scriem *dabala, dîmbet didanie,* în loc de *zabală, zîmbet, zizanie* etc. Dacă sîntem siliţi să zicem *zeamă de vardă* în loc de *curechi murat,* cel puţin să nu scriem *deama de varză*...

Punem capet, pentru astă dată, acestei observaţii, fără a avea pretenţie de a impune cuiva ideile noastre bune sau rele.

Opere alese, vol .I, 1955, p. 260—261.

TRIIZECI ANI SAU VIAŢA UNUI JUCĂTOR DE CĂRŢI

PREFAŢĂ [la ediţia I]

...Cît pentru cuvintele streine ce el au întrebuinţat în tradücire, de îl vor întreba de unde sînt zicerile acestea, va răspunde ca un literat bărbat român, că „sînt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sînt zicerile : om, cap, ochi, urechi, nas, dinte, limbă, barbă, braţ, mînă, apă, vin, făină, masă, casă ş.a.“ [1] Va mai adăugi că fieştecare limbă, cînd au început a să cultiva, au avut trebuinţă de numiri nouă sau şi le-au făcut de sine, sau s-au împrumutat de acolo de unde au văzut că este izvorul ştiinţelor şi-a meşteşugurilor. Grecii s-au împrumutat de la fenicieni, arapi, eghipţieni, asirieni ş.a. ; romanii de la greci, cestelalte naţii ale Europii de la romani. Noi aseminea urmăm, mai vîrtoş cînd avem de unde. Noi nu ne îm-

[1] *Gramatica românească* de I. Eliad. Tipărită în Sibiu, 1828. În 8. La prefaţă fila XXVI.

prumutăm cu cuvintele ce ne lipsesc, ci le luăm ca o moștenire de la maica noastră (latina) și ca o parte ce ni se cuvine de la surorile noastre (ital. franț. span. și port.).

În sfîrșit, traducătoriul acestii drame o supune fără sfială criticii, — se roagă numai lui Dumnezeu să-i dăruiască îndelungul trai a lui Matusala ca doar să va învrednici a auzi pe stenă limba patriei și a videa în locul lui Policinel și a lui Arlechin reprezentîndu-se virtuțile și eroicestile fapte a Stefanilor și a Alexandrilor.

1835, martie.

Ibid., p. 272—273.

CEZAR BOLLIAC

(Către C. Negruzzi)

Domnul meu !

Foloasele ce dă literatura la înaintarea civilizației au fost simțite de toate națiile în toate veacurile, și înaintarea literaturii n-a crescut decît prin societăți.

O adunare de mai mulți cunoscători dă totdeauna drumul cel mai drept ideilor ; o adunare de mai mulți rîvnitori găsește frumosul literaturii, și o adunare de mai mulți lucrători îl face comun.

Un geniu sălbatic prin societate se înnobilează ; un duh nestatornic prin societate se reglementează ; și regula și statornicia au făcut totdeauna isprăvile.

Isprăvile literare fac civilizația, și civilizația singură, fericirea.

Un mai mare număr împreună dezbate ideile fiecăruia cîștigate în parte, tăgăduiește cele greșite, dezvoltă cele sănătoase și dă suflet celor ce pot a se îndrepta.

Tot omul rezonează ; toată ideea are un cuvînt ; dar aceea e mai dreaptă, aceea e mai lămurită care s-a pieptănat de mai multe rații.

Omul ce nu și-a comunicat ideile nu e niciodată sigur de dînsul.

Omul vrea ca să placă, și de ce place, o află numai prin societate ; cel ce nu s-a expus este totdeauna în îndoială, și îndoiala e singură care descurajează...

...Am citit, domnul meu, totdeauna împreună cu d-nul Eliad corespondența dumneavoastră și am rîvnit la norocirea de a mă număra și eu între prietenii dumitale, pentru că amirător ți-am fost de la citirea celei dintîi scrisori.

Am citit, am recitit toate băgările de seamă ce faci asupra limbii românești și m-am bucurat văzînd în dumneata mijlocul prin care să ne putem înțelege mai bine cu moldovenii, și să nu mai lăsăm sfișiată în atîtea dialecte o limbă ce are așa de puține mijloace a se cultiva.

Ți-am citit toate ingenioasele poezii și m-am bucurat văzînd a se mai descoperi încă o coardă ce mai avea muza românească, și care era atît de puternică.

Am citit în sfîrșit pe *Maria Tudor* și am fericit pe Hugo că s-a făcut cunoscut românilor atît de norocit; aș fi vrut, domnul meu, să aflu dacă te mai îndeletnicești cu vreo dramă din ale ăstui autor ca să nu fiu silit la urmă a-mi arde modestele traducții, cum am ars începutul astei drame, după ce am citit-o tradusă de dumneata [1].

Ținta acestei scrisori nu este, domnul meu, ca să-ți fac laude, căci ele umilesc pe cei ce le merită ; faptele dumitale sînt destule ca să-ți plătească ceea ce-ți sîntem datori noi.

Ținta acestei scrisori este a te pofti mădular la societatea literară, adică colaborator la *Curiozu*, și a te ruga să mă numeri între prietenii dumitale.

Poate că te confunzi la atîtea titluri ce dau ăstui jurnal fără a-ți da nici o idee mai întîi despre dînsul.

Asta este ca să ajungă un jurnal critic care să ne poată curăți oarecum limba de mărăcini, care a ajuns a se privi ca talente în autorii noștri.

Vezi, domnul meu, ca să încep, deci deosebirile ce sînt între termenii, frazele și chiar zicerile micului număr de scrieri ce avem în limba noastră, și mărturisește cît de

[1] Eu am tradus pînă acum pe *Lucreția Borgia* (i-am schimbat pe o din pricina calamburului : „*Burgia*") și pe *Angelo Tiranul Paduvii* (n.a.).

bine ar fi fost cînd aste puţine cărţi, pe un simţ mai comun, cu o limbă mai corectă, n-ar fi fost aşa de mult originale ; şi felul ăsta de originalitate nu se poate tămădui decît printr-o neiertătoare critică a unei societăţi literare, care să fie şi chiar cenzura limbii...

Despre literatură, 1954, p. 7—16.

NICOLAE BĂLCESCU

Scrisori către Ion Ghica

...Cele mai multe dezbateri s-au ţinut asupra limbei. Am făcut o apropiere între deosibiţi autori şi deosibitele sisteme şi căutăm să venim la unul după care să scrim toţi, ca să lipsească odată acesta al doilea Babel...

11 ian. 1844.

Opere IV, Corespondenţă, 1964, p. 64.

* * *

...Cronicarii români au puţină erudiţie. Ei în stilul lor formează două şcoli deosebite. Una mai serioasă se aseamănă cu cărţile bisericeşti, citează adesea fraze din Biblie şi din Psaltire, de aceea cam osteneşte pe cetitor; este însă prea interesantă pentru faptele ce ne arată ; alta — mai uşoară şi plină de naivitate — se citeşte cu mare plăcere...

Scrieri istorice, Ed. „Scrisul rom.", Craiova, f.a.. p. 33.

* * *

...Afară de aceste scrieri istorice, ne-a mai rămas de la Miron [Costin] şi nişte încercări poetice, cele dintîi de acest fel ce cunoaştem în limba românească : o mică poemă intitulată „Viaţa lumei", precedată de un scurt

tractat de versificaţie românească, şi o epigramă către mitropolitul Dositei...

Ibid., p. 143.

*
* *

...Ştim toţi cine fură cei dintîi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaşte numele glorioase ale lui Şincai, Petru Maior, Samuil Klein, Paul Iorgovici, George Lazăr, cari prin şcoli, prin cultivarea limbii şi a istoriei puseră stîlpii de temelie ai naţionalităţii române şi propagară ideea unităţii sale ?...

Ibid., p. 194.

DIMITRIE BOLINTINEANU

Cenzura însă îşi rezervă asupra scrierilor un drept atît de absolut, încît şterse nu numai ideile, ci şi forma ; se văzură corecţii făcute de cenzură asupra limbei şi ortografiei. Aceasta pentru scrierile mirene. Scrierile bisericeşti se trimiteau la cenzura Mitropoliei, această cenzură, compusă de oameni bucheri, se ocupa a şterge cuvintele noi ; astfel văzurăm odată într-unul din manuscrisele ieşite de la această cenzură, ce însuşi avea trebuinţă să fie supusă la cenzură, ştearsă vorba *religie* şi înlăcuită cu *lege* etc., sub cuvînt că vorba *religie* este latină.

Opere alese, 1961, p. 541—542.

*
* *

O poezie trebuie să unească trei condiţii ca să fie perfectă : cată să fie cu putere cugetată, cu adîncime simţită, cu eleganţă exprimată.

Ibid., p. 571—572.

*
* *

Inspirația este plinitatea cugetării și exaltarea puterilor și înțelegerei, este o urmare a legilor care prezid la generarea înțelegătoare. Este o facultate care alege și combină imaginile, este mișcarea sufletului care o îndeamnă să exprime emoțiile sale, ideile sale sub o formă frumoasă și din care nasc gustul și geniul. (...) Poezia este sau fonetică, sau plastică. Sunetul este cel mai puternic organ al ei. Poezia se exprimă și prin plastică, adică prin pictură, sculptură, arhitectură, dar într-o sferă mai puțin întinsă.

Poezia cată să fie naturală, simplă, adevărată. Cu toate acestea, cată încă să se ferească de a fi prea naturală, căci ar fi învinsă în lupta ei cu realitatea, care are viață și mișcare. Poetul cată să creeze asupra elementelor ce îi sînt date, altfel face articoli de ziare în loc de poezie. Astfel, cînd tratează sujete istorice, exprimă fapte, eroi, el cată să adaoge lîngă realitate o viață nouă pentru eroii săi și să-i facă a străluci într-o rază de imagine. Poezia are asemenea un scop : scopul este de a curăți sufletele prin amintirea privelиștilor frumuseței, de a ridica sufletele prin sentimentul admirării, de a le întări prin amintirea virtuților și descrierea patimilor, avînd totdeauna în vedere îmbunătățirea soartei omului...

Ibid., p. 572—573.

ALECU RUSSO

Cugetări

...Răul n-ar fi fost mare, dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatice și sisteme ; răul este că au scris multe și de toate după visurile gramaticale și au deschis era literaturii cu *patosul*. De se mărgineau în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-și plămădească după nevoie și sporul ideilor, cuvintele și vorbele fără a trece prin patimele de față... Dar gramerianii, pe lîngă fiecare sintaxă, au ală-

turat, cum s-a zis, producţiile lor şi cîte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire şi mai curioasă la analis. Cum sare peste un şanţ toată turma cînd a sărit o oaie, asemenea o turmă de copii, aprinşi de focul lui Apolon şi insuflaţi de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre a *conchera* (tot stil roman) templul gloriei şi a imoralităţii ! Ne este milă de cetitori, altminterea am încărca cîteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă literatura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulţi din scriitorii de astăzi, autori sau poeţi, şi-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înţelegătoare, ci a înăbuşi, a sperie şi a cîştiga mirarea păcătoşilor români cu cuvinte cît mai strălucite şi mai sturluibatice.

Scrieri (ed. Scrisul rom.), p. 120—121.

*
* *

...Nu de astăzi a simţit neamul român alunecarea limbii din matca ei ; de pe la 1834, urechile pedantismului se arătau cu vînarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos românește în proză şi în versuri, adăpat în inspiraţiile sale de izvoarele şi obiceiurile limbii, deşi deprins cu învăţătura şi cunoştinţa literaturilor şi a limbilor străine, înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămîne nemuritoare. Acest om, logofătul Cənachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpina românească sau, cum zice singur, el, „pe teapa noastră".

Să tălmăcim dar ce înţelegem prin pedantism, căci ar fi mare durere ca românii să-şi închipuiască că pedantismul şi învăţătura, ştiinţa şi erudiţia sînt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da regule ortografice şi de ţesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silinţa de a îmbogăţi limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din înce-

Scanned with OKEN Scanner

put că idei, vremi și nevoi nouă cer și gînduri și cuvinte nouă ; pedantismul nu este nici încrederea că limba trebuie a rămîne în limba hronicarilor, — limbă epică ce își dă mîna cu limba cînticelor populare ; știm că veacurile prifac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învățătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă ; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-o zi și nu-și pot schimba firea fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este voința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulile gramaticei latine, tîlcuirea și forma cuvintelor vechi și nouă ; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor unei limbe străine de noi prin țesătura și regulele ei ; sunetul și forma, pînă și noima, adică sufletul cuvintelor este dreptul scriitorilor și a neamului, mare plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sînt numai arhiviști.

Prin pedantism și pedantism antiromân înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, cînd dimpotrivă încercările ei ar trebui țintite la înrudirea limbii obștești. Este serios de a rosti oare că nu se poate scrie în limba țăranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc. au scris în limba populară ? Și Schiller și Pascal au scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblînzită, întinsă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal, încît niciodată germanul sau franțuzul nu și-au pierdut mintea din ochi ; neînțelegerea dintre țărani și Schiller este numai în știință și neștiință ; în idei, iar nu în cuvinte ; căci nici la franțezi, nici la nemți gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat și înrudit și au concurat a forma limba franțezilor, au introdus cîte un cuvînt, cîte o zicătoare ; urechia obștească a prefăcut cuvîntul latin după auzul nou, a sucit, fără regulă hotărîtă, cuvîntul celtic sau german și așa, cu veacurile și cu cărțile, s-a format

limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii la 1848. Pentru noi dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentru că toate spițele noastre s-au rezumat de una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca și în gînd, iar nu de a ne deosebi, a adăogi, iar nu a lepăda.

Ce înțelegem prin limba poporală ?... Doară luăm de limbă oarecare alterații a cuvintelor întrebuințate, dar conjugația, articolul și țesătura țăranului în cît se osebește de *a sapientului ?...* Simplicitatea țesăturii române ar putea să ne dea nădejdea că osebirea între limba scrisă și limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimica D-zeu a zidit lumea ; cu cevași gramatici, românii au agiuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie românește, nu trebuie gramatici, trebuie rîvnă, idei și giudecata dreaptă a lucrărilor ; după înmulțirea avuției, gramaticii vor veni și vor zice : cutare a scris frumos, bine, după rîndul limbii și firea neamului, și vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fost-au, mă rog, oameni vrednici ai românimii : Ureche, Costineștii, Clain, Șincai, Mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc. ? În ce limbă scriau ?... în limba poporului ? Ni se pare că este greșală ; toți aceștia au scris în limba obștească ; de aceea și sînt mari, nemuritori și vrednici, pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați...

Ibid., p. 124—126.

*
* *

...După socotința me, rolul adevăraților învățați, ce se vor îndeletnici cu filologhia, va fi să se mărginească în definiția rînduielilor limbii, statornicia sintaxei și a ortografiei ; iar alcătuirea, întrebuințarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămîie proprietatea urechii,

a bunei judecăți a scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru decît codul politicesc. Cuvîntul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împămîntenire și numai obștească frămîntare și nevoia poate să-i deie indijenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme. Oare elementul fundamental german a limbii engleze îi necinstit, deși limba englezească cuprinde multe cuvinte franțuze, italiene, latine ?

Oamenii serioși, ce privesc literatura ca complementul naționalității, sînt datori să se opuie puhoiului de sisteme *cuvîntașe* și a combate tendința literaturii cu cuvinte verzi și stacojii, ca frunzele copacilor, cînd le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune... Ideea bună aduce cuvîntul... deșărtăciunea subt cuvinte sturlubatice, ce nu se leagă unul cu altul, îi cangrena noastră...

...Cînd românii vor intorloca o societate serioasă spre așezarea și dezbaterea cvestiilor limbii, cînd vor pune pe izvod tot ce au, cînd societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, îndijenate, lepădate, înnoite sau învechite din țările unde se vorbește românește, cînd se va așeza sintaxa și ortografia nu după placul fiștecăruia, dar după duhul istoriei și a originurilor neamului, atunce literatura își va lua zborul și va fi expresia neamului.

Ibid., p. 173—174.

VASILE ALECSANDRI

Despre literatură

...Unde ai găsit că eu aș fi comis vreodată vrun sistem limbistic cu infinitive ? Sistemul meu a fost totdeauna de a mă feri de sisteme gramaticale și de a mă conduce după armonia limbei. Am admis finalul *ție* dar am văzut că și finalii *ere, ire,* și *are* au dreptul la împămîntenire ca unele ce sînt armonioase. Nu mă împac cu *ciune, țiune, țione* și alte bazaconii *eiusdem farinae* ; dar cînd urechea mea nu țiuie cînd aude vreun cuvînt nou, îl admit fără greutăți ; chiar pe *țiune* nu-l resping în cuvin-

tele *noțiune*, *moțiune*, *rațiune*, fiindcă *noție*, *moție*, *rație* îmi par ridicole.

Așadar te rog să nu mă pui în rîndul fabricanților de sisteme codașe, căci frica mea cea mare a fost totdeauna de a mă găsi pe aceeași linie cu Pumnul, Laurian, Eliad și alți cioplitori cu barda în formele frumoase ale limbei noastre. N-am scris niciodată după regule statornicite de *sapienți*, de gramatici, de academici, am scris după cum m-a călăuzit inspirația și urechea... (nu Vasile Urechiă).

P. 133—134.

...Cine au intrat la vorbă frățește cu locuitorul de la cîmp și nu s-a mirat de ideile, de giudecățile lui și nu au găsit o mare plăcere a asculta vorba lui împodobită cu figuri originale ? De pildă : vrea să grăiască de un om bun? el zice : „e bun ca sînul mamei“. De un om nalt și frumos?: „e nalt ca bradul și frumos ca luna lui mai“. De un om rău ? : „are mațe pestrițe“. De un om urît ? : „urît tată au avut“. De un om prost ? : „el socoate că cîte păsări zboară toate se mănîncă“. De un isteț ? : „scoate pe dracul din pămînt“. De o femeie frumoasă ? : „e ruptă din soare“. De un întrebuințat mic ? : „om cu trei parale în pungă și cu piept de o mie de lei“. De un lăudăros ? : „intră în doi ca-n doisprezece și nu-i scot nici douăzeci și patru“. De un tînăr cu părul alb ? : „l-au nins devreme“ ș.c.l., ș.c.l., ș.c.l.

P. 14—15.

* * *

...Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. Ea este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam ; semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în

marea diversitate a popoarelor din lume, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați, altarul împrejurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții.

A se atinge fără respect de acest altar este o profanare; a cerca de a-i schimba forma sa originală, spre a-i da o aparență străină, este un act de pedantism și chiar de nebunie ; într-un cuvînt, a dezbina marea familie, introducînd diverse jargonuri în diversele ramuri ale ei, este un fapt de lesnaționalitate, căci el naște o fatală neînțelegere între frați și poate cu timpul să producă înstrăinarea între dînșii...

Ibid., p. 106—107.

* * *

...Limba întrebuințată pînă acum de traducătorii dramelor franceze și germane este o macaronadă ridicolă și indigestă care displace auzului și nimicește interesul pieselor, fie cît de bine giucate. Toate personajele vorbesc același jargon bursuflat : marchezul ca ciubotarul, prințesa ca spălătorița, cardinalul ca vezeteul, împăratul ca bucătarul etc. și grație ignoranței traducătorilor toți rostesc fraze tîlcuite cuvînt cu cuvînt pe acele limbi străine...

Cele mai frumoase scrisori, 1972, p. 8.

* * *

...Nu am avut niciodată pretenția de a fi un gramatic desăvîrșit, și dacă m-am apucat de o aseminea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbei noastre. Am adoptat deci sistemul de ortografie cel mai simplu, pentru că m-am gîndit și la poporul nostru, carele nefiind poliglot nu ar putea agiunge niciodată a-și scrie limba curat, după ortografiile încîlcite și prea învățate din Ardeal. De vreme ce vroim a respîndi luminile în popor, trebuie să-i înlesnim învățătura iar nu să-l spăriem

Scanned with OKEN Scanner

cu sistemuri de etimologie, mai cu seamă că etimologomania este una din boalele care ameţesc mai rău mintea omului. Am cunoscut la 1848 un călugăr din Cernăuţi, carele pretindea că toate limbele lumei se trăgeau din latină şi au dovedit chiar că numele Nabuchodonosor e latin curat!...

14 III 1863

Ibid., p. 134—135.

* * *

...Limba noastră, deşi frumoasă în gura poporului şi poetică în cîntecele sale, nu a fost încă mlădiată pentru conversare de salonuri, prin urmare ea nu ajută cu îndestulare rostirea simţurilor de un grad mai înalt, de o nuanţă mai delicată ; trebuie cineva să o manieze cu multă ştiinţă şi cu mult tact pentru ca să o facă a exprima scene de înaltă comedie...

Reforma teatrului cere numaidecît reforma limbei pocite ce s-au descoperit în Bucureşti şi au năvălit pe scenă. Nu poate exista o mai urîtă dihanie limbistică decît aceea ce resună în sala teatrului din noua Capitală. Şi cum să nu fie aşa, cînd cele mai multe piese sînt traduse de nişte oameni care nu cunosc bine nici franţuzeşte, nici româneşte. Dacă aş avea artişti cum mi-ar trebui, te încredinţez că totul s-ar reforma în puţin timp...

30 I 1865

Ibid., p. 150—151.

* * *

...Ea (Junimea) va realiza adevărata Academie în privirea gustului, în privirea armoniei şi a esteticei, care trebuie să prindă la formarea limbei noastre, căci, după părerea mea, pedanteriile Academiei bucureştene vor rămînea de rîsul generaţiilor viitoare.

Scanned with OKEN Scanner

...M-am bucurat, deci, foarte mult cînd am aflat din scrisoarea d-tale că v-aţi decis a intra în lupta ştiinţifică cu pedantismul. Nu mă îndoiesc de victorie, fiindcă nişte simpli gramatici, care nu au produs nimic în literatură, nu pot să stea faţă cu adevăraţii literatori. Publicul se va da negreşit cu acei ce-l încîntă prin producerile lor şi va rîde de acei ce caută să-l năucească cu nişte stropşituri ridicule. Curagiu dar, scumpii mei amici : aveţi o frumoasă campanie de făcut, aveţi de apărat tezaurul cel mai scump ce aţi moştenit de la strămoşi, limba, adică simbolul sacru al naţionalităţii noastre...

1 XI, 1869

Ibid., p. 184.

* * *

...Înainte de toate, sînt de părere a se adopta o ortografie simplă, pe care să o poată învăţa şi deprinde lesne atît românii cît şi străinii. Aş dori ceva care să se fixeze în minte *a prima vista* [1], pentru a evita astfel elevilor o pierdere de timp preţios, pierdere regretabilă şi recunoscută de toţi filologii greci şi francezi. Cine a fost osîndit a studia limba elenă ştie cîtă bătaie de cap a suferit pentru ca să se familiarizeze cu regulele ortografiei acestei limbi. Asemine şi acel ce a învăţat limba franceză au blăstămat de o mie de ori încurcătura ortografiei care l-au făcut a pierde ani întregi în labirintul ei.

Ortografia trebuie să fie un mecanism inteligent pentru scrierea unei limbi, iar nu o ştiinţă adîncă, încîlcită, nesuferită, ce absoarbe o mare parte din capitalul inteligenţii şi întîrzie studiile serioase şi folositoare...

8 I, 1872

Ibid., p. 206—207.

[1] Ital. — „la prima vedere".

Limba și urechea le spunea că nu erau nici tătari, nici greci, nici slavi, purtau noblețea neamului în inima și în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtatele de nobleță. Scriau românește fără filologie și fără morfologie, fără să știe dacă sînt etimologiști, foneticiști sau eclectici ; dar scriau cum vorbeau și scrisul îl numeau icoană, crezînd că el trebuie să fie reproducțiunea exactă a vorbei ; puneau cît mai puține buchi, ba unele le mai aruncau și pe deasupra ca să facă economie de timp și de hîrtie. Unde să le dea lor prin gînd că avem două limbi, una în gură, și alta pe hîrtie, și că trebuie să vorbim într-un fel și să scriem într-altfel ; vorbeau toți aceeași limbă. Acum lumea s-a subțiat, fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că sîntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că, de la venirea acestui împărat în țară pînă la sosirea lor în viață, nu s-a mai petrecut nimica pe pămîntul românesc ; nu încep însă a socoti toți tot de la aceeași epocă. Unii numără existența țării de la Regulamentul Organic la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit ; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt ; spun și scriu într-una că s-au plimbat pe ulițile Bucureștilor cu steaguri și cu masalale strigînd pe „Trăiască guvernul provizoriu“ și că erau cei mai de dimineață pe cîmpul Filaretului. Pentru alții iar călendarul românilor începe de la îndoita alegere a colonelului Cuza, sau din noaptea lui 11 februarie ; își închipuiesc că ei au suit pe Alexandru Ioan I, că ei l-au dat jos și că tot ei au adus pe Carol I. Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decît pe acei care au strigat : „moarte turcului !“, și cred că, deși n-au fost la bătălie, dar că fără vitejia lor cea civică Țara Românească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci...

Opere, vol. I, 1956, p. 143.

*

* *

Scanned with OKEN Scanner

...Școala lui Petru Maior, Șincai, Samuil Clain și altor bărbați, cărora noi, românii, le sîntem datori cu deșteptarea noastră. Ei ne-au dat cea dintîi impulsie și de la ei avem lucrările cele mai însemnate asupra limbii naționale și cele mai anevoie cercetări asupra istoriei neamului, însfîrșit de la ei e începutul luminilor noastre, care totdeauna este pasul cel mai greu de făcut...

Scrieri (ed. P. V. Haneș), vol. IV, p. 262.

*
* *

Profesorul să se folosească de toate ocaziile ce-i va da gramatica latinească ca să dea școlarilor notiții deslușite și adevărate asupra limbii românești și să le arate mai cu seamă cum formația zicerilor românești atîrnă adesea de aceea a zicerilor latine ; într-un cuvînt, profesorul să puie necontenit gramatica românească în paralel cu cea latină.

Ibid., p. 447.

*
* *

Învățătura limbii se va împărți în trii ani ; în anul dintîi se vor da tinerilor cunoștințe de gramatică și se vor exersa la ortografii și în compuneri ușoare. În al doilea se va arăta construcția, punctuația, formarea perioadelor și se vor îndeletnici la compunere. Anul al treilea va fi numai pentru compuneri, dîndu-li-se pentru aceasta să alcătuiască scrieri de care vor avea multă trebuință. Această învățătură va cuprinde patru lecții pe săptămînă.

Ibid., p. 328.

ANDREI MUREȘANU

Cîteva reflexii asupra poeziei noastre

Cu poezii au făcut începutul toate națiile Europei, vrînd a-și cultiva limba, de cumva au prevăzut că aceea este capabilă de vreo cultură. Acesta este un adevăr atît de

clar, încît nu văz trebuinţă de a înşira exemple pentru lămurirea lui. Cum că limba românească şi pînă acum a dat semne că e priimitoare de o cultură mai naltă, încă este cunoscut. Destul e dar a atinge numai atîta că în prinţipatele de peste Carpaţi ea este astăzi limba bisericei, limba statului, limba domnitoare, şi în lipsa celei franţeze poate că ar fi şi limba conversaţiei, deşi pînă acuma în puţine case aristocratice, luînd afară pe servitori, a meritat a fi vorbită. Scopul meu nu este a trata deosebit pentru mijloacele prin care s-ar putea cultiva această limbă. O asemenea osteneală o încred unui condei mai deprins, unor creieri mai ageri ori, scurt, unui ins, pe care, atît poziţia sa mai potrivită, de unde ar putea privi peste toţi românii, căci toţi trebuie respectaţi, cît şi mai ales împregiurările proprii l-ar ierta a se coprinde cu asemenea obiect critic. Eu luai asupră-mi a face numai cîteva reflexii asupra poeziei, în interesul unor tineri din Transilvania şi Ungaria, despre cari citii cu cea mai mare bucurie că, fiind încă în cursul învăţăturilor, au început a forma soţietăţi nevinovate cu scop de a se coprinde cu acum răsărinda literatură românească, despre cari unii s-au şi dedat spre deprinderi în ramul poeziei.

Poezii şi articole, 1963, p. 113—114.

Duplica

(Asupra poeziei)

...Se cere de la un poet român ca să fie cunoscut cu geniul şi natura limbei româneşti, să ştie cu ce limbi este aceasta rudită, şi care din acestea îi poate subministra vreo analogie sănătoasă. Trebuie să recunoască candidatul de poezie că limba noastră este limbă romană, întocma ca şi latina, franţeza, itala, spaniola şi portugheza, care toate îi sînt surori, iar nu a o scoate din limba gotică şi rudită cu germana, cum face dînsul, care, ca să-şi poată dezvinui

Scanned with OKEN Scanner

scăderile versurilor sale, citează pe părintele Gleim, Schiller, Pfeffel și în urmă pe maghiarul Illés Pál ; aceia toți sînt scriitori vrednici în limba lor, iar ca să-i aplice cineva la limba română, este o cutezare oarbă, ce merită a fi înfruntată serios. Dacă voiește poetul român să se întocmească în metru ori în rime după o altă limbă, deschidă poeții itali, de la cari au învățat și germanii a păzi măsura, melodia și rima, și va afla negreșit ce dorește, dea însă pace lui Schiller și limbei lui.

Ibid., p. 125—126.

Scanned with OKEN Scanner

PROBLEMELE CULTIVĂRII LIMBII NAȚIONALE DUPĂ UNIREA DIN 1859

Deși momentul exploziv de la 1848 n-a dus la emanciparea și Unirea Țărilor Române, ideea progresului în toate sectoarele, ideea demnității umane și naționale, aspirațiile spre libertate, egalitate, frăție au întărit continuu voința de luptă a românilor. Prin scrieri de tot felul, prin presă, școli, societăți culturale, ideile se clarificau, idealurile se impuneau tuturor într-o admirabilă solidaritate a conștiințelor, iar limba, forma comunicării strunită de trebuințele multiple ale societății, cîștiga în bogăție, elasticitate, noutate și forță expresivă.

Generația pașoptistă își continua în sfera culturii eforturile pentru o creație originală, pentru normarea limbii, pentru ridicarea obștei la lumină prin școli și cărți. Vechi deziderate încep să se împlinească: Unirea din 1859 ridică România în rîndul națiunilor dinamice, prestigioase, constructive în Europa, romanitatea ei fiind susținută ca atestat de vechime și noblețe de istorici ca Edgar Quinet și Jules Michelet, vizionarul savant, profesor la Sorbona, prieten al țării noastre, care scria acum mai bine de un secol: „România lui Traian a rămas pînă acum credincioasă sieși, neclintită în geniul ei primitiv. Poporul acesta, născut ca să sufere, a fost înzestrat de fire cu două calități care nu te lasă să pieri: răbdarea și mlădierea care te face să te ridici ori de cîte ori te îndoiești... El păstrează neschimbat tot ce a apucat de la părinți: vesmîntul, obiceiurile, limba și mai cu seamă numele lui cel mare: români! Noblețe bine dovedită. Limba lor e cu totul latină". (România, Roma, Piza, *f.a. ed. IV, p. 8).*

Scanned with OKEN Scanner

Acest fapt a fost consfințit formal printr-un act administrativ de necontestată importanță pentru aspectul romanic al limbii noastre; după lungi decenii de controverse, de eforturi înnoitoare, în 1860, imediat după unire, cînd spiritul de independență s-a afirmat cu pregnanță pe arena diplomației europene, s-a legiferat scrierea cu alfabetul latin. După cîțiva ani, în 1866, s-a înființat Academia Română, care și-a propus ca sarcină principală elaborarea unei ortografii, a unei gramatici, a dicționarului limbii române, probleme enunțate încă pe la 1830 de grupul de scriitori și oameni de cultură din jurul lui Heliade. Ele ar fi putut contribui în mod hotărîtor la modernizarea, unitatea și cultivarea limbii naționale, dar excesele latinizante ale ortografiei și dicționarului (Laurian și Massim) au compromis pentru scurt timp intenții pozitive. Scriitorii și presa nu s-au lăsat însă atrași în încercarea artificioasă, nerealistă a acestor acțiuni: constituirea societății Junimea, apariția revistei Convorbiri literare, *în jurul cărora s-a grupat nucleul celor mai inspirați scriitori, opoziția lui Alecsandri, Odobescu și Maiorescu la proiectele academice de latinizare, apoi energica acțiune critică a lui Eminescu, Slavici, Caragiale, Creangă ș.a. au determinat o nouă dezvoltare a culturii și a limbii naționale. Ideile lor despre cultivarea limbii, despre rafinarea artistică a expresiei literare, porneau dintr-un sentiment de răspundere estetică, dintr-o adîncă înțelegere a rosturilor limbajului literar; erudiția, arta, simțul filologic sînt exemplare în opera acestor mari clasici ai literaturii noastre. Pagini memorabile de analiză a valorilor limbii române, odată cu marea creație a talentului lor de a regenera fondul istoric al limbii și de a-i adăuga elementele necesare comunicării ideilor și realităților lumii moderne, ne-au rămas ca un document de înaltă concepție și de aleasă exprimare a năzuințelor lor constructive.*

O estetică a limbajului literar s-a impus și amplificat mereu, în toate sensurile, prin opera marilor clasici. Revista Convorbiri literare *a fost o tribună de afirmare a marilor talente, dar și o tribună a dezbaterilor literare și*

Scanned with OKEN Scanner

filologice pentru normă și frumusețe a scrisului. Maiorescu a sprijinit cu toată autoritatea lui opoziția față de etimologism și valorificarea artistică a limbii obștești. De acord cu Cipariu, cel dintîi lingvist modern al nostru, Odobescu scria în 1877, în anul independenței naționale, aceste cuvinte memorabile, care vor fi un adevărat ghid pentru scriitorii noștri din ultimul secol: „Să găsim putința de a ne înfinge adînc în măduva graiului poporan de prin toată românimea și s-o sorbim de acolo spre a-i distila virtutea în rezervorul comun al limbii naționale la care să adăugăm tot ce pot da mai bun scriitorii noștri moderni și știința universală“ (Opere, ed. T. Vianu, 1955, vol. I, 324).

Cele trei surse ale limbajului literar, în pas cu progresul culturii, vor asigura îmbogățirea, expresivitatea și înnoirea comunicării și a stilului scriitorilor, dar și a altor stiluri funcționale: publicistic, științific și chiar administrativ. Cipariu, care a studiat limba veche și a pătruns structura intimă a limbii naționale, fiind astăzi recunoscut ca un gînditor modern, preocupat de specificul și resursele limbii, pe care le-a analizat într-o suită de articole încă în 1848 în revista sa Organul luminării (Blaj), a deschis o epocă nouă în știința limbii, pregătind terenul pentru cercetările filologice ale lui Hasdeu, Lambrior, Tiktin etc. De altfel, un aspect nou și pozitiv al studiului și cultivării limbii îl reprezintă tocmai apariția celor dintîi contribuții lingvistice moderne, de anvergură europeană, prin scrierile lui Cipariu, Maiorescu, Odobescu, Hasdeu, Lambrior, care au fundamentat științific istoria, gramatica, stilurile limbii noastre. „Suntem cu totul pentru uzul vorbirii românești, urmîndu-l, cercîndu-l, culegîndu-l și examinîndu-l din toate monumentele despre limba românească, după toate dialectele ei ce ne sunt cunoscute.“ Cipariu exprima în anul revoluționar 1848 aceste cuvinte ca un program vast și modern de cercetare a limbii, de generalizare a uzului ei, ca temelie a literaturii și a stilurilor noi, cerute de evoluția rapidă a științelor moderne.

Scanned with OKEN Scanner

Odobescu, Maiorescu, Eminescu ne-au lăsat pagini memorabile despre limba literară, despre stilul artistic, inaugurînd cultul estetic al limbajului. Opera lor era expresia concretă a acestui cult, iar opiniile lor cu privire la cultivarea și dezvoltarea continuă a limbii naționale au o mare valoare practică, rămînînd mereu actuale, cum se poate constata din paginile acestui volum. Atașamentul lor față de fondul istoric al limbii și geniul inventiv care a regenerat valorile semantice ale vechilor cuvinte prin asocieri neașteptate, prin metafore uimitoare, au deschis largi perspective limbii naționale, pe calea înnoirii și perfecționării sale continui. Prin opera lor și prin atitudinea critică față de orice alterări și artificii, tezaurul limbii literare a renăscut și s-a îmbogățit, tocmai într-o epocă de controverse aprinse în legătură cu dezvoltarea și modernizarea limbii literare. Nu vom uita că în redacția ziarului Timpul *cei trei scriitori clasici, Eminescu, Slavici și Caragiale, nemulțumiți de nivelul cunoașterii și practicării în scris a limbii literare, și-au propus să facă o gramatică a limbii, împărțindu-și capitolele ei ; doar Slavici a publicat mai tîrziu o gramatică, dar discuțiile lor în legătură cu limba nu au fost inutile, nu au rămas fără ecou, de vreme ce atît Eminescu, cît și Caragiale s-au referit nu o dată la limbajul epocii, la nevoile lui, în diferite articole de ziar.*

Deși adversari pe tărîmul convingerilor social-politice, al doctrinelor literare și estetice, Maiorescu și Hasdeu, Alecsandri și Cipariu, Eminescu și Macedonski s-au întîlnit adesea pe tărîm filologic, pentru a orienta limba spre țeluri expresive, fertile, moderne, ei înșiși scriind o limbă clasică, originală și expresivă, exemplară sub toate raporturile. Să adăugăm că prin filologi de formație europeană, ca Hasdeu, Lambrior, Șăineanu, structura și resursele limbii au fost analizate temeinic, originalitatea romanică a limbii noastre fiind pusă în lumină așa cum se cerea în acele momente de afirmare internațională a statului nostru, așa cum o cultură modernă aspiră la recunoașterea valorilor ei adevărate, componente ale culturii

Scanned with OKEN Scanner

universale. Ideile scriitorilor clasici, consemnate aici, atestă ritmul dinamic al progresului în țara noastră și aspirația ei către cele mai înalte forme ale creației moderne, care a condiționat și a determinat sporul estetic al valorilor limbajului literar, atît de modern în opera scriitorilor citați. Lor li s-a adăugat generația mai nouă ce s-a afirmat către sfîrșitul secolului trecut, manifestînd același viu interes față de cultivarea limbii literare; Coșbuc, Vlahuță, Gherea, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu au prelungit pînă către secolul nostru bunele tradiții ale apărării și înnobilării limbii naționale prin scrisul literar și prin comentariul critic al tendințelor nesănătoase în limbă. Matca înfloririi limbii și literaturii naționale a fost mereu amplificată prin diversitatea atîtor opere clasice, prin concurența stilurilor funcționale (artistic, publicistic, științific, administrativ) și individuale (fiecare scriitor aducînd elemente noi expresive, de invenție stilistică originală, în configurația literaturii secolului trecut). „Ceea ce a devenit limba literară în secolul al XIX-lea a rezultat din multipla nevoie de a elimina acele particularități ale limbii secolului al XVIII-lea care nu mai corespundeau imprejurărilor sociale ale noului veac, de a o îmbogăți cu mijloacele de expresie cerute de nevoile mai noi ale culturii, de a asigura acea stabilitate și corectitudine a formelor, menite să rezerve atenția scriitorilor pentru singurele, dar înaltele nevoi ale comunicării științifice și literare, de a o face să se îmbogățească din izvorul graiului popular pentru a se pune astfel, ca un instrument superior de cultură, la îndemîna păturilor celor mai largi ale națiunii“ (Tudor Vianu, Probleme de stil și artă literară, *1955, p. 178).*

O consolidare a principiului realist de apropiere a limbii literare de sursa populară a perfecționării stilului individual scriitoricesc, cum ceruseră Maiorescu, Eminescu, Odobescu, este formulată în programul revistei Vatra, *condusă la început de Coșbuc, Caragiale, Slavici, în 1894, sinteză de credințe și aspirații literare cu profund conținut popular: „Trebuie să ne întoarcem, pe cît întoarcerea mai e cu putință, la vatra strămoșească, la obîrșia culturală a*

Scanned with OKEN Scanner

noastră. Așa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate, așa și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și unitate numai dacă vom ține în toate lucrările noastre seama de gustul poporului, de felul lui de a vedea și a simți, de firea lui care e pretutindeni aceeași".

O profesiune de credință de mare actualitate și astăzi, care pune în lumină atît legătura cu fondul istoric al culturii naționale a celor trei scriitori clasici, cît și definitiva direcție a dezvoltării limbii literare pe baza graiului obștesc, prin filtrarea și înnobilarea în context a elementelor expresive atît de bogate în tezaurul limbii noastre. Astfel, secolul trecut se încheia cu biruința deplină a acestor principii sănătoase, realiste, toate teoriile etimologiste, fanteziste, prejudecățile și prescripțiile artificiale care au încercat să abată limba de la făgașul evoluției normale, obștești, sînt biruite și măturate din arena scrisului de marii clasici, autori de opere inspirate și de formulări fericite, pozitive, a cerințelor cultivării și perfecționării limbii literare. Semnificativă este din acest punct de vedere inscripția de pe frontispiciul revistei lui Macedonski Literatorul, organ al modernizării limbii și literaturii noastre, prin care se atrăgea atenția cititorilor asupra unor obligații elementare, imperioase, în domeniul scrisului: „Control de stil, libertate de idei", ceea ce s-ar fi potrivit și la Convorbiri sau la Contemporanul de mai tîrziu. Năzuința tuturor scriitorilor, indiferent de orientarea lor estetică și ideologică, era aceeași: îmbogățirea culturii cu opere de valoare, modernizarea și perfecționarea limbii literare, cultul estetic al valorilor latente ale limbii obștești, tezaurul istoric fiind supus unei prelucrări inspirate, erudite, stăruitoare în direcția stilului artistic. Iar în ultimul an al secolului trecut, în 1899, tot în Literatorul (nr. 20, p. 1), Ștefan Petică formula un adevăr care era și un îndemn în prag de secol nou: „Estetismul nu mai e un cuvînt; estetismul e o putere!"

Scanned with OKEN Scanner

Astfel limba literară, mereu mai aproape de limbile romanice surori, și-a îmbogățit resursele expresive, și-a dezvoltat capacitatea de sugestie prin opera scriitorilor, a cîștigat în precizie și adîncime pentru a putea comunica orice idee științifică modernă, uimind cu forța ei de asimilare a elementelor noi pe erudiții cercetători ai romanității (Alf Lombard, Mario Ruffini, Mariano Baffi, Adwin Kuhn, L. Gáldi, Alain Guillermou etc.) și oferind, mai ales tinerilor autori români, posibilități nelimitate de rafinament stilistic, înnoit mereu sub condeiele înzestrate care s-au impus treptat în secolul nostru.

Scanned with OKEN Scanner

AL. I. ODOBESCU

Revizuirea dicţionarului academic

...Să dăm studioşilor români — şi nouă înşine, socotiţi printre ei — mijloacele practice de a studia formaţiunea şi dezvoltările succesive ale limbei naţionale, prin scoaterea la lumină a adevăratelor *acte civile* ale adolescenţei sale ;

să găsim putinţa de a ne înfige adînc în măduva graiului poporan de prin toată românimea şi s-o sorbim de acolo spre a-i distila virtutea în rezervoriul comun al limbei naţionale ;

să adaogem la aceste două comori ascunse în rărunchii traiului nostru strămoşesc tot ce ne pot da mai bun scriitorii noştri moderni şi ştiinţa universală ;

Şi din toate acestea să întocmim un inventar complet şi raţional al întregei noastre avuţii, să înfiinţăm adevăratul *Dicţionar al Academiei Române*, carele, precum s-a mai zis adesea printre noi, *„cată să fie oglinda limbei din trecut pînă în prezent."*

Opere, 1955, vol. II, p. 323—324.

Psaltirea tradusă românește de

Diaconul Coresi

...Cînd în sfîrşit domni cu inimă română ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să fie înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea română a scripturilor slavone

întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată și cu totul poporană a românilor atîtea idei de ordine mai înălțată. Vocabularul uzual și casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de cînd, în biserică și în cancelarii, domnea limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice și administrative ce i se impuneau acum din nou. În această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerilor și formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau și astfel un nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuși spiritul și morala se revelau poporului, astfel, *gloria, libertatea, sperarea, amorul, onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României, deveniră pe limba învățaților *slava, slobozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor ; astfel *legea, culpa, misericordia, victoria, forța*, pe care negreșit le-au cunoscut mai demult colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila, vina, mila, izbînda* și *sila*.

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărților bisericești și a limbagiului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani și mai bine ; dar ea n-a pătruns tocmai așa de adînc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mînă măiestreață poate să-l ridice cu discrețiune și îngrijire fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbei naționale.

Tot astfel a fost, dar și mai superficială, influența exercitată, în cei dîntîi ani ai secolului nostru de limba rusească asupra vocabularului oficial al românilor din principatele dunărene. Administrațiunile rusești, care ne adusese *prikazaniile, otnoșeniile, raspicele, opisele* și alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru cîtva timp aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor ; am avut chiar scriitori de

Scanned with OKEN Scanner

talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce uneori *ad litteram* din rusește, și trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovațiuni nu sînt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuși, această influență n-a existat o zi și îndată a și pierit ; asemenea, printr-o stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărînd dintr-însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea și XVIII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, și chiar să nu voim a șterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa, va dispare și limba română cu caracterul său propriu și constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată subt o influență diferită de acelea ce au predominat la formarea limbilor neolatine din Occident, surorile ei. Proveņalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii au urmat, în dezvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceea în care, de la început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influențe au determinat modificările limbei latine la dînșii ; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim dar a croi limba noastră pe tipare, neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de dezvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atențiune cum s-a strecurat elementul modificator la noi și, cînd voim a ne curăți limba de străinisme, să ne ferim întotdeauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voiește a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreodată a reda cu totul limbei noastre caracterul ce-l avea dînsa mai nainte de secolul al XVI-lea ; în multe cazuri aceasta ar fi și pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite și elegante ce s-au putut adopta în urmă ; dar, iar, înavuțind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleșirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei și spre înfrumusețarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuți multe fericite și expre-

sive cuvinte și forme, pe care timpul și influențele străine ne-au făcut a le uita ?

Ibid., p. 284—286.

Condițiile unei bune traduceri românești din autorii eleni și latini

...Ceea ce este limpede și lămurit în mintea omului, el poate s-o exprime cu claritate și cu preciziune. Această axiomă a logicei literare este tot așa de adevărată în privința traducătorului, cît și în a scriitorului care de la sinești compune ; dacă acestuia se cere ca să-și lămurească propriele sale cugetări mai nainte de a le enuncia, cellalt trebuie să se pătrunză bine de gîndirile modelului său, să-și însușească tot complexul de idei ce se văd și se străvăd în stilul lui. Cînd va fi căpătat acest dar, cu care studiul singur îl poate înzestra, sarcina-i va fi foarte împuținată. El va ști cu cine are a face, cunoscînd și puterile și subtilitățile modelului său, prețuindu-i frumusețile și cumpănindu-i slăbiciumile ; unica lui grijă de traducător va rămîne a fi, cum mai bine să le strămute, toate netrunchiate, toate nevătămate, toate vii, în limba nouă d-asupra căria el voiește să altoiască anticul model...

Ceea ce este însă și mai puțin ușor, chiar pentru cei care știu bine limba din care traduc, pentru cei care se țin strînși legați de înțelesul autorului și care se silesc a traduce cu exactitate toate ideile, toate nuanțele stilului său, este de a scrie totodată și frumos românește. Cu toate însă, aceasta este a treia și poate mai de toți simțită și prețuită condițiune a unei bune traduceri. Ce folosește în adevăr publicului cititor dacă un erudit, carele netăgăduit cunoaște foarte bine limbile antice și poate gusta în sinești toate finețele scrierilor clasice, s-a opintit a traversa — mi-aș fi permis a zice îndată *a pritoci*, de n-ar fi fost vorba de nobilele creațiuni ale geniului antic — a scălimba cel puțin acele creațiuni într-o limbă trivială sau extravagantă, greoaie sau pretențioasă ?

Scanned with OKEN Scanner

Cărţile se scriu spre a fi citite, şi numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înţelege şi care, conţinînd idei sănătoase, prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toţi pricepută, de toţi gustată, într-o limbă care nici dezgustă mintea prin formele şi expresiunile ei pocite şi înjosite, nici o osteneşte prin a ei frazeologie nomoloasă şi încîlcită, nici o spăimîntă prin netrebuincioase şi nejustificabile inovaţiuni...

Ibid., p. 302—304.

* * *

Aşadar, traducătorului i se cere a fi limpede, corect, elegant, cumpănit şi mai cu seamă inteligibil în limba sa ; căutînd formele literare, el nu trebuie să scape din vedere nici puritatea şi demnitatea stilului, dar nici folosul ce pot trage cititorii din claritatea cărţii lui. Cu cît vor fi ideile mai simplu şi mai lămurit expuse, cu atît ele vor fi mai apreţuite şi mai sporn'ic semănate în inima lectorului ; cu cît cuvintele vor fi mai alese, cu atît ele îi vor susţine mintea în sfere mai nobile şi mai înalte ; cu cît mai mult vor lipsi din limbă ziceri hibride, gîrbovite şi scăpătate, cu cît mai puţin vor răsări într-însa superfetaţiuni neologiste, cu atît scriitorul va fi mai gustat de public şi totdeodată mai folositor şi limbei şi literaturei naţionale.

În perioadele cele mai mari ale culturii omeneşti, scriitorii cei buni au fost luminătorii epocei lor ; ei au scris pentru oamenii din timpul lor ; au scris ca să fie pricepuţi de dînşii, şi numai astfel au reuşit chiar a face ca razele răspîndite de ei în timpul vieţuirii să se resfrîngă şi asupra depărtatei posterităţi. A scrie limba trecutului este un joc retrospectiv, o petrecere de anticar care, chiar cînd e perfect executată, rămîne a mulţămi numai un foarte mic număr de amatori. A voi din contra să scrie cineva limba viitorului este o utopie, fără de nici un temei, este

a cerca după calculele iluzorie viitorul limbelor, precum necromanții și vrăjitorii cearcă în zodii și cu bobii viitorul sufletelor...

Ibid., p. 304—305.

* * *

Dintr-o scrisoare a lui A. I. Odobescu

...Bine e, fără îndoială, să ne ferim de cuvinte străine sau înstrăinate de limba românească, fie dînsele franțuzisme moderne, sau latinisme pedante, sau pocite arhaisme slavone, grecești și turcești, fie chiar și maghiarisme cu caracter local.

Dar ce este încă și mai de seamă, e să *cugetăm românește*, cînd scriem și cînd vorbim. Întocmirea frazelor să se facă în mintea noastră după logica limbii pămîntene, iar nu după sintaxe străine, ca cele franceză, ori germană, ori latină, ori ungurească. Aci, pare-mi-se, e clenciul curatei vorbiri și al frumoasei scrieri românești. Ceea ce pe buze sau de sub pană iese dintr-o cugetare întocmită românește, apoi tot cu răsunet și cu înfățișare românească ajunge la auzul și la vederea altora, chiar și dacă, pe ici pe colo, s-ar strecura în stil și în rost cîte o vorbă cu față străină.

Ca oricine să se poată încredința de ceea ce spui, aș da aci o povață : e un fel de cumpănă ce slujește ca să poată prețui oricine care anume din două greșeli este mai păgubitoare pentru limba noastră : *vocabularul* străin ? sau *frazeologia* străină ?

Luați, bunăoară, scrierea unui om de talent care nu știe să cugete altfel decît românește, dar carele, din nenorocire, a fost atins și el de molima — sau de *microbul* — cum zici d-nia ta, — a cuvintelor străine, a neologismelor ; luați, spre pildă, o pagină din cele din urmă tipărituri ale lui Eliad.

Schimbați fiecare cuvînt de natură sau de formă italienească printr-o vorbă neaoș românească, pe care tot acel Eliad ar fi întrebuințat-o cu vro cîteva zecimi de ani mai înainte. Citiți acea pagină, astfel prefăcută, și, fără îndoială, veți regăsi într-însa o adevărată suflare românească, mîndră și voioasă de a fi recăpătat veșmintele ei firești, ce o prind așa de bine.

Pe de altă parte, însă, alegeți dintre numeroșii scriitori contimporani care, cu tot dinadinsul, grămădesc și îmbulzesc în scrisele lor tot felul de cuvinte bătrînești și poporane ale românilor, alegeți o pagină și despuiați-o de acele podoabe care stau acățate — „ca nuca în părete", — pe o urzală țesută în stative franceze ori germane, și îndată vi se va învederea că neologistul cel cu sintaxa românească a scris cu mult mai românește decît lexicograful care-și împestrițează gîndirea croită pe tipar străin cu nesăbuite arhaisme și cu nepotrivite cuvinte țărănești.

Drept exemplu, pentru întîiul soi de scriitori, am numit pe Eliad ; pentru cel de al doilea, nu iau asupră-mi să numesc pe cineva. Aleagă-și fiecare pe cine va vrea din gloată. Eu mă dau la o parte, căci, — după cum mi s-a spus, — o școală nouă de scriitori ultra-naționali a declarat prin grai și prin tipar că mult-puținul ce m-am priceput și eu a scrie românește în viața mea a rămas acum cu totul prejos, de cînd acea școală a înălțat și a statornicit și limba românească prin stilul ei pestriț, nescărmănat, înjurător și străbălat.

Mult îmi pare bine însă că m-a osîndit acea școală nouă să rămîn printre cei cari, cugetînd totdeauna românește și ferindu-se de orice soi de limbă, pe care lumea n-o pricepe, — de mult ce vrea să fie națională, — nu se feresc să întrebuințeze, la locul ce le prieste, și cuvinte noi și vorbe vechi, după cum mai frumos vin la auz și mai nimerit la înțeles.

Din vol. *Cum vorbim*, de Gh. Ionescu-Gion, ed. P. V. Haneș, p. 71—74.

Scanned with OKEN Scanner

Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societăţii. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri *emoţionale*, în loc de cele *raţionale*. Limba unui popor se confundă şi se identifică cu naţionalitatea lui, cu memoria părinţilor, cu leagănul, cu mama, de unde ea se şi numeşte *limbă maternă*, expresiune sublimă, născută în Italia din veacul de mijloc şi pe care de la gintea latină au împrumutat-o apoi germanii. Zicînd aceasta, iată că eu însumi, ca român, simţesc o caldă emoţiune. A o birui pe deplin, a o supune raţiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

Momentul cel mai priincios pentru constatarea, înţelegerea şi primirea adevărului este acela cînd o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcţiuni opuse ; căci numai atunci emoţiunea, izbită prin antiteză, se sperie de extreme, se opreşte cu nedomerire, recheamă ea însăşi ajutorul raţiunii. Un asemenea moment a sosit pentru graiul român.

Nu e aici vorba de limba *literară* şi cu atît mai puţin de limba *ştiinţifică* în specie. Naţiunea română a făcut într-un scurt interval nişte paşi atît de mari şi atît de iuţi pe calea progresului general, încît cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură, literatura la noi şi mai ales ştiinţa se văd silite, vrînd nevrînd, a căuta dinafară un arsenal de expresiuni, pe care nu le află deloc, sau nu le găsesc după plac în graiul poporului. Acel arsenal ni-l procură latina şi limbile romanice, de care ne leagă gintea, curentul de aspiraţiuni, însăşi provenienţa culturei noastre actuale. Această procedură de a forma o *limbă literară* cu mîna tuturor românilor o indicase cel întîi, pe la finea secolului trecut, bănăţeanu Paul Iorgovici, ceva ca a lui Dante : „De vulgari eloquio“, pentru limba literară a Italiei. Heliade nu a făcut în Muntenia decît a aplicat şi a propagat ideile lui Iorgovici. Tot aşa Asachi în Moldova.

Orice s-ar face, orice s-ar zice, literatura română, mai cu seamă cea ştiinţifică, şi-a croit deja o limbă pe care o înavuţeşte şi o va înavuţi mereu, nu cu elementele slavice, maghiare, turce etc., ci numai cu elemente latine. Dacă latinitatea nutreşte într-un mod aproape exclusiv limba literară engleză, deşi germanică în fond, apoi cu atît mai vîrtos ea nu poate a nu fi unica sorginte firească pentru limba literară română.

Prefaţă la *Cuvente din bătrîni*, vol. III, 1881.

* * *

Popor ! iată ceea ce deosebeşte pe ştiinţa limbei, născută în secolul nostru, de acele studii linguistice de altădată, cari n-au lipsit pe ici, pe colea, nici chiar în negura veacurilor de mijloc. Oare de ce nu s-a putut plăsmui această ştiinţă în minţile cele semizeeşti ale unor uriaşi ca Aristotele sau Bacon ? De ce ? — Fiindcă oricare naţiune ceva mai înaintată se credea pe atunci a fi prea superioară celorlalte mai puţin dezvoltate şi fiindcă în fruntea fiecării naţiuni se păuna cîte o clasă socială rădicată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, crezîndu-se datoare a le despreţui şi a nu le băga în seamă, după cum strălucitul păun — se zice — nu se uită niciodată la picioarele sale, căci sînt aspre şi întunecoase. Sub o asemenea aristocraţie între naţiuni şi sub o asemenea aristocraţie între clase, orice altă ştiinţă sau artă putea să propăşească, dar nu linguistica, al căreia material brut se află mai întreg în cătune, în bordeie, nu în palaturi...

Dicţionare şi dicţionare, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, ed. 1974, p. 14.

* * *

...Cugetînd românește, cronicarii noștri erau constrînși de a vorbi tot românește. Inteligență limpede și naivă, observație sigură și necomplicată, tablouri simțite și neafectate, o sistemă mai mult inspirată de bun simț decît combinată, în fine, toate cîte nu seamănă deloc cu subtilismul german, nici cu volubilitatea franceză, nici cu flegma engleză ; toate acestea deosibesc și pun în relief poporul român ; toate acestea caracterizează, în cugetare și în vorbă, pe cronicarii noștri ; toate acestea ne lipsesc nouă, literaților proaspăt răsăriți...

Vedeți dară că avem mare trebuință de a ne adăpa la izvoarele cronicelor române, cari sunt un fel de Karlsbad moral și intelectual, în care ne-am putea căuta sănătatea inimii și a spiritului, bărbătească energie și verdea pricepere a strămbunilor !...

Scrieri... 1937, p. 103—104.

* * *

...Eminescu a lăsat multe versuri admirabile ; însă meritul lui cel mai covîrșitor, un merit de principiu, este acela de a fi voit să introducă și de a fi introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă, în locul acelei ușoare ciripiri de mai înainte, care era foarte igienică pentru poet și pentru cititor, scutindu-i deopotrivă, pe unul și pe celălalt, de orice bătaie de cap și de orice bătaie de inimă...

Ibid., p. 117.

* * *

Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni : Șincai, Samuil Micu, Petru Maior,

a cărora mărime trebui măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă : a deștepta naționalitatea română, a o deștepta *cu orice preț !* „Sînteți fii ai Romei !“ — au strigat ei ; și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gînduri. ...Această școală a produs doi bărbați denaintea cărora cată să se închine toți românii : Cipar și Laurian. Cipar a supus cel întîi unui studiu critic vechile texturi române. Laurian, pe de altă parte, a presimțit, înainte de somități occidentale, două dintre pîrghiele cele fundamentale ale lingvisticei contimpurane : *nentrerupta continuitate dialectală și reconstrucțiunea prototipurilor.* Cînd el zice că dialectul sard unește Italia cu Spania, dialectul piemontes pe Italia cu Francia, iar dialectul sicilian pe Italia cu România ; cînd el reconstruiește apoi pentru „tatăl-nostru“ românesc de astăzi trei tipuri succesive anterioare, care îl leagă cu „pater-noster“ latin, procedura poate fi necorectă, dar ideea — dezvoltată mai tîrziu de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli — e roditoarea și adevărat științifică [în notă : Laurian, *Tentamen criticum*, Viennae, 1840, p. LVII—LVIII].

Și totuși această școală, pe care o justificau împrejurările nașterii sale și latinitatea cea reală a limbei române, trebuia să cadă prin exces...

* * *

Limba română oferă linguistului un cîmp de cercetare pe atît de nou, pe cît de important. Nou, căci pînă acum ea a fost studiată din cînd în cînd într-un mod monografic, dar nu s-a scris încă nemic solid asupra totalității sale. Important, căci ea singură represintă ramura orientală a familiei romanice, avînd astfel în cumpănă aceeași greutate pe care o are ramura occidentală întreagă, adecă dialectele italiane, spaniole, portugese, proveņtale, retoromane și francese luate la un loc. Tocmai de aceea, însă, prin noutate și importanță, studiul limbei române cere

a fortiori: 1. deplina cunoaștere și aplicarea riguroasă a principielor generale ale linguisticei; 2. adunarea și aprofundarea în speciă, după putință, a tuturor monumentelor literare și a tuturor dialectelor române...

Istoria limbei române (1881) p. IX—X; XIV—XV.

* * *

Pentru pasiune și pentru imaginațiune, pentru simțirea peste tot, o sintaxă fixă e ceva peste putință, ordinea distribuirii în frază depinzînd numai de la ordinea mai mult sau mai puțin capricioasă în care se succed impresiunile individului într-un moment dat. Copilul nu are o sintaxă fixă: n-o poate avea un grai în copilăriă; nu vrea să-l aibă nici poetul. Din aceeași causă interjecțiunile, libere de orice regulă sintatică, abundă în poet, abundă în copil, abundă într-un grai în copilăriă. Tot de acolo acele digresiuni, acele necontenite parentese, acele reticențe și întrerumperi, acea expansiune fără frîu, cari ar fi privite în proză ca o lipsă de legătură între cugetări. Proza cugetă, simte și cugetă; poezia simte, cugetă și simte.

Istoria limbei române (1881), p. 126—127.

* * *

Limba poetică, ca un perpetuu reprezentant al începuturilor graiului omenesc și ca precursorul cel mai activ al „limbei naționale", procură lingvistului un material bogat și atrăgător, de care totuși cată a se servi cu pază, căci e periculos în orice caz a urmări lumină în *licenția poetica*...

Ibid., p. 128.

Scanned with OKEN Scanner

TITU MAIORESCU

Limba română în jurnalele din Austria (1868)

...Nu orice introducere de cuvinte nouă și orice aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri nouă constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo, unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă. În cazurile din urmă însă ne credem cu atît mai mult datori a combate o asemenea tendență spre invenţiuni nouă, cu cît fenomenul ei nu este izolat, ci stă în raport cu un șir de alte procedări analoage în literatura noastră. Aceeași originalitate falsă a autorilor și aceeași tendență de a schimba toate o întîlnim și în sfera gramaticală, și pe tărîmul discuţiunilor ortografice.

Greșeala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii ce are limba unui popor. Limba, în orice manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar și instinctiv al naţiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după raţiunea sa izolată. Fără îndoială, limba nu există decît în raţiunile indivizilor, și toată viaţa îi este atîrnată de cugetarea și reproducerea în minţile generaţiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viaţă, în esenţă, nu este reflexivă ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forţa fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecţiunii individului. De aceea limbile s-au înavuţit și se înavuţesc totdeauna prin scrierile poeţilor geniali, cari, fără a se gîndi la teoriile limbistice, — se exprimă după simţămîntul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor ; dar nu se înavuţesc niciodată prin filologi, prin membri de societăţi academice etc., al căror studiu reflexiv îi face capabili de a afla legile ascunse ale simţămîntului după care poporul cu poeţii săi și-a creat și-și mărește limba, dar îi face totdeauna prin chiar faptul acestei reflecţiuni incapabili de a forma și reforma din nou.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întîi, dar apoi și ceilalţi prozaiști ai ştiinţei, îl pot avea în pri-

Scanned with OKEN Scanner

vința limbei lor materne, este de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. În această privință ei se află în poziţiunea oamenilor de știință fizică, a căror chiemare este de a descrie fenomenele și de a le explica, constatîndu-le legea după care se conduc, iar nu de a face hipoteze despre ceea ce ar fi trebuit să fie acele fenomene. Ce am zice de un astronom, care, în loc să ne explice legea lui Jupiter, ne-ar spune că Jupiter, după calculul lui, s-ar cuveni să se miște mai bine între Mercur și Venus, decît între Mars și Saturn ?

Tot așa de nepotrivită ne pare procedarea filologului care ar voi să ne silească astăzi să zicem *ursili* în loc de *urșii*, sau *ul Domn*, în loc de *Domnul* sau *meniciune*, în loc de *menire*, motivînd asemenea schimbare prin faptul că așa i se pare lui mai rațional.

Singura rațiune de îngăduit, în această materie, este uzul poporului, care face lege, și care își are totdeauna cauza lui binecuvîntată și mai profundă decît rațiunile filologilor...

Între forma limbistică ce unui individ îi pare mai rațională și între forma obicinuită în dialectul cel cult al poporului nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuiește înlăturată și uzul trebuiește primit ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanță pentru direcția sănătoasă a unei literaturi de a se pătrunde de acest adevăr. Căci în opoziția dintre formele gramaticale sau expresiile limbistice originale, primite de un număr mărginit de autori, și dintre formele și expresiile obicinuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămîne totdeauna deasupra, și nu este exemplu în istorie, ca vreodată să se fi întîmplat altfel. Rezultatul necesar este dar că o literatură scrisă în asemena mod rămîne înapoi și se pierde pentru popor, și că acesta își continuă calea sa fără a se putea lumina de învățătura altmintrelea poate folositoare a literaților săi.

Critice, p. 111—118.

Scanned with OKEN Scanner

Direcţia nouă

...Direcţia nouă a făcut dar un pas spre progres, cînd desrobindu-ne de acele sisteme greşite, ne-a îndreptat luarea-aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă în care scria Constantin Negruzzi şi pe care nu am fi trebuit să o părăsim, rătăcindu-ne după confuziile filologilor. Multe întrebări şi îndoieli se nasc firește şi aici. Că e mai bine să zicem *roditor decît fertil*, mai bine *a unelti* decît *a machinà*, mai bine *obicei decît abitudine*, ne pare vederat. Trebuie însă să zicem *priincios* în loc de *favorabil? nădejde* în loc de *speranţă* etc.? Este bine să împrospătăm vorbirea cea veche în întinderea în care o face d. Lambrior? Aceste sînt întrebări al căror răspuns ni-l va da instinctiv acel scriitor pe care natura îl va fi înzestrat cu darul de a cunoaşte firele din care se ţese limbagiul poporului român. Nouă celorlalţi nu ne rămîne decît a urma, depărtaţi de orice silă teoretică, simţul nostru limbistic, ştiind bine că judecata din urmă nu o pot pronunţa decît urmaşii noştri.

Ibid., p. 227—228.

MIHAI EMINESCU

Măsurariul civilizaţiunii unui popor astăzi este o limbă sonoră şi aptă a esprima prin sunete noţiuni, prin şir şi accent logic cugete, prin accent etic sentimente.

Echilibrul, în jurnalul „Federaţiunea", 22, IV, 1870.

* * *

Alăturăm observarea cum că limba, alegerea şi cursivitatea espresiunii în espunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii.

Scrieri politice şi literare, 1905, p. 12.

Scanned with OKEN Scanner

Maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa, și între culții unui popor se numără numai aceia cari au suit înălțimea și domină terenul întreg.

Comoara și puterea limbistică, felul stilului și a espresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în *literatura sa națională*; ea este izvorul din care să ieie fiecare.

Ibid., p. 12.

* * *

Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți — din Dacia Traiană! Se cam șterse diploma noastră de nobleță: limba însă am transcris-o din buchile voastre ghebosite de bătrînețe în literile de aur ale limbelor surori. Cam degenerase arborele nostru genealogic cu cîte o codiță străină, dar îl vom curăți de toate uscăturile.

Ibid., p. 400.

* * *

Noi ne bucurăm de propășirea fonetismului în Transilvania. Acesta este un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și o normă unică în pronunție.

Ibid., p. 330.

* * *

Netăgăduită este în valoarea lor [a cărților vechi, n.n.] *stilistică* și *lexicală*. *Stilistică*, căci nu sînt scrise supt influența limbelor moderne, cel puțin nu a celei franceze, și se găsesc în ele locoțiuni care încep a dispărea din limba de astăzi și se înlocuiesc prin șabloane de frase streine dezvoltării de pîn-acum a limbei noastre; *lexicală*, prin

Scanned with OKEN Scanner

mulțimea de cuvinte originale, pe care scriitorii bisericești și laici, siliți să recurgă la proprii mijloace, le întrebuințează în compunerile lor.

Ibid., p. 293—294.

* * *

Cît despre limba traducătorului — ar putea fi mai românească. Ce va să zică *prizon* ? N-avem vorbe românești îndestule pentru a însemna punerea la răcoare ? Închisoare, temniță, prinsoare nu sînt destul de bune pentru traducător ? Cererea curățeniei limbii e atît de dreaptă și apoi nu ține pe nimenea nimic. Traducătorul n-are decît să se întrebe cum zice românul cutărui sau cutărui lucru pentru a se lecui de galomanie.

Ibid., p. 341.

* * *

Limba română la sine acasă e o împărătească bogată căreia multe popoare i-au plătit bani în metal aur, pe cînd ea pare a nu fi dat nimănui nimica. A o dezbrăca de averile pe care ea [...] le-a adunat, în mai bine de o mie de ani, însemnează a o face din împărătească cerșitoare.

Ms. 2257, f. 175.

* * *

În privința limbei românești, Diez are meritul de a fi nimicit pe cale științifică toate basmele despre originea slavă a limbei românești, precum acele erau susținute cu patimă de filologi de școală veche slavonă și combă-

tute în același mod nedibaci de școala veche a filologiei românești.

Scrieri, p. 326.

* * *

În limba sa numai i se lipesc [poporului] de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenești, nici una însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin. Și într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor... oare s-ar fi născut atîtea limbi pe pămînt ?

Timpul, I, V. 1882.

* * *

Nefiind filolog de competință, declar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri. [1]

Scrieri, p. 74.

* * *

După ridicarea la potență a aceluiași estrem [latinist] de către următori, trebuia neapărat să vină contra lui estremul fonetismului absolut, a iubirii nemărginite a limbii numai românești și esclusivitate față cu limba latină și cele surori. Aceste estreme au fost condiționate de însăși

[1] În mod asemănător se pronunțase C. Negruzzi în *Scrisoarea a XXXII-a (Despre limba românească)*.

natura lucrului, — nu poţi defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat punctele ei cele estreme.

Ibid., p. 68.

* * *

Presa noastră — scrisă în mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învăţat de către orice străin în cîteva zile — e o presă naţională. Cu toate acestea, lucrarea ei zilnică asupra înţelegerii poporului şterge pînă şi rămăşiţele de originalitate ale graiului nostru străvechi... Dacă deschidem ziare de ştiinţe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuinţă şi numai din lene de a căuta echivalentul românesc. Am văzut o carte intitulată „Despre cosmeticurile nuisibile sănătăţii". Îşi poate închipui fiecare în ce stare e ameninţată să ajungă limba prin pretinşii oameni de ştiinţă. Cauza pentru care s-a lăţit atît de mult stricarea limbii... e aceeaşi, căreia peste tot îi datorăm toate relele de care suferim : politica.

Timpul, 6. V. 1880.

* * *

Fiecare lucru poartă în sine însuşi măsura sa. De aceea e o caracteristică a omului inteligent, şi de bunăcredinţă, că formulînd lucruri sau raporturi în scris sau vorbire va cerca s-o facă în măsura dictată de firea lucrurilor, în scurt : expresia celor cugetate va fi adecvată cu materialul cugetat. Asta e specific uman. Pe cînd omul neinteligent face din sine însuşi măsura lucrurilor şi mestecă subiectul său în cele ce sînt şi se-ntîmplă, — cel inteligent şi de bunăcredinţă va cerca să se dezbrace de tot ce-ar putea să-i întunece judecata. Inteligenţa e putinţa, — bună-

Scanned with OKEN Scanner

credința e voință de-a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se-ntîmplă.

Scrieri, p. 23—24.

* * *

În teatrul românesc ți se pare că auzi citind pe cineva într-o limbă pe care el n-o pricepe. Ca să ne lămurim mai bine, vom stabili mai întîi că afară de accentul gramatical, pe care se înțelege că nu-l poate greși un român, căci nimenea nu zice *mi*nune în loc de mi*nu*ne, există acea parte intențională a vorbirii, care se numește cu un cuvînt technic : accentul logic... Ei bine, acest accent logic, sufletul vorbirii, se așează de către actori adesea cu totul fals. A vorbi natural este încă un mister pentru preoții Thaliei române.

Ibid., p. 339—340.

* * *

Suta a șaptesprezecea e purtată de ținta de-a da unitate limbii și poporului și ne pare bine că în senat se începe a se vorbi românește pentru a restatornici (...) unitatea compromisă prin experiențe filologice și prin înrîurirea dicționarului franțuzit al breslei advocaților.

Timpul, 1, V. 1882.

* * *

Am adunat multe vechituri din manuscripte și tipărituri vechi românești, pe care le-aș lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpește călătoria, dar mi-ar păstra materialele spre a-mi umple timpul liber cu adunarea de cuvinte și locuțiuni. Începe a mi se face clar că

Scanned with OKEN Scanner

limba românească este într-adevăr bogată, posedă un număr de sufixe vii, ba chiar și cantitate. În hîrțoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe tipuri care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective. S-ar putea strînge material pentru o sintaxă românească. Numai timp și liniște... Dar cine le are!

Poezii, Ed. C. Botez; cf. *Contemporanul* 29. VII. 1952.

* * *

Deși munții despart poporul românesc în bucăți, deși acești munți, care le-a păstrat naționalitatea în evul mediu, constituie o piedică statornică pentru unirea lor politică, totuși din suta a șaptesprezecea începînd au prins a se naște un contact intelectual între diferitele provincii, în care acest popor locuiește. Faptul cel mai curios și mai important din toate este unitatea de limbă, de datine juridice, religioase și de viață familiară. Miron Costin este cel dintîi care-n suta a șaptesprezecea constată această unitate vrednică de a inspira mirare. El descrie curăția și frumusețea limbei vorbite în Maramureș și viața neatîrnată a românilor de acolo, ne dă legenda fondării Moldovei și Țării Românești, constată identitatea de origine și limbă a poporului. În același timp, cărțile bisericești tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească opresc procesul de diversificare și de dialectizare a graiului viu; acesta primește prin cărți o normă unitară în rostire și în scriere, căci printr-un instinct fericit traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Țara Românească și-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma atunci. Poate să fi fost un instinct de adevăr, poate c-a fost însă chiar cunoștința limbei latine, care i-a îndemnat

Scanned with OKEN Scanner

la aceasta. Alături cu limba există ca element de unitate literatura populară a cărei răspîndire uniformă nu e de tăgăduit. Aceleași balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante în Dobrogea, încît se crede că piesele nemerite de literatură populară aveau tendența de-a se răspîndi la toți românii...

Timpul. 14. VIII. 1882.

* * *

Cînd lipsește ideea, răsare numaidecît un cuvînt nou care nu prea are înțeles, dar care ține locul ideei.

Ibid., 8. XII. 1882.

* * *

Antitezele sunt viața.

Ms. 2258, f. 222.

* * *

Archaismii poate că-i va încetăți cu-ncetul poezia — dar numai ea — căci e un drept esclusiv al ei de a revivica colorile limbei prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului. Astfel, Goethe dă lui *Faust* prin archaismi, în vorba și forma versului, coloritul cel bizar al evului-miez, colorit pe care Schiller n-a înțeles a-l da lui *Wallenstein* al său.

Scrieri, p. 413.

* * *

Limba literară, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor şi a legendelor e pe alocurea de o rară frumuseţe. Multe texte şi bisericeşti şi laice au un ritm atît de sonor în înşirarea cuvintelor, încît e peste putinţă ca frumuseţea stilului lor să se atribuie întîmplării şi nu talentului scriitorilor şi dezvoltării limbei.

Timpul, 21.V.1881.

* * *

Unitatea actuală a limbii vorbite, deşi este în parte un merit special al epocei lui Matei Basarab, dovedeşte totuşi că şi în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericeşti, care înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeaşi : numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici, pe colo. O unitate atît de pronunţată a limbei dovedeşte însă o unitate de origină etnică.

Ibid., 1.IV.1881

* * *

Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte româneşti şi-au sfîrşit de mult evoluţiunea lor ; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată, de secole deja.

Ibid.

* * *

Limba noastră e singura în Europa care se vorbeşte aproape în acelaşi chip în toate părţile locuite de români.

Timpul, 6.V.1880.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Încă în suta a şaptesprezecea Miron Costin scrie regelui Poloniei că cel mai frumos şi mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic se vorbeşte în Sătmar, unde cu toată emigrarea lui Dragoş, românii rămaşi acolo sub fratele lui, voevodul Balc, sînt atît de numeroşi ca şi cînd n-ar fi ieşit nimenea din ţară.

Ibid., 4.XI.1882.

* * *

Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o de o parte şi am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o săptămînă de zile. Bietul Vaarlam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei... şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrul [1] [= păstrătorul] limbii n-o înţelege. Dar Vaarlam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie.

Ibid., 22.I.1880.

* * *

Ceea ce ne pare un semn caracteristic al vremii este că în senat se vorbeşte româneşte ; bine, de-a dreptul, fără înconjur şi fără frază. Cine ştie însă ce însemnătate mare are limba asupra spiritului, cum ea-l acopere şi îl pătrunde, cum limba noastră veche trezeşte în suflet pati-

[1] Cuvîntul circulă frecvent, cu acest sens, în regiunea de nord-vest ; l-am auzit în Sanislău (jud. Satu-Mare).

mele vechi și energia veche, acela va înțelege de ce ne pare bine de lucrul acesta...

Timpul, 1.V.1882.

*
* *

...Pedagog și fiu de pedagog, el [Maiorescu] a văzut cu ochi limpede beția de fraze și lipsa de cultură pozitivă a clasei de cenușeri din România și n-au găsit un alt antidot mai puternic contra epidemiei spirituale decît cultura țăranului. Dar pentru aceasta era nevoie ca limba țăranului, fie el în România, fie în Ardeal, să fie pusă iar în scaunul de onoare, ce i se cuvine, în locul în care o pusese cronicarii și biserica.

În lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite sau nemțite și a beției de cuvinte, d-sa a rămas învingător ; autorii loviți de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate ; limba și împreună cu ea mintea se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înțeles hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu temei.

Ibid. 8.II.1878.

*
* *

Deși noi nu avem dialecte în înțelesul strict al cuvîntului, totuși plantele reale ale graiului viu sînt tocmai acele moduri de a vorbi din deosebitele părți ale românimii întregi. Aceste dialecte stau în același raport cu limba scrisă ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite între ele, cu chipul zugrăvit într-un atlante în care caută a se rezuma toate semnele caracteristice ale speciei ca atare, lăsîndu-se la o parte

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce e individual sau accidental. Limba cultă a unui popor e aşadar o abstracţiune şi o unealtă artificială, comparată cu dialectele vii şi totdeauna în mişcare a poporului. Îndată ce se scrie, limba începe a se petrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemişcător, mort; dialectele produc cu asupra de măsură formaţiuni nouă, cari cîteodată trec în scriere, cîteodată nu. A aduna rămăşiţele graiului viu din documente private este deci o lucrare care dă cel mai sigur material pentru o gramatică istorică a limbii.

Dar lucrarea nu este deplină fără cercetarea paralelă a graiului *actual*...

Timpul, 17.IX.1878.

* * *

Atît *Buciumul* cît şi *Trompeta Carpaţilor* au fost în vremea lor ziare foarte mult citite, scrise fiind în graiul viu al poporului, cu acel bun simţ şi cu acea bogăţie de locuţiuni şi figuri cari ele abia dau un caracter curat naţional, şi propriu limbei noastre...

Ibid., 27.II.1881.

* * *

Ceea ce se dezgroapă prin aceste documente istorice şi lingvistice nu sînt doar numai materialuri de interes archeologic, ci e România însăşi, e geniul poporului românesc de pe care se înlătură păturile suprapuse de ruine şi barbarie. Fiece pas înainte se face aci în înţelesul reconstruirii naţionalităţii române, şi pentru ca ea însăşi să se recunoască pe sine, să-şi vie în fire...

Ibid., 1.IV.1882.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Epoca reformaţiunii răspîndindu-se prin periferii au ajuns în Ardeal ; calvinii începuseră a traduce cărţi bisericeşti în româneşte pentru a atrage la reformă şi poporul românesc. Ei bine, biserica şi domnii noştri au combătut reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărţile bisericeşti în limba românească, au introdus limba poporului în biserică şi stat în locul celor străine hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre, ele au încetat în momentul în care biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat. Din acel moment trăsătura de unitate a devenit şi a rămas limba şi naţionalitatea, pe cînd înainte românul înclina a confunda naţionalitatea cu religia.

Timpul, 10.X.1881.

* * *

Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinţei lor în deplinul înţeles al cuvîntului. Şi fiindcă spirit şi limbă sînt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin...

Scrieri, p. 138.

* * *

Aşadar idealul românilor din toate părţile Daciei lui Traian este menţinerea unităţii reale a limbei strămoşeşti şi a bisericei naţionale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge...

Ibid., p. 136.

* * *

Literatura populară are la români foarte puţini reprezentanţi pe care-i citäm după cît ni-i aducem aminte : Anton Pann (Valachia), Vasile Aron şi Ioan Barac (Transilvania), Const. Negruzzi şi Alecsandri (în unele scrieri) pentru Moldova şi între cei mai noi, fără contestare Slavici (povestirea umoristică) în Ungaria şi Creangă (povestirea fantastică) în Moldova. Dacă mai adăogăm unele scrieri mai vechi de agronomie ale lui Ioan Ionescu, care sînt scrise cu totul în limba şi chipul de a gîndi a poporului, am mîntuit cu literatura *populară* română..

Curierul de Iaşi, 10.VIII.1877.

* * *

...Fără-ndoială că limba cărţilor bisericeşti va fi supusă unei revizuiri în ceea ce priveşte slavismii tehnici, nejustificaţi şi nepricepuţi nici pînă în ziua de azi de popor. Cuvintele populare romanice se vor introduce în locul termenilor slavoneşti, cuvinte înţelese de toţi ; frazelor li se va da, pe ici colo, orînduirea ce li se cuvine după geniul limbei noastre, înlăturîndu-se traducţiuni servile şi prea ad-litteram ; cu un cuvînt, ferindu-se în mod egal de neologism, dar şi de barbarismi slavoneşti, revizuitorii cărţilor vor avea în vedere atît avutul propriu al limbei populare, cît şi archaismii acia cari se pot reintroduce fără alterare a înţelesului.

Timpul, 10.X.1881.

* * *

Cronicele şi cîntecele populare formează în clipa de faţă un material din care culeg fondul inspiraţiunilor.

Studii şi documente literare, vol. IV, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

* * *

Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos... iară nu fantasiile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așadar, adevăr obiectiv și nu arbitrariteate subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă, trebuie luate în considerare și unele influențe istorice care au rezistat tendinței de espulsiune și s-au conservat în limba vie... Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce (V. Scherr, Allg. Litteraturgeschichte).

Scrieri, p. 21.

* * *

A crede însă că un popor de peste zece milioane de suflete (în 1877, n.n.) au fost compus numai din nătîngi și că n-au avut nici destul auz, nici destulă minte pentru a-și plăsmui o limbă cumsecade, a primi apoi ciudatul axiom că numai d-nii filologi sînt oameni cuminți, carii ne pot pune la cale după teorii pe care le sug între patru pereți din degetul cel mic, o asemenea credință este o insultă pentru națiia românească care au vorbit și scris bine și într-un fel înainte chiar de a fi sămînță de filologi pe plaiurile Daciei lui Traian. Ramură mutată în pămînt departe de trupina părintească, limba românească s-au nutrit în mediul ei nou prefăcînd nutrimentul în organe specifice ale sale și rămînînd limbă romanică.

Scrieri, p. 311.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Materialul în care se sensibiliză ideea eternă poetică sînt imaginile — nu însă imaginile tuturor popoarelor, ci a aceluia la care ea se sensibiliză. Tropii unei naţiuni agricole diferă de tropii, de imaginele unei naţiuni de vînători ori de păstori. Sub ce imagine va îmbrăca unul simţămîntul etern al amorului şi sub ce imagini celălalt decît numai prin acele pe care le posedă ?

Ms. 2257, f. 62.

* * *

Farmecul poeziei populare îl găsesc în faptul că ea este expresia cea mai scurtă a simţămîntului şi a gîndirei. Lăsînd la o parte tot ce e nenatural, ea nu este decît limba simţămîntului şi pentru ca această limbă să fie totdeauna curată, adeseori se renunţă şi la rimă şi, căutîndu-se cuvîntul cel mai apropiat, nu se impune nici o silă la construirea versului. Şi să sperăm că tot se vor mai găsi suflete care să nu fie jignite de rima neîndemînatică sau de simplitatea unui cuvînt vechi, ci vor preferi de a se adăpa mai bine la izvorul curat ca lamura şi mai preţios ca aurul al poeziei noastre populare, decît să bea din izvorul de apă de zahăr cu portocale [1].

* * *

Dar la drept vorbind, la Piatra, într-un ţinut muntos plin de legende, de proverbe, locuţiuni, apoi de localităţi istorice, revista „Colectorul“ nu găseşte ce să culeagă ? Un muntean de baştină, născut asemenea în ţinutul Neamţului e Ioan Creangă. Citit-au vreodată colectorii pe „Dănilă Prepeleac“, pe „Soacra cu trei nurori“, şi altele, ca să vadă care ar trebui să fie izvoarele, din care să se inspire, şi cum vorbesc şi se mişcă ţinutaşii din Neamţ ?

[1] M. Eminescu, *Opere complete*, I, *Literatura populară*, 1902, p. IX.

Scanned with OKEN Scanner

Foi literare în provincie ar putea să facă un serviciu nemăsurat literaturii și lexiconului român. Limba de rînd a ziarelor politice amenință a îneca, ca buruiana rea, holda limbii vii a poporului. Afară de aceea, cu propășirea realismului modern [1], se șterg legende și povești, proverbe și locuțiuni, adevărate nestemate ale gîndirii poporului românesc. Dacă acele foi ni-ar da icoana locului prin culegerea *esactă* a formelor caracteristice ale gîndirii poporului, ele ar fi nepreţuite. Dar traduceri din franţuzește sau din nemțește a unor producte nesănătoase ? Cui folosesc ? Ele întăresc numai ideea falșă că poporul în două mii de ani n-a avut nici limbă, nici cugetare și că aceste două trebuiesc plăsmuite în mod meșteșugit de către o anume academie.

Scrieri, p. 303.

Și limba strămoșească e o muzică și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice și mai mari decît ticăloșia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul și una limba.

Timpul, 1.V.1882.

* * *

Cînd dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii învinș și-și dominează limba, deși cu oarecare cheltuială de putere, atuncea ei scriu mai bine.

Ms. 2258, f. 222.

* * *

Momentul emancipaţiunei unei limbi de sub influenţa atît etimologică cît și sintactică a unei alteia sau a unor

[1] Vezi și Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară și folclor*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 324.

altora străine e cel mai fericit și cel mai fericit în privința limbei însăși.

Ms. 2258, f. 222.

* * *

El [Eliade, n.n.] scria cum se vorbește ; viul grai a fost dascălul lui de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenționale de scriere ale evului mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit o unealtă sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne. Din acest punct de vedere Eliad a fost cel întîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuințăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă, se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit. Dacă mai tîrziu, el, omul practic al bunului simț și al esperienței, a început a croi sisteme apriori de ortografie, meritul lui nu scade. Literatura s-a ținut de începuturile sale cele bune (1826—1848) și a lăsat de o parte erorile [1].

Timpul, 21.XI.1881.

* * *

Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care a ajuns românimea îndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin păsăreasca gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amănunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri în seamă, precum în icoanele maeștrilor mari nu se vede amestecul amănunțit de văpsele și desemnul îngrijit linie

[1] Pentru amănunte și precizări documentare, cf. I. Oana, *Eminescu și Heliade*, în *Culegere de studii*, București, 1961, p. 128 și urm.

cu linie. O neobișnuită căldură sufletească, răspîndită asupra scrierii întregi, topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg și, asemenea scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încît toată descrierea persoanelor și întîmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprii, ca poeții. Nicolae Bălcescu e, dealtmintrelea, o dovadă că limba românească, pe vremea lui și înainte de dînsul, era pe deplin formată și în stare să reproducă gîndiri cît de înalte și simțiri cît de adînci.

Timpul, 24.XI.1877.

* * *

...Epistolă, menită a fi precuvîntarea cărții „Manualul vînătorului", ea a crescut supt mînile autorului ei într-un volum de observații, aluziuni, descrieri, ironii și pagine de erudiție. Stilul deci e cel epistolar — al scrisorilor intime. Scrisoarea intimă înlocuiește graiul viu, conversația, de aceea lipsesc din ea grămădirile de abstracții, perioadele încărcate cu propoziții subordinate; ca și în conversații, vorbirea se mișcă în scurte propoziții principale și relațiile logice ale cugetărilor se cunosc mai mult din cuprinsul propozițiilor, decît din forma gramaticală a combinării lor. Nici înorînduirea materiei nu e atît de strict ținută și cugetările se înfățișează în șirul în care s-au prezentat ca inspirații ale momentului. În sfîrșit, autorul se servește de toate prerogativele stilului epistolar, chiar de post-scriptum. Astfel, luînd vînătoarea din antichitate, din evul mediu, din vremea modernă, tablouri vii se urmează cînd cu repeziciune, cînd încetinel, îmbrăcate într-o melancolică descripție, pînă ce sfîrșești cartea, fără să știi cum ai ajuns la capătul ei. Limba e curată și are farmecul noutății. O mulțime de cuvinte și forme idiomatice, pînă acum scrise puțin sau de fel, dar a căror origine întăritoare este limba poporului nostru, fac cartea

prețioasă și din punct de vedere lexical : citațiile arată gustul și cultura autorului... De aceea nu ne place capitolul XII [1], dar ca alusiune la „Societatea academică", treacă !

Scrieri, p. 298.

* * *

...Limba germană e foarte bogată în vorbe, în urma înlesnirii cu care dintr-o radicală se pot forma o mulțime de cuvinte derivate, fie prin adăugire de sufixe, fie pe altă cale. Acuma unii scriitori căutau a altoi limbei noastre fizionomia alteia, cu totul străine de ea, și prin acest soi de cultivare a limbii [2] au ieșit la iveală fenomene care au dat ocazie penelor satirice să facă haz de jurnalistica de peste Carpați, care dealtfel în privirea onestității politice merită mai mult respect decît gazetele noastre...

Convorbiri literare, 1.VIII.1877.

* * *

...Astăzi cînd ziare, profesori, ba pînă și o academie, și-au pus în cap să stîlcească graiul românesc, singurul liman și adăpost împotriva limbii păsărești, practicate de gazetari ș.a., sînt fără îndoială scrierile celui mai bun prozaist (C. Negruzzi) și a celui mai mare poet al nostru (V. Alecsandri)...

Scrieri, p. 329.

[1] Se știe că acest capitol al cărții nu conține decît cîteva rînduri de puncte. Odobescu îl prezentase ca pe „cel mai plăcut pentru cititori".

[2] Termenul de „cultivare a limbii", care a părut nou și chiar nepotrivit unora, iată că apare și la Eminescu, cu un înțeles precis, căci problema era actuală atunci și este și azi actuală ; l-au folosit și Heliade, Andrei Mureșanu, G. Barit, S. Bărnuțiu.

* * *

Filologii clubului [studenţilor de la Universitatea din Iaşi, n.n.] ar putea să se ocupe, d.e., cu strîngerea locuţiunilor şi proverbelor, cu cestiunile fonologice ale limbii române, cu stabilirea nomenclaturii ştiinţifice, cu adunarea numirilor de plante, insecte, metale ş.a. E drept că aceste sînt cestiuni care cer muncă, dar n-ar suferi de sterilitatea tezelor cu totul generale. Am pune, de ex., întrebarea cum de se preface în limba română grupul *sc* în *şt* ? Ce înrîurire are *i* consonans *(jot)* asupra vocalelor şi consoanelor cu care se întîlneşte ? Cum se poate explica prefacerea lui *d* în *j (putred, putrejune ; veşted, veştejit)*. Iată cîteva numai din sutele de cestiuni de detalii, care merită atenţia unui filolog tînăr...

Ibid., p. 234.

* * *

...Mulţi tineri nu stăpînesc pe deplin materialul de fineţe şi de distincţiuni şi numesc multe lucruri cu acelaşi nume.

* * *

Limba şi legile ei desvoltă cugetarea.

Ms. 2285, f. 113.

* * *

Limba română de aceea s-a depărtat şi s-a înmuiat aşa de tare pentru că aşa de lungă vreme nu a fost scrisă. Consistenţa unei limbi începe cu scrierea ei. Elementele

Scanned with OKEN Scanner

primite în această scriere nouă, fiind chiare [= clare], devin consistente și rămîn în limbă, dacă nu contrazic cu direcțiunea spirituală a poporului. Ele nu trebuie să coincidă cu natura limbei, ci numai să nu-i contrazică.

Ms. 2285, f. 169.

* * *

Se zice că prea dăm gură de lup onorabililor adversari și că în scrierea noastră nu se observă acele dresuri și cochetării stilistice, prin care strălucesc învățații „Românului". Gura păcătoșilor adevăr grăiește. Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră. Vorba nu e decît o unealtă pentru a esprima o gîndire, un signal pe care-l dă unul pentru a trezi în capul celuilalt identic aceeași idee, și cînd sîntem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce voim a-l spune e aspru. De aceea nu prea întrebuințăm eufemismi... Ne pare rău că în țara aceasta nu s-au aflat pururea destui oameni care să aibă curajul de a numi lucrurile cu numele lor propriu, nu cu cel figurat...

Timpul, 21.V.1882.

* * *

În realitate, stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căuta pentru orice idee expresia cea mai exactă posibilă. Dac-am voi să glumim, dacă nu ne-ar păsa de adevărul ce-l zicem, am putea să spunem lucrurile mai cu încunjur. Dar lucrurile la noi *nu se petrec* [1] cu încunjur.

Ibid., 2.IX.1881.

* * *

[1] Sublinierea semnificativă a lui Eminescu.

Pentru ca discuţia să nu devie o simplă ceartă de cuvinte, o logomachie, pentru ca să nu se ignoreze tocmai noţiunea fundamentală de care e vorba, ne întrebăm : ce e reacţiune ? O expresie împrumutată din mechanică, însemnînd acţiunea negativă produsă prin una pozitivă. În politică însă cuvîntul „reacţiune“ s-a întrebuinţat întîi la 1789 ca sinonim al contrarevoluţiunii, al unei acţiuni contrare revoluţiunii franceze. Cuvintele au înţelesul lor. Dacă acum le dăm un înţeles, acum un altul, nici o discuţie nu e cu putinţă.

Ibid., 22.VII.1880.

* * *

Mai întîi o mică observaţie filologică. *Pomologia* e un cuvînt hibrid, pe care autorul ar fi trebuit să-l eviteze, cum trebuiesc evitate toate hibridele. Oare s-ar putea zice *Dumnezeologie* în loc de *teologie*, sau s-ar putea zice în limba germană *Versfussologie* în loc de *Metrik* ? Nu. Prin urmare nici *pomologie*. Autorul cred că nu împărtăşeşte eroarea cea foarte răspîndită că bogăţia unei limbi consistă în *cuvinte*. Adevărata bogăţie consistă totdeauna în locuţiuni, în acele tiparuri neschimbate, care se formează în curs de mii de ani şi dau fiecărei limbi o fisionomie proprie, apoi în bogăţia formelor flexionare, în sufixe, în prepoziţiuni (de care limba noastră are foarte multe), în sfîrşit în acele mulţimi de finеţe psichologice, care ele dau abia viaţă sunetelor moarte din cuvinte. Dacă n-ai un cuvînt, îl circumscrii pur şi simplu, sau îl primeşti aproape neschimbat dintr-o limbă înrudită. Astfel în loc de *pomologie* se potrivea, credem, mai bine, *cultura pomilor*, căci a pune două cuvinte în loc de unul — *claritatis causa* — n-a fost niciodată un păcat. Cît despre cuvintele multe, în loc de-a îmbogăţi, ele sărăcesc cumplit o limbă. Ele iau ideei vioiciunea intuitivă. Cînd la rostirea mai multor cuvinte ai să-ţi închipuieşti acelaşi lucru, ajungi a nu-ţi

mai închipui nimic, sau mai nimic la rostirea fiecăruia din ele.

Scrieri, p. 313—314.

* * *

Acuma ivindu-se lîngă o vorbă veche şi oarecum nesuficientă un sinonim care să împlinească nesuficienţele — vorba veche pierde din cercul însemnătăţii sale ceva — sau nu pierde nimic? Asta e întrebarea. Eu susţin că pierde. Vorba primitivă pierde din terenul său tocmai pe atît cît a cuprins sinonimul său. Presupunem că *a* a cuprins întinderea *x*, dar *b* cuprinde în acelaşi spaţiu întinderea *y*, — atunci faptul întinderei lui *b* împlinit, nu-i rămîne lui *a* decît întinderea *x-y*. Sau e probabil şi alt caz. Vorba primitivă cîştigă două puncte de vederi : unul larg şi altul strict. Din punctul de vedere larg el păstrează drepturile sale şi întinderea veche — acesta e înţelesul cel larg al cuvîntului. Din punctul de vedere strict, el ni se prezintă tocmai aşa cum l-au scurtat sinonimele sale, — acesta e sensul strict al cuvîntului.

Ibid., p. 414—415.

* * *

Cum e procedura noastră întru primirea cuvintelor latine [?]. Totdeauna estremitară. Unul primeşte *en gros*, altul defel. A primi în locul unei vorbe româneşti bune una latină, care să-nsemneze tot aceeaşi, nu ni se pare consult ; — a primi un sinonim care, însemnînd aceeaşi, înseamnă totuşi altceva, o altă nuanţă a înţelesului, asta însemnează a-ţi înavuţi, a-ţi înnobila limba. O espresiune pentru *mai multe* înţelesuri e miserie, *mai multe* espresiuni pentru *un* înţeles e copilărie, mai multe espresiuni însă pentru mai multe înţelesuri, deşi sinonime, e adevă-

rată avuţie a limbei. Şi această avuţie o recomand cu deosebire inovatorilor noştri. În genere, vorbele nouă iau un înţeles abstract ; cele vechi păstrează înţelesul concret ; afară de acele vorbe nouă, de-a căror sunete e legat un înţeles cu totul material şi care n-au sinonim în limba românească.

Ibid., p 415.

* * *

La urma urmelor e indiferent care sînt apucăturile de care se slujeşte o limbă, numai să poată deosebi din fir în păr gîndire de gîndire. Un singur cuvînt alăturat cu altul are alt înţeles.

Convorbiri literare, t. VIII. 1877.

* * *

De fiece cuvînt vechi se ţine un şir întreg de zicale, care înlocuiesc cu prisosinţă, ba întrec adesea mulţimea cuvintelor şi frazelor nouă, primite în limbă, fără de nici o rînduială.

Scrieri, p. 309—310.

* * *

Această parte netraductibilă a unei limbi [locuţiunea] formează adevărata ei zestre de la moşi-strămoşi, pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omeneşti în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toţi de oarecari bunuri, care sînt a tuturor şi a nimănui — uliţi, grădini, pieţe —, tot astfel şi în republica limbilor sînt drumuri bătute, care sînt a tuturor, — adevărata avere proprie o

are însă cineva acasă la sine ; iar acasă la dînsa, limba românească este o bună gospodină și are multe de toate.

Ibid., p. 314.

* * *

E științifice constatat că în văile munților, prin locuri pătrunse rar de comunicațiunea cu lumea, acolo se păstrează mai neatinse idiome vechi, limbe mumii, dialecte împăiate...

Scrieri, p. 405—406.

* * *

...E datoria unui publicist de a respinge productele greșite și criticele sale vor fi cu atît mai aspre, cu cît literații, de care va vorbi, vor fi mai lipsiți de cultură. Cînd cineva nu s-a împrietenit nici măcar cu gramatica românească, să nu cuteze a scrie poesii și novele...

Ibid., p. 387.

* * *

...E cunoscut că pînă acum nu avem nici o scriere serioasă asupra sintaxei române, întrucît ea se deosebește de aceea a altor limbi și că chiar partea sintactică a gramaticei lui Cipariu are prea multe generalități și prea puține observațiuni în privirea modului curat românesc de a lega cuvintele între ele. Un studiu lung și amănunțit al limbei scrise de cei mai buni autori și al graiului viu al poporului ar putea să ne ducă de-abia la cunoștința deplină a acelor legi care stăpînesc nu numai modul de-a vorbi, dar chiar modul de-a gîndi a poporului nostru. Abia după ce un asemenea studiu s-ar fi făcut, s-ar putea utiliza

Scanned with OKEN Scanner

în mod mai larg și pentru școală, pe cînd gramaticile sintactice de pînă astăzi vor trebui să se mărginească cu predarea acelei părți generale care stabilește legi comune tuturor limbilor.

Timpul, 27.VIII.1878.

* * *

Studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească ; ea este totodată organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie, organul prin care acest neam moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui... Agronomie cîtă poftiți. De șase ori pe săptămînă, zilnic, dar limba română rămîne limbă și s-a încheiat.

Ibid., 17.IX.1881.

* * *

Daunele ce le face sistemul etimologic pur pronunției românești sînt însemnate. Avînd fiecare facultatea de a pronunța cum vă vrea, generațiune cu generațiune vom păstra viciul pronunției corupte, — și teama etimologiștilor cum că fonetiștii vor consacra prin uz pronunția provincială și vor face dialecte e ilusorie.

Scrieri, p. 411.

* * *

Noi ne bucurăm de propășirea fonetismului în Transilvania. Acesta este un puternic mijloc, pentru a păstra vechea noastră avere națională : unitatea în limbă și o normă unică în pronunție.

Ibid., p. 380.

Scanned with OKEN Scanner

* * *

Nu știm de unde și pînă unde actorii români au pronunții atît de străine. Limba românească este din acele cu dreaptă măsură ; ea n-are consoane prea moi, nici prea aspre, nici vocale prea lungi sau prea scurte ; mai toate sunetele sînt medii și foarte curate. Cu toate acestea în teatru avem ocazie de a auzi vorbindu-se cu ton franțuzesc (nasal), sau spaniol (gutural)... E drept că o ortoepie românească, o carte despre buna rostire lipsește, dar nu lipsește rostirea vie a claselor culte, nu lipsesc scrierile bune, nu lipsește limba scrisă, a cării dreaptă rostire este fixată de două sute de ani și mai bine. Ba chiar actorii români vorbesc foarte omenește acasă și [cu] prietenii lor ; pe scenă-i altceva, acolo trebuie să vorbească ca franțujii și spaniolii.

Scrieri, 356—357.

* * *

Am spus-o de mai multe ori, că un *n* nasal de felul celui franțuzesc nu există în limba românească și pronunția *conte, contra,* în care *o* și *n* să se rostească ca un singur sunet, nu se află după a noastră știre decît în vechea limbă bulgară, în limba poloană de astăzi și în cea franceză. Căci *on* nasal nu e sunet compus, ci o vocală de sine stătătoare, pentru care în limba românească nu aflăm nimic analog. Totodată protestăm contra unor neologisme, introduse în frumoasa traducere a lui C. Negruzzi, „*Resbel* civil“ desigur că nu este în scrierea lui Negruzzi, deși l-am auzit rostindu-se.

Ibid., p. 356.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr ne bucurăm mult văzînd un început de emancipare de nefasta influință franceză, cu toate ideile ei pe dos despre clasicism, cu mișcarea ei pe catalici, cu vorba afectată și pronunția falsă. Reîntoarcerea la natură și la pronunția firească și-mbărbătată a limbii românești ni pare un succes foarte însemnat, oricît de neînsemnat ar părea unor ochi mai puțin pătrunzători.

Ibid., p. 387.

* * *

Din scrierea unui om se poate cunoaște gradul său de cultură : stilul e omul, se-nțelege de aceea fiindcă nu e numai forma limbistică și fiindcă nu consistă numai în cunoștința limbii, ci fiindcă esprimă totodată maniera de curgere și percepțiune a omului. Cum descrie cineva un lucru, așa l-a văzut și l-a priceput. De-a se esprima bine și corect asupra unui lucru e posibil numai la o universalitate a culturii, așadar la o claritate și idealitate a intuițiunii tuturor lucrurilor asupra cărora el vorbește.

Scrieri, p. 12.

ION CREANGĂ

Ion Roată și Cuza Vodă

...Boierii cei mai tineri, crescuți de mici în străinătate numai cu franțuzească și nemțească, erau cîrtitori asupra *trecutului* și cei mai guralii totodată. Vorba, portul și apucăturile bătrînești nu le mai venea la socoteală. Și din această pricină, unia în aprinderea lor, numeau pe cei bătrîni : rugini învechite, ișlicari, strigoi și cîte le mai venea în minte, după cum le era creșterea ; dă, învățați nu-s ?...

Nu-i vorbă că și nătîngia unor bătrîni era mare. Uneori, cînd se mîniau, dădeau și ei tinerilor cîte-un ibrișin pe la nas, numindu-i : bonjuriști, duelgii, pantalonari, oameni

Scanned with OKEN Scanner

smintiţi la minte şi ciocoi înfumuraţi, lepădaţi de lege, stricători de limbă şi de obiceiuri. În aşa împoncişare de idei se aflau boierii bătrîni cu tineretul din Divanul ad-hoc al Moldovei, cu toate că şi unii şi alţii erau pentru „Unire". Numai atîta că bătrînii voiau „Unire" cu tocmală, iar tinerii „Unire" fără socoteală, cum s-a şi făcut.

Toate ca toatele, dar mare luptă aveau unia dintre boierii tineri cu cuconul Alecu Forăscu, care, una-două, îi tolocănea, mustrîndu-i : ba că nu vorbesc drept românește, cum vorbeau părinţii lor, ci au corchezit graiul strămoşesc, de nu-i mai înţelege nimene ; ba că „umblaţi cu şurubele, să ne trageţi butucul" ; ba că „face omul cu cineva o tovărăşie cît de mică, şi tot urmează învoială între părţi, iar nu aşa cu ochii închişi", căci „dacă n-ai carte, n-ai parte", scurtă socoteală ; ba că, „de cînd cu străinătatea, v-aţi înstrăinat şi legea, şi limba, şi inima, şi chiar dragostea sătenilor (...)

Într-una din zile, cum vorbea frumos un boier dintre cei tineri, iaca şi moş Ion Roată sare cu gura :

— Aveţi bunătate de vorbiţi mai moldoveneşte, cucoane, să ne dumirim şi noi ; căci eu, unul, drept să spun, că nu pricep nimica, păcatele mele.

Un oarecare boier întîmpină atunci pe moş Ion Roată, zicîndu-i cu glas poruncitor şi răutăcios :

— Dar ce nevoie mare este să înţelegi tu, mojicule ? Tacă-ţi leoarba, dac-ai venit aici ; c-apoi întoarce-ne-vom noi acasă, şi hèlbet ! nu ţi-a lua nime din spate ce ştiu eu... Auzi obrăznicie ! Tu... cu optzeci de mii de fălci de moşie, şi el un ghiorlan c-un petec de pămînt, şi uite ce gură face alături cu mine !...

Moş Ion Roată, simţindu-se lovit pînă în suflet, răspunde atunci cu glas plîngător :

— Dar bine, cucoane, dacă nu v-a fost cu plăcere să pricepem şi noi cîte ceva din cele ce spuneţi dumneavoastră, de ce ne-aţi mai adus aici să vă bateţi joc de noi ? Ei, cucoane, cucoane ! Puternic eşti, megieş îmi eşti, ca răzeş ce mă găsesc, şi ştiu bine că n-are să-mi fie moale cînd

Scanned with OKEN Scanner

m-oi întoarce acasă, unde mă așteaptă nevoile. Dar să nu vă fie cu supărare, ia, palmele aceste țărănești ale noastre, străpunse de pălămidă și pline de bătături, cum le vedeți, vă țin pe d-nevoastră de-atîta amar de vreme și vă fac să huzuriți de bine. Și mai mult decît atîta ; orice venetic, în țara asta, este oplosit de dumnevoastră, și-l priviți cu nepăsare cum ne suge sîngele, și tăceți și-l îmbrățoșați ! Numai noi, vite de muncă, vă suntem dragi ca sarea în ochi... Din *mojici*, din *ghiorlani* și din *dobitoci* nu ne mai scoateți ! Dumnezeu să ne ierte, și să ne iertați și dumnavoastră, cucoane, dar cu adevărat așa este : v-ați deprins a lua focul totdeauna cu mînile noastre cele *mojicești*... și tot noi cei horopsiți !

— Sfînt să-ți fie rostul, moș Ioane, că ai vorbit din durere, răspunse atunci cuconul Alecu Forăscu ; și sunt fericit că stai alăturea de mine. Decît un bonjurist c-o mînă de învățătură, mai bine un țăran cu un car de minte!

La aceste vorbe, mulți dintre boieri s-au simțit atinși ; cel cu pricina... a rămas ca opărit. Iar colonelul Alexandru Cuza a dat mîna prietenește cu moș Ion Roată.

În sfîrșit, după multe dezbateri furtunoase urmate în Divanul ad-hoc, s-a încuviințat „Unirea", și apoi deputații s-au întors fiecare pe la vetrele lor.

Opere, Ed. Minerva, 1972 p. 361 și urm.

I. L. CARAGIALE

Cîteva păreri

Expresia — adică forma exterioară, organele materiale — nu are rațiune de a fi dacă nu face să trăiască o intențiune.

Dacă expresiunea formată nu poate îmbrăca potrivit intențiunea, opera este un monstru neviabil ; expresia se topește-n vînt, ea nu înseamnă nimica ; fiindcă nu ea este

Scanned with OKEN Scanner

scopul, ea este mijlocul, și ca atare, în cazul acesta, nu poate servi la nimic.

Așadar ; potrivirea organelor cu viața, în natură — potriveala expresiunii cu intenția, în artă.

A crea — a apuca din haos informe elemente brute, a le topi împreună și a le turna într-o formă care să îmbrace o viață ce se diferențiază într-un chip absolut hotărît de tot ce nu este ea — aceasta este puterea naturii și a artistului.

Și această putere de rostit o numim talent. Talentul este deci puterea de expresivitate ce o au îndeosebi unii, pe lîngă iritabilitatea ce o au toți.

* * *

Cine înțelege ce este arta, orice i-ar spune așa-numitele sentințe fără apel ale opiniei publice, nu se va putea un moment amăgi asupra deosebirii fundamentale dintre stil și manieră.

Să încerc a ilustra această propoziție.

Vedeți colo pe cîmp, în revărsatul zorilor, o umbră cenușie... Este un om... poartă la subțioară un baston, ori cine știe ce, discret aplecat spre pămînt. Vedeți-l... Cu ochiul umbrit de pălărie, țintă-nainte, caută să apuce o cît mai largă zare. Uitați-vă ce stîngaci pășește, cum se furișează de domol și de sfios, cum evită orice pas precipitat, orice zgomot, orice atitudine amenințătoare care ar trăda cumva vreun gînd rău.

Dar, ia să ne întoarcem privirea în partea astălaltă, între zarzavaturi. Iată o altă apariție. Foarte încruntat, un uriaș cu mîinile întinse-n sus, ținînd în dreapta un toroipan ridicat. Priviți-l cum stă mîndru și țeapăn, hotărît să zdrobească pe oricine s-ar apropia... Poartă o legătură enormă pe cap și e drapat ca un suveran african în vestminte bătătoare de departe la ochi. Ce grozavă înfățișare !

Ce este acea umbră cenușie din cîmpie ? Ce este bățul pe care-l ține aplecat la subțioară ? Ce este în capul de sub

pălăria aplecată bine pe ochi ? Bățul e o pușcă și-năuntru-i moartea ; sub pălărie e un gînd limpede și rău. Umbra aceea stîngace și sfioasă este un dibaci și îndrăzneț vînător. Vai de prima victimă pe care o va întîlni ! Cu cît mai tîrzie va fi întîlnirea, cu atît mai vrăjmașă și mai socotită lovitura !

Ia să vedem acuma și pe voinicul fioros care păzește zarzavaturile. Ia să avem puțin curaj. Să ne apropiem binișor de el, să vedem ce are să facă... Iată că nu ne face nimica... Ne lasă să-i luăm din mînă toroipanul de scaiete, ne îngăduie să-l dezbrăcăm de vestmintele lui pompoase, să-i smulgem de pe cap turbanul de paradă... Acum l-am despuiat de tot. Ce am aflat oare dedesubtul groaznicului aparat ? — O cruce de prăjină cu brațele-ntinse, legate cu un crîmpei de funie de tei, purtînd în vîrf drept cap o veche oală spartă... Era un popondeț !

Ce agiamii trebuie să fie păsărelele ca, de veacuri după veacuri, să se mai sperie de aceeași oală spartă, de aceeași cruce de prăjină, de același primitiv artificiu !

Exact același lucru se petrece în artă.

Ce agiamiu trebuie să fie spectatorul sau cititorul care nu știe să caute ce se ascunde sub aparatul exterior al unei opere de artă, și care cască gura cu bună credință în fața unui torent de afirmări fără o picătură de confirmare — confundînd astfel maniera cu stilul !

* * *

Nu știu cine a zis o dată în glumă că e foarte ușor lucru să faci o statuă. Nu-ți trebuie decît o stană de piatră : în sînul ei, tocmai în mijloc, stă închis un Apollo, ca un miez viu care așteaptă să crape coaja lemnoasă. Ei ! n-ai decît să o spargi tu și să dai drumul captivului... Iei o daltă și un ciocan și scobești la o parte, încet-încet, țandră cu țandră, învelitoarea de prisos, și Apollo apare victorios și strălucitor. Bagă numai bine de seamă să nu-ți scape dalta și să atingi miezul.

Acuma poți să scoți pe Apollo păzind turmele și luminînd pe ciobanii primitivi ai Tesaliei, conducîndu-și carul,

învingînd șarpele ori cîntînd pe lira cu șapte coarde după jertfirea cutezătorului satir ; poți să scoți deci un Apollo simplu, maiestos, fulgerător sau sublim — asta e chestie de stil.

— Dar bine, zic eu care am învățat pe de rost cursul de retorică ; eu știu în cîte feluri poate să mi se arate fiul Latonei, stilurile toate le cunosc, decît numai un lucru nu știu : cum să-i fac statua.

— Dacă nu știi, du-te de-nvață, îmi răspunde glumețul meu, și vei vedea (dacă vei fi fost chemat să poți învăța) că nu-ți trebuie deloc să cunoști toate stilurile ; îți trebuie să cunoști numai un stil — stilul potrivit, care le începe pe toate spre a se putea potrivi, după nevoie, la orice intențiune.

Așa că aceea ce cursul francez îmi spunea că erau deosebite stiluri, nu erau decît variația de atribute ale unuia și aceluiași stil, atribute care trebuiesc ținute în dulap închise, și îmbrăcate numai la nevoie. Nenorocirea aceluia ce va greși haina ; acela va păți ce am pățit eu cînd le-am dat drumul în lume prințișorului, arlechinului și Cesarului schimonosiți.

* * *

Cînd din sufletul meu, care e legănat veșnic de mișcarea lumii, tu, poet sau artist, voiești să scoți un acord nou, nu trebuie să uiți că eu nu te pot asculta, te arunc departe sau fug departe de tine, dacă te-ncerci la ce nu poți bine, dacă mă silești să-mi stric echilibrul nestabil și astfel să-mi poticnesc înțelesul.

Care va să zică, gnomule, dacă asta ți-este datul tău : dacă tu, improvizatorul, ești legat de acompaniatorul cel mare, cu care sufletul meu are legături înainte de sosirea ta sub coatele lui, atunci improvizația ta melodică este în esența ei roaba acompaniamentului. Numai inventivitatea melodică este a ta : liber ești să-ți alegi tonul, acordul și momentul cînd să intri și tu cu mîinile tale pe claviatură ; liber ești să construiești, pe seria eternă de acorduri ale preludiului, infinite jocuri, după generozitatea și tempe-

Scanned with OKEN Scanner

ramentul fantaziei tale ; toate însă trebuiesc să nu iasă din ritmul lui. Aminteri, fie cît de torturată ca structură, cît de variată ca forme, cît de bogată ca întorsături, cîntarea ta va fi monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Cînd în valurile de acorduri pe un ton, lente și solemne, ale preludiului, tu vei nemeri alt ton și vei precipita mersul melodiei tale ; sau cînd, pe o cascadă precipitată a lui, vei voi să te oprești ca să faci o fioritură *ad libitum,* [1] vei fi un gnom prost, care nu poate fi ascultat decît în bătaie de joc, și care merită luat de ceafă și aruncat cu dispreț departe pentru îndrăzneala și prostia lui, — fiindcă a avut neomenia să intervie ca un *charivari* [2] în sublimul preludiu.

Acea dibăcie de a-ți strecura cu o potrivită mișcare, în mersul preludiului etern, potrivita ta invenție melodică de cîteva tacte, acea virtuositate, este aceea ce numim stilul.

*

* *

Rezumînd cele de mai sus, zic : condiția esențială a operei de artă este insuflarea pe care nu i-o poate da decît talentul. Fie de orice școală, de orice gen, de orice dimensiune și proporție, aibă tendință sau nu, urmărească sau nu, vreo teză — dacă e insuflată de un talent, opera va fi și va trăi, puțin importă cît : o clipă, un veac, ori mai multe. Oricît va fi trăit, dacă a trăit e destul. Între a nu fi și a fi e o nemărginire, față cu care deosebirile de durată a ființelor sînt reduse la nimic.

Despre literatură, 1956, p. 37 și urm.

*

* *

De cinzeci de ani scriem cu litere latine. Limbi străine, de alte familii decît familia noastră romanică, au ajuns de mult să fie scrise perfect, logic și sistematic, cu literele noastre — limbi slave și limbi germanice ;

[1] Lat. „după plac".
[2] Muzică discordantă.

maghiara chiar, atît de deosebită de toate limbile indo-europene !... iar limba noastră, de cinzeci de ani ne tot batem capul și nu reușim s-o scriem cu literele străbune cum se cade... De ce oare ?... Numai și numai fiindcă ne-a intrat în cap că o știm scrie fără a-nvăța s-o scriem.. Dormi în pace, alături de nuielușa ta, binefăcătorul meu dascăl !

Auzi, dumneata !, cuvinte romanice, patrimoniul la care avem drept sfînt ca toate limbile de aceeași familie, să le luăm noi, românii, în forma și cu accentul caracteristic al limbilor germanice !

„Senzație, senzațional, univerz, univerzal, seziune, conceziune, penziune, perzecuțiune, perzeverență, furnizor, penzulă" ; că te apucă *plînzul !*

Pe urmă : „femeile însuși, noi însuși, eu și tu și voi însuși" și : „femeia aceia, și oamenii aceea" ; și : „instrucțiunei, obligațiunei, seziunei"... Puțin ne mai trebuie, să ajungem a ceti : „băiatul mamăi" și „fata tatăi".

Să nu mai vorbim de aceia cari sunt în stare a scrie : „prefer mai bine", sau : „mai superior", „mai inferior" ; „foarte sublim" ; și „reclamă" în loc de „reclamație" ; „denunț" în loc de „denunțare", și „complect" și „complectare"...

* * *

Sărmana limbă românească ! Nu mai este cum ar fi trebuit să fie, o plantă cultivată ! ; a ajuns o buruiană sălbatică !... Multe vînturi au bătut-o ! odată o bătea vîntul franțuzesc ; acu o bate vîntul nemțesc. Noroc că mai are rădăcini adînci ; aminteri, i s-ar stîrpi soiul ! și ar fi păcat de ea, fiindcă (nu ca s-o laud eu !) îngrijită, ce flori frumoase și ce sănătos rod ar da această voinică buruiană de veacuri desprețuită, cu care veacuri s-a hrănit și ținut sufletul unui întreg neam de oameni !

Care cum se scoală astăzi o calcă-n picioare, și drept îngrijire chip și seamă și spre păstrare, o opărăsc cu cerneală de scris și de tipar ; și ea rabdă, ținîndu-și ascunsă

Scanned with OKEN Scanner

puterea de viață în rădăcinile-i adînci, cît și-o mai putea-o ține și acolo : căci și acolo a-nceput s-o prigonească și s-o ajungă soarta rea prin așa numitele metode moderne...

Opere, IV, p. 131—133.

Un dicționar român

Dicționarele au fost întotdeauna considerate ca contingentul cel mai însemnat al genului plictisitor. Răsfoirea unor asemenea cărți nu se face decît la momente solemne în viață școlărească, la traducerea unui autor sau la prepararea unui examen și atunci, vorba odată găsită, nenorocitul caută să se sustragă cît mai repede de sub acea atmosferă savantă dar obositoare.

Iată însă un Dicționar, apărut zilele acestea — *Dicționarul universal al limbii române* de Lazăr Șăineanu — care pare a respira un aer mai simpatic și unde parcurgerea unei pagini îți satisface nu numai curiositatea, ci îți insuflă dorința de a nu bate în retragere. Prin ce mijloc a reușit autorul să facă întrucîtva interesante niște materiale obicinuit atît de aride ? Prin faptul, cred, că el nu s-a mărginit în opera sa de a înregistra un singur factor de cultură, ci a căutat să îmbrățișeze toate manifestațiunile vieții ale unui popor modern : literatură, științe, arte, meserii, industrie, comerț etc. Astfel acest *Dicționar universal* oferă o imagine redusă dar precisă a culturii noastre actuale, întru cît ea se oglindește în limbă.

Un alt mijloc de care s-a servit autorul spre a da viață definițiunilor sale a fost preocuparea de a sprijini cu mărturii autentice vorbele și nuanțele lor de sens. Parcurgînd vr-un cuvînt cu o bogată ramificațiune de însemnări, dispuse cu pricepere și metodă, în momentul de a-și opri pașii, citațiune frumoasă dintr-un poet sau prozator de ai noștri încurajează pe călător a-și continua calea...

D. Şăineanu acordă cu drept cuvînt neologismelor o importanţă egală cu elementele neaoşe ale limbii. Aceste neologisme reprezintă ultima fază a culturii noastre sub acţiunea Occidentului şi în special a Franţei. Prin răspîndirea din ce în ce mai mare a presei şi a învăţămîntului, ele încep a pătrunde în stratele de jos ale populaţiunii urbane şi a deveni astfel o parte integrantă a vocabularului românesc. Mahalagiul cel mai înapoiat nu mai aşteaptă astăzi să primească în *efecte*, în natură, *stima* şi *consideraţia* ce o adăstase mai multe zile de la şeful său sub-prefectul din vremea lui Alecsandri. Viaţa modernă cu curentele ei multiple vulgarizează pretutindenea nouile achiziţiuni ale culturii.

Dar nici archaismele nu sunt trecute cu vederea în opera d-lui Şăineanu. Cunoaşterea acestor vechi termeni de ordine culturală este indispensabilă celui ce nu voieşte să se înstrăineze cu totul în trecutul istoriei noastre. Altmintrelea, se expune la păţania ziaristului, despre care povesteşte Ioan Ghica într-una din epistolele sale. Acesta scrisese că s-au luat de la turci 400 care de zaharea şi criticul inteligent protesta că turcii nu puteau să aibă nevoe de 400 care încărcate numai cu zahăr !

Ibid., p. 426—427.

* * *

Dragii mei ! Să nu uităm niciodată că semnele scrisului nostru sunt roadele gîndirii noastre, cu multe necazuri şi răbdare cucerite de străvechii noştri părinţi. Să fim cu ele stăpîni severi, dar şi cuminţi şi omenoşi ! Să nu le cruţăm cînd trebuie să ne slujească, dar nici să le punem cu d-a sila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amîndouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenţiei gîndirii noastre... Şi mai stăruitor vă rog luaţi cu dinadinsul aminte la punctuaţia mea ; păstraţi-o cu toată scumpătatea...

Ibid., VII, p. 426.

Scanned with OKEN Scanner

IOAN SLAVICI

Eminescu și limba românească

Sînt acum patruzeci de ani, cînd Eminescu și-a început studiile universitare, lupta pentru puritatea limbii românești era în toiul ei și tot naționalistul cu oarecare știință de carte ținea să sporească limba maicii sale cu cîteva vorbe.

După ce se hotărîse odată că au să fie scoase din limba noastră toate vorbele care nu pot să fie derivate din limba latinească, rămăseseră de tot puține vorbele de care puteam să ne folosim și foarte adeseori eram nevoiți să ne ajutăm cu vorbe împrumutate, fie din limba latinească, fie din vreuna din limbile neolatine.

Erau însă și oameni de o fire mai îndărătnică, pe care numai cu anevoia îi puteai îndupleca să se lepede de vorbele cu care erau deprinși. Eminescu era și el dintre aceștia.

El avea multă slăbiciune pentru muzica limbii românești și zicea că neologismele pocesc muzica aceasta fiindcă ele nu pot să fie rostite ca vorbele românești cele adevărate.

Ceea ce-i atingea plăcut urechea erau mai ales sunetele „ea", „oa", „ie", „ă" și „î", care lipsesc în neologisme, îndeosebi în versuri cînd, fie ritmul, fie rima, îl silea s-o facă aceasta.

Pornit odată în felul acesta, a ajuns „puritan" în înțelesul că limba e cu atît mai curată cu cît mai puține sînt în ea neologismele. Bucovinenii, elevi al lui Aron Pumnul, știind și ei la vorbele vechi, erau neobosiți născocitori de vorbe derivate din ele ca *„sciemînt"* în loc de „filozofie" ori *„întîmplămînt"* în loc de „istorie". Blăjenii, elevi ai lui Cipariu, își băteau mereu capul să derive din limba latină vorbe pe care în adevăr le-am împrumutat de la slavi, de la greci ori de la maghiari, ca „Slatina" din „Stellatina". Eminescu lua în bătaie de joc pe acești sporitori ai comorii de vorbe... El nu mai cerceta dar originea vorbei, ci o prețuia după valoarea

ce i-o dă întrebuințarea. Neologismele i se păreau vorbe de puțină valoare nu numai pentru că sînt puțini cei ce le înțeleg, ci și pentru că înțelesul lor e oarecum sec, ca al tuturor termenilor tehnici. Era deci cuprins de o vie bucurie cînd putea să „dezgroape" o vorbă, adecă să introducă în limba literară o vorbă răspîndită în popor, de care alți scriitori nu se folosesc, fie chiar și un provincialism și era neobosit scrutator al limbii vorbite.

Între manuscriptele lui s-a găsit un început de dicționar de rime. El a ținut să facă acest dicționar, mai ales ca să găsească vorbe „dezgropate" care rimează cu altele pe care scriitorii le întrebuințează mai des. „De dragul rimei, pe care i-o dau „mură-n gură", zice el, — se va folosi și de vorba, pe care i-o recomand".

Această constantă preocupare a lui în ceea ce privește limba era una din cauzele firii lui comunicative. El își petrecea viața în lucrare necurmată ; ori citea, ori scria, ori stătea de vorbă cu orișicine — totdeauna cu gîndul de a prinde cîte ceva și de a se folosi. „Nu e, — zicea el adeseori, — nimeni nici atît de mărginit, nici atît de stricat, ca să nu poți învăța prin el ceva", și astfel avea un fel de slăbiciune pentru oamenii care nu erau de seama lui, și nesuferiți îi păreau numai cei seci și prefăcuți, care își dădeau silința să pară ceea ce nu sînt. Cu deosebire stăruitor era Eminescu în ceea ce privește corectitatea gramaticală, și după puțina mea știință, nu e la noi nimeni atît de dumerit, cum era dînsul, asupra etimologiei române. În ceea ce privește însă sintactica, el recunoștea superioritatea lui Caragiali.

Încă pe timpul cînd ne aflam la Viena, făceam un fel de vînătoare de vorbe „rebele", care nu se supun la regulele generale, și mai nainte de a fi început dicționarul de rime, el avea liste de vorbe „dezgropate" și de vorbe „rebele".

Erau atunci, ba mai sînt chiar și azi, nu numai oameni cu știință de carte, ci și scriitori celebri, care nu țin seamă că în românește substantivele au în declinare două, numai două și totdeauna două terminațiuni. Astfel

cetim în fiecare zi „școalei“ și „școalele“, cu toate că zicem „acestei școli“, cum zicem *mori*, „morii“ și „morile“.

Eminescu ținea să nu abată de la regula aceasta, pe care n-au stabilit-o gramaticii iscusiți, ci o păstrează cu sfințenie poporul.

După ce s-a încredințat că sînt și substantive ca „învățătoare“ care au o singură terminațiune, precum și substantive ca „zamă“, care au trei terminațiuni, îi făcea orișicine o mare plăcere, dacă putea să-i dea asemenea vorbe care se abat de la regulă în ceea ce privește declinațiunea.

Altă grupă de vorbe rebele sînt cele terminate în „ie“, ca „veselie“, care, deși la genetivul nearticulat face „veselii“ ca toate cele terminate în „e“, nu are genetivul articulat în limba literară „veseliii“, ca în cea poporală, ci „veseliei“.

Mai mult îi dădeau însă de lucru substantivele terminate în „ă“, între care sînt foarte multe care nu-și fac a doua terminațiune în „e“, cum cere regula, ci în „i“, ca „limbă“, „acestei limbi“ și limbile.

Admițînd abaterile de la graiul viu numai ca licențe poetice strecurate de dragul eufoniei, a rimei ori a ritmului, el ținea să fie dumerit, care anume dintre substantivele terminate în „ă“ au a doua terminațiune în „i“ și am intrat într-un labirint, din care nu mai puteam să ne descurcăm.

Se simția scăpat de o mare greutate cînd a constatat că neologismele toate au a doua terminațiune regulată în „e“. Într-una din zile însă căutîndu-mă la „cazarmă“, o cătană, moț de la Cărpiniș, i-a spus că mă aflu în dosul „căzărmii“. Asimilase omul neologismul întrebuințat în fiecare zi, nemaizicînd „cazarmă“, ci „căzarmă“, zicea și „căzărmi“, „căzărmii“ și „căzărmile“, cum zice „vamă“, „vămi“, „vămile“. Cu toate aceste zicem „mamă“, „mamele“, dar nu numai „mamei“ ci și „mamii“.

Nu rămînea decît să adunăm la un loc neologismele asimilate, care se potrivesc cu „vamă“ și să le deosebim de cele potrivite cu „mamă“.

Scanned with OKEN Scanner

Simțămîntul lui Eminescu era la început că deosebirile atîrnă de la eufonie și că românul face a doua terminațiune cum rostește mai ușor vorba și cum îi sună mai bine la ureche. În curînd s-a încredințat însă că sînt la mijloc și considerațiuni de preciziune. Astfel românul vorbește despre „cozile“ cailor și despre „coadele“ femeilor, și nu are numai „roți“, ci și „roate“. În același timp adjectivele nu se potrivesc cu substantivele. „Lada“ face „lăzi“, „cada“ face „căzi“, dar „blîndă“ face „blînde“, ca să se deosebească de pluralul masculinului „blînzi“.

Se sporeau deci în fiecare zi grupele de vorbe rebele, căci fără de ele alcătuirea dicționarului de rime era peste putință.

Nu mai puțină bătaie de cap îi făceau vorbele bogate în forme, pronumele și mai ales adverbele, care în limba românească sînt un neprețuit mijloc de precizare.

Stăpînit de aceste preocupațiuni gramaticale, el nu era în stare să citească, nici mai ales să scrie, fără ca să facă în gîndul lui analiza etimologică și sintactică și în timpul celei mai animate discuțiuni îți tăia vorba, dacă te abăteai de la regulele lui în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea ori așezarea vorbelor. Maniac, ca și cei mai mulți dintre etimologiștii de pe atunci, nu era însă Eminescu.

Eu rosteam la început vorbele cum se obișnuiește prin Podgoria de la Arad. Eminescu se enerva adeseori și zicea că-i sfarăm timpanul pocind vorbele, dar nu se supăra și nu-și pierdea sărita cu mulți dintre gramaticii de atunci. După părerea lui, cea mai dulce și mai bogată în sunete era rostirea moldovenească. Ea însă nu poate să fie reprodusă prin literele pe care le avem. El stăruia dar pentru rostirea bucureșteană și, îndeosebi, pentru cea din mahalaua Lucacilor, care e mai simplă și poate să fie fixată cu destulă preciziune. Îi plăcea însă tot ceea ce avea un caracter particular nu numai în rostire, ci și în genere în felul de a vorbi și trăgea cu urechea cînd catanele adunate la Viena din deosebitele părți

Scanned with OKEN Scanner

ale împărăției stăteau de vorbă între ele. Adeseori întreba apoi „unde se zice așa ?“

Așa ajunseserăm să ne formăm convingerea că cea mai bogată limbă e limba vorbită de românii de la miazănoapte, începînd din județul Sucevei peste Cîmpulungul Moldovenesc și peste Năsăud pînă la Sălagiu, unde se întrebuințează multe vorbe de origine romană, care aiurea s-au pierdut. E lumea în care a trăit mult jălitul nostru prieten Simeon Marian Florian și din care a ieșit Gheorghe Coșbuc. Interesant și astfel și frumos într-un fel oarecare i se păreau lui Eminescu tot ceea ce era neobișnuit în materie de limbă, și el întreba mereu : „unde se zice așa“ ? Dar tocmai de aceea lua în bătaie de joc pe cei ce vorbeau cum nu „se zice“ nicăiri. El vorbește adeseori despre o limbă „păsărească“, și „păsăresc“ e pentru dînsul cum nicăiri nu vorbește poporul, tot ceea ce în materie de limbă e născocit, rezultat din impulsiuni momentane ori alcătuit, fie în pripă, fie fără destulă pricepere. Erau atunci și sînt și azi oameni, care zic, ba chiar și scriu, „un pahar cu apă“, „cu pălăria pe cap“, ori „mă duc în București“. Eminescu îi întreba „unde se zice așa“ și-i lua în bătaie de joc.

Nu avem să ne facem limba, ci să ne-o iubim și să cinstim pe cei ce ni-au plăsmuit-o atît de frumoasă și de înțeleaptă, cum o avem.

Sînt și azi între scriitorii noștri mulți, care n-o simt aceasta și „aruncă vorbele cu furca“. Unii dintre dînșii cunosc felul de a vorbi al poporului din vreo parte a pămîntului românesc, dar n-au citit nici cronicarii, nici cărțile bisericești ; alții sînt mai cărturari, dar n-au trăit niciodată în mijlocul poporului și n-au nici o slăbiciune pentru limba românească ; iar alții s-au dezvoltat sub înrîuriri străine ori trăiesc în cercul strîmt al vreunei mahalale ori prin încă mai strîmtele „saloane“, cu ale cărora atmosferă s-au deprins ; sînt de tot puțini cei ce umblă pe drumul deschis de „Junimea“ și cuprind în gîndul lor, ca Eminescu, întreaga viață sufletească a poporului român !

Scanned with OKEN Scanner

Încă mai puțini sînt însă cei ce scriind, cumpănesc, ca dînsul, orișicare vorbă și își dau silința să se desăvîrșească pe sine însuși.

Eminescu și-a petrecut toate clipele vieții lui lucrînd, fiindcă nu se socotia îndeajuns pregătit pentru ceea ce voia să facă, și e foarte puțin ceea ce ne-a rămas de la dînsul, iar din puținul acesta partea cea mai mare sînt lucrări după părerea lui încă neisprăvite, pe care le-a publicat cu inima îndoită — cedînd stăruințelor puse de alții.

Numai rar de tot se întîmpla, ca să fie mulțumit și el însuși de ceea ce a scris, și nemulțumit era — nu de ceea ce a zis, ci de forma, în care îi era reprodusă gîndirea. „Nu e asta", zicea el cuprins de neastîmpăr, și era în stare să țină manuscriptul ani de-a rîndul în săltarul „mesei de brad", să revadă mereu ceea ce a scris, ori să scrie în mai multe rînduri același lucru, căci cea mai frumoasă icoană e stricată și ea dacă a rămas într-însa o pată ori un colț neisprăvit.

Exigențele lui în ceea ce privește forma erau atît de mari încît nu se mulțumea ca limba, ritmul și rimele să-i fie de o corectitate desăvîrșită și să se potrivească cu simțămîntul reprodus, ci ținea ca muzica limbii să fie și ea așa alcătuită, încît să simtă ceea ce voiește el și cel ce nu înțelege vorbele. Astfel în :

„O mamă, dulce mamă, prin negură de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi".

Sunetele sînt sombre și aspre, iar în :

„Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună",

sunetele sînt senine și clare, pe cînd în :

„S-a stins viața falnicei Veneții"

ele sînt de bronz.

Pentru ca să poată ajunge la această desăvîrșire a formei, de care numai în puține dintre poeziile sale s-a apropiat, el trebuia să-și cîștige deplină stăpînire asupra limbii în toate privințele.

Aceasta și era una din cele mai constante preocupări ale lui pînă în ziua cînd i s-a curmat lucrarea.

Amintiri, 1924, p. 37—43.

AL. MACEDONSKI

Evoluția limbei române

...„Literatorul" se apropia treptat de formula lui Heliade, restabilea legătura distrusă dintre prezent și trecut, era trăsătura de unire dintre timpul nou și clasicism, revenea treptat către generalitatea principiilor lui ortografice și, ținînd seamă de tot ce nu putuse poporul să-și asemene lui Heliade, cerca să inaugureze o eră nouă. Din punctul de vedere al formei și fondului, această formațiune își reîntorcea astfel ochii către națiunile neolatine, trăia din aceeași viață sufletească și culturală, ca națiunile occidentale de origină comună și proclama : că fondul în sine nu este, nu poate să fie decît ce-l face forma. Și paradoxul că, într-o formă frumoasă, poate să încapă neantul sau un fond inferior, necorespunzător cu manifestațiunea lui externă era relegat în domeniul lipsei de logică și judecată naturală. Dar credințele grupării de la „Literatorul" se întemeiară mai ales pe principiile că o limbă și o literatură nu se pot modifica în trecut, că arhaizarea este omorîrea limbei, că ea este ruperea acordului cu prezentul, că o gravitațiune reîncepută către nou se impune, că, deci o literatură trebuie să inoveze dacă vrem să trăiască și să fie puternică, că exprimarea ideilor, fie prin grai, fie prin scris, trebuie să aibă flexibilitatea mătăsii și duritatea oțelului și bronzului. În această ordine de idei aflîndu-se, este firesc ca cei de la „Literatorul" să fi repudiat ca o crimă fraza

germană și neadecuată geniului național. Fonetismul iar nu putea să fie considerat de ei decît ca ignorantism și abrutizare. De altă parte, dacă au mers către neologism, aceasta nu i-a condus să excludă termeni eterogeni pe care poporul a socotit buni să-i adopte în evoluțiunea vieții lui. Cultul formei, însfîrșit, i-a depărtat de banalitate, a fost pentru ei o disciplină dătătoare de roade bune, pe cînd, ca fond, au căutat să reprezinte o realitate : complexitatea sufletului modern, — iar nu artificialitatea lui.

Opere, vol. IV, 1946, p. 127—128.

GEORGE COȘBUC

Cum înțelege românul colorile ?

...Cînd zicem : „duce lume albă", „a văzut stele verzi", „e pestriț la mațe", prin adjectivele *alb, verde* și *pestriț* noi n-arătăm culori, ci altceva. Poți *duce lume albă* chiar și în cea mai neagră pivniță, cînd ai vin și lăutari ; cît pentru stele, ele sînt roșii, albe, galbene, verzi însă nu ; nostim e că românul *vede stele verzi* tocmai cînd nu vede nimic — din pricina unei palme ce a căpătat-o *cînd i se face negru înaintea ochilor*. E cu neputință să afli în lume un cal verde, cu toate acestea ce e mai ușor decît să scrii *cai verzi pe pereți ?*

Să începem cu *albul*. Coloarea albă pentru români însemnează întîi și întîi curat și luminos, apoi nevinovat și bun.

Lumina e albă. De aceea zice românul *a intrat alba în sat*, adică ziua. Și iarăși e *ziuă albă*, adică e ziua mare, s-a făcut de mult ziuă. Ziua mare cu înțelesul de zi lungă, cum e vara, e o vorbă pe care o știe toată lumea, dar cu înțelesul de lumină mare, toiul zilei, e vorbă neaoș românească. Leneșii se scoală în ziua mare ; tîlharii îți sar în drum ziua mare. Acest *mare* e curios în două compoziții ale poporului : *în ziuă mare* și *fată mare*. Precum

ziua mare nu e zi lungă, tot așa fată mare nu vrea să zică o fată înaltă de statură, nici o fată mare de ani, ci o fată fecioară.

Zile albe sînt zile bune, fericite și cu belșug, zilele mari, spre deosebire de *zilele negre* care sînt mai dese. De aici apoi *lume albă*, care în povești însemnează lumea noastră, căci celălalt tărîm unde sînt zmeii e *lumea neagră*; însă în graiul obicinuit însemnează o viață fără griji și veselă. Povața românului — dar e numai vorbă, că n-o prea urmează — este să aduni *bani albi pentru zile negre*. Bani albi ar fi cei de argint ori cei noui de nichel, însă nu la coloarea banilor se gîndește omul, *bani albi* sînt acei care te ajută să duci *lume albă*. *Alb*, fiindcă însemnează luminos, are înțelesul de *frumos*. Unei fete frumoase i se zice *albă*. În baladele poporului se numește *albă* fața eroilor, a voievozilor; sînt fără schimbare versurile:

Pînă-n ziuă se scula,
Fața albă că-și spăla,
Barba neagră-și pieptăna.

Și vrînd să zică simplu că plîngerea din ochi frumoși, udînd cu lacrimi o față frumoasă, zice balada:

Din ochi negri lăcrămînd
Fața albă umezind.

Alb apoi însemnează curat. O cămașă „albă" poate să fie și roșie ori neagră.

Vitele mari le numește țăranul vite *albe* — poate pentru că sînt mai multe decît cele negre pe care nici nu le iubesc — dar poate că vorba e mai adîncă... Tot așa numește el cerealele (pe alocurea pe toate, pe alocurea numai pe unele) *pîne albă*.

Avînd în vedere coloarea adevărată a părului, românul zice: *om alb*. De aici apoi zicătorile: *a împleti coadă albă*, despre fete bătrîne; *a scoate cuiva peri albi*, adecă a su-

păra rău pe cineva. Tot coloarea adevărată o are în vedere cînd zice *negru pe alb*, vorbind despre scrisoarea pe hîrtie. *Săptămîna albă* e numită după mîncările albe, — brînză, lapte, unt, — care sînt iertate după canoane, în cea dintîi săptămînă a postului mare. [...]

Dintre comparaţiunile iubite de popor, ale albului, mai dese sînt : *alb ca laptele* sau *ca spuma laptelui, alb ca fulgul de ninsoare, ca părețele, ca hîrtia,* dar mai ales poetic : *alb ca oaia,* întrebuinţată mai ales cînd vorbim de cărunteţe.

Precum prin *alb* arătăm frumuseţea, aşa prin *roşu* arătăm sănătatea ; prin *negru* arătăm urîţenia, iar prin *galben* boala. În ironie zice ţăranul : *e galben de gras.* Faţa roşie şi buzele roşii sînt frumuseţe, pentru că nimic nu-i mai frumos decît sănătatea. E o expresiune tipică *roşie ca mărul,* cînd vorbim mai ales de o fată cu obrajii plini, rotunzi şi rumeni. Şi nu numai fetelor, dar tuturor oamenilor nu le stă nimic mai bine pe lume decît roşeaţa feţii, căci ruşinea îţi înfloreşte obrajii şi ţi-i face roşii. Cine şi-a pierdut ruşinea nu mai înroşeşte. Ciuda te face vînăt, spaima te face galben, supărarea te face negru ori alb, pisma te face verde, ruşinea şi mînia te fac roşu, iar omul prins cu ocaua mică se face în toate felurile, căci schimbă feţe-feţe.

Românul zice : *s-a înroşit pînă-n vîrful urechilor.* Mai plastic, însă zice : *s-a înroşit pînă în albul ochilor.* E adevărat că urechile se înroşesc foarte tare la tinerii sfiicioşi, cînd se ruşinează, dar ochii ? Ochii nu se înroşesc de ruşine, şi tocmai de aceea e frumos tabloul românului : toată faţa e roşie-aprinsă, singuri ochii sînt albi. Şi ochii pot să fie roşii, de nesomn. O, d-apoi nasul roşu ! El arată vitejia beţivilor, precum barba roşie arată răutatea de inimă a celui ce o are. Să te fereşti de oameni însemnaţi de Dumnezeu, române ; dar mai ales de cei ce au nasul roşu şi barba roşie !

Verdele e culoarea trăiniciei, a puterii. Românul iubeşte natura. Mai ales cînd se renaşte, — „primăvara, mama noastră“ cîntă el. Cît de mult iubeşte el natura, cu

verdele cel mult al ei, ne-o dovedește vecinicul început al doinelor cu „Frunză verde". De altfel, în portul său, în țesături, în mobilierul casei sale, românul nu iubește verdele. Lucru curios !

Fiindcă verdele arată trăinicie și putere de viață, românul zice și despre omul voinic că e *verde* și mai ales despre însuși neamul său : *„român verde"*. Un om poate să fie, într-acest înțeles, *„bătrîn"*, *„dar încă verde"*.

Frunzele și semănăturile, pînă sînt tinere, sînt verzi ; cînd sînt îmbătrînite, sînt galbene. De accea verde mai însemnează și *necopt*. Vorbim de *„poame verzi"* , nu pentru că le e coloarea verde, ci pentru că sînt necoapte. Metaforic, zicem despre un om că e *verde*, cînd e *necopt la minte*, deci *„e bătrîn, dar verde"* va să zică încă n-a ajuns la mintea cîtă ar trebui s-o aibă. *„E verde încă"* zicem despre tinerii care s-ar ține bătrîni la minte. Dar și altfel : un lemn poate să fie oricît de alb, și totuși e verde. Avem deci lemn uscat și lemn verde, care e de curînd tăiat și nezvîntat.

Un om verde e însă și răutăciosul. *„E verde de fiere"*. Cel apucat de ciudă *„se face verde"* .

Frumos e felul românului de-a exprima sinceritatea. *„A vorbi verde"*, *„mi-a spus-o verde"*. Sinceritatea prea multă poate să fie și obrăznicie. De accea și obraznicul *„ți-o spune verde"* și nu altfel, *„ci în față"* sau *„în nas"* .

Despre albastru n-am ce vă spune multe. Vorba *inimă albastră* nu e a românului ; e adusă de prin țările Apusului de ciocoi, a ajuns prin mahalale, și de aici s-a răspîndit prin satele de pe lîngă orașe. E a românului însă vorba *haine albastre*, cînd vorbește de orășeni, mai ales de funcționari, de surtucari, de guleraţi. [...]

Românul n-are vorbă pentru coloare. El zice *față*. Vorbește de *fețele curcubeului*. Un om supărat e în *fața pămîntului*. Pupura e *în fața focului*, și așa mai departe. Ironic, pentru o coloare pe care nu o poate specifica : e *în fața trăsnetului*.

Numele colorilor se iau ca nume ale unor anumite lucruri. Am arătat mai sus că prin colori se arată mai

ales caii. Nu toate popoarele au acelaşi calapod de-a arăta prin colori anumite lucruri. Iată cîteva de-ale noastre: din *alb* am făcut cuvîntul *albeaţă*, care nu înseamnă orice lucru *alb*, ci numai o anumită boală a ochilor. *Albitură* nu e orice lucru albit, ci numai hainele de pînză. În lumina veche am avut frumos cuvînt *alboare*, însemnînd zorile zilei. Prin *verdeaţă* înţelegem frunze şi iarba cîmpiilor; prin *verdeţuri*, numai legumele. *Gălbenare* nu e orice lucru galben, nici măcar îngălbeneala feţii celor bolnavi ori speriaţi, ci o anumită boală de ficat. Multe sînt galbene în lume, dar numai unul e *galben* şi acela se întîlneşte rar cu noi, căci e ban de aur. Tot aşa sînt cuvintele: *roşeaţă*, *vînătăi*, *roşior* (călăreţ în haine roşii), *albăstrime* (lume de oraş), *negreală* (în Ardeal şi Bucovina: cerneală) etc.

Şi ca nume se întrebuinţează unele colori, ca nume de botez: Negru — avem pe vestitul Negru-vodă; ca nume de familie: Albu, Albişoru, Albeneţ, Roşu — Roşculeţ, Suru, Negru, Negruţ, Negrilă. Cele terminate în *eanu* şi *escu* (Negreanu, Albeanu, Albescu, Roşescu) nu sînt româneşti de baştină, sînt făcute, nu născute. Ca nume sînt întrebuinţate foarte des în basm: Împăratul Verde, Împăratul Roşu, Alb, Negru etc.

Dintr-ale neamului, 1894.

Din însemnările despre limbă

Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare ale limbii, să căutăm mijloace în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărţile vechi; să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să exploatăm poezia şi basmele poporului, să citim cu luare-aminte scrierile celor ce-au încercat după puteri şi după vremuri să studieze toate aceste lucruri. Să nu cetim numai franţuzeşte; să ne creştem copiii nu cu lacheii şi cu slujii, ci să-i deprindem de mici cu limba română adevărată, în loc să-i îmbătăm cu franceza şi engleza; în şcoli

să schimbăm orarul ; să mai luăm multe ore de limba română... ; să ne dăm și noi seama mai mult despre legile limbii, să nu scriem cum ne taie capul, căci dăm exemple rele. Să fim români cu sufletul, nu cu vorba, să iubim ce-i al nostru și să-l păstrăm ca ochii din cap. Studiu ! studiu ! Dacă toate aceste — *pium desiderium !* [1] — s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la mai multă perfecțiune, căci putere de viață are în ea, mai mult decît limba franceză, și e frumoasă...

Din *Insemnări despre limbă*, în manuscrise la Academie, Fondul Coșbuc, mapa VII

Provincialismele scriitorilor noștri

E caracteristic în literatura noastră faptul că ne învinuim unii pe alții că scriem provincial. Voiam să zic că ne învinuim mai mult decît e cu cale, și că de multe ori anatemizăm pe un scriitor pentru cîteva cuvinte provinciale din opera sa.

Lucrul acesta își are și partea sa veselă pentru că, într-adevăr, noi nici nu știm pentru ce ne anatemizăm unii pe alții. Nu știm care cuvinte se pot numi, fără drept de apel, provincialisme și care nu. Dacă limba noastră ar fi așezată și fixată în margini bine hotărîte, cum e bunăoară cea franceză, controlată prin dicționare academice și poleită printr-o literatură veche, atunci am ști și noi, anumit ca și francezii, ce este provincial și ce este solecism în limba noastră. Dară noi acum ne începem literatura și tradițiile ei. Sînt puține și nu de-așa multă vreme, și acestea sînt unilaterale, pe teren bisericesc și istoric. Fiindcă noi sîntem rău nărăviți de-a compara totul ce-avem cu ceea ce au popoarele culte ale Apusului, în special cu ceea ce au francezii, sîntem vecinic cîrtitori ai noștri înșine și vecinic zăpăciți. Pe scriitorii noștri nu-i putem privi altfel, decît alăturîndu-i cu scriitorii cunoscuți ai

[1] Dorință sacră (lat.).

Apusului, limba ne-o găsim barbară și săracă, pentru că mereu o alăturăm cu cea franceză, și așa cu toate celelalte. Slugarnica vorbă, și lipsită de demnitate, a boierilor lui Cantemir — mi se pare : *„Ticăloși, măria-ta !“* — asta ni-e înalta înțelepciune cînd vorbim de-ale noastre.

Cînd se încheagă o limbă literară, ea își adună toate elementele cîte și le are răzleţe pe teritoriul ei, de pretutindeni. Culege și-apoi alege. Dar și alegerea se face cu multă încetineală, iar criteriile alegerii sînt multe și impuse de multe nevoi. Iar dacă limba noastră literară abia acum se încheagă, e lucru firesc că toate elementele ei constitutive trebuie să se adune de pe-ntregul ei teritoriu, din toate provinciile. Eu nu înţeleg să se adune în dicționar, ci în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii și circulează. Graiul toscan al lui Dante a fost numai un sîmbure, pe lîngă care s-au alipit și se alipesc, chiar și astăzi, elemente de prin toate feluritele graiuri provinciale ale italienilor, ca să formeze limba literară italiană. Tot așa graiul în care și-a tradus Luther biblia ; limba literară a germanilor și astăzi primește cuvinte provinciale, și germanii se bucură ori de cîte ori răsare un cuvînt provincial care vine să le îmbogățească limba.

Nici nu se poate forma o limbă unitară a unui popor cînd un grai oarecare, oricît de mult ar fi fost impus de o literatură puternică, exclude cu îndărătnicie elementele specifice ale altor graiuri.

Ce este, deci, învinuirea noastră reciprocă în literatură, că unul ori altul aduce cuvinte provinciale în limbă ? În care limbă ? În cea care se formează acum ? Dar cu ce să se formeze, dacă nu cu elementele pe cari și le adună de pretutindeni ? Firește unii neorientați cred că limba literară ni-e formată și constituită, iar baza ei ar fi graiul muntenesc. Aceștia au să țipe grozav împotriva moldovenismelor și ardelenismelor și mai știu împotriva ce, nu pentru alt motiv, ci numai fiindcă aceste nu sînt muntenisme. Frumos criteriu de a face selecţiune între elementele unei limbi, care este și trebuie să fie una și de toţi românii înţeleasă, nu numai de o parte dintre ei !

Îmi aduc aminte că un scriitor muntean dintre cei mai de frunte, fiind de față și el, pe cînd noi trei, d. Slavici, Caragiale și eu, ne frămîntam să găsim un nume pentru revista ce am scos-o împreună pe la 1894, s-a indignat de noi că ne-am hotărît să numim revista cu un cuvînt provincial (bănuiesc că-l credea ardelenism). Spre mirarea și spre spaima mea, scriitorul meu credea într-adevăr că vorba *Vatră* — cum am numit revista — este un provincialism și că ar fi un sinonim de prisos al vorbelor *moșie* sau *teritoriu*, fiindcă nu cunoștea accepțiunea adevărată a vorbei și era zăpăcit de metafora *vatra strămoșească*.

În cazul acesta, neștiința era judecător și condamnă ca provincialism un cuvînt îndeobște cunoscut. Lucru se întîmplă des, și nu e spre lauda noastră că orice cuvînt pe care noi n-am avut ocaziune să-l auzim pîn-atunci — cum o pat cei născuți prin orașe cu sute de cuvinte de la țară — sau pe care nu-l știu din cine știe ce cauză (mai ales dintr-o sfîntă necunoștință a limbii), orice cuvînt ca acesta îl osîndim și „cu scîrbă" îl respingem ca provincialism și pe bietul scriitor îl hulim că nu-și cunoaște limba...

Despre literatură și limbă, 1960, p. 117—121.

Pentru limba românească

Limba românească a trăit, de cînd ni se pomenește prin cărți, în rele condiții de dezvoltare, dar gîndesc că niciodată nu i-au fost așa de rele ca acum. Mult ori puțin, pe la curțile voievozilor noștri tot s-a vorbit românește, s-a vorbit și prin casele marilor boieri, și, negreșit, boierii au căutat să vorbească mai pe alesul decît mulțimea slujitorilor de la țară, și lucrul acesta, oricît ar fi fost de neînsemnat, contribuia la cultivarea și dezvoltarea limbii. Și pe atunci, însă, cei ce se „osteneau" de-a ridica „proasta limbă românească" erau necăjiții de cărturari scriitori.

Mai ales cei bisericești, și poate că numai ei. Traducînd, ei erau siliți să caute și, unde nu mergea altfel, să creeze

echivalentele românești, își frămîntau capul să dea frazelor forme frumoase după modelele originalului și se străduiau să unifice limba celor împărțiți sub multe stăpîniri „*ca nu cumva moldoveanul să fie nepriceput cînd îl ascultă muntеanul*“, și știind că „*acele vorbe sînt bune cari cu banii cei buni umblă în toate țările*“, ei croiau o limbă mai aleasă și mai unitară. E de admirat munca acestor adevărați frămîntători ai limbii noastre, și urmărindu-i de la cel mai vechi pînă la cel din urmă, te uimești de marile progrese ce le-a făcut limba în cursul vremii, îmbogățindu-se și poleindu-se.

Cu mult mai puțină vrednicie au arătat scriitorii de cărți de petrecere, adecă de „povestiri lumești“. Și jos de tot stă meritul cronicarilor. Unii dintre aceștia scriu foarte vioi și ți-e mai mare dragul să-i citești, dar ei se gîndeau numai la ceea ce aveau să spuie, nu și la felul în care spun, și de aceea stilul li-e neîngrijit, limba li-e cea obișnuită în vorbirea zilnică și frazeologia întru toate ca a poporului. Negreșit, tocmai în naivitatea și plasticitatea aceasta stă frumusețea scrisului lor și numai la ei găsește filologul formele adevărat poporale ale limbii de pe atunci, căci scriu frazele așa cum le aveau în gură, fără să se ostenească, asemeni scriitorilor bisericești, să culeagă și s-aleagă, să creeze și să cizeleze. O dezvoltare, deci, văzută a limbii românești nu o aflăm în cronicari. Și nici nu trebuie să le-o cerem, căci scopul lor a fost altul, cel istoric, nu cel literar.

Și așa, de cînd am început și noi să pricepem că limba e cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor și că, deci, dezvoltarea și cultivarea limbii devine de sineși un scop, de-atunci limba noastră a fost abătută cînd la dreapta, cînd la stînga de cei ce credeau că au găsit adevăratul drum pe care să fie îndrumată și mijloacele cele mai prielnice cari s-o dezvolte și s-o cultive. Încercări silnice ale filologilor. Într-adevăr a lor e chemarea și știința de a arăta căile pe cari s-a format o limbă, dar a lor e numai știința, nu și putința. Un drum ne-ar fi dus spre o limbă latină cu forme pocite rău, nici latinești cu-

rate, nici românești neaoșe ; iar altul spre o limbă creată ad-hoc și pe repezeală numai din elemente românești.

De pe urma acestor încercări nu ne-am ales cu nimic.

Mijloacele noastre, acum, sînt și puține, și slabe. Biserica a încetat să mai fie mijlocul cel puternic al cultivării și al dezvoltării limbii. Cărți religioase nu se mai citesc ; limba cărților bisericii e tot cea veche, înghețată la vechile forme și păstrîndu-și arhaismele. Școlile, fără îndoială, sînt un uriaș propovăduitor al unității limbii, ele ajută și la cultivarea ei, dar pentru dezvoltarea limbii nu pot face nimic.

Societăți literare, cum au avut și au pretutindeni popoarele culte ale Europei, noi n-am avut niciodată și nici n-avem. E adevărat că Academia Română e înființată tocmai pentru scopul cultivării și dezvoltării limbii românești. Dar ea există de scurtă vreme și, deși lucrează cu inimă într-acest sens, n-a putut produce nici o mișcare în literatură și, din lipsa unui contact mai întins al ei cu publicul, lucrările ei sînt aproape necunoscute de public. [...]

Ibid., p. 122—125.

C. DOBROGEANU-GHEREA

Traducerile și limba literară

...Limba în general, și cea literară în special, nu e rigidă, de sine stătătoare și vecinic aceeași, ci e un organism care se găsește în continuă dezvoltare și evoluția ei e legată strîns și e condiționată de evoluția intelectuală și sentimentală a unei națiuni. Noualе idei, noțiuni, cugetări, nuanțările nouă și felul de a simți ce se dezvoltă într-o nație provoacă o corespunzătoare schimbare în limbă, care trebuie să se schimbe și să se mlădie după ele prin crearea de curente nouă, prin împerecherea nouă a cuvintelor existente, prin construcții nouă chiar. [...]

Evoluția normală a limbei literare, însă, nu trebuie înțeleasă în sensul că ea evoluează zi cu zi, lună cu lună

Scanned with OKEN Scanner

— deşi aceasta e încîtva adevărat — mai ales însă evoluează limba literară, prin sărituri, dacă putem să ne exprimăm aşa, de la o epocă la alta. În general, din vreme în vreme, limba literară rămîne în urma dezvoltării intelectuale şi sentimentale a epocei, şi atunci un scriitor sau mai mulţi scriitori de mare talent o aduc iarăşi în acord cu dezvoltarea epocei. *Brandes*, foarte spiritual, compară limba literară cu un instrument muzical care din vreme în vreme se dezacordează şi atunci trebuie să apară vr-un scriitor genial pentru acordarea instrumentului. Pentru *Danemarca*, după *Brandes*, nevoia acordării se simte cam din cincizeci în cincizeci de ani. Se înţelege că e imposibil de precizat epocele, şi noi vroim numai să arătăm caracterul evoluţiei normale a limbei literare. În ceea ce priveşte revoluţiile limbei, apoi acestea concordează totdeauna cu revoluţiile în relaţiile sociale. Astfel a arătat *Lafargue* cum chiar o limbă atît de veche şi atît de bogată ca limba franceză a fost revoluţionată prin revoluţia cea mare franceză. Rar însă s-a întîmplat o răsturnare şi o revoluţiune atît de bruscă a graiului literar cum s-a întîmplat cu limba noastră literară acum vr-o treizeci-patruzeci de ani. Prin intrarea noastră bruscă în vîrtejul civilizaţiei europene, s-a produs o revoluţie întreagă în ideile noastre, în moravurile noastre, îmbogăţindu-se, deschizîndu-se orizonturi largi pentru cele dintîi, rafinîndu-se, cîteodată bolnăvicios, dar totuşi rafinîndu-se, cele din urmă. Limba trebuia să sufere o schimbare, ori mai bine zis o revoluţie corespunzătoare — dar aceasta era imposibil ; schimbarea în moravuri, idei, sentimente era prea mare şi prea bruscă. Cît de mare era zăpăceala care a intrat din această cauză în rîndurile literaţilor noştri de atunci arată hotărîrea nebună de a crea o limbă nouă literară. Lupta care s-a încins pe acest teren e prea cunoscută ca să vorbim despre ea ; mai puţin cunoscută e zăpăceala care, într-un grad mai mic, durează încă şi acum. Noi n-am avut noroc de acel geniu sau genii cari, în suverani absoluţi, ne-ar fi decretat limba literară. Se înţelege, am avut scriitori de mult talent, dar n-am avut ge-

niile necesare. În generația trecută am avut pe *Alecsandri* și *Gr. Alexandrescu*. Meritul nemuritor al lui Alecsandri e că el s-a întors și a făcut pe toți să se întoarcă către izvorul bogat și limpede al literaturei populare, dar acordul genial, în sensul în care am vorbit, Alecsandri n-a putut să fie, prin simplul fapt că el, prin concepția lui artistică, nu s-a ridicat mult deasupra genialului artist anonim pe care l-a descoperit. Limba lui Alecsandri e limba din poezia populară, cîteodată mai rafinată și atîta tot.

Gr. Alexandrescu a fost, ca artist, superior lui Alecsandri, dar el tocmai n-a putut să desfășoare toate darurile lui artistice din cauza limbei pe care n-a fost în stare s-o revoluționeze. Un adevărat și mare revoluționar al limbei literare române fu numai Eminescu, care a reușit să exprime în această limbă cele mai înalte gîndiri și simțimintele cele mai adînci care chinuiesc pe omul modern, dar și Eminescu oricît de geniu a fost, n-a putut să facă mai mult decît omenește era posibil. Creațiunea lui Eminescu ar fi fost neasemănat mai mare dacă găsea o limbă formată, și în zbuciumata și dureroasa alergare după *„cuvîntul care exprimă adevărul“* el și-a ruinat puterile creatoare și ne-a lăsat un volum de poezii geniale, a ajuns într-un dezacord atît de mare cu *realitatea vieții sociale*. După Eminescu nu s-a făcut nemică pe acest teren. Poeții mai de talent cari l-au urmat, cum e Vlahuță sau O. Carp, au scris versuri foarte frumoase în limba lui Eminescu ; mai departe n-au mers. Despre Caragiale care scrie mai frumos limba românească decît oricine în țara noastră, se poate zice același lucru ce am zis despre Alecsandri : prin înșeși subiectele ce le-a tratat, cum e admirabila dramă *Năpasta*, i-era de ajuns frumoasa limbă populară și numai în nuvele face un pas însemnat înainte.

Coșbuc, prin marele său talent, e unicul care a mai insuflat viață limbei noastre, dar creația lui nu e așa mare ca să fixeze o limbă literară dîndu-i posibilitatea să înceapă o evoluție normală în sensul în care am arătat mai sus. Și iată cum rămînem și acum încă cu o limbă literară nefixată. Și trebuie să fie orb cineva ca să n-o vază. Ui-

Scanned with OKEN Scanner

tați-vă numai la deosebirile adînci cari sînt în limba literară a scriitorilor noștri de frunte. Dacă-i cunoașteți personal, întrebați vă rog pe X ce crede despre limba literară a lui Y, Z etc., și răspunsul invariabil va fi : „Ăla nu știe o boabă românească, habar n-are de limba românească". N-apucă bine un scriitor român să sfîrșească articolul prin care a dovedit cele mai elementare greșeli de gramatică la rivalul său și iată că acest din urmă începe să azvîrle cu pumnii greșelile elementare din scrierile celui dintîi. [...]

Se înțelege, eu nu acuz pentru aceasta pe scriitorii noștri, dimpotrivă, îi plîng. E o soartă peste măsură de tristă pentru un scriitor de a nu avea o limbă formată în care el ar putea să spuie tot ce gîndește și simte și *așa cum gîndește și simte* ; e o soartă asemănătoare cu a unui revoluționar, reformator social, care nu găsește încă în societate elemente reale pentru reformele lui generoase, și după o viață de muncă și sacrificiu, vede rezultatele meschine la care a ajuns. Sînt convins că din cauzele cari au făcut mai pe toată școala eminesciană să facă naufragiu, e și limba literară defectuoasă. Au fost și sînt între eminescieni tineri nu lipsiți de talent, care au avut sentimente personale, idei sau o înlănțuire originală de idei de exprimat, dar au fost învinși de limba literară nefixată și au căzut în imitare servilă, pentru că nu e glumă să-ți exprimi sentimentele și ideile și să creezi totodată și limba necesară exprimării lor. Se înțelege, eu nu vorbesc de acei scriitori cari sînt stăpîniți de frază, ci de acei cari *vor* și *trebuie* să fie ei stăpîni pe frază. Pentru cei dintîi se înțelege că nu există vro greutate ; la ei frazele curg, se înșiră una lîngă alta, parcă povestite de o străină gură ; la ei frazele nu izvorăsc din adîncimile sbuciumate ale cugetului și ale sentimentelor. Vorbesc însă de acești din urmă. Vorbesc de acei artiști cari simt în ei destulă *virtuozitate* pentru a cînta o simfonie frumoasă, dar scot sunete false din cauza defectuozității instrumentului muzical ; și ei, bieții, nu sînt din rasa acelor artiști

mari și geniali cari știu să cînte dumnezeiește, modificînd totodată și instrumentul.

Dar ce e de făcut? Vom aștepta oare ivirea acestor artiști geniali? Se înțelege că nu: geniile sînt accidente fericite și cine știe cînd vor veni, iar o limbă literară e necesară, ca să ne exprimăm așa, pentru întrebuințarea zilnică. Eu cred că și aicea traducerile artistice ar fi de foarte mare folos. Bineînțeles că vorbesc de traduceri în adevăr artistice, care ar rămînea în literatura noastră ca o operă de artă: altmintrelea n-ar corespunde scopului. Dacă și de aceste traduceri se vor apuca toți văduvii de talent, dacă ele se vor preface într-un articol de comerț, atunci se va compromite încă o întreprindere intelectuală menită să aducă foloase, cum se compromit atîtea și atîtea la noi. Ni se va obiecta poate: „Dar a traduce artistic într-o limbă literară nu pe deplin formată nu e oare tot așa de greu ca și a crea?“ Răspunsul la aceasta, ca și la întrebarea cine, cum și ce trebuie să se traducă, va forma obiectul articolelor viitoare.

Studii critice, vol. I, p. 334—337

Greutățile traducerei

...Să vedem acuma care a trebuit să fie criteriul, norma pentru schimbările menite să se producă în organismul limbei românești. E evident că ideile cele nouă și relațiile sociale cele nouă cereau de multe ori cuvinte nouă, sau lărgirea înțelesului unora din cele vechi, sau împărecheri nouă de cuvinte, dar care e norma și criteriul pentru toate aceste schimbări?

Norma e însăși limba literară care s-a format în de-a lungul atîtor veacuri. Schimbările ce trebuie să se producă în limbă sînt acele pe cari le putea îngădui limba literară ce se formase. Scriitorii noi trebuiau deci mai întîi să studieze atînd limba literară a părinților lor, trebuiau să-i dea toată elasticitatea și expresivitatea cu putință, introducînd numai atîtea elemente nouă cît erau

absolut necesare și cari puteau să se adapteze și să trăiască în mediul cel nou — în organismul limbei românești.

Au făcut oare așa scriitorii noștri ? Știm că nu ; dar aceasta nu ne interesează acuma. Altă întrebare cere răspuns. Dacă e evident că nu fiecare neologism sau construcție nouă, ori împărechere nouă de cuvinte, poate să se adapteze și să trăiască într-o limbă, ci numai acele cari au afinitate cu acea limbă, atunci se naște întrebarea : cum și prin ce mijloc să aflăm acele neologisme, acele elemente nouă cari au o afinitate cu limba literară în chestie și cari vor putea să se adapteze și să trăiască în ea ? Pentru aceasta, din nenorocire, n-avem nici un mijloc, știința limbei — filologia — în această privință nu ne mai ajută. Filologia studiază o limbă formată, dar n-o creează.

A afla aceste elemente se poate numai printr-un simț artistic special. Numai artistul înzestrat cu acest simț special ghicește adevăratul cuvînt care va rămînea. Cuvintele nouă și combinațiile nouă de cuvinte se cern prin temperamentul, prin simțul artistic ca prin o sită miraculoasă și rămîn numai acele cari în adevăr vor trăi în limba literară.

Dacă astea sînt exacte — și sînt perfect exacte — atunci e lămurit pentru ce artiștii și nu filologii *acordează* instrumentul acesta — graiul literar — pentru ce ei reformează limba literară.

Pentru a fi filolog mare se cer alte calități intelectuale necesare pentru reformarea limbei literare. Un artist mare reformează limba nu prin simplul fapt că întrebuințează cutare sau cutare element nou, ci prin faptul că ghicește pe cel necesar. Așa, spre pildă, din două cuvinte străine, deopotrivă de frumoase, *belă* și *etern* (cari au cuvinte corespunzătoare în limba românească : *frumoasă* și *vecinic)* a rămas în limba literară numai cuvîntul *etern.* Dar acest cuvînt n-a rămas pentru că l-a întrebuințat Eminescu într-un vers genial ; dar Eminescu l-a întrebuințat pentru că cuvîntul era menit să rămîie, pentru că

Eminescu prin simplă intuiţie artistică a simţit că e un cuvînt menit să trăiască în limba românească.

Din cele spuse aice şi din articolele trecute, se arată clar marile greutăţi pe care le întîmpină traducătorii operelor artistice din limbile străine. Opinea dominantă că e destul să cunoşti bine limba din care traduci şi limba în care traduci pentru a fi un bun traducător e o opinie foarte greşită. Într-o lucrare însemnată de artă e o bogăţie mare de idei originale, o mulţime de imagini frumoase, o analiză psihică fină, o construcţie savantă a lucrărei întregi ; acestea trebuie să le priceapă adînc traducătorul, şi trebuie să caute a le reda, pe cît posibil, cu puterea originalului.

Ibid., p. 338—339.

AL. VLAHUŢĂ

Limba română în şcoalele noastre

...Un rău, asupra căruia nu pot îndeajuns insista aci, este că mai peste tot locul se grămădeşte aproape întreaga atenţie asupra formelor reci şi ciolăncase ale gramaticei, lăsîndu-se de multe ori la o parte, sau într-o foarte palidă luare-aminte miezul adevărat al studiului, materialul în esenţă — *limba* însăşi. E de netăgăduit că tot interesul, toată băgarea de seamă a cărţilor şi-a profesorilor — dacă la bun liman vrem s-ajungem — trebuie să fie pururea ţintuită asupra folosului practic ce izvoreşte din orice învăţătură.

Ce ispravă, mă rog, îmi face şcolarul care, ca pe apă şi pe nerăsuflate-mi va rosti toate chichiţele gramaticei, dacă nu e în stare să-mi lege cu rost şi cu socoteală zece vorbe de la dînsul într-un tot ca lumea, curat meşteşugit ? Îmi face efectul unei mori de vînt care-şi învîrteşte fofezele într-una, fără să macene un grăunte măcar.

Deprinde mai întîi pe şcolar să-şi dea seama de fiecare vorbă, să le cunoască perfect cuprinsul şi să le întrebuin-

Scanned with OKEN Scanner

țeze pe ales, cu măsură și cu chibzuială. Sădește și cultivă-n el gustul și știința, estetica și algebra limbii. Învață-l să construiască frumos și solid. Arată-i ce-i urît și ce-i frumos. Insuflă-i dezgust pentru stilul umflat, lăbărțat, descusut și fudul. Impătimește-l pentru stilul așezat, bine legat, limpede, curgător și fără pretenții. Fă-l să iubească și să prețuiască *poveștile, doinele, urările,* și toate cîntecele și zicătorile pline de tîlc ale istețului nostru popor. Acolo va descoperi acea frumusețe ademenitoare și plină de farmec a gîndirilor, cari izvorăsc, firește și slobod, din adîncul simțirii omenești. Acolo va găsi inima neprefăcută și pururea duioasă a țăranului nostru, acolo eterna icoană, în care sufletul românului se arată, aci mîhnit și tînguitor, aci voios și zglobiu, aci viteaz și disprețuitor de moarte, aci blajin și atoateîngăduitor, aci îndîrjit, prigonitor și aprig — mînia pămîntului — împotriva vrăjmașilor de-afară sau din țară, dar totdauna măreț și bun pînă și în supărarea lui. Acolo și numai acolo va putea lega prietășug cu acea limbă frumoasă și negrăit de dulce, fără de care poezia în veci nu va putea trăi.

Dă-i să citească bucăți alese din scriitorii români mai de soi, pune-l să ți le nareze. Întețește-l cu compozițiile, și citește-i-le, și critică-le, și fă mai mare caz pentru întrebuințarea greșită a unui cuvînt decît pentru un *u scurt,* ține-l de rău totdauna pentru o frază siluită și de prost gust decît pentru o virgulă pusă la loc rău.

Nu fii pedant. Nu-l ameți cu *calcule algebrice în etimologie.*

Nu-l tortura cu limba strămoșilor noștri romani. Să învețe și să știe cît de multă latinească, dar să nu se încumeteză a-și latiniza limba. Acolo unde de veacuri s-a înfipt un cuvînt rusesc, bulgăresc, turcesc, nemțesc, ori de cîte ori, de unde ar fi, dacă e de toți înțeles și întrebuințat, dacă-mi exprimă o notă perfect de clară în muzica limbii, de ce, stînd cu condeiul în mînă, să-mi trudesc capul în căutarea unui cuvînt de origine latină, care

poate nici nu-mi exprimă cugetarea cu aceeași forță și rotunzime, și nici nu are aceeași armonie în încumetrirea sunetelor, căci și partea asta privitoare la ureche, trebuie luată pe cît se poate, în băgare de seamă la orice soi de scriere, nu numai la versuri. Ș-apoi, nici nu e tocmai lesne — cînd e vorba de adecătelea — să dai pe gîrlă un cuvînt care, prin îndelungatele și ale lui credincioase servicii, și-a dobîndit, în limbă, un drept de cetate. Și-n sfîrșit, ideea e totul — dacă e adevărată, dacă e naturală, dacă e limpede, dacă e frumoasă, dacă e de toți pe deplin înțeleasă, ce mai vrei ? Ce te importă de unde mi-aduc eu materialul ? Destul ca construcția să fie trainică, cu temei și cu gust alcătuită. Nu înțeleg, desigur, prin aceasta a căuta cu îndărătnicie numai cuvinte de pe Nijni-Novgorod și de pe la Țarigrad, dar nici nu admit să se dea cu piciorul și să se disprețuiască acea sfîntă comoară de frumusețI ale limbei, în care păstrăm, ca pe niște moaște, toată poezia poporului nostru, numai pentru că *el* — de rînd cum este și fără știință de carte — și-a plîns *amarul și nestatorniciile ursitei,* în loc de *aflicțiunea și inconstanțele destinului,* pentru că el și-a pus în cîntec *firea lui vitejească, dar potolită și fără fățărnicie,* în loc de *natură* ori *naturelul brav sau eroic, dar calm și fără ipocrizie,* în sfîrșit, pentru că el s-a știut necurmat purtînd în pieptu-i *dragoste* în loc de *amor, jale* în loc de *doliu, nădejde de mîntuire* în loc de *speranță de salvare, îndoială* în loc de *dubiu, groază* în loc de *teroare, patimă* în loc de *pasiune,* și așa mai departe.

Acolo se încheie comoara și nevestejita mîndreață a literaturei noastre. Acolo povățuiește pe școlar și fă-l să-și scalde, ca într-un izvor limpede și răcoritor, tinerile lui gînduri. Învață-l pururea să aibă o adevărată evlavie pentru tot ce e măreț și vrednic de pildă și de cinste în neamul lui. Îngenunche-l în fața lui Negri, Lazăr, Eliade, Alecsandri... Pune-i un model dinaintea ochilor. Ațină-l, înfierbîndă-l, fă-l român desghețat, destoinic și semeț, rîvnitor și statornic în a lui spre bine îndeletnicire...

Scanned with OKEN Scanner

Numai în chipul acesta socot eu că s-ar putea ridica o generație serioasă spornică la treabă, cu pricepere și bun-simț, avînd cunoștința și cultul *adevărului, binelui și frumosului*, în sfîrșit, numai bună pentru ca să spulbere toată șleahta de izmeniți și de arlechini, pîngăritori ai limbei și neamului românesc, și să dea o altă față vieței noastre intelectuale.

Scrieri alese, vol. II, p. 547—549.

Sfaturi...

...Imaginile nu sînt decît drumuri, căi de comunicație între sufletul d-tale și al meu, unele mai anevoioase, mai strîmte, mai umbrite și mai întortocheate, altele mai drepte, mai largi, mai netede și mai luminoase, dar toate avînd aceeași menire — să înlesnească trecerea unei idei, unei emoțiuni, unei stări sufletești de la d-ta — scriitor, la mine — cititor, să facă astfel ca eu să simt ceea ce-mi spui, ca și cînd nervii și viața mea, pentru clipa aceea, n-ar fi decît o prelungire, o continuare în spațiu și-n timp a nervilor și-a vieții d-tale. Pentru asta, bineînțeles, se cere ca, mai întîi, să ai ceva de spus. Imaginile d-tale sînt drumuri, colori fără desen. În deșert așteptăm să ne vie ceva pe drumurile acestea, cu atîta grijă așternute, în deșert căutăm să prindem ceva din amestecul acesta de colori bătătoare la ochi : soarele asfințește, se sting acordurile ultimului vers, și noi nu știm încă de ce ne-ai oprit în drum, ce-ai vrut să ne spui, ce se petrece în sufletul d-tale...

Acum, în ce privește forma, am avea de făcut următoarele observații : „După muchia, *stîncărită*“, nu merge. *Stîncoasă*, da ; *stîncărită*, însă lasă că nu se poate spune, dar sună grozav de urît. „Din mijit pîn'ce apune“ e cam peste mînă adus. De înțeles se înțelege, dar îi lipsește simetria gramaticală, e ca o haină pe care ai încheia-o cu cheutoarea de jos într-un nasture mai sus, ș-ar sta strîmbă,

supărător de strîmbă. „Pironind pe pieptu-şi cruce“ n-are sens şi stă acolo numai pentru rimă. Cît despre „Oastea-*mbucurată-plînge...“, afacerea asta cade-aşa de hodoronc-tronc, că ne dă impresia mai mult a unei plesniri de coardă, decît a unui sfîrşit de cîntec.

Ibid., p. 481—482.

* * *

...Poeziile pe cari le învaţă [elevii] pe dinafară, bucăţile pe cari le citesc rămîn departe de înţelegerea lor.

Rareori li se provoacă curiozitatea şi nevoia de a scociori cu mintea, de a scurma ş-a căuta în pulberea de vorbe un grăunte de înţeles. Pentru ei toate vorbele sînt indiferente — ele n-au decît darul de a suna. Ar fi de nespus de mare folos ca învăţătorul să-şi părăsească morga magistrală şi să se scoboare lîngă elev, să stea prietenește cu el de vorbă, să-i soarbă atenţia şi să-i lumineze, frumos şi potrivit cu mintea băiatului, înţelesul fiecărei fraze dintr-o bucată de lectură, şi să-i arate cuprinsul, tăria şi nuanţa fiecărei vorbe. Nimic să nu treacă necercetat şi nepriceput. Copilul va simţi cu încetul viaţa limbei pe care o vorbeşte. Mintea i se va dezmorţi şi va începe să lucreze de la sine.

Încălzindu-se, cu chipul acesta, şi punîndu-se în lucrare propriile lui facultăţi, copilul va căpăta un început de onestitate intelectuală, care i-ar fi de o mie de ori mai folositoare decît toată spoiala enciclopedică cu care iese înzestrat din cei patru ani de pisologeală şi de bucherie zăpăcită.

Cînd oare vom înceta de a gava pe copii, ca pe niște gîşte, c-un proviant pe care ei nu-l pot mistui şi pe care mai tîrziu îl dau îndărăt sub forme atît de repulsive şi de nenorocite!

Ibid., p. 360—361.

BARBU ȘT. DELAVRANCEA

Lupta literară

...Aveam un popor a cărui limbă și cultură — afară de cîțiva scriitori și cronicari risipiți în lungul trecutului nostru — stăteau în cîntecele, basmele, snoavele, ghicitorile și tradițiile sale. Cei care s-au răsculat contra streinilor s-au plecat or ba la această comoară nesfîrșită și neatinsă ca să ducă mai departe ceea ce grămădise la un loc generațiile de mai-nainte ? În limbă luat-au bogata, voinica și dulcea vorbă a părinților și bunilor lor drept lege firească a literaturei ?

La început cu toții, firește, și-au vorbit limba, și-au scris, și-au cultivat limba neaoș românească. Le-ar fi fost și greu, dacă nu cu neputință, să facă altfel. Multe limbi streine nu cunoșteau. Grecească nu le servea întru nimic, mai ales că contra ei se ridicaseră. Operile cele mari ale romanilor și italienilor abia începeau a fi silabisite. Francezii erau puțin căutați și aproape numai în ceea ce priveau începutul romantismului. Mult timp Lamartine le fu model, pe lîngă Omer, pe care au căutat în urmă a-l traduce într-o limbă fără nici o noimă.

Pînă la 1840 mișcarea în limbă era pe calea cea bună. Nimenea nu ar fi avut curagiul de a născoci o limbă pe care românul s-o învețe cu dicționarul. E drept că strecuraseră cîteva cuvinte de pe aiurea, fără vreo nevoie simțită, dar totuși nimeni n-ar putea face o vină însemnată dintr-o alunecare produsă din cauza citirei literaturei neolatine...

...O limbă artificială împuținează gîndirea ; taie avîntul unui artist.

Micșorează puterea de a gîndi, căci jumătate din această putere este preocupată nu cu gîndirea în sine, ci cu traducerea care se face în minte din cuvinte vechi și înțelese, vii și înfipte, în cuvinte noi și adesea neînțelese pe deplin, moarte și neașezate, tremurătoare, care vin și pier repede, care într-o zi ți-apar și într-alta nu. Micșorează puterea de a gîndi, căci se naște în minte un

Scanned with OKEN Scanner

fel de dorință d-a căuta cuvinte noi, care crescînd — odată ce ești pe acest făgaș —, dorința de cuvînt întrece pe aceea d-a țese aceste cuvinte, d-a le încleșta între ele pentru o idee nouă. Apoi puținătatea cuvintelor noi înlocuiește bogăția celor vechi, auzite și cunoscute ; și, mai apoi, cuvintele cele noi neavînd lumina celor vechi, neavînd acea căldură care e naturală într-o limbă, creierul nu să aprinde de la fraza de mai sus, născută din sărăcia și din recea țesătură a unor cuvinte căutate, ci să moleșește, să dă lenii, să consumă anevoie, ușor cade de oboseală, fără ca să fi lucrat ceva.

Se împiedică avîntul unui artist, ba chiar aproape e cu greu să-ți închipui o natură artistică cu putință cu o limbă artificială. Adevăratului artist îi trebuie întreaga bogăție a unei limbi. Pentru el nu se poate zice că vorba cutare sună ori nu bine, este de cutare sau de cutare origină. Limba poporului este a lui. El are nevoie să-și spună toate impresiile primite de la oameni și de la natură. El trebuie să dea viață, să învieze și pentru ceilalți aceste impresii de culoare, de formă, de mișcare, de mulțime, de pustiu, de ură ori de dragoste, de veselie ori de melancolie. Cînd dar i-ai poruncit o alegere de cuvinte anume, artistul e mort, om, ca orice indiferent, ca orice băcan, ca orice frizer. El nu să preocupă de originea cuvintelor, lui îi trebuiesc vorbe pentru toate nuanțele ce-l tortură, și în fraza lui să presară cuvintele care scînteiază, care sînt vii tocmai fiindcă țin de un întreg popor. Pentru el un cuvînt nou și fără familie față de cuvîntul vechi și înrudit cu atîtea alte rădăcini și forme este întocmai ca dunga neagră a unui chibrit față de fosforescența ce a licărit pe urmele acestei dungi. Pe el îl impresionează fășia de lumină, pe cei indiferenți — dunga moartă...

Opere, vol. V, p. 162, 171—172

* * *

Ceea ce Bălcescu și Hasdeu au fost pentru istoria țării, Alecsandri a fost pentru limba românească. Nici criticii, nici filologii, nici publiciștii, toți la un loc, n-au făcut atît cît Alecsandri pentru reînvierea limbei românești. Și de aceea gloria cea mai mare a marelui poet stă aici, în lupta titanică pentru triumful geniului literar al neamului nostru. Și fiindcă aceasta este adevărata lui glorie, gloria lui va fi eternă, ca și limba neaoșe a țăranului din Dacia Traiană.

Voința națională, VII, 1890, nr. 1772.

Verbul plastic în creațiunile poporane [1]

...Elementul predomnitor în poezia poporană, care întrebuințează versul scurt, este *verbul*, asupra căruia e o întreagă clasificare gramaticală, după modurile de a distinge felul acțiunei. S-ar putea face însă o clasificare și din punct de vedere estetic. Așa, sînt verbe care exprimă curate *abstracțiuni*, pe cînd sînt altele cari exprimă o însumare, un acord de idei concordante. Cînd zicem : *X vine*, verbul *vine* deșteaptă ideea mersului, a apropierei, deci o idee ștearsă, abstractă. Cînd zicem însă : *Ioana înălbește pînza*, verbul *înălbește* deșteaptă în ideea noastră mai multe acțiuni : *a spăla, a bate, a întinde*. Rezultatul acestor trei acțiuni stă în faptul de a albi, de a da culoare hotărîtă. În verbul *venire* avem o singură clapă, pe care atingînd-o are un singur sunet ; în *a înălbi* avem un cuvînt, o clapă sub care nasc mai multe sunete concordante.

[1] Delavrancea a ținut, prin 1892, o serie de prelegeri la Universitatea din București ; în revista *Doina*, care apărea pe atunci, s-a publicat un rezumat al acestor prelegeri, care tratau despre *Verbul plastic în creațiunile poporane*, prelegeri în care sînt lucruri ce interesează de aproape studiile de folclor. Credem că va fi de folos să dăm la iveală această lucrare a lui Delavrancea, foarte greu de găsit (nota din „Șezătoarea").

Verbele dar, care cuprind în sine o sumă de acțiuni însoțite de multe ori cu o modalitate, cu o calificare, o culoare, sînt *plastice*, iar celelalte, care deșteaptă ceva descărcat de plasticitate, sînt *abstracte*. Pe verbele plastice o întreagă teorie psichologică și estetică se poate întemeia. Cînd un verb plastic cuprinde mai multe acțiuni, forma lui de descărcare e mai puternică decît dacă l-am desface în acțiunile cuprinse, în mai multe verbe, poate chiar adverbe și adjective. Lucrul se explică mai ușor. Fenomenul acesta psichologic se aseamănă cu un fenomen fizic. De-am avea legată cu un fir subțire o bilă, și am izbi pe cineva de trei ori cu această bilă, însă cu o forță egală, individul ar primi trei izbituri egale, dar de-om face suma izbiturilor și astfel l-am izbi o singură dată, individul va încerca negreșit o singură împresiune, în loc de trei, dar cu mult mai puternică, cu mult mai durabilă. Un verb-sumă produce în noi ca un fel de explozie de viață și de lumină : desfăcîndu-l însă, impresiile vor fi mai reci și chiar adesea adormitoare. De-am face analiza cîtorva verbe, ne-am convinge pe deplin de acest lucru. Așa, în cronicari ca și în producerile poporane, dăm peste o seamă de verbe plastice. De exemplu : a *pedestri*. O parte din armata moldovană — zice cronicarul — se prefăce a fugi și *„îndată ce ajunseră pe culme pedestriră în fața vrăjmașilor“*. În *pedestrire* vedem descălecare, așezarea în corp de armată, și desfășurarea luptei. De s-ar fi slujit de verbele care se cuprind în *pedestrire*, am fi fost mai puțin impresionați. Tot în cronici și în producerî poporane, găsim momente mari de emoțiune exprimate prin un singur verb ; așa, după ce se descriu armatele sau eroii, cînd vin față în față, se zice : „și aici armatele sau eroii *se izbiră*“. Verbul *a izbi* se poate desface în acțiunile lui : o acțiune, zgomot, o acțiune-luptă ; apoi în izbire mai găsim și felul acțiunii după energia ei, căci se caracterizâ prin iuțeală ; apoi se mai arată tot prin acest verb, vitejia, bărbăția. Cuvîntul *a izbi* mai înseamnă *a ciocni, a se hărțăni, a se lupta ;* dar în *ciocnire* se vede imediat un sunet sec, o scurtime de durată ; *hărțănire* arată o luptă mai mică, mai puțin înverșunată,

Scanned with OKEN Scanner

fiindcă este parţială ; iar *a se lupta* în abstracţiunea lui exprimă totul, dar exprimă într-un mod abstract şi aminteşte un tablou mic şi verbe plastice sînt numai acelea care pe lîngă acţiune cuprind în ele o culoare, o sensibilizare, o calificare. Să lăsăm însă deoparte verbele care exprimă acţiunea de a colora *(a înverzi, a roşi* etc.) şi să luăm verbele care cuprind în ele putere de sensibilizare. Aşa, de exemplu, cine nu vede, pe lîngă acţiune, cu totul altceva în verbul *a se dedulci,* cine nu vede partea sensibilă a acţiunei ? Alte exemple. *A înmlădia* ne deşteaptă în minte *mlădiţa,* care cuprinde în sine ceva de gingaş, fraged. îndoibil ; cînd zicem : *cineva s-a înmlădiat,* vedem îndată că în acel om e o natură bună, maleabilă. Între *a biciui* şi oricare alt verb, care ar arăta aceeaşi acţiune, de asemenea-i mare deosebire ; căci prin imaginea biciului şi zgomotului ce el produce, vedem un tablou foarte complex. *A se codi,* ce arată oare altceva decît că cel care se *codeşte* e totdeauna la coadă ?

Tot aşa *a ponegri,* în care vedem pe omul rău, clevetitor, care n-are alt meşteşug decît de-a face din alb, negru. Exemplele acestea s-ar putea înmulţi cu îmbelşugare, dar cele arătate sînt îndestulătoare pentru a dovedi puterea de sensibilizare a vorbelor plastice.

Din cele spuse, presimţim că verbele care de regulă sînt plastice au familie de sînge, direct coborîtoare ori laterală. Verbele cu familie întinsă îndată ce sînt spuse, împrejurul lor o întreagă familie se deşteaptă. Aşa bunăoară, cînd vorbind un ţăran de un om care a fost rău sau care a ucis şi care a trecut prin multe nenorociri din pricina firei cea rea, cînd vrea să spună că omul acela s-a îndreptat, zice că *s-a omenit.* Lăsînd la o parte întrebuinţarea figurată a acestui cuvînt, care ia accepţiuni foarte ciudate, observăm că dînsul cuprinde în sine o parte absolut de domeniul moral, abstract, care devine foarte sensibilă însă pentru mintea noastră, căci o întreagă familie se deşteaptă şi ne face să vedem îmblînzirea cea abstractă: *om, omenie, omenos* şi idei mai nouă ca : *umanitate, umanitarism* etc. Este aşadar, o forţă vie şi drepturi puternice care sînt mari în jurul acestor cuvinte, cu cît familia lor

e mai numeroasă în minte, întocmai ca un arbor cu rădăcini multe și adînc întinse în pămînt. Prin această forță vie și prin drepturile mari se explică un îndoit fenomen, fenomenul că limba română a primit, pe de o parte unele cuvinte nouă și pe de alta a respins altele. Cînd un cuvînt nou a trecut granița, toate celelalte cuvinte s-au deșteptat și s-au uitat la noul venit, ca să vază dacă e vreo rubedenie. Au fost primite însă unele cuvinte și fără să se înrudească cu altele existente în limbă, dar au fost primite numai ca niște clovni, ca o curată batjocură. Ce putea oare să vie în ajutorul cuvîntului *a sesiza?* Se întrebuințează de unii, dar pentru el nu s-a deșteptat mila nici unui alt cuvînt; văzîndu-l înlăuntrul unei fraze, simțim o impresie urîtă. De aci greșeala unor scriitori de a pune cuvinte nouă și fără neam în frazele lor, deșteptînd în mintea noastră un fenomen de înăsprire, de aci încercarea zadarnică a unor oameni, mari și învățați de altminterea, de-a ne înțesa limba cu cuvinte latine și italiene. — Tot pe această forță vie și drepturi mari a familiilor de cuvinte se explică fenomenul pentru ce unele cuvinte nouă au fost primite în limba noastră. De exemplu: *a dezminți* e un cuvînt nou, a fost însă primit imediat fiindcă n-a găsit pustiu în jurul lui, ci o mulțime de membri ai familiei: *minte, mintos, cuminte, minți. mincinos* etc. El păru un membru rătăcit și regăsit după atîta timp de așteptare. A fost o idee, ieșită din intențiuni patriotice, aceea de a exclude cuvintele de origine nelatină și de a introduce cuvinte nouă, care însă nu-și găseau familie în limbă. S-a putut ca anume vorbe să fie de origine slavă, greacă etc., dar aceste cuvinte trăind mult timp în limba noastră, luară formele, veștmintele românești, căci fără îndoială geniul latin al rasei a triumfat la noi și a transformat cuvintele din alte limbi. Dintr-un radical o mulțime de cuvinte au răsărit, s-a format o întreagă familie după legi anumite romanice. Cînd s-a vrut să se ucidă un cuvînt, toată familia lui s-a revoltat. Drepturile și forța vie a familiilor de cuvinte a triumfat împotriva cărturarilor. Dar sînt pe lîngă aceste categorii de

verbe și altele, care dacă au puțină familie, au în schimb puterea plastică de-a deștepta în mintea noastră imagini complete. Acestea sînt verbele onomatopeice. De ex.: *a chinui, a dîrdăi, a țipa, a clănțăni, a bîjbîi, a răbufni, a rîgăi, a bolborosi, a moșmondi, a bîzîi, a țîșni, a tîrșîi* etc. Ele au în ajutorul lor partea imitativă a naturei deșteptînd în noi felul, modalitatea, calificarea acțiunii.

Un întreg studiu folositor s-ar putea face pe calea urmată și o întreagă clasificare de mare folos pentru cei ce voiesc să studieze limba în sine și creațiunile poporane. Dacă am urmări în toate părțile ei această încercare, am ajunge la această clasificare : sînt verbe care nu exprimă decît abstracțiuni, verbe care cuprind în sine o acțiune, cu o culoare, modalitate, calificare, și verbe care cuprind mai multe acțiuni. Această clasificare nu e rezultatul vreunui vis fericit, ci este o problemă rezolvată de marele autor anonim, poporul.

În creațiunile poporane nu a existat scrisul și chiar de au fost unele scrise, numai prin memorie ni s-au transmis nouă. Verbul în aceste creațiuni joacă un rol decisiv. Versul e scurt și partea finală a versului de obicei este un verb în care rezidă toată puterea. — Aceste versuri neputînd fi scrise, ca să se poată ține minte, e nevoie de această parte plastică, căci mai iute se uită o abstracțiune și mai ușor se reține coordonarea de cuvinte plastice. Oamenii de știință gîndesc cu abstracțiuni, artiștii cu imagini și alții, neartiști — cu sunete. Imaginele se reținmai iute ca abstracțiunile și poporul român făcînd artă, a trebuit să alerge la imagini și din pricina memorizării, a trebuit să facă apel la cuvinte care se pot reține mai ușor — cele plastice...

*

* *

Puterea de a sensibiliza la români e o însușire etnică care se dovedește nu numai în creațiunile mari ale lor ; această putere se adeverește, se justifică în toate ; atît în

operele mari, fie în proză, fie în versuri, cît și în preocupațiuni mai mici. Ce e *porecla* ? E definițiunea unui suflet în 2, 3 note, în 2, 3 cuvinte ! Voiește românul să descrie în cîteva cuvinte un om viteaz, cu viață mare și plină ? Dacă e un crunt, zice că e un *taie-babă*, un om voinic, spătos, zdravăn e *sfarmă pietre, surpă-mal* ; un suflet de erou — *rupe-urs* ; oameni de o iuțeală mare, e un *înghite-poște...* ; un atlet — *ghioagă-n pumn* etc. Dar tot așa de vii sînt icoanele altor soiuri de oameni, moi la minte, în : *limbă moartă, macină apă* ; un om imperfect la simțuri, *urechi de zablău*, — oameni leneși și de nimic sînt niște *pierde-vară, cască-gură, căscăund*. Un om viu care gîndește bine și spune bine e *gură de aur* ; dacă e blînd, insinuant, fermecător. *limbă-dulce*, un indiscret e *gura satului*, un om care nu-și dă de rost *umblă d-a încîtelea*, — un răutăcios e *fiere spartă, colțat* sau, mai trivial, *mațe pestrițe* ; un risipitor e *mînă spartă*, un om umilit care-și găsește bunul vieții ori la cine, este un *lingău*, ori *linge-talere*, un om bun e *inimă dulce*, un om plin de viață repede și scînteietoare e un *sare-n sus* ori *foc nestins* etc., etc. În exemplele citate, porecla e de 2 cuvinte, dar nu e greu pentru popor să fixeze într-un singur cuvînt caracteristica unui individ. În *pipăruș, sfredel, sfredeluș, prichindel, haplea, ponivos* etc., etc. — sînt atîtea tipuri zugrăvite într-un cuvînt. Și nu numai în trecut poporul român caracteriza pe oameni prin poreclă, ci și astăzi și-a păstrat însușirile și înclinările lui firești. Ba s-a ridicat și la familii boierești și le-a fixat cu cîte o poreclă inventată de el sau consfințită de el. Dovadă poreclele oamenilor politici de : Catană, Arăpilă, Chinezu, Vulpache, Gîgîță etc., etc. Puterea aceasta de a sensibiliza se dovedește cu mult mai puternic cînd treci de la un cuvînt, două, la descrieri mai lungi. Așa avem descrieri care vor rămînea veșnic exemple neîntrecute. Iată cum descrie poporul sărăcia : *îi plîng copiii în vatră*, tabloul mizeriei e întreg ; — *nu i-a rămas nici cenușă în vatră* — *n-are după ce bea apă* — *îi iei tot din casă într-un pumn* etc., etc. Acestea nu sînt numai din depozitul trecutului, poporul român și azi e tot așa de viu în descrierile sale ; iată un

exemplu, un fragment dintr-o scrisoare a unui țăran care de-abia poate scrie : *mi-ai luat dulama, mi-ai luat cojocul, mi-ai luat cămașa, ia-mi, boierule, și pielea, căci pielea fără zdreanță e rușinea omului.*

Dar nu numai în vorbe, în porecle, în zicători, în poezii și basme, se manifestă puterea d-a sensibiliza a poporului român, ci pînă și în botezarea plantelor și a florilor, după miros, după culoare, după formă etc. Așa unei flori vii cu culoare roșie-aprinsă poporul i-a zis *floarea voinicului ;* — o floare care, înainte de a înflori bine, seamănă cu o mînă gata de a apuca... a primit de la popor numele de *mîna ielelor ;* o floare ca o pîlnie albastră și adîncită a fost botezată *ochiul șarpelui ;* o floare cu petale țepoase, galbene, spălăcite, a fost numită *barba sasului ;* o floare din leguminoase cu miros de trandafir, culoarea ca sîngele, a primit numele *sîngele voinicului* etc.

Pentru un popor care știe a descrie așa de plastic, care are o putere de sensibilizare atît de mare, facultatea de a crea este și ea puternică, și dacă n-a creat pînă acum opere care să stea în rîndul operilor mari ale popoarelor Europei, cauza a fost împrejurările dureroase în care a trăit și neștiința de carte. Limba română se găsește azi în așa stadii încît se poate asemăna cu o materie topită, — nu atîrnă decît de la generațiile tinere de a găsi formele rezistente și nepieritoare în care să se toarne această materie incandescentă.

O precizare a scriitorului

Credințele mele asupra literaturii pot reieși din cele ce scriu.

1. *Stilul* trebuie să varieze cît se va putea mai mult după situații (compară orice parte din „Sultănica“ cu „Fanta-Cella“) ; să varieze : a) ca noțiuni, b) ca frază, c) ca muzică.

2. *Colorile* stilului : a) vorbe concrete cu tendință concretizabilă ; b) vorbe speciale — numai ele au înțeles

și vigoare ; c) ura abstracțiunilor, vagului (căci chiar vagul se poate prinde în vorbe și forme de o preciziune aproape minunată).

Verbele : (...) verbe cu acțiuni și culoare — fac din limba noastră un monument filologic.

Acțiuni : (...) se preferă acțiunile interne celor externe, pentru că numai astfel se poate uni natura dimprejur cu tipul pe care îl descrii. Natura trebuie să joace un rol însemnat, capital, — atît cît mărește emoțiunile persoanelor descrise și a celor ce citesc.

Nu e vorbă care să fie urîtă după sunet ; toate sînt bune cînd ne dau o nuanță.

Există o legătură intimă între obiectul ce descrii și muzica frazei tale. Un tablou de mare nu-l poți ciopîrți în fraze scurte, chiar de ai avea stilul cel mai bogat, cel mai corect din lume. Se poate zice, exagerînd lucrurile : este o metafizică în gîndirea noastră, care aici se umflă, se lățește, aci se taie, cade, moare — apoi se urcă, se taie, merge repede etc., după cum situațiile din natură sînt mari, mici, intensive, extensive, năprasnice ori umile etc.

În aceste vorbe, repede scrise, e toată năzuința mea.

Cele trei Crișuri, 1933, p. 105.

EXPRESIVITATEA ȘI ORIGINALITATEA LIMBII LITERARE ÎN SECOLUL NOSTRU

După o lungă tradiție a studiului și perfecționării limbajului scris, secolul nostru a dat noi dimensiuni cultivării limbii, în concordanță cu înflorirea nouă a culturii naționale din acest timp. Scriitorii autentici au mers pe calea deschisă de clasicii secolului trecut, creînd noi valori expresive în cîmpul literaturii române, stimulînd astfel regenerarea tezaurului istoric al limbii, potențînd artistic miezul semantic al vechilor cuvinte, niciodată tocite pentru condeiul inspirat al unui scriitor. Normele limbii literare și scrisul în general s-au limpezit odată cu distilarea cuvintelor și a construcțiilor în opera maeștrilor limbii noastre. Nu mai era vorba de controverse în jurul normelor și al lexicului, ci de originalitatea stilistică, deci de calitatea nouă a contextelor, de invenția poetică în sfera atît de diversă a tematicii noi.

Chiar la începutul acestui secol, Coșbuc și Vlahuță semnau în primul număr al Semănătorului o profesiune de credință, pornind de la tradițiile culturii și ale limbii noastre, ridicîndu-se energic împotriva celor ce „au uitat de limba și datinele strămoșești", îngroșînd rîndul „vînturătorilor de fraze goale", rămînînd nepăsători față de „batjocorirea limbii în școli, în teatru, pe tribuna Ateneului și-n presa de toate zilele". Foarte dinamică și urmată de tineretul universitar a fost ridicarea lui Iorga împotriva folosirii limbii franceze pe scena Națională din Capitală, călcînd pe urmele lui Eminescu, adversarul neîmpăcat al galomaniei fără sens. În alți termeni, dar cu țeluri similare, Ibrăileanu a militat consecvent pentru moder-

nizarea și îmbogățirea limbii și literaturii pe fondul istoric specific, cu valorificarea atîtor resurse latente ale spiritualității românești. În alt sens, ca partizan al estetismului, al simbolismului, al curentelor noi, de anvergură europeană, Ovid Densusianu, poet, istoric al limbii, filolog de mare erudiție, conducător de revistă, ca Iorga, ca Ibrăileanu, a încurajat experimentele literare moderniste, în timp ce pregătea un curs despre „evoluția estetică a limbii române", curs universitar. Confluența tendințelor și a înnoirilor inevitabile au dus la dinamica stilurilor individuale și la diversificarea estetică a lor. Criticii vremii au militat pentru un limbaj expresiv, elastic, nuanțat și cît mai original. Există pagini admirabile despre limba literară, despre căile îmbogățirii și modernizării ei, în opera lui Lovinescu, Ibrăileanu, Călinescu, Tudor Vianu etc.

Așa cum primii lingviști au sprijinit în largă măsură, în secolul trecut, studiul și cultivarea limbii literare, așa acum criticii literari, cu preocupări de estetică a limbajului, critica, în ceea ce avea ea mai bun, a fost un sprijin și o orientare pentru dezvoltarea calitativă a limbajului literar. Cele mai însemnate reviste literare : Viața românească, Luceafărul, Cronica, Viața nouă, Convorbiri critice, *cele mai multe reviste din noianul de publicații dintre cele două războaie analizau creația literară atît de vastă sub raportul conținutului și al expresiei literare. De aceea, am putut extrage idei fertile și instructive despre limbă din scrisul lui Lovinescu, Ibrăileanu, Iorga, Vianu, Călinescu, Perpessicius, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu etc. Adăugate la sintezele luminoase ale scriitorilor reputați ai acestui secol : Sadoveanu, Arghezi, Blaga, Camil Petrescu, Ion Barbu etc., paginile acestea, mai noi, despre limbă ne ajută să înțelegem mai bine procesul cristalizării operei literare, dar și sporul de energie, de precizie, adîncime și sugestie cuprins în limbajul maeștrilor scrisului românesc din acest secol atît de zbuciumat, de chinuit de două războaie mondiale.*

Arta și limbajul sînt însă mereu stimulate de progresele civilizației și de ridicarea omului pe o nouă treaptă a

Scanned with OKEN Scanner

culturii; înnoirile sînt un rezultat al efortului constant spre perfecționarea mediului și spre înnobilarea conștiinței omenești. Norma estetică se impune acut în toate sferele creației, odată cu aceea a utilității practice care comandă mereu noi acumulări și noi distilări ale tezaurului lingvistic național. Sîntem în epoca sintezelor creatoare, cu radicale înnoiri mai ales în domeniul literaturii și implicit în acela al scrisului poetic.

Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia, Pillat, Voiculescu amplifică registrul liricii noastre și resursele expresive ale vechiului limbaj; în opera fiecăruia sînt sisteme de imagini noi, un stil personal frapant, o putere nouă și imprevizibilă a cuvîntului poetic. În același timp, comentariile lor despre limbă și stil aduc puncte de vedere noi, odată cu o nelimitată încredere în fondul istoric al limbii, aliat cu toate cîștigurile lingvistice ale vremii noi, sinteza de vechime și noutate fiind o componentă esențială a scrisului lor. Nu e vorba acum de norme și reguli de cultivare a limbii, ci de căile șlefuirii și înnobilării estetice a limbajului românesc, prin acțiunea tonifiantă a scrisului literar, considerat ca forță plastică a comunicării prin cuvinte.

Înflorirea literaturii între cele două războaie a fost uimitoare, numărul marilor scriitori români, de talie europeană, fiind neașteptat de mare; ei au dat o nouă strălucire cuvîntului și noi valori poetice paginii literare, într-o admirabilă diversitate de stiluri noi, cu adevărat artistice. Și publicistica, polemica, toate comentariile lor de ordin estetic, stilistic sau chiar filologic prezintă interes deosebit pentru că au contribuit la progresul estetic al limbajului scris.

Am putut astfel consemna din această perioadă opinii esențiale despre aspectele expresive, despre modalitățile valorificării tezaurului limbii prin literatură, și nu o dată despre neajunsurile stilului greoi, impersonal, aproximativ. Scriitorul, ca artist al limbii, ajunge prin experiență la unele date noi în legătură cu progresul limbii, pe care gramatica, filologii le consemnează abia tîrziu, după ce s-au

Scanned with OKEN Scanner

generalizat în limbă. Prin prisma acestor opinii ale scriitorilor pătrundem mai adînc în laboratorul creației lor, urmărim mai de aproape modul înnobilării limbii în contexte poetice și sîntem atrași de forța plastică inepuizabilă a acelor elemente comune în limbă, dar înnoite în contextul poetic original. Renumitul poet latin Horațiu scrisese încă acum două milenii, cu dreptate, în a sa Artă poetică:

Vei grăi cu strălucire dacă vorba cunoscută
O subtilă legătură o va înnoi-n context...

Deci problema esențială este înnoirea valorilor cuvîntului în sintagme originale, expresive, nuclee ale stilului artistic, prin care se impune o operă și limba națională cîștigă în valoare plastică și în eficacitate. Scriitorii sînt astfel originali factori de cultură generală care contribuie la dezvoltarea și perfecționarea limbajului comun.

În același timp, între cele două războaie s-au tipărit cărți fundamentale pentru cunoașterea limbii, studiul multilateral al ei făcînd atîtea progrese cîte n-a făcut secole la rînd. Investigația istorică, atlasele limbii, cercetările lexicale, gramaticale și stilistice au pus în lumină nu numai specificul romanic al limbii, treptele evoluției sale istorice, ci și resursele de expresivitate pe care limbajul curent, uniform, șablonard le neglijează, în schimb scriitorii și filologii le aduc la lumină prin creația literară și, respectiv, prin cercetarea științifică a limbii. Marele Dicționar al Academiei din care s-a publicat jumătate sub conducerea lui Sextil Pușcariu — el continuă să apară și acum în fascicule (ultima este din litera P) *— sinteza originală a aceluiași lingvist de la Cluj :* Limba română *(1940), ca și cărțile lui Densusianu, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, numeroasele studii publicate în revistele de filologie au contribuit la mai buna cunoaștere a limbii, la cultivarea ei, promovînd interesul viu, activ, pentru îmbogățirea și perfecționarea limbajului cotidian. De altfel, țința supremă a oricărei acțiuni de cultivare a limbii este*

Scanned with OKEN Scanner

solidarizarea obștească în jurul ideilor de corectitudine, claritate și frumusețe a exprimării.

* * *

După ultimul război mondial, acțiunile pentru studierea și cultivarea limbii literare au căpătat o amploare nouă; au fost realizate treptat operele, demult înscrise în planul Academiei, menite să ușureze cunoașterea normelor și a tezaurului expresiv al limbii: Dicționarul limbii literare *în 4 volume, apoi cel într-un volum; mai recent,* Dicționarul explicativ al limbii române ; Gramatica *în două volume,* Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație *și a apărut un mare număr de alte dicționare speciale, de studii de gramatică și de limbă literară, de stilistică, de istorie a limbii, de lingvistică generală. La dezbaterile ample privitoare la îmbogățirea și cultivarea limbii literare au participat nu numai filologii, ci și scriitorii și publiciștii cu experiență; putem semnala, ca momente de vîrf ale acestor acțiuni, discuțiile din presa literară a anilor 1954—55 și 1960—61 în revista* Limba română, *cu participarea lui Sadoveanu, Arghezi, Călinescu, Vianu, Perpessicius, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Agârbiceanu, Demostene Botez, Al. Philippide, M. Beniuc etc. Mai multe reviste și ziare au publicat și continuă să publice cronici ale limbajului, în buna tradiție a esteticii limbajului literar. În ultimele două decenii s-au putut consemna interesante colocvii, conferințe, dialoguri și chiar volume de studii despre cultivarea limbii; autorul acestei cărți a tipărit în reviste convorbiri pe această temă cu Sadoveanu* (Tînărul scriitor, *1955), cu Arghezi* (Luceafărul, *1958) și a îngrijit volumul* Cultivarea limbii *(1964), conceput ca o suită de contribuții largi în sfera de probleme ilustrate în această antologie; volumul tipărit acum 10 ani n-a avut, din păcate, urmare, cu toate că la radio și televiziune s-au difuzat săptămînal interesante comunicări despre structura, tendințele și valorile expresivității limbii noas-*

tre, putînd fi ușor întocmită o antologie de texte de cel mai mare interes. În schimb, a continuat regulat cronica lingvistică și stilistică din România literară, semnată, alternativ, de prof. Al. Graur și D. Macrea, apoi cea din Informația Bucureștiului, semnată de N. Mihăescu, autor al unor volume de comentarii critice asupra limbii contemporane, rezultate din acele articole.

Sînt de semnalat apoi volumele de publicistică ale scriitorilor de seamă, în care problemele limbii literare sînt abordate cu finețe și profunzime, bogate în sugestii și îndemnuri practice ; așa sînt Opere, vol. 20—21 de M. Sadoveanu ; Tablete de cronicar de T. Arghezi, Cronica optimistului de G. Călinescu, Studii de stilistică de T. Vianu, Memorial de ziaristică de Perpessicius, Ceasornicul de nisip de L. Blaga etc. Sînt, în paginile acestor cărți, idei admirabile despre tezaurul expresiv și despre bogăția limbii române, sînt modele unice de creație stilistică, valorificînd fondul vechi al limbii și regenerîndu-l prin inspirate asocieri cu cele mai noi elemente de vocabular și de construcții, impuse de modernizarea limbii, de înnoirea continuă a fondului ei expresiv. Să adăugăm la acestea și unele instrumente de lucru indispensabile, realizate în ultimii ani, menite cultivării limbii, folosirii ei mai eficace : Dicționarul de neologisme, cel de locuțiuni și expresii românești ; Dicționarul de sinonime, atlasele lingvistice, micul Dicționar al limbii române și cărțile de stilistică tipărite de curînd.

În ultimele luni (1975—76), după deschiderea unei rubrici, cu largă și instructivă colaborare, în ziarul Scînteia (Cum scriem, cum vorbim), numeroase ziare și reviste au publicat articole de cultivare a limbii literare (Ramuri, Presa noastră, Orizont, Steaua, Cronica etc.)

Să mai notăm un amănunt grăitor în sine : ultimele două conferințe ale lui Sadoveanu la Academie au fost consacrate, la 1—2 martie 1955, limbii literare, iar ultimul Bilet de papagal din revista Argeș, al lui Arghezi, a fost intitulat : Tablete de limbă (iunie 1967), care își propunea să discute într-o serie de 10—15 articole structura origi-

nală și resursele de expresivitate ale limbii noastre ; dar... poetul a dispărut dintre noi la 14 iulie, același an. De atunci încoace, deci în ultimii ani, alți scriitori, de prestigiu recunoscut, au continuat să comenteze aspectele limbii contemporane, ținuta ei estetică în scrisul literar și în cel publicistic, încît se pot reține pagini importante semnate de Zaharia Stancu, Al. Philippide, Mihai Beniuc, Marin Preda, Eugen Barbu, Fănuș Neagu, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru ; ei au scris frumoase și instructive comentarii de limbă, în cea mai bună tradiție a clasicilor noștri (filologi și ei în sensul etimologic, pozitiv, al cuvîntului, adică „iubitor de cuvînt"). În orice caz, conștiința estetică a autorilor (scriitori sau oameni de știință, dar și publiciști sensibili la puterea cuvintelor) apare cu pregnanță mai ales în cele mai noi scrieri, semn al progresului calitativ în scrisul contemporan, semn al unei excelente sinteze necesare, cerută mereu, între moștenirea limbii și achizițiile ei cele mai noi. Se caută acum noutatea nu cea formală, a cuvintelor, ci noutatea expresivă a construcțiilor clare, sugestive, aliind vechiul cu noul, *termenii uzuali cu neologismele, pentru a obține metafora plastică, epitetul definitoriu sau antiteza surprinzătoare, așa cum o cer erudiții cercetători ai esteticii limbajului, cînd subliniază că adevărații artiști ai cuvîntului au căutat totdeauna* „nu cuvinte rare, ci o rară întrebuințare a cuvintelor" *(H. Morier,* La psychologie des styles, 1959).

Întrevedem deci o nouă „creștere a limbii românești" prin această sinteză de vechime și noutate, *prin șlefuirea conștientă, estetică, a materialului obștesc, căruia epoca și autorii informați îi imprimă elemente noi, pietre de preț ale culturii și civilizației contemporane, cristalizate în cuvinte și expresii adecvate. S-a vorbit uneori de o adevărată invazie a acestor elemente noi, a neologismelor și a termenilor tehnici, abstracți, pretențioși, cum se văd destul de des mai ales în scrisul tinerilor poeți, publiciști și critici literari, comentatori ai fenomenului literar și de cultură generală. Dar un erudit cercetător străin al operei lui Eminescu a spus exact ce trebuia în legătură cu pro-*

cesul etern al înnoirilor culturii și al limbajului, marcînd cu un accent realist ceea ce este necesar mereu în regenerarea dinamică a mijloacelor de expresie pentru a da limbii o ținută adecvată, adaptîndu-i resursele la nevoile imense ale comunicării: „Toți cei care au o cît de mică idee despre problemele limbii — scrie prof. Charles Camproux de la Universitatea «Paul Valéry» din Montepellier — știu că o limbă sănătoasă a suportat totdeauna fără prejudicii invaziile la modă, venite de la o limbă străină, și că ea a găsit totdeauna mijlocul de a se îmbogăți. Chestiunea nu stă în invazia la modă; ea stă în gradul de sănătate a limbii. Dar cu ce se măsoară gradul de sănătate a unei limbi? Iată, aici exemplul lui Eminescu poate să aducă un răspuns limpede. O limbă este sănătoasă cînd rămîne în contact cu poporul autentic care o vorbește. Iar acest contact reclamă existența unei elite conștiente de necesitatea legăturilor cu poporul" (Les Lettres Françaises, *1964, nr. 1035, p. 7).*

Tradiția acestei legături trainice dintre scriitori și poporul pentru care scriu a stat și continuă să stea la baza „creșterii limbii românești".

G. IBRĂILEANU

Problema limbii literare

...Unificarea limbii literare trebuie să se facă prin colaborarea tuturor graiurilor. Aceasta au înțeles-o scriitorii din veacul trecut și nimeni n-a spus-o mai bine decît Eminescu. Împrumutînd ca și atîți predecesori ai săi un cuvînt din terminologia politică, el a numit „unioniști“ — numele celor care au voit Unirea de la 1859 — pe acei care au fost eclectici în alcătuirea limbii literare, adică pe acei care au fost de părere că această limbă trebuie alcătuită din toate vorbirile românești. De almintrelea, în realitate lucrurile nu s-au petrecut altfel. Atît scriitorii munteni cît și cei moldoveni au încetățenit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă, și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor. Iar un Eminescu, care a colindat mai toate ținuturile românești, a întrebuințat în scrisul său, mai ales în proza sa, cuvinte și forme din toate provinciile, mai ales din Moldova și din Ardeal.

Acum, cînd s-a făcut Unirea cea mare, unitatea limbii literare găsește cele mai bune condiții de a se desăvîrși prin vechiul mijloc al „unionismului“ lingvistic.

Contactul mai strîns dintre românii de pretutindeni va pune pe scriitori în situația de a împrumuta unii de la alții și le va pune la îndemînă o infinită avuție lingvistică, din care se va alcătui o limbă comună, bogată și nuanțată.

Dar acest proces de formare fiind un proces natural de selecție și de adaptare, desigur că va mai trece multă vreme pînă la desăvîrșirea lui.

Scanned with OKEN Scanner

Esențialul este că, acum, sînt puse la un loc, în retortă, toate elementele constitutive ale acelui compus care trebuie să fie limba comună a tuturor românilor.

* * *

Așadar, limba literară s-a format prin colaborarea tuturor graiurilor românești, iar desăvîrșirea se va face tot pe această cale. Trebuie să ținem seamă însă de unele fapte care au avantajat și vor avantaja graiul muntenesc.

La dreptul vorbind nu există un grai „moldovenesc" propriu-zis. Formele „moldovenești", ca *ghini, chicior,* se găsesc și în Muntenia. Aproape nu este regiune din Muntenia, unde ele să nu se găsească. Adevărul este că în Moldova, această vorbire este generală la țară și are un caracter mai pronunțat, pe cînd în Muntenia este sporadică și mai puțin accentuată.

Vorbirea ne-„moldovenească" din Muntenia este mai aproape de limba literară, adică de limba veche, de limba păstrată în cărțile bisericești. Această vorbire muntenească a rămas mai staționară, n-a suferit cîteva schimbări fonetice ulterioare, și astfel aproape coincide cu limba literară. „Aproape", căci nu este identică. Forma ca „ăsta", „ăla", „dă", „pă", „omu" (articulat) etc. sînt noi, față de limba veche bisericească, și de aceea sînt neliterare.

Rămîne însă că graiul „muntenesc", fiind mult mai aproape de limba literară, face impresia că este chiar limba literară și astfel, în lupta dintre diversele vorbiri românești pentru a forma limba comună, acest grai are un prestigiu deosebit, care-i dă un însemnat avantaj. Și este firesc și legitim ca vorbirea cea mai aproape de limba literară să aibă precădere.

Problema, bineînțeles, este relativă la dicționar, nu la fonetică. În privința foneticei există fixitate: fonetica literară este aceea a limbii bisericești.

Scanned with OKEN Scanner

Din cele spuse mai sus, nu rezultă că cuvintele moldovenești sînt neliterare. Rezultă numai atîta că materialul lexic muntenesc, în lupta pentru trai, este mai avantajat și că acest lucru este firesc.

Dar vorbirea muntenească este mai avantajată și de unele împrejurări neliterare, care decurg din faptul că Bucureștii sînt capitala țării. Limba din București are prestigiul limbii unei capitale, și unele persoane din Moldova au snobismul de a vorbi „muntenește". Limba aceasta este apoi a ziarelor care o răspîndesc zilnic în toată țara. Limba aceasta este în cea mai mare parte a cărților didactice, pe care învață copiii din toată țara. Este limba generalizată în lumea militarilor și în lumea actorilor. Pe lîngă acestea, foarte multă lume din toate unghiurile țării se duce adesea la București cu afaceri. În sfîrșit cea mai mare parte din scriitorii noștri se stabilesc mai devreme sau mai tîrziu, în București, și se influențează în scrisul lor de vorbirea de acolo, așa încît graiul muntenesc are preponderență în chiar operele literare, adică în operele acele prin care mai ales contribuie la limba literară toate vorbirile românești.

Dar, în sfîrșit, orice fel de vorbire, orice combinație de vorbiri va învinge definitiv, este indiferent, căci oricare din aceste vorbiri sînt vorbiri românești, pline de sufletul românesc, așa cum s-a dezvoltat el de-a lungul vremii. Lucrul important este ca procesul de formare să se isprăvească odată și să avem o limbă literară *fixă*, de la care să nu se mai poată abate nimeni nici măcar cu o iotă, fără a se pune în primejdia de a fi taxat de ag amat și incult.

*

* *

Din punct de vedere al unificării limbii literare, neologismele prezintă o problemă asemănătoare cu aceea care ni se pune cînd este vorba să alegem cuvîntul muntenesc sau moldovenesc. În adevăr, după cum avem

„curte“ și „ogradă“, tot așa avem „nație“ și „națiune“, „concesie“ și „concesiune“, „chestie“, și „chestiune“. Este evident că într-o limbă literară fixată nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămîne decît numai atunci cînd ele denumesc noțiuni deosebite, ca „porție“ și „porțiune“ etc.

Uneori neologismul are două forme — din altă cauză. De pildă „influență“ și „înrîurire“. Primul este cuvînt străin. Al doilea, tot neologism, este creat în chip arbitrar în sînul limbii române, prin analogia celui străin. Nici acestea nu pot rămîne, amîndouă, într-o limbă fixată. Alteori, pe lîngă neologismul direct există unul alcătuit prin utilizare, cu înțeles schimbat și forțat al unui cuvînt românesc, ca „icoană“ pentru și alăturea de „imagine“. Și aici trebuie să rămîie numai unul. Sau, unele șovăiri, ca : „costă“ și „coastă“ (verbul „a costa“), „triumfă“ și „triumfează“ etc.

În sfîrșit nu mai dăm alte exemple, pentru că aici nu facem un studiu asupra neologismelor. Acum, ce va rămîne în limba literară ? „Nație“ ori „națiune“ ? „Influență“ ori „înrîurire“ ? „Imagine“ ori „icoană“ ? „Costă“... ori „coastă“ ? Se pare că „nație“, „influență“, „imagine“ și „costă“...

Va rămîne forma care va fi întrebuințată mai des și de scriitori mai buni etc. Și va fi întrebuințată mai des și de scriitori mai buni forma care va fi simțită ca mai frumoasă, ca mai conformă cu geniul limbii române...

Dar cum se vede, șovăirea în privința neologismelor este și ea o piedică de învins, în fixitatea limbii literare.

*

* *

Cultura străină care ne-a influențat mai mult a fost cea franceză, din cauza hegemoniei acestei culturi, din cauza comunității de rasă etc. Rămași așa de în urmă față de cultura Apusului, din cauze pe care le-am văzut, — cînd am început să împrumutăm cultura apuseană,

Scanned with OKEN Scanner

sub forma franceză, a fost fatal s-o introducem în doze forțate.

Un prim efect al acestui fapt a fost că limba franceză a devenit, pentru pătura cultă, limba literaturii. Lectura obișnuită a păturii noastre culte a fost și este în limba franceză. Un om din această categorie citește la o sută de cărți franțuzești o carte românească, mai ales cînd nu știe altă limbă străină, cum este cazul celor mai mulți, — pentru că literatura beletristică și științifică franceză, sau tradusă din franțuzește, este de o sută de ori mai bogată decît cea românească, dacă nu și mai mult.

Din cauza aceasta și din cauză că limba românească este săracă în termeni pentru noțiunile abstracte, unora le vine ușor să-și formuleze gîndurile abstracte în franțuzește, chiar cînd nu vorbește franțuzește și chiar cînd nu pot vorbi franțuzește, din neobișnuință. De aici franțuzismele, o stîngăcie, ori un deficit în justețea și nuanțarea exprimării.

Remediul va veni cu vremea, prin o tot mai lungă și mai deasă întrebuințare a limbii române pentru toate nuanțele gîndirii europene...

Cultură și literatură, p. 69—77.

OCTAVIAN GOGA

...Pleiada Caragiale-Delavrancea-Vlahuță, [1], dispărută prea devreme dintre noi, într-o nobilă solidaritate, răscolea valuri agitate în opinia publică, păstrînd însă pe seama scrisului un respect religios, menținînd totdeauna scrupulele onestității artistice și prestigiul de atelier. Coșbuc se frămînta alături de ei. Mi-a fost dat adeseori să-l văd în casa lui Vlahuță, unde în vecinătatea pînzelor lui Grigorescu, se rosteau judecăți și se înfiripau planuri, se încrucișau gînduri și se comentau teorii, fie că le rostea

[1] Din Discursul de recepție la Academia Română (30.V.1920) despre *Gheorghe Coșbuc*.

amfitrionul, cu fraza lui sacadată de meşter socotitor, fie că într-o împletitură de fulgere, Caragiale îşi azvîrlea în faţa noastră verva orbitoare. Coşbuc cu buzele strînse îndărătnic, în ochi cu o strălucire pătimaşe care îi lumina fruntea largă de filozof antic, vorbea rar şi apăsat. Ne aducea snoave din călătoriile lui de la ţară, din nenumăratele lui rătăciri cu trenul cu care pleca fără ţintă, diseca încet o chestiune de filologie. Curînd însă se cufunda în tăcere, toată figura i se muia în melancolie şi cădea pe gînduri. Abia după miezul nopţii se scutura din apatia lui obişnuită, cuvîntul îi era mai pripit, colţul gurii îi tresărea de un tic nervos, şi o fosforescenţă stranie i se ivea în pupilele aprinse. Nu, atunci nu mai era modestul referendar de la Minister, cu timiditatea stîngace a săteanului desconcentrat. O deplină conştiinţă a propriei valori îi ridica fruntea şi vorba lui se desfăcea în fraze scurte, repezi, sentenţioase. Ne vorbea de cei din umbra satelor, de obida lor, de politicianii venali, de subprefecţi nebuni, de suprema dreptate care se aşteaptă acolo jos şi de grozava judecată din urmă. Mi se părea atunci că din noaptea asupririi noastre seculare ţîşnesc accentele lui de revoltă ca nişte pumnale ascuţite care se înfig în carne. Atunci ne mijea pe dinaintea ochilor caierul de foc din care se smulgea „firele de tort“ şi doina lui, doina noastră, ne înfiora în creştet.

Mustul care fierbe, p. 261—262.

DIMITRIE ANGHEL

...Sînt un uvrier al frumosului şi cred că arta le poate înnobila pe toate. O cugetare cît de adîncă, o idee cît de subtilă, o pornire cît de profund omenească, dacă e spusă fără grija de a fi îmbrăcată frumos, dacă e rostită fără de intuiţia ciudată ce o au unii pentru sonoritatea intimă a cuvintelor, dacă e aruncată în fraze zvîrlite la întîmplare, nu-şi pot ajunge scopul.

Scanned with OKEN Scanner

Artistul are la îndemîna lui sufletele, el știe să puie degetul pe struna care va face prin simpatie să vibreze struna altui suflet, el numai poate da culoare suferinții, numai el poate aprinde licăriri de lumină într-o lacrimă.

În grădină, 1963, p. 272—3.

Cuvîntare ținută la Galați, la dezvelirea monumentului lui Eminescu

...A exprima inexprimabilul, a da o formă lucrurilor informe, a-ți pierde timpul cu alternarea monotonă a cadențelor, a trezi prin ritm sensibilități adormite, a face din cuvinte un leagăn cu care să adormi durerile altora, a desena un surîs pe o gură ce-a uitat poate de mult să rîdă, printr-o fericită corespondență de imagini sau de sunete, și din toate acestea să facă să nască frumosul, pe care să-l dăruiești contemporanilor tăi, poate fi ceva mai sublim ?

Răsplata însă vine, și nu e aceea a statuii, nu e aceea a gurii care tace, ci a tristei guri care a rostit atîtea frumuseți prefăcute în cîntece și le-a dat drumul în lume : aceea a versurilor lui, ce, ca un stol de păsări sonore, și-au întins aripile și-au zburat din casă în casă ; e a cărții în care și-a închis visurile și pe care aplecați am visat cu toții ; e a graiului însuși, pe care el l-a făurit în adevăr și îl vorbim noi astăzi.

Ibid., p. 178.

DUILIU ZAMFIRESCU

Romanul și limba română

Publicînd astăzi în volum al treilea și ultimul roman din *Viața la țară*, mă cred dator a da cititorilor cîteva lămuriri, privitoare la limba și ortografia lui, precum și la

limba și ortografia lucrărilor de imaginațiune, apărute cam în același timp cu romanele subsemnatului.

Cine își aduce aminte de cuvintele puse de mine în fruntea volumului de *Novele*, apărut în editura Socec la 1888, acela va putea constata că *timp de zece ani am urmărit cu statornicie dezvoltarea literară a unei limbi românești*, care să îndeplinească cele *trei condițiuni*, fără de care nu se poate scrie romanul :

a) să fie *limba vie ;*

b) să fie *mlădioasă* și *elegantă ;*

c) să fie *curată.*

S-ar părea că prima condițiune cuprinde în sine pe celelalte două. Cu toate astea, practica zilnică ne dovedește că nu e așa, — deoarece limba vie este limba parlamentului, împestrițată de neologisme aduse de obiceiuri străine ; limba vie este limba universităților (mai cu seamă a celei de litere) pe care terminologia sistemelor filosofice moderne o face să fie neînțeleasă chiar publicului cult ; limbă vie este limba baroului, a advocaților, a judecătorilor și grefierilor (redactorii — cît de puțin literari ! — ai sentințelor) ; limbă vie este limba militarilor, a soldaților ieșiți din serviciu, care duc cu dînșii la țară o mulțime de cuvinte pocite și comice, aduse de regulamentele școlare din Fontainebleau, Saumur și altele ; limbă vie este limba cluburilor, limba gazetarilor zeflemiști, limba modistelor etc. etc. etc. Toate acestea sînt părți eterogene ale unei limbi vorbite, care însă rămîn fragmentare, nu se înțeleg totdeauna între ele și, mai cu seamă, sînt cu totul necunoscute poporului ; toate acestea alcătuiesc o limbă vie, care însă nu e nici mlădioasă, nici elegantă, și mai ales nu e curată.

Acum 30—40 de ani, noi n-aveam nici parlament, nici universitate serioasă și complectă, nici magistrați, nici militari, nici cluburi, nici gazete, nici modiste ; sau, puținul ce-l aveam, în materie de armată și de mode, era și atunci cufundat în ranguri, stofe și deprinderi tot străine. Prin urmare *nu putem pretinde să fi avut numele românesc cînd n-aveam lucrul.*

Dar — ce e mai curios ! — noi avem pe de altă parte o limbă literară, curată, elegantă, care, cu toate astea nu e vie.

E poate nevoie de înțelesul vorbei *viu* în materie de limbă.

În chimie, molecula *organică* este aceea care, pusă în atingere cu o altă moleculă, o absoarbe, își mărește volumul și nu-și schimbă forma ; este, dimpotrivă, *anorganică*, aceea care pusă în atingere cu o altă moleculă, se contopește cu dînsa, își schimbă forma, dînd naștere unui al treilea corp.

Tot astfel este în literatură o limbă care pusă în contact cu o altă limbă sau numai cu părți dintr-însa, o absoarbe, își mărește volumul și nu-și schimbă forma, dînd naștere unei limbi nouă.

În general, orice limbă vorbită, fie oricît de rudimentară, oricît de nearmonică, este o limbă vie.

Vaugelas, însărcinat să facă dicționarul Academiei franceze, nu știe de unde să înceapă. Deodată bagă de seamă că oamenii din vremea sa vorbesc cu mult mai bine decît scriu. După oarecare chibzuință, Vaugelas găsește că e firesc să fie așa, „căci la urma urmei, cuvîntul rostit este cel dintîi în rang, deoarece cuvîntul scris nu este decît imaginea celui vorbit, după cum cel vorbit este imaginea gîndirei".

Se poate afirma ca un adevăr absolut, că întotdeauna și peste tot oamenii vorbesc mai frumos decît scriu. Și cînd scriu foarte frumos, graiul lor este incomparabil mai frumos decît scrisul. Toată istoria este de față : la greci, la romani, în evul mediu, în Renaștere, în epoca modernă. Și dacă de la Pericles și Demosthene, la Cicerone și Cesar, la Savonarola și Caloin, la Bossuet și Mirabeau, la Pitt și Fox, la Gambetta și Gladstone, discursurile rămase nu ne par superioare literaturii scrise, cauza este că tocmai cuvîntul vorbit a perît și a rămas numai imaginea lui (cum o numește Vaugelas).

În limba vorbită, ca în molecula organică, pot intra uneori cuvinte străine. Dacă aceste cuvinte cu totul nouă.

fără nici un raport din trecut, nici etimologic, nici fonetic, răspund unei adevărate trebuințe sufletești a poporului, ele sînt primite, și bine primite, și rămîn în limbă.

Și, dimpotrivă, sînt cuvinte vechi, scoase din însuși trecutul limbei, unele pline de armonie, altele evocative, pe care în general scriitorii și poeții decadenți, anemiați de sforțări neputincioase de a produce, le dezgroapă din cronicari, de prin documente prăfuite, spre a da o frumusețe înșelătoare limbei. Pe acestea, limba vie nu le primește ; ele nu intră cu nici un preț în graiul vorbit, ci, împerecheate cît de frumos, stau de o parte, în poezii curioase, atrăgătoare chiar, în novele pline de parfum, pe care după ce le-ai citit, rămîi ca un om care obosit de a privi printr-un monoclu, spre a fi de modă, îl aruncă din ochi și așteaptă să-și odihnească nervul, spre a vedea lumea din nou cu privirea sa firească.

Această limbă curată, elegantă, este limba moartă de care vorbeam mai sus, și, din nenorocire, aproape singura care e bine primită la noi și trece drept literară...

Noua revistă română, 1901, nr. 35, p. 481—490.

Cîteva cuvinte critice

...Întrucît mă privește pe mine personal, am cea mai mare opinie despre limba noastră. Într-însa se pot exprima gîndurile cele mai abstracte, precum și simțirile cele mai duioase. Lexicul său este foarte întins, iar sintaxa de o mlădiere rară, putînd să meargă sincronic cu evenimentele lumii... Am fost de mai multe ori consultat de traducători și am găsit oameni exasperați de bogăția limbii noastre, care pentru aceeași noțiune are trei sau patru cuvinte. Însă pentru a putea profita de o asemenea limbă, trebuie să o cunoști adînc și mai cu seamă trebuie să fi intrat cu intuiție de artist în amestecul secret ce s-a

urmat între arhaismele și neologismele noastre ; trebuie să fi lucrat tu însuți la contopirea gîndirii filozofice străine cu graiul tău românesc. A lua deodată o catedrală gotică și a o descrie cu cele dintîi cuvinte ce vin sub condei este o greșeală de gust :

În fața mea de-odată arhanghel prea înalt
Satan trăi din flăcări în negrele vitralii,
Rozace de lumină și domn al catedralii
Fulgerător de patimi sub aripi de bazalt.

Lăsăm deocamdată la o parte *„aripile de bazalt"*. Dar *vitralii* și *rozace* ? Toată lumea știe că sînt geamurile colorate, că sînt ochiurile din zidirile bisericești. Arhitecții, zidarii și pietrarii le-or fi numind așa, vitrouri, rozacee, ogive, ca să spună mai repede ce au de spus. Dar unui scriitor român, în anul mîntuirii 1916, nu se cade să zică *vitralii*. Colegul nostru dl. dr. Marinescu ne face foarte dese comunicări despre boalele nervoase și prin urmare despre misteriosul organ în care sălășluiește sufletul omenesc, creierul. Noi îl ascultăm întotdeauna cu interes și cu plăcere și nici nu băgăm de seamă că d-sa întrebuințează o terminologie specială. Dar dacă un poet ar lua, bunăoară, glandele tiroidale și le-ar întrebuința în poezie ? Aceste par a constitui un marafet de organ mititel așezat prin regiunea gîtului care purifică sîngele ce merge la creier. Dacă o poetă ar zice poetului său :

Iubitul gîndurilor mele
Eu satisfac gustul matale
Și port colanul de mărgele
Pe glandele tiroidale,

evident ar face poezie nouă, dar n-ar fi frumos...

„Analele Academiei Române", seria II, 1914—1916.

CALISTRAT HOGAȘ

Moldovenisme

De o bucată de vreme, de cînd centrul de gravitate al literaturii s-a mutat la București, și de cînd centralizarea — și efectul ei : botoșănizarea Iașului s-a desăvîrșit, moldovenii sînt tot mai des învinuiți că ar scrie dialectal, cu moldovenisme. Și nu e vorba de moldovenii care scriu acuma, ci de toți, și de cei ce au scris vreodată.

Ceilalți, muntenii și ardelenii — chiar ardelenii ! — nu sînt învinuiți, pe cît știm, de „muntenisme", ori de „ardelenisme"... Să fie pentru că scriitorii munteni și ardeleni din veacul al XIX-lea, ar fi scris, ei numai, în limba curat literară ? Să fie incultura moldovenească de vină, ori un fel de dulce îndărătnicie patriotică moldovenizantă, așa ceva, de care vorbea mai deunăzi un scriitor din Ardeal ? Ori poate că învinuirea e nedreaptă și atunci care este explicația ei ?

Mai întîi, limba literară românească nu e limba din Muntenia — asta cred că n-o poate crede decît un sergent-major. La noi, nu s-a întîmplat, ca în Italia de pildă, ca un dialect, grație unor împrejurări culturale, să ajungă limbă literară. Limba noastră literară s-a format în toate părțile locuite de români și e limba cărților bisericești. Limba românească a fost odată mai puțin deosebită, în provinciile românești, decît azi. Acea limbă, scrisă în vechile cărți bisericești, și rămasă mai stațională — pentru că în exprimarea cuvîntului Domnului, schimbarea limbii e aproape un sacrilegiu — a rămas limba noastră literară de la începutul veacului al XIX-lea. În ea a scris un Beldiman, pînă la un punct Conache etc. Încă o dată, această limbă s-a format și s-a păstrat pretutindeni, și dacă ar fi vorba să dăm precădere unei regiuni, apoi această precădere s-ar cuveni Moldovei, care, din pricina influenței culturii polone și altele, a avut mai multe idei de exprimat și, deci, a avut prilejul să aplice această limbă la o disciplinare mai mare.

Scanned with OKEN Scanner

Din faptul însă că graiul din Muntenia a rămas mai staţionar, nesuferind cîteva schimbări fonetice, pe care graiul moldovenesc le-a suferit în plus (schimbarea labialelor b, p, v, f, a lui m, transformarea lui e, j după spirante etc.), mulţi cred că limba literară e cea muntenească. Ca dovadă că nu e aşa, e că ceea ce nu se potriveşte cu limba cărţilor bisericeşti e „muntenism". *Asta, aia* etc. nu-s literare, deşi sînt munteneşti, pentru că în cărţile bisericeşti e *aceasta, aceea* etc.

Să ne oprim deocamdată aici, şi să vedem ce poate fi un „moldovenism". Un moldovenism va fi *chicior, ghine, dzăci* şi altele (după cum muntenisme ar fi *picere, făcutără* etc.). Ei bine, pe cît ştiu, moldovenii nu scriu aşa, nu se îndepărtează de la limba tradiţională.

Această limbă veche, literară la 1800, n-a fost suficientă pentru a exprima bogăţia de idei, cu care sufletul românesc a fost înzestrat o dată cu introducerea civilizaţiei apusene. Atunci s-au primit cuvinte nouă, străine, pentru ideile nouă, străine. Forma neologismelor a fost o chestie foarte delicată. După multe şi multe încercări şi şovăiri, scriitorii au ajuns de acord : simţul lor estetic i-a călăuzit spre forma cea mai potrivită geniului limbii româneşti. Şi *pretandarisesc* şi *pretendez*, şi altele au murit şi a rămas mai potrivitul cu firea limbii : *pretind*. La această mare românizare de cuvinte străine — care corespunde cu marea românizare de forme străine, unde însă n-a fost tot atît noroc şi bun simţ — luat-au parte şi moldovenii ? Nu, ci în cea mai mare parte : C. Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu etc. — pe lîngă, desigur, Alexandrescu, Bălcescu, Heliade... Poate fi aici vorba de forme, pe care moldovenii trebuie să le înveţe ?

Dar limba noastră literară mai e formată încă din două elemente : elementul orăşenesc, mai ales limba clasei boiereşti (care apare des în Alecsandri, şi în care e, de pildă, Robinson Crusoe, tradus de V. Drăghici) şi elementul popular. Acesta din urmă mai ales e absolut important. El a dat estetica limbii româneşti de azi. C. Negruzzi i-a înţeles importanţa (studiul său din *Dacia literară*, 1840 ;

Scrisoarea... ; Negruzzi, I). Nu mai vorbesc de Alecsandri și Alecu Russo ; colecțiile lor, *Cugetările* lui A. Russo *(R. literară),* limba și tonul din *Doine, Lăcrămioare* și celelalte, sînt lucruri știute de toată lumea. Despre Kogălniceanu, vezi *Revista literară* și alte publicații. În Muntenia, importanța lucrului a scăpat la început chiar lui Heliade (vezi scrisoarea către C. Negruzzi de la începutul *Mariei Tudor ;* Negruzzi, III).

Așadar, moldovenii au lucrat, cel puțin cît și ceilalți români, la formarea limbii literare. Și n-ar fi curios ca ei să n-o știe, căci toți, și Alecsandri și Negruzzi și Creangă și Eminescu, cică, ar suferi de acel dulce spirit particularist — se concede că ar avea ceva poetic acest spirit ? Dacă limba literară e vechea limbă bisericească, plus adaosurile de care am vorbit, și dacă această limbă a fost creată, între alții, și de scriitorii moldoveni, dacă adecă au scris într-însa, atunci cum chiar această limbă e dialectală ?

Cred că aș putea isprăvi aici.

Dar mi se va spune poate că moldovenii au luat alte elemente, decît muntenii, din limba boierească și cea populară : că chiar în vechea limbă, în Moldova, erau... ce ? forme ori cuvinte ? care nu se întrebuințau în Muntenia...

Să ne înțelegem.

Forme gramaticale și sunete n-au fost deosebite în limba veche : *bine, picior, fier, zece, țin, vin* etc., în limba veche au fost așa și nu *ghine, chicior, hier, ghin, dzăci, țiu* etc. Și toate cuvintele, neologisme ori populare, au intrat în limbă cu respectarea sunetelor din limba literară. Nici nu-s învinuiți scriitorii moldoveni de asta, și afară de Alecsandri, toți scriu bine, chiar de la C. Negruzzi, care, în *Alexandru Lăpușneanu* (1840) merge prea departe, cînd, temîndu-se de *î* din *i* prin influența lui *r* precedent, scrie *risipitorul.*

De ceea ce sînt învinuiți moldovenii e întrebuințarea cuvintelor moldovenești, acolo unde sînt dublete *(curechi — varză, ogradă — curte* etc.). Și mai sînt învinuiți și

atunci cînd, cum e Creangă, întrebuințează idiotisme, ori neexistente în Muntenia, ori, adesea, necunoscute de bucureșteni, și deci presupuse a fi anume în Moldova numai, și deci moldovenisme.

Dubletele. Pentru ce cuvîntul muntenesc ar fi literar? Dacă dialectul muntenesc ar fi cel literar, ca cel toscan în Italia, atunci da, am fi datori să întrebuințăm pe de-a-ntregul acel dialect; dar așa? Pentru ce din cele două variante ale limbii literare (variante întru cît ne gîndim la dublete), varianta munteană ar fi literară. Sau, mai bine-zis, trebuie să fie literară? Căci, dacă ar fi, ar fi, și n-am avea nimic de zis.

Idiotismele. Fie chiar întrebuințate numai în Moldova, de ce se pun ele la index, și cele din Muntenia nu? Și apoi, ar fi cuminte lucru, răpindu-i tocmai acele expresii care îi dau coloarea particulară și în care, adesea, sînt înmagazinate experiența și estetica poporului român.

Dar va trebui, e absolut necesar, să avem odată o limbă literară unitară, una, ca orice popor cult. Da, dar acea limbă, ca orice limbă, va trebui să fie un product natural, spontaneu. Din aceste două nuanțe — poate din trei: și cea ardeleană — va ieși o limbă, una și anume: ori va învinge una, ori, ceea ce s-a întîmplat pînă acum, se va face o selecție din ambele, adică din tustrele, și în acea limbă viitoare se vor găsi expresii și forme din toate părțile. Ca și în trecut, tot scriitorii artiști vor fi aceia care o vor forma, și toți, din toate părțile vor da cîte ceva...

Opere, p. 471—475.

EMIL GÂRLEANU

Munca scriitorului

...Cine a avut ocazia să intre în secția de manuscripte ale Academiei Române și va fi avut curiozitatea să cerceteze manuscriptele unui Vasile Alecsandri sau ale unui Mihai Eminescu, numai acela va înțelege ce muncă uriașă

e aceea a unui artist conștient de arta lui, a unui artist îndrăgostit de formă, și cuvînt. În caietele lui Vasile Alecsandri, presărate cu acea măruntă și feminină scriere, sînt sute de comparații, sute de ziceri populare, de caracterizări, din culegerea cărora, alături de multe ori, a scăpat frumusețea unui vers din una dintre poeziile lui. În textele și carnetele lui Mihai Eminescu sînt atîtea însemnări, atît noian de însemnări, unele din ele scrise cu răgazul trebuitor, altele aruncate în pripă, aproape nedescifrabile, citibile numai pentru ochii lui, care astăzi nu mai ard, că rămîi uimit, sfios și umilit în fața unei munci din care a răsărit cea mai caldă și mai frumoasă manifestare a cugetării românești. Pe acei care își scriu versurile pe negîndite, pe cîte un colț de masă, pe acei cari cred că poezia e desfătarea minții între două partide de biliarde, pe aceia i-aș duce bucuros să le arăt acele vrafuri de hîrtie, pe care poetul le scria numai pentru dînsul, pe care le menea nimicirii, și care sînt materialul enorm pe care geniul lui s-a sprijinit de ne-a dat închegate acele capodopere prin care poezia noastră poate trăi alături de poezia marilor literaturi ale lumii. Dar nu numai Alecsandri și Eminescu înțelegeau că îndeletnicirea scrisului cere muncă, observație și studiu, ci și mulți alți premergători ai noștri. Iată un simplu literat, care nu ne-a dat decît vreo cîteva poezii, unele studii și cugetări de folclor, Miron Pompiliu. Din întîmplare găsesc două dintre carnetele lui, cari-l arată ca pe un muncitor conștiincios al scrisului. În aceste două carnete sînt nenumărate observații asupra oamenilor, asupra țăranilor transilvăneni, prin ale căror ținuturi a călătorit, asupra cutărui profesor sau elev de-al lui, asupra felului cum unul vorbește și altul umblă. Cîte nu sînt în carnetele acestui scriitor! Cînd le citești, din foile lui răsar atîtea finețe, că-ți pare rău că Miron Pompiliu, care era un eminent om de litere n-a avut și talentul să închege într-o nuvelă sau măcar într-o schiță cutare însemnare a lui.

Pînă mai dăunăzi am cercetat corespondența marelui Ion Creangă. Puține scrisori, mai ales cărți poștale, dar

cîte însemnări! În tren, la hotel, în clasă, pe stradă, Creangă scotea hîrtia ce găsea prin buzunare și însemna ce i se părea lui mai caracteristic. Așa, cunoscuta lui imputare ironică la adresa românului: „Românului îi e greu pînă se apucă de treabă, că de lăsat îndată se lasă" am găsit-o pe o carte poștală; și pe alta am deslușit, cu greutate, ceea ce scrisese în fugă: „Unde-s fete multe adeseori rămîne casa nemăturată", frază pe care mai tîrziu o întrebuințează și pe care acuma i-o sugerase cine știe ce încăpere neîngrijită și în care vor fi cîteva „codane" leneșe.

Dar cîți dintre cei ce citesc versurile lui Mihai Eminescu și povestirile lui Creangă nu-și vor fi închipuit că rîndurile acelea, cari le alunecă atît de ușor pe supt ochi, au fost atît de ușor așternute pe hîrtie!...

Scrieri alese, vol. II, p. 382—383.

IOAN AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Conferință

[...] Fiți reținuți, stăpîniți-vă, feriți-vă de declamații. Stăpînindu-se, frînîndu-și avîntul, un scriitor poate emoționa pe cetitor mai zguduitor decît prin fraze pompoase și declamatorii — precum mult mai deslușit ne face să înțelegem durerea care-l sfîșie acela care cu două șiruri de lacrămi își mușcă batista în tăcere decît acela care și-o urlă, bătîndu-se cu pumnii în cap și smulgîndu-și părul.

Fiți clari, cît se poate de clari, nu umblați după originalitate de stil. Stilul căutat, alambicat, nu numai că nu folosește, dar păgubește o operă literară, îi dă un caracter artificial, prefăcut; pe cînd stilul natural, nesilit, stilul vorbit, face să ți se pară, cînd ai luat o carte s-o citești, că un prieten drag s-a așezat lîngă dumneata și-ți povestește din gură cele ce citești.

A! ce minunată însușire e aceasta pentru un scriitor și vai! cît de puțin e înțeleasă valoarea ei de mulți din

scriitorii tineri, iconoclaști și grăbiți de a ajunge la o notorietate răsunătoare ! [...]

Vorbeam într-o zi cu unul din acești tineri, care îmi încredințase spre citire, cerîndu-mi și o prefață, un voluminos manuscris, pe care deși de zece ori m-am încercat să-l citesc pînă la sfîrșit, totuși n-am reușit.

Francheța și dorința mea sinceră de a-i fi de folos mă făcuse să-i atrag atenția asupra valorii clarității de care cartea lui era lipsită.

Vă reproduc, cuvînt cu cuvînt răspunsul lui : „Ce valoare poate avea o scriere pe care o poate înțelege orișicine ? O carte care nu impune cititorului eforturi serioase spre a o înțelege n-are nici o valoare. A povesti lucrurile, preocupat de grija de a fi înțeles cît mai ușor, e treabă de artist mediocru. Iertați-mă, vă rog, dar dumneavoastră aparțineți unei școli literare învechite, perimate".

Lipsa de reverență (ca să întrebuințez un eufemism) a acestei replici și mai ales tonul de jignitoare compătimire al tînărului meu confrate mă îndreptățeau să-i răspund :

— Tinere, recurg la obscuritate, la adoptarea unui stil încîlcit, așa-numit „personal", numai aceia care, neavînd ceva destul de interesant de povestit, încearcă să îmbrace goliciunea fondului sub împopoțănările unui stil obscur și ridicol ca al dumitale. Alergătorii ahtiați după originalitate de formă au existat din cea mai îndepărtată vechime, — de scrierile lor nimeni nu mai pomenește. Toată sgomotoasa reclamă de care se bucură unele opere actuale, pentru pretinsa lor originalitate de formă, nu le va putea scăpa de o totală pieire. — N-au rămas și nu vor rămîne nepieritoare decît scrierile limpezi ca cristalul ; nu și cele turburi ca noroiul, ca a dumitale.

Așa puteam să-i răspund, — o merita. Dar fiindcă sînt un om care pot să-mi stăpînesc mînia, i-am răspuns precum urmează :

— Dragul meu, cum ai socoti dumneata pe un om, care, intrînd într-o băcănie ticsită de clienți, la ora cînd

patronul și băieții care servesc nu mai știu unde le e capul, s-ar adresa patronului astfel :

— Din fructul arborilor sub umbra cărora cuvinte blînde și înțelepte, ieșite din gura Mîntuitorului, molcom, în tăcerea serei ce se lăsa, pătrundeau în auzul ucenicilor săi, a patra parte din măsura de greutate obișnuită în schimbul unei contravalori în moneda țării, am venit să-mi dai.“ Toate astea în loc de : „dă-mi o litră de măsline“.

Cum ai putea să socotești altfel pe un asemenea om, decît drept un farseur, sau un nebun ?

Crede-mă că așa socotește bunul simț al cetitorului cuminte pe scriitorul cu stil alambicat și obscur.

Cînd ceea ce ai de povestit e interesant, cînd ai gîndit mult asupra-i, cînd ai fost sincer și profund emoționat, forma vine de la sine, fără s-o cauți. Singura grijă să-ți fie de a fi clar, simplu și sincer.

Fiți cuviincioși, fiți încredințați că între nenumăratele lucruri și spectacole care trec pe dinaintea ochilor noștri, sînt unele care nu pot deveni subiecte ori obiecte de artă, oricîtă genialitate ar avea cel ce întreprinde să le zugrăvească. [...].

Fiți concentrați, nu uitați că o bucată literară trebuie să aibă o anumită proporție, care nu se poate depăși fără a păgubi valoarea ei. Sacrificați amănuntele care ar strica proporția bucății. Adeseori simpla sugerare a unui lucru produce asupra cetitorului mult mai mare efect decît descrierea amănunțită. Cetitorului îi place să-l lași să colaboreze cu d-ta, să adaoge el lucrurile pe care le-ai lăsat la o parte. Eu procedam așa în mod instinctiv, înainte de a-mi fi formulat în mod conștient acest precept. Acel care mi l-a formulat și mi-a atras atenția asupra valorii lui a fost Titu Maiorescu. Poate că vă interesează în ce împrejurare. Maiorescu avea un mod extrem de delicat de a plăti colaborarea la *Convorbiri literare*. El nu plătea în bani, ci propunea să-l însoțești într-o călătorie, în care toate, dar absolut toate cheltuielile le lua în sarcina lui. Așa am făcut eu el cîteva călătorii, în care vă puteți închipui cît cîștig intelectual și moral am realizat, din co-

merțul cu acest om, atît de superior. A doua din aceste călătorii am făcut-o la Abazzia, unde am petrecut o vacanță a Paștelui. Ne înțelesesem că acolo, în raiul de pe marginea Adriaticei, să scriu o bucată pentru numărul de mai al *Convorbirilor*. De mai multă vreme purtam în minte povestea unui cîine de vînătoare împușcat. Într-o noapte, la cîteva zile după sosirea la Abazzia, m-am apucat să scriu *Moartea lui Castor*. Ca întotdeauna, prima formă în care am scris-o a fost de două ori mai mare, decît a rămas la urmă. Am tăiat o mulțime de descripții de natură, de scene din viața de familie, am condensat și dimineața eram gata. Maiorescu bate la ușă, intră, mă găsește transcriind ultimele rînduri. Cînd i-o întind, îmi cere și ciorna. I-o dau, trece în camera lui și peste cîtă-va vreme se întoarce, iertați-mi lipsa de modestie, încîntat.

— Uite, îmi zice, peste bucățile pe care d-ta le-ai tăiat eu am scris cu creionu roșu : *de întrebuințat aiurea*, căci sînt toate foarte bune ; dar ai făcut foarte bine că le-ai tăiat, căci ar fi stricat proporțiile bucății. Îmi pare bine să constat că ai cea mai de preț însușire a unui scriitor, *spiritul de sacrificiu*.

În sfîrșit, un ultim sfat ar fi acesta. Nu vă așezați la masă pentru a scrie o nuvelă sau o schiță, decît după ce știți precis fraza din urmă cu care s-o terminați, iar după ce ați terminat-o, n-o trimiteți la tipar decît mai tîrziu. Recitiți-o de cîte ori aveți răgaz. Cu prilejul fiecărei recitiri veți constata că i-ați putut aduce o mică modificare în bine.

Din pragul apusului, gînduri-amintiri, p. 98—114.

PANAIT ISTRATI

Trecut și viitor

...E inutil să te mai gîndești la vreun traducător, atît în ce privește tălmăcirea lui *Moș Anghel*, cît și a tot ce-i

va urma. Ți-o spun aici în chip definitiv : *m-am decis să mă traduc eu însumi în limba maternă.* Și ca să știe și cititorii mei de ce mi-am luat această sarcină suplimentară, te rog să publici scrisoarea de față în fruntea volumului *Trecut și viitor.*

M-am hotărît să mă traduc singur în românește fiindcă, mai întîi de toate, *eu sînt și țin să fiu un autor român.* Țin la aceasta, nu din cauză că mi s-a contestat acest drept, — (el mi s-a contestat de oameni cari n-au nici o cădere !), — ci *fiindcă simțirea mea,* realizată azi în franțuzește printr-un extraordinar hazard, *izvorăște din origine românească.* Înainte de-a fi *„prozator francez contemporan"*, așa cum se spune pe coperta colecției lui Rieder, *am fost prozator român înnăscut.* Și dacă e adevărat că n-am realizat pe vremuri nimic care să-mi dea dreptul de-a fi trecut în rîndul prozatorilor români, cauza trebuie căutată aiurea decît în lipsa mea de bunăvoință ori de mijloace. Mijloacele și bunăvoința se pot dovedi istoricește. Se mai poate dovedi încă ceva : rezerva pe care mi-am impus-o eu însumi. Făcut-am rău că nu m-am agățat de pulpana redingotei nici unui potentat al literelor noastre, și că n-am voit să mă înham la căruța literaro-politică a nimănui ?

Las pe oamenii de bună credință să judece.

Acestor oameni, — singurii cărora mă adresez în tot ce scriu, le voi spune că majoritatea eroilor mei sînt români, ori din România, — (ceea ce pentru mine e același lucru), — că acești eroi au gîndit și au grăit, — în sufletul meu, timp de ani îndelungați, — în românește, oricît de universală ar părea simțirea lor redată în artă. Le voi mai spune, oamenilor de bine, că dintre toate meleagurile contemplate de lumina ochilor mei, acelea cari mi s-au întipărit în suflet pe cînd mă purta mama de mînă îmi sînt cele mai scumpe, că numai un „înstrăinat" ca mine va ști să le ducă dorul și să le desmierde amintirea, așa cum știu eu astăzi cînd trăiesc din amintiri.

Scanned with OKEN Scanner

Iată cîteva din motivele cari, adăogate la cutezanța mea de-a scrie românește, precum și la numărul cititorilor mei din România, îmi dau dreptul de-a fi scriitor român, în ciuda uruitoarelor „criticei“ române.

Aș fi putut, totuși, să fiu, fără să mă traduc singur, ci numai colaborînd direct la literele noastre și lăsînd altora sarcina de a-mi tălmăci lucrările din franțuzește, așa cum începusem să fac anul trecut. Ba chiar, omenește, nici nu mi se putea cere mai mult, căci nu e o bagatelă să-ți menții terenul cîștigat la Paris, unde gloriile se ard într-o clipă, ca fluturii la lumînare, și să mai dai atac și literelor de pe malurile Dîmboviței, unde atîția te așteaptă cu ciomegele ridicate. [...].

...Nu mai vorbesc de stil și de comprehensiune literară pe cari zadarnic le-ar căuta cititorul român în *Chira trădată* pe românește, ci de *neștiința* completă, de *ignoranța* absolută, atît a limbei franceze cît și a celei pe care a bîlbîit-o din copilărie și a învățat-o în liceu zăpăcitul meu de traducător...

În sfîrșit, ce s-o mai lungesc. Un om care nu știe că *peintre en bâtiment* înseamnă *zugrav*, și confundă *casa* cu *vapor* ; că o persoană rănită la față se uită în *oglindă*, iar nu într-un bulgăre de *gheață ;* că *aţîţa* nu e *potoli* și că un nas *încovoiat* nu e un „năsuc ridicat în sus“, ci scoborît în jos !... — un astfel de om, în loc să traducă scrieri franţuzești, ar face mult mai bine să învețe un meșteșug modest, să fie folositor societății lucrînd lemnul, fierul, piatra, ori, în lipsă de capacitate și pentru aceste meserii, să se facă hamal, ori ţîrcovnic, ori reporter de poliţie, dacă ţine musai să se ocupe cu... literele.

În nici un caz, însă, nu-i e permis acestui soi de „literaţi“ să batjocorească ceea ce nu i-a fost niciodată sfînt și apoi să se ascundă sub anonimat, lăsînd pe cititor să creadă că incapacitatea și inconștiinciozitatea lui aparţin altuia.

Căci așa a apărut *Chira* în românește : fără să se indice numele traducătorului. Astfel se poate crede că aș fi

tradus-o eu singur, sau — și mai rău — că aș fi scris-o eu așa, direct în românește. Și într-un caz și în celălalt năzdrăvăniile cîrpaciului anonim cad toate pe bietul meu cap. Și, doamne, multe mai sînt aceste năzdrăvănii !

Oricît m-am zbătut să le înlătur — n-am izbutit decît numai în parte. Ar fi trebuit să refac toate traducerea, toată, de la început pînă la sfîrșit. Și aș fi făcut-o, dar nu se mai putea. A trebuit să mă resemnez, și mărturisesc că m-am resemnat cu gîndul de-a mă răfui apoi în public cu traducătorii de tagma aceasta, pe cari îi așteptam numai să contrasemneze, fie și cu inițialele, mărturia ticăloșiei lor. Dar ei au fost mai prudenți.

Numai așa se face că a putut să apară tipărit în traducerea românească a *Chirei* mele :

„Invitații se zvîrliră *peste* cele două ferestre..."
„Nu *crîcneam* o *iotă*".
„Mîncarea ne-o aduceau *chiar* în odaie".
„Mă așezai pe un scaun *gol*".
„Ele mă bătură *la* spate și apoi mă sărutară". [...]

Nu știu, nu pot să știu, și deci nu vreau să știu — în ce chip vor fi traduse scrierile mele în alte țări. Dar în România ? ! Cum aș putea îngădui oare ca eroii mei, cari au trăit, gîndit și grăit românește, adevărat românește — ca moș Anghel de-o pildă — să fie înfățișați românilor vorbind o limbă caraghioasă și tîmpă, care nu e nici măcar păsărească ?

Cum să suport eu o asemenea rușine ? Cum să tolerez eu o astfel de batjocoră ?

Iată, de ce, cum spuneam, e de prisos să mai cauți vreun traducător pentru tălmăcirea în românește a scrierilor mele.

Sarcina aceasta trebuie, — sînt nevoit, — s-o iau asupră-mi.

Trecut și viitor, 1925, p. 10—14.

LIVIU REBREANU

Cred

...Dar, fiindcă sînt întrebat, îndrăznesc a spune că scrisul nu mi se pare de loc o jucărie agreabilă și nici mai cu seamă o jonglerie cu fraze. Pentru mine arta — zic „artă" și mă gîndesc mereu numai la literatură — înseamnă creație de oameni și de viață. Astfel arta, întocmai ca și creația divină, devine cea mai minunată taină. Creînd oameni vii, cu viață proprie, cu lume proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Cînd ai reușit să închizi în cuvinte cîteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decît toate frazele frumoase din lume. Precum nașterea, iubirea și moartea alcătuiesc enigmele cele mai legate de viața omenească, tot ele preocupă mai mult și pe scriitorul care încearcă să creeze viață. Literatura rezultată din asemenea preocupări nu va mulțumi, poate, nici pe superesteții ce savurează numai rafinăriile stilistice sau extravagațele sentimentale, nici pe amatorii de povestiri gentile de salon. Nici n-are nevoie. Literatura trăiește prin ea și pentru ea însăși. Durabilitatea ei atîrnă numai de cantitatea de viață ce o cuprinde.

Creația nici în literatură nu face salturi. E o verigă între trecut și viitor. Își înfiptă adînc rădăcinile în pămînt ca să se poată urca mai sus, spre cer. Se uită cu evlavie pioasă înapoi, spre a putea privi mai sigur înainte. Nu-și închipuie nici o secundă că înaintea ei n-a existat nimic și după ea se va prăbuși tot.

Sinceritatea e calitatea de căpetenie a scriitorului adevărat. Sinceritatea față de sine, din care izvorăște sinceritatea față de artă. Dacă nu te dăruiești întreg artei în clipa creației, nu vei zămisli decît monștri, fără viață.

A crea oameni nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea realism sau naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă. Creația literară nu poate fi decît sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi avînd și

trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au și în viață toți oamenii, dar trăiește numai prin ceea ce are unic și deosebit de toți oamenii din toate vremurile. Unic e însă numai sufletul. Viața eternizată prin mișcări sufletești — realism.

Temelia creației rămîne, negreșit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într-adevăr ce vreau, decît să fiu șlefuit și neprecis. Strălucirile stilistice, cel puțin în opere de creație, se fac totdeauna în detrimentul preciziei și a mișcării de viață. De altfel cred că e mult mai ușor a scrie „frumos", decît a exprima exact. Poate nu e o simplă întîmplare că toți creatorii mari de viață s-au mulțumit să scrie bine și au neglijat floricelele stilistice după care se prăpădeau contimporanii. Precum iarăși nu trebuie uitat că tocmai stilul e mai trecător într-o operă de artă.

Expresia exactă îți cere mai multă sbuciumare : „cuvîntul ce exprimă adevărul". Numai prin ea poți urmări de-aproape sinuozitățile sufletului care explică viața. Psihologia și obiectivitatea merg alături și presupun aceeași retragere a eului scriitoricesc în colțul cel mai modest al sufletului, spre a lăsa loc desfășurării creației. Modestia nu e și dezinteres, ci dimpotrivă, o atitudine. Fără amestecul meu direct, opera va putea crește și trăi mai independent. Copilul zdravăn n-are nevoie în viață de hainele tatălui.

Dacă privești arta drept creație, trebuie să-i atribui și o valoare etică. Arta ca ușoară jucărie ar fi tot atît de incomprehensibilă ca și viața socotită fără rost. Arta n-are menirea să moralizeze pe om, evident, dar poate să-l facă să se bucure că e om și că trăiește, și chiar să-l facă om. Contemplarea vieții pe care o oferă creația, poate fi uneori mîngîietoare ca o rugăciune...

Amalgam, 1943, p. 10—13.

Laudă țăranului român [1]

...O caracteristică tot atît de importantă a unui neam, ca și comunitatea de sînge, este limba. La noi și aceasta e opera țăranului. Limba românească e o limbă țărănească. Farmecul și expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei originar, care a fost țăranul. Toată dezvoltarea ei, pînă în timpurile mai nouă, se datorește țăranului, singurul care a vorbit-o totdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice. Pierzînd sau disprețuind contactul direct cu poporul, în cele din urmă îmbătrînesc, se artificializează, ajung a fi organisme moarte — limba latină, greacă, ebraică... — Limba noastră, cultivată numai de țărani, în legătură continuă cu pămîntul și cu lumea concretă, a păstrat expresia imagică și naivă a omului simplu, o prospețime pitorească și colorată, ritmul vieții mișcătoare. Limba aceasta, ca toate operele țărănești, e conservatoare și-și apără cu îndărătnicie conformația, rămînînd refractară încercărilor de violentare. Neologismele, în afară de cele de specialitate cu circulație numai în anume sfere, se generalizează anevoie și abia după ce suferă transformările noționale și formale potrivite cu spiritul ei...

Ibid., p. 265—266.

*
* *

Artă înseamnă creațiune de oameni adevărați și de viață reală. Nu atît meșteșugul stilistic cît mai ales pulsația vieții interesează. Opera odată creată trăiește singură prin cantitatea de viață ce o conține, ea e un izvor de energie infinită. Cînd creează, artistul face operă de sinteză (...) Arta e ceva prea serios ca să ne petrecem vremea cu jonglerii de bîlci. Ca să conțină elementul viabil trebuie mai întîi să fii sincer față de tine și apoi față de opera ta...

[1] Din *Discursul de recepție*, rostit la Academia Română.

Scanned with OKEN Scanner

Nu trebuie să pierzi din vedere factorul principal care este imaginea vieții în goană după *expresia cea mai frumoasă și cea mai nouă*. Cele mai puțin viabile sînt floricelele de stil ; numai singur adevărul are viață în el și numai cu el vei învinge timpul.

Viața literară, I, 1 (20.II.1926), p. 1—2.

Din cronicele dramatice

...Oamenii lui Shakespeare sînt zugrăviți cu o forță vitală așa de adîncă încît fiecare trăiește complet deosebit, vorbește un limbaj anume, cu vocabular și sintaxă proprii. Personagiile acestea se recunosc chiar numai după felul lor de a vorbi... Și oamenii lui Caragiale au, pînă la un punct, o individualitate verbală, dar mai mult prin ticuri, exclamații sau fraze care se repetă. În fond însă Caragiale are un dar unic de a-și caracteriza personagiile prin niște amănunte parcă insesizabile care le apropie imediat și direct de înțelegerea noastră. Autorul parcă presupune sau așteaptă o colaborare activă din partea cititorului sau spectatorului român. Poate de aceea *Scrisoarea pierdută* e atît de specific românească, mai românească decît oricare altă operă. Și tot de aceea transpunerea ei într-o limbă străină nu va reuși pînă ce nu se va găsi un traducător congenial care să facă aceeași operație față de publicul străin căruia i se va adresa...

Amalgam, p. 128—129.

* * *

...Ibsen are arta deosebită de a-și face personagiile în același timp și străvezii, adică de a face ca din vorbele lor să se străvadă o viață dublă, una voită și alta nevoită. El știe să-și individualizeze oamenii la perfecție prin felul

lor de a vorbi, făcîndu-ne să simţim din ticurile lor, din vocabularul lor, din felul lor de a-şi construi frazele, tot mediul, toată originea lor sufletească, toate dorinţele şi năzuinţele lor cele mai intime. Ibsen are darul excepţional de a imita desăvîrşit mersul unei convorbiri. Prin aceasta izbuteşte să creeze pe scenă viaţă adevărată, personagii vii, sentimente reale. Dar totdeauna, dincolo de naturalismul acesta atît de minuţios, simţim cînd inteligenţa rece a gînditorului, cînd lirismul romantic al poetului Ibsen...

Ibid., p. 155—156.

NICOLAE IORGA

Limba ca element al sufletului românesc

Între elementele care formează comoara sufletească a poporului românesc, nici unul nu cuprinde mai mult şi nu oglindeşte mai adevărat decît însăşi limba lui.

Cu privire la acest grai românesc, care s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele firești, să îmbrace orice idei, cît de înalte, și orice sentimente, cît de fine, fiind sub foarte multe raporturi, și mai ales sub acela al varietăţii şi al unei armonii de o esenţă cu desăvîrșire subtilă, mai presus de limbile asupra cărora s-a exercitat înrîurirea atîtor oameni de geniu, ale popoarelor celor mari din centrul și din Apusul Europei, s-au ivit în cursul timpului idei și s-au prezintat propuneri care și pînă în ziua de astăzi împart spiritele și care cer o judecată mai asemănătoare cu a oamenilor de bun simț decît cu cea a teoreticienilor și polemiștilor.

Odinioară limba aceasta era deschisă pentru orice năvală de cuvinte străine.

Uşile năvălirii se deschideau însă numai asupra cămăruţei în care se găseau scriitorii și vorbitorii solemni din biserică și de la curte. Cum ceilalţi n-au scris, dar au păstrat, și pe calea aceasta a unei păstrări neclintite se poate

vedea cum au judecat generaţiile care s-au urmat marile prefaceri, amestecurile cu grămada, copleşirile nesăbuite şi prin aceasta chiar trecătoare şi numai pe deasupra, fără să aibă o adevărată înrîurire asupra felului de a vorbi al mulţimilor.

Eliad, care pornise aşa de românește, în legătură cu viaţa aproape ţărănească din mahalaua Tîrgovişti unde se născuse, şi care apoi trăise într-o lume care nu se deosebea în ce priveşte nivelul social de cea a lui Anton Pann a ajuns de la o bucată de vreme să creadă că într-o întoarcere la un presupus trecut, asemenea cu limba italiană, a graiului nostru s-ar putea găsi tot ceea ce trebuie, nu numai pentru a o face în stare să înveşmînteze orice produs al minţii, dar să o şi ridice pe un plan superior. Am spus la ce rezultat, în ce priveşte producţia lui poetică, a ajuns el prin această italianizare silnică şi imposibilă a unei limbi care de veacuri întregi îşi avea rosturile, de la care nimeni n-ar fi trebuit să încerce a o îndepărta.

Italianizantul care era acest scriitor muntean, întors, de altminteri, către sfîrşitul vieţii sale la întrebuinţarea limbii cunoscute de toată lumea, avea în faţă pornirea, tot mai puternică, la ardeleni, cari în felul acesta căutau să arate coborîrea din romani, şi numai din romani şi credinţa pe care au păstrat-o faţă de originile noastre, o altă prefacere, tot aşa de puţin trainică pentru viitor, a acestei limbi smulse din datinile ei cele vechi.

Cuvintele latine, neprefăcute, prin urmare nepotrivite chiar cu felul nostru de a rosti sunetele, au pătruns în limba noastră, înlăturînd tot ce avea înfăţişarea unui împrumut din slavona care era pe dreptate oropsită, în ce priveşte însă încălcările cărturarilor, iar nu ceea ce, din această limbă, ca şi din atîta altele, ne însuşisem de-a lungul veacurilor, prefăcîndu-l, de multe ori, adînc, cîteodată aproape desăvîrşit, după nevoile de armonie şi de măsură ale limbii noastre şi făcînd astfel dintr-însul, prin această potrivire, o creaţiune, o făptură organică a noastră.

Precum am spus, poporul care nu cetea, sau cetea cărţi făcute pentru dînsul şi în care se ţinea samă de gra-

Scanned with OKEN Scanner

iul pe care-l păstrează el, nu fusese supus la nici una din aceste schimbări, și el n-a slavizat, n-a grecizat, n-a latinizat și n-a italianizat.

Cu atît mai puțin s-a supus el, sub influența unor saloane în care nu-i călca piciorul, la acele francizări care, într-un anume moment, pe la 1870, au omorît cu desăvîrșire orice manifestare poetică a literaturii din București.

El, poporul, temelia, și nu mulțimea națiunii rămîne și mai departe îndreptarul către care la orice îndoială trebuie să se îndrepte oricine.

Ceea ce a pus din nou întrebarea în ce privește limba bună și curată, — și adaug numai în ceea ce privește vocabularul, căci nu s-a băgat de samă îndeajuns cît de mult am pierdut mijloacele sintactice nesfîrșite pe care le are limba noastră, pentru a primi gramatica, potrivită după vechea normă latină, a francezilor din secolul al XVII-lea, a fost înlocuirea, în cea mai mare parte, a cărții prin ziare.

Ziarul a ajuns să fie cetit, dacă nu de toată lumea, cel puțin și de multe elemente din clasele adînci. A vorbi ca la gazetă a devenit pentru foarte mulți o regulă în ce privește alegerea cuvintelor, ca și, de altfel, orînduirea lor...

Nu s-ar putea înlocui, — o spunem, ca și Paris Mumuleanu odinioară —, acele cuvinte care au ajuns „de obște" și care „sînt dulci în auzul nostru", precum și cîte ne îngăduie să exprimăm nuanțele pe care nu le putem exclude din mintea noastră. Dar lupta care s-a dus și continuă a se duce astăzi ne îndeamnă pe toți la un lucru : la chibzuire, de cîte ori este vorba de a cumpăni cuvintele vechi cu cele noi, cele dintîi avînd dreptul să treacă înainte.

Căci, altfel, sau rupem legăturile noastre cu un popor care nu ne înțelege, sau îl facem pe dînsul însuși să fie necredincios tradițiilor sale și să rupă el cu ceea ce în curs de atîtea secole au izbutit să îndeplinească înaintașii...

Sfaturi pe întuneric, vol. II, 1940, p. 187—192.

Scanned with OKEN Scanner

GALA GALACTION

Arta scrisului

Nu e o meserie ușoară, și nici plăcută nu e, meseria scrisului. Sînt altele mai fericite — și fericiți sînt aceia cărora le-a fost dat să facă altceva și să-și cîștige viața într-altfel decît scriind... Ce poate să-l îndemne pe cineva — admit pe cineva care este aproximativ între liceu și universitate — ce poate să-l îndemne să scrie literatură? Răspunsul: sau voiește să cîștige bani, sau voiește să adune slavă literară. Dacă vrea să cîștige bani, adică să trăiască din literatură, face o greșită socoteală. Pînă azi, în țara noastră, nimeni n-a putut să trăiască numai din munca literară, nici Caragiale, nici Coșbuc, nici Vlahuță. Numai scriitorii de ziare — așadar gazetarii — au izbutit, în parte, să-și scoată și să-și asigure pîinea zilnică, din scrisul lor trudnic de fiecare zi. Deci, acela care voiește să-și facă din scris o carieră, să ia calea ziarului și într-o zi va ajunge să hrănească pe sine și pe ai săi din cîștigul de ziarist. Se poate, însă, cazul mult mai grav, ca numai slava literelor să fie tainicul imbold care-l face pe un tînăr să-și neglijeze treburile — biroul, lecțiile, uneori catedra, alteori cazarma — și să atină calea poeziei și a poveștilor. Dacă cineva se simte într-adevăr neliniștit și tainic prigonit de demonul ambiției literare — din capul locului acest om nu este de felicitat. Ambiția lui literară poate să fie sau nu stearpă, adică fără tovărășia talentului literar, poate să fie și fecundă, adică dăruită de talent. Și într-un caz și într-altul, mari dureri așteaptă pe ambițiosul nostru. Mai întîi, îi trebuie o răbdare puțin comună. Cîțiva ani de zile trebuie să scrie numai ca să distrugă. Un an, doi, trei... va agonisi poezii, nuvele, impresii, exclusiv pentru soba din odaia de lucru. Ceea ce poate să păstreze este jurnalul intim, unde se povestește singur, unde are prilejul să-și ascută stilul și puterea de observație. Acest jurnal nu se poate publica decît, cel mult, după moartea autorului. După trei-patru ani de literatură ascunsă, cel ce s-a pregătit astfel poate să se încerce să de-

Scanned with OKEN Scanner

buteze. Dar fără mari speranțe, fără încredere în bucata de debut și foarte calm față de succesul sau nesuccesul eventual. În toată această împrejurare (după mine unul — tristă, fiindcă un scriitor, cu cît e mai talentat cu atît e mai nenorocit) trebuie un singur lucru : o muncă uriașă. Muncind, vei învăța să scrii corect, conform gramaticii, conform sintaxei. Muncind vei învăța cum să legeni o frază, pe arcuri moi. Muncind vei învăța cum să faci să treacă, printre norii rîndurilor tale, argintie și tremurătoare, luna imaginii frumoase. Muncind, vei învăța să faci gîndul să se miște pe hîrtie, cum ți-este voia : la pas, în trap, ori vijelios, ca El Zorab. Muncind, vei izbuti într-adevăr să arăți... că ai talent. Vai ! dacă ai talent. Căci, dacă nu ai, toată munca ta e de prisos. Vei grămădi carte după carte, vei fi povara contemporanilor, mulți vor crede că ai talent — și poate tu însuți vei muri convins că ai fost un luceafăr al omenirii. Și totuși tu n-ai avut talent ! Aici nimeni și nimic nu poate să ne mîntuiască. Aceasta e trista noastră soartă. Trebuie să muncim pînă la năucire, ca să dovedim că avem talent, dacă avem. Dar putem să muncim toată viața și într-o zi să se întrevadă că am muncit degeaba, căci nimic, nimic nu va rămîne de pe urma noastră. Munca e aspra condiție a evidențierii unui talent. Dar munca nu e niciodată dovada sigură că ai talent ! De-abia nepoții, posteritatea, perspectiva timpului... vin să spună ce ai fost și n-ai fost. Iată ce vă așteaptă, onorații mei corespondenți, cu talent sau fără talent — Domnul știe ! —, care cereți șovăielnica mea părere asupra scrierilor voastre.

Gînduri și fapte din veacul meu, 1955, p. 238—240.

ION AGÂRBICEANU

Cultivarea limbii în discuție publică

Limba fixată în scris este limba *literară*, în opoziție cu limba vorbită zilnic. Năzuința în culturalizare este ca și

cea vorbită să se identifice tot mai mult cu cea literară. Limba literară *per eminentiam* ar trebui numită *limba creațiilor artistice*, în versuri, și în proză ; limba folosită în *scrieri științifice, istorice* etc. ar fi să se cheme *limba literară științifică*.

Cele două ramuri ale limbii literare trebuie să întrunească pentru a-și ajunge scopul, calitățile deosebite. Nu se poate scrie un tratat de fizică în limba literară a unui roman, și nici invers.

1. *A cultiva* limba literară însemnează a ține seama de următoarele postulate :

a) a păstra materialul lexical încetățenit în limbă, ca și formele gramaticale, sintactice, de topică, așa cum le-am moștenit de la cărturarii înaintași, cînd le aflăm exacte, și cuvintele neîmbătrînite ;

b) a elimina cuvintele vetuste sau prea uzate, care nu mai acopăr înțelesul de azi al cuvîntului, și a le înlocui cu altele care dau înțelesul complet al conceptului despre un lucru așa cum ni se prezintă el azi, evoluat în cuprins ;

c) a îmbogăți limba cu vorbe nouă luate din limba neaoșă românească, adică din graiul universal înțeles de toți românii. Uneori, *cînd e nevoie,* și cînd se descoperă un termen dialectal, *frumos, expresiv, plin,* limba poate fi îmbogățită și cu el, dar numai prin stilul unor veritabili creatori de literatură frumoasă ;

d) mai rar, în cazuri stringente, cînd ne lipsește un termen, se poate împrumuta și un cuvînt din limbile afine celei românești ;

e) a îmbogăți limba cu epitete nouă, legînd de substantive adjective tinere, rar folosite, dar care întineresc întreg cuvîntul.

Toată această acțiune de cultivare *a limbii literare se* referă, evident, la *limba creației literare.*

Limba literară științifică are alte căi și izvoare de a se îmbogăți și cultiva ; progresul științelor, atît de vertiginos azi, o încarcă, vrînd-nevrînd, cu un potop de termeni noi, dintre care mulți universali acceptați în toate limbile.

Scanned with OKEN Scanner

2. *O greșeală de limbă?*

a. o greșeală de limbă e orice greșeală de gramatică, de sintaxă, de topică ;

b. a păstra arhaisme greoaie, ieșite din folosință azi, fie ca lexic, fie ca formă gramaticală sau sintactică ;

c. a folosi neologisme în locul cuvintelor pline de înțeles, general folosite în limba vorbită ;

d. a folosi un cuvînt dialectal de strîmtă circulație, în locul unuia de largă circulație („unul care umblă în toate țările") ;

e. folosirea de termeni inestetici, de la periferii sau de jargon, ori a unor cuvinte care cuprind sudalme, trivialități, cum se mai pot întîlni, din păcate la unii prozatori tineri.

3. *De cultivarea limbii trebuie să se ocupe* în primul rînd toți cei care scriu în vederea publicării. Scriitorii să tindă spre o limbă literară tot mai bogată, mai viguroasă, mai clară, mai concisă. *Oamenii de știință* să năzuiască spre o limbă literară sobră și limpede.

Limba română, 1960, nr. 3 p. 24—25.

MIHAIL SADOVEANU

Arta literară și cultivarea limbii [1]

[...] — Desigur că mulți cititori ai operei dumneavoastră ar fi bucuroși să afle ce împrejurări v-au ajutat să realizați acea bine cunoscută bogăție și originalitate a limbii poetice pe care o scrieți.

— Mi-a plăcut să caut frumusețile limbii și puterea vie a imaginilor. Le-am găsit în multe cărți ale trecutului și în creația anonimă a folclorului spre care m-am aplecat totdeauna cu interes și prețuire. Scriitorul are mereu de învățat de la înaintași și de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul și purtătorul limbii, cum po-

[1] La 75 de ani de viață, autorul celei mai vaste opere epice din literatura română a răspuns la cîteva probleme ridicate în cursul unui interviu pe care l-am publicat în 1955.

Scanned with OKEN Scanner

trivit se spune în limbajul filologilor. Într-un fel și scriitorul este filolog. Materialul limbii în care omul de specialitate vede etimologii, forme gramaticale, particularități sintactice și stiluri diverse, reprezintă pentru scriitor mijlocul fundamental de comunicare a ideilor sale... Bogăția limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită și pasionată asupra tezaurului limbii. Din acest tezaur scriitorul trebuie să știe să aleagă „cuvîntul ce exprimă adevărul". Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoțită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanțele vor fi mai puține și limba mai potrivită.

Arta literară înseamnă mai mult decît o simplă corectitudine în exprimare. Fraza prozatorului sau versul poetului cată să aibă armonie, împerechieri noi de cuvinte, metafore izbutite. Moștenirea noastră literară și întreaga literatură universală ne oferă multe pilde de bogăție și originalitate a limbii. Să învățăm mereu din aceste izvoare și să cumpănim bine cuvintele cînd scriem.

* * *

— În ce chip munca artistică a scriitorilor poate sprijini acțiunea de cultivare a limbii noastre literare ?

— Adevăratul scriitor tratează, dintr-un impuls firesc, cu cea mai mare băgare de seamă limba. În acest sens, el va folosi pentru eroii săi limbajul care li se potrivește ; nici o notă discordantă, nici un cuvînt aproximativ. Caragiale e în acest domeniu un maestru inegalabil.

Potrivit trebuințelor lucrării artistice, autorul modelează fraza și ritmul expunerii, punînd pe primul plan elementele sugestive : imagini, termeni concreți, asocieri nouă, comparații originale și îndrăznețe. Fluxul emotiv al creatorului trebuie să se transmită cetitorului prin limba pe care o folosește. Din acest efort creator naște limba poetică și cu ea o lărgire considerabilă a capacității expre-

Scanned with OKEN Scanner

sive a limbii literare. În stilul unei opere izbutite din punct de vedere artistic se concentrează calităţile de seamă ale artei literare : concizIune, exactitate, originalitate şi frumuseţă. Să nu-i uităm pe scriitorii secolului trecut — nu-i mai pomenesc — preocupaţi necontenit de perfecţionarea limbii. Scriitorii sînt cei dintîi care, în interesul unei comunicări directe şi precise a gîndului lor, trebuie să scrie o limbă corectă din toate punctele de vedere. Prin asta, ei contribuie în cea mai mare măsură la cultivarea limbii literare, aşa cum prin valoarea artistică a stilului lor aduc un însemnat sprijin sporirii capacităţii ei expresive.

*
* *

— Aţi dovedit un interes deosebit faţă de studiile apărute în domeniul istoriei literare, al criticii şi al lingvisticii. Cunoaşterea acestor studii în ce chip poate folosi tinerilor scriitori ?

— E drept că am urmărit îndeaproape ceea ce se scria despre cărţi, despre fenomenul literar, despre problemele limbii. Revistele şi paginile literare ale ziarelor m-au atras, cînd dezbăteau probleme actuale, cu spirit ştiinţific şi de pe o poziţie cinstită. Poţi să nu împărtăşeşti punctul de vedere al unui autor de astfel de studii, dar cînd depune un efort bine intenţionat de a înţelege şi interpreta fără prejudecăţi şi resentimente arta literară, munca lui este utilă şi trebuie apreciată.

Aci aş vrea să mă opresc la un amănunt despre care am pomenit doar în treacăt cu alt prilej. E vorba de felul în care consultarea unor lucrări de specialitate lingvistică poate veni în sprijinul documentării scriitorului. Cînd a apărut „Atlasul lingvistic român“, am putut verifica cu ajutorul hărţilor, atît de frumoase şi de riguros întocmite, exactitatea informaţiilor mele culese pe teren. Se văd notate în această excelentă lucrare atît felul de pronunţare, formele lexicale variate, cît şi variantele morfologice de pe teritoriul ţării noastre. Am văzut acolo consemnate moldovenismele lui Creangă, care nu sînt simple regionalisme, ci

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte populare. Ele trăiesc în graiul popular, în graiul țăranilor din partea nordică a țării. Multe vorbe din cronicarul Neculce continuă să fie întrebuințate astăzi în popor. Se poate vedea exact în „Atlasul lingvistic" pomenit pe ce arie circulă anumite cuvinte. O simplă aruncătură de ochi a scriitorului pe hărți îi poate arăta deosebirile în ce privește limba vorbită în diversele locuri. Inadvertențele lexicale ar putea fi deci îndepărtate din operele scriitorilor și prin consultarea unor astfel de lucrări sociale.

Atît din atlas cît și din glosarele întocmite pentru vechile texte religioase și istorice, din culegerile de lexic regional (lucrări care ar trebui reluate astăzi), s-ar putea folosi un material prețios pentru studiul limbii. Cercetările științifice în domeniul istoriei literare, al criticii, al lingvisticii sînt deci vrednice de luat în samă de scriitorii tineri.

* * *

— Lirismul, s-a spus adesea în critica literară, și dacă nu mă înșel și dumneavoastră ați întrebuințat această formulă într-un interviu acordat poetului Demostene Botez prin 1926, constituie caracteristica fundamentală a operei pe care ați creat-o mai bine de o jumătate de veac. În ce chip se manifestă, în structura limbii poetice, această trăsătură a fondului operei literare ?

— În perioada de creație trăiesc într-adevăr cu intensitate întîmplările eroilor mei. Iau parte necontenit la bucuriile și năcazurile lor... Aș putea spune că ei îmi dictează. Mie îmi rămîne să cumpănesc cuvintele.

„În viață întîmplările nu se suprapun, ci curg mereu cu o altă față... La fel în limba povestitorului, fără ca vorbele să fie mereu altele, legătura lor cată să fie nouă. Am spus undeva despre poezia lui Eminescu, despre structura imaginilor sale, că în ele vorbele despărțite și izolate de la început lumii, dintr-o dată se unesc și se logodesc într-o bucurie tainică.

Scanned with OKEN Scanner

Ca să nu cadă în convenţional, artistului i se cere stăpînirea meşteşugului literar. Şi aici aş vrea să observ un amănunt.

În mînuirea limbii scrise, multe neajunsuri poate aduce — şi faptul e vizibil mai ales în încercările literare ale tinerilor scriitori — folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales şi bine legat în ţesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor ; acestea folosite însă prea des, umbresc ideea scriitorului şi astfel gîndurile lui în loc să meargă direct la cetitor, se împiedică de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric, inutil stilului literar. Preciziunea prin concentrare, frumuseţea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se poate orienta după arta clasicilor noştri Negruzzi, Creangă, Caragiale. Urez tinerilor scriitori succes deplin pe drumul artei adevărate. Munca lor perseverentă şi însufleţită va îmbogăţi patrimoniul culturii noastre şi va contribui la ridicarea poporului către binefacerile progresului şi ştiinţei.

Tînărul scriitor, 1955, nr. 16, p. 17—18.

Despre limba literară [1]

Cel care vă vorbeşte astăzi în cadrul secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei Republicii Populare Române, nu pretinde să aducă în faţa dumneavoastră o lucrare originală.

S-a rostit de mult o glumă asupra capacităţii poetice a românului. S-ar putea dovedi că românul se naşte şi filolog. Însă vorbitorul din faţa dumneavoastră respinge asemenea însuşire. Acest vorbitor nu e decît un scriitor de povestiri şi nuvele, care a avut prilejul, într-o carieră

[1] Comunicare ţinută la sesiunea specială a Secţiei a VI-a a Academiei R.P.R. din 1—2 febr. 1955.

lungă, să observe poporul din care face parte și să-i asculte graiurile în cele trei provincii. Umblînd și observînd, a luat aminte la traiul și la vorbirea neamului său și i se pare, în acești ani tîrzii ai trudei lui, că ar avea ceva de spus celor mai tineri colegi ai săi. (...)

Prieteni și tovarăși ! În veacurile trecute s-au scris la noi ori s-au tipărit cărți din care cercetătorii se pot încredința că limba literară a poporului român are un temei mai vechi decît socot unii.

Stricătorii de limbă de acum un secol — Laurian, Massim et Co. — au stîrnit împotrivirea energică a cărturarilor cu bun simț ai românimii ; limba literară bazată pe limba poporului a rămas biruitoare.

Introducerea alfabetului latin a pus la rîndul său o desfacere destul de serioasă între timpurile nouă și trecut, din punct de vedere literar. Textele vechi, mai ales cele religioase, au rămas în taina bibliotecilor ; s-au îndeletnicit cu ele numai specialiștii. Tineretul de la mijlocul veacului XIX încoace se socotea continuator al Văcărești lor și al lui Costache Conachi.

Puțini scriitori din generația nouă au cetit pe Grigore Ureche, Miron și Neculai Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, cronicarul anonim al „Istoriei Țării Românești" de cînd au descălecat românii, Radu Popescu, Radu Greceanu, și mai puțini au răsfoit bibliile, evangheliile și psaltirile tipărite cu slove chirilice. Mă întreb cîți dintre ultimii noștri prozatori și poeți au ținut în mînă *Didahiile* lui Antim Ivireanul. Avut-a vreun poet tînăr curiozitatea să se aplece asupra cărților populare, asupra documentelor din trecut, unele scrise în limba română încă de la sfîrșitul veacului XVI ?

Limba literară a românilor nu s-a format după 1800. O găsim formată în textele de care pomenesc. Dezvoltîndu-se și progresînd, limba noastră literară merge încă spre înflorirea ei deplină.

Constatarea aceasta o facem ca să lămurim o discuție, ca să nu zic o ceartă, între scriitorii de peste munți, de

Scanned with OKEN Scanner

dincolo de Milcov și de la București, în înțelesul că limba literară ar fi a provinciei istorice Țara Românească.

E adevărat că vorbirea muntenilor e cea mai „apropiată“ ca rostire de limba literară ; e adevărat că rostirile provinciale ale moldovenilor și ardelenilor dovedesc deosebiri. Însă nu vi se pare ciudat că limba scrisă în veacurile trecute e aceeași în tot cuprinsul hotarelor noastre etnice ?

Limba literară a scriitorilor moldoveni, cronicari și ostenitori eclesiastici, e aceeași cu a scriitorilor munteni ; același lucru se poate spune de limba literară a ardelenilor.

Nu sînt filolog, dar îmi place să cetesc cărțile de filologie. Nu le cetesc ca să discut în contradictoriu, ci ca să judec prin mine însumi unele fapte surprinzătoare pe care le-am observat în procesul de dezvoltare a limbii noastre. Ca să-mi fie mai limpezi lucrurile, am cercetat și ascultat limba românească din toate provinciile, la fața locului. Am cetit texte vechi nu ca un savant, înarmat cu mijloace particulare de cercetare, ci ca un scriitor ce dorește să-și clarifice probleme încă nelămurite.

Astfel îmi este pe deplin înțeles acum că, în veacurile trecute ale cronicarilor și scriitorilor eclesiastici, limba literară era unitară, ceea ce arată că anumite pături mai cultivate ale poporului din toată Dacia vorbeau în general aceeași limbă. Această limbă literară a nivelat și deosebirile dialectale ale românilor din Munții Apuseni, rămase mărturie în scrierile popei Grigore din Mohaci.

Neîndoios că vorbirea muntenească a păstrat și păstrează mai îndărătnic formele cele mai apropiate de limba literară, deși marea majoritate a poporului din Dacia a avut tendința de a muia consoane și vocale, depărtîndu-se în oarecare măsură de limba inițială. Dar scriitorii acestei majorități au păstrat formele și rostirile literare, contribuind prin aceasta la unificarea deplină a limbii scrise și la stingerea deosebirilor provinciale. (...)

Pentru unitatea de limbă a poporului nostru, astăzi nu mai poate fi nici o piedică și nici o dificultate. Școala

Scanned with OKEN Scanner

și literatura vor statornici un grai comun corect și pentru vorbirea de toate zilele.

De asemenea glosarul limbii literare se va îmbogăți.

* * *

Am vorbit altădată de sărăcia relativă a glosarului dunărenilor. Dau cîteva exemple :

Se spune la Dunăre *noaten* și *cîrlan* puilor iepii. Vocabulele acestea, în împărăția oierilor se întrebuințează pentru a arăta numai puii oilor. *Noaten* e numai mielul după înțărcare, *cîrlan* e numit la un an vîrstă, *mior* și *mioară* în anul al doilea. Iar puilor iepii li se spune în miazănoapte *mînz, mînzoc,* în primul an, *strîjnic* în al doilea an, iar în al treilea *tretin.*

Dunărenii nu cunosc cuvintele *bold, agrafă* și *spelcă.* Pentru tustrelele noțiuni se întrebuințează vorba *ac ;* „ac de cusut, acu cu gămălie, ac de siguranță, ac cu cap". Gîndiți-vă cum ar putea fi descrisă surata Leana cusînd la gherghef cu podoabele obișnuite la iie și la cununa cosițelor.

Pepenele verde și pepenele galben au nume deosebite în celelalte provincii românești. *Lubeniță* și *pepene* în Ardeal, *harbuz* și *zămos* în Moldova. Ar fi de obiectat ceva și *umbrelei,* cînd obiectul acesta e întrebuințat de bucureșteni la vreme de ploaie. Aș propune să avem și *cortel.* Necesitatea bunului trai în Republică chiar pretinde aceasta.

Apoi dunărenii *sparg* lemne, întrebuințînd un verb care e mai potrivit pentru farfurii și pahare. Dar lemnele *se taie, se curmă, se despică* în toate celelalte provincii românești.

În alte părți, românii deosebesc *pomul* de *copac.* Copacul e arborele fără fructe ; pomul e arborele altoit care produce poame. Dunărenii spun pom și bradului și fagului. Tot așa de potrivit ar fi să spună copac mărului.

Mă întreb de multă vreme cum s-a pierdut în aceste părți ale României cuvîntul *mire ?* Mireasa este, mirele nu.

Scanned with OKEN Scanner

Dunărenii cunosc *prunele*, însă nu vor să primească de la moldoveni, pe lîngă *prune*, *perjele*, *goldanele*, *avramele* și *bardacele*, poame foarte gustoase, vă încredințez...

...Deși socot pe acești frați ai noștri de la Dunăre deficienți în vocabular, zicale și palavre, mă interesează în chip deosebit, (dintre ei am ales pe Mitrea Cocor), și le prorocesc izbînzi serioase nu numai în sectorul economic, ci și în artă și literatură.

În Moldova, clasele culte, boierii, preoții, mazilii și răzășii, slujitori domnești, cu familiile și slugile lor, au întrebuințat formele corecte cu mult înainte de a apărea cărțile bisericești. Pe acest temei s-a format în miazănoapte limba literară, scrisă.

În Țara Românească, împrejurări pe care încă nu mi le explic, au frînat prefacerile care se săvîrșiseră la miazănoapte. Datorită acestei statornicii, acestei fixități relative a graiului muntenesc, limba literară a avut un sprijin viu pentru menținerea formelor vechi pe tot teritoriul poporului daco-roman. Diferențele de rostire care au rămas ori s-au format nu sînt prea importante și nu pot întuneca faptul care ne-a bucurat și ne bucură — unitatea de fapt în limba literară a tuturor grupelor etnice românești, munteni, ardeleni, moldoveni.

Unele documente ne arată, în veacuri trecute, forme ca *jude*, *șarpe*, *cămașe*, în Moldova. Dovadă neîndoielnică de unitatea limbii scrise. De asemenea, fenomenul se petrece și pentru limba literară din Ardeal.

Spune și Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*: „Vorbirea cea mai curată se află în mijlocul Moldovei, în jurul Iașilor, căci din pricina curții domnești, locuitorii sînt mai cultivați... Femeile s-au deprins a vorbi altfel decît bărbații; *ghine* pentru „bine“; *chiatră* pentru „piatră“; ... bărbaților care întrebuințează asemenea rostire li se spune în batjocoră „feciori de babă“. Locuitorii Valahiei și Ardealului vorbesc aceeași limbă ca și moldovenii, numai cît mai aspru; de pildă, în loc de *giur* zic *jur*, în loc de *Dumnedzeu*, *Dumnezeu*; în loc de *acmu*, *acuma*; pentru *acela*, *ahăla*. Mai au și alte cuvinte necunoscute mol-

dovenilor, pe care însă nu le întrebuințează cînd scriu; urmează limba și ortografia moldovenească, și astfel mărturisesc, prin faptă, că limba moldovenească e mai curată, dar să spună acest lucru pe față îi oprește dușmănia cea dintre moldoveni și munteni".

Lăsînd la o parte trufia ce arată Dimitrie Cantemir, constatarea unității limbii scrise rămîne fapt deplin lămurit.

Limba aceasta literară a fost susținută de oameni de cultură destoinici în Moldova. E destul să pomenim numai pe cîțiva: Ureche Vornicul, Miron și Neculai Costin, Dosoftei mitropolitul, Neculai Milescu spătarul, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir. După veacurile 17 și 18, în epoca deșteptării naționale, cunoaștem că Moldova și Iașii au stat în fruntea culturii provinciilor românești....

În veacul al XIX-lea, Iașul era fără îndoială metropola culturii românismului. Enumerarea scriitorilor de mîna întîia pe care i-a dat lumii noastre Iașul și Moldova e impresionantă.

Fără Costinești, Milescu, Neculce, Cantemir — aceștia din veacul următor n-ar fi fost. Între ei s-au dovedit cărturari de cugetare lucidă cum au fost Kogălniceanu și Russo, care au luptat contra latinizanților timpului, pentru limba poporului muncitor, ceea ce este un merit cu totul superior. Izbînda de acum un veac se valorifică mai cu seamă astăzi, cînd poporul descătușat se avîntă liber pe căile dezvoltării lui firești.

În ultimii o sută de ani, limba noastră literară s-a îmbogățit cu un număr mare de neologisme, cuvinte legate fie de noțiunile abstracte ale disciplinelor spirituale, fie de progresul civilizației materiale și al descoperirilor științifice ale veacului. Întrucît aceste cuvinte exprimă noutăți ale vieții curente, limba românească și le-a însușit cu ușurință, mai ales că ele ne-au venit prin canalul limbilor neolatine.

Sînt de făcut în acest capitol observații mai ales asupra excesului lor.

Scanned with OKEN Scanner

Trebuie să recunoaștem că, datorită împrejurărilor, Constituția României după Unirea de la 1859 a creat stări de lucruri din punct de vedere administrativ, juridic și cultural, cu o grabă care a provocat transpunerea pe limba noastră a legilor uzuale, a terminologiei științifice, juridice, medicale, și filologice cu toptanul și fără socoteală. Ajutînd și spiritul de reformă al latinizanților și demagogia legată de originea noastră latină, rezultatul a fost o nenorocire care s-a prelungit aproape un secol. Abia astăzi oamenii noștri de știință se silesc să îmblînzească jargonul ce s-a creat la epoca de care vorbesc.

Acum două decenii s-au găsit în presa noastră puriști care au cerut izgonirea din limba literară a neologismelor. A fost o exagerare fără noimă.

Neologismele au îmbogățit limba. În chip firesc poporul le-a acceptat în măsura în care avea nevoie de ele. Dacă analfabeții de odinioară le stîlceau după cum se vede în comediile lui Caragiale, apoi astăzi oamenii muncii le utilizează just și inteligent. Au rămas și cicatrici regretabile în legătură cu altoirea aceasta. Justa pronunțare e deficientă uneori chiar în limba intelectualilor. Nu mă refer la *penziune* și *conziderație* a fraților noștri ardeleni (influență a instituțiilor chezaro-crăiești de odinioară), ci la alunecările de la dreapta pronunțare chiar a cărturarilor de dincolo de munți. Se rostește *cenzor* și *cenzură ; senz* și multe altele, în care combinația *ns* nu îngăduie diformarea sunetului *s*.

Ar trebui să se rostească *vitesă*, ca și *adresă ;* și totuși uzul popular a impus altă rostire ; după cum mai de mult cărturarii noștri au acceptat rostirea *filozof*, deși cărțile noastre vechi populare păstrează pronunțarea justă *filosof*, și o, *filosoafe !*

Unde mai este cu putință, unde greșala nu e stăpînă încă, avem datoria să luăm partea dreptății, adică a cuvîntului just pronunțat. Neologismele să le folosim în măsura trebuinței, și atunci cînd sinonimul românesc s-a diferențiat. *Necesitate* și *nevoie*, de pildă, se pot întrebuința fiecare în felul său. *Nevoia* e materială ; *necesitatea* e inte-

Scanned with OKEN Scanner

lectuală. Tot astfel avem *carență* cu *lipsă*, *straniu* cu *ciudat* și altele.

Altădată jurnalistica exagera întrebuințarea cuvintelor străine. Presa de astăzi e, aș spune, mai astîmpărată.

Ce vocabular să întrebuințăm în cărțile de literatură ?

Întrebarea și-o pun scriitorii. Morfologia, gramatica, ortoepia, sînt bunuri cîștigate. Școala unifică pretutindeni în granițele noastre formele de scriere corectă, precum și ortoepia — adică dreapta pronunțare.

În afară de fondul principal de cuvinte, cum ne alegem vocabularul ?

Cînd se află în fața unor sinonime, scriitorul va întrebuința cuvîntul vorbirii sale de acasă, dacă nu i se va părea că, de pildă, *rărunchi* e mai bun și mai literar decît *rinichi* ; că *taur* e mai frumos decît *buhai*. Înțelegem și noi și cetitorii dubletele *ciorap-colțun*, *prostire-peșchir*, *ciubotă-cismă*, *plapomă-oghial*.

Nu se poate să nu se țină sama de forme ale unor scriitori mari, clasici (Eminescu, Alecsandri) ca : *sară*, *samă*, *mîni*, *cîne*, *pîne*, *frumuseță*, *bătrîneță*, *tinereță*, *acurateță* și altele, care trebuie să-și facă loc în gramatică și dicționar ca dublete ale scriitorilor moldoveni și ardeleni.

Pentru nuveliști, lege este să puie personagiile să vorbească limba lor de baștină. Cum eroii scriitorilor pot să iasă din toate provinciile neamului nostru, limba lor cată să aibă culoarea locală și, fără a exagera, să se simtă în vocabularul lor că sînt moldoveni, munteni ori ardeleni.

De aici, altă lege : scriitorul să n-amestece graiurile locale. Deci să cunoască în măsura cuvenită unui scriitor vocabularul tuturor provinciilor românești. Vorbesc de vocabular valabil, care îmbogățește armonios capitalul de cuvinte ale limbii literare.

Același lucru îl pot spune despre formele fixe de vorbire, zicale, proverbe, expresii poetice.

Iubiți colegi, în arta dificilă a scrisului, tineri aspiranți la celebritate și nemurire, n-am a adăugi decît un ultim sfat la considerațiile pe care vi le-am expus. Nu culegeți numai, ci alegeți. Cerneți și lepădați zgura. Și privegheați

Scanned with OKEN Scanner

să desăvîrșiți această „limbă veche și înțeleaptă". Lepădați tot ce nu e în armonie cu bunul simț al poporului. Știu că unii dintre dv. au alunecat către concesii de vorbire — logică — e vorba de *paharul cu apă, magazinul cu fierărie, depozitul cu lemne, țuică bătrînă din prune, vin din struguri*; și multe altele, deși cunoașteți că poporul spune numai *pahar de apă, depozit de lemne* și *țuică de prune*.

Deși poporul deosebește bine verbul *a zice* de *a spune*, ați renunțat de a desface atent nuanțele. Pusu-v-ați problema verbelor *a merge, a umbla, a se duce*? Am observat la intelectualii ardeleni neglijența cu care amestecă aceste vocabule. Mai aud din cînd în cînd întrebuințîndu-se *de-acum* cu trecutul; acest adverb nu se poate construi în românește decît cu viitorul sau ideea de viitor. *De-acum nu te-oi mai vedea...; de-acum, plec.*

Am băgat de samă că unii dintre dumneavoastră adaugă verbelor pronumele personal fără să fie nevoie. Această greșală am întîlnit-o adeseori în traducerile actuale. Românii adaugă verbelor pronumele ca să dea un anumit înțeles, să sublinieze. *Eu* am spus asta. Vă rog lăsați expresia străină: *Eu sînt acela care am spus asta*, cu toate celelalte galicisme acceptate de cărturari și orășeni. Nu puneți pălăria *pe cap*. Nu vă urcați *pe tren*. Nu spuneți *am sete, foame, frică*, în loc de *mi-e sete, mi-e foame, mi-e frică*.

Eminescu ne-a învățat să îmbinăm armonios cuvintele. Cea mai urîtă situație poate fi descrisă elegant de un povestitor care se supraveghează. Tindeți către un vocabular și un stil, care să puie în valoare tot ce e frumos, precis și simplu în limba noastră.

Contemporanul, 4 II, 1955.

* * *

Cei ce n-au pătruns în rînduiala limbii române confundă *a zice* cu a *spune*. *A zice* e sinonim cu *a grăi, a vorbi*. *A spune* înseamnă *a expune, a povesti*. Deci expresia: *Vino la mine, spuse el* — nu e corectă. E corect: *Vino la*

Scanned with OKEN Scanner

mine, zise el. Necorect : *Zi-mi cum ai călătorit.* E corect numai : *Spune-mi cum ai călătorit.* Necorect : *Zi-i și lui...* Corect : *Spune-i și lui.* Nu trec la celelalte înțelesuri ale verbelor *a zice* și *a spune* de care se va ocupa dicționarul. E necesar ca sintaxa să lămurească cel puțin confuzia aceasta.

Tot așa vă recomand trei verbe : *a umbla, a se duce, a merge,* pe care unii scriitori de limbă română le confundă. *A umbla* are înțeles de *a frecventa* : „Copilul meu *umblă* la școală". *A se duce* : „Mă *duc* la școală". *A merge* : „Dacă *te duci* la școală, *merg* și eu cu tine". Aș cere sintaxei să se ocupe special de asemenea șovăiri. Pomenesc în treacăt : *Un pahar cu apă* și *depozit cu lemne* pe care le aud și le citesc de un timp. Poporul spune numai : *pahar de apă* și *depozit de lemne.* Ceva mai stăruitor v-aș ruga să vă ocupați de galicisme introduse pe calea presei. Exemple : *Cel care se tînguia era el ; eu eram liniștit* (galicism). Românește se spune mai simplu și mai bine : *Se tînguia el ; eu eram liniștit...*

În ce privește limba să pornim de la popor și nu vom greși.

Limba română, 1954, nr. 6, p. 102.

* * *

...Limba o vorbește poporul și o scriu scriitorii. Dacă scriitorii au înțeles structura ei particulară, atunci toate merg bine. Neologismele și îndrăznelile lor pot îmbogăți patrimoniul comun ; îl pot îmbogăți printr-o sforțare originală, nici într-un caz imitînd servil o mecanică străină...

Opere, XX, 1967, p. 246.

* * *

...De la 1900 pînă astăzi și limba vorbită, nu numai cea scrisă, a trecut prin schimbări remarcabile. Iar de douăzeci

de ani, de cînd s-au întregit hotarele neamului românesc, vocabularul capătă altă amploare și o rezonanță nouă...

Ibid., p. 296.

* * *

— Joacă un rol important numele eroilor în scrierile dv. ?

— Enorm. Toate numele sunt adevărate și corespund unei stări sufletești. Să vă dau o pildă : *Costea Morocîne*, personajul din *Vremuri de bejenie* este un tip care a existat acum vreo două sute de ani, într-un tîrg din Moldova și care era un vlăjgan de proporții conforme caracterului pe care îl atribui eroului în cartea mea. Fiind comandantul multor companii de soldați în timpul războiului, am putut strînge sute de nume. Toate listele ostașilor se transcriau anume pentru mine. Nume pe care mi le amintesc oricînd — și acum — iar ori de cîte ori am nevoie de vreunul, pentru o situație anumită, le iau în șir, le cîntăresc... Vă place Anton Zbanca, Niculae Țăpuc ? Dar Haralambie Leonaru ? Sunt nume de ale soldaților mei...

Interviu-anexă la *Trenul fantomă*, 1933, p. 156—7.

* * *

Aș ține să precizez că motivul pentru care limba operei mele pare așa de bogată și firească trebuie căutat în necontenita mea mișcare în mediul poporului de la țară. Mai cu samă după război (1918), am întrebuințat această falsă vînătoare și acest fals pescuit ca să cunosc cum vorbesc frații mei de pretutindeni. Astăzi, după patruzeci de ani de școală și lectură de gazete, — limba populară se orientează către părăsirea slavonismelor, acestea nerăminînd decît în formele fixe ale proverbelor și zicătorilor. Neologismele le găsesc pretutindeni bine întrebuințate; astfel sub

ochii unei generații, limba se înnoiește, îmbogățindu-se... Limba pe care a vorbit-o și a scris-o Creangă am găsit-o în peregrinările mele, nu numai în nordul Ardealului, dar și ceva la sud de Sighișoara, pînă la Hunedoara. Se vede asta și-n *Atlasul lingvistic* ce se tipărește acum la Cluj. Lexicul acesta nordic predomnește în marea majoritate a poporului nostru. În Ardeal Creangă n-are nevoie de glosar.

Scriitorul în contact cu poporul nu se poate să nu ție samă de toate aceste împrejurări și fapte. Ele se oglindesc și în limba cărților mele...

Însemnări ieșene, 1, V, 1939, p. 330.

TUDOR ARGHEZI

Despre arta literară [1]

[...] — Mă lupt de o viață întreagă cu cuvintele. Am căutat să le supun și din materia lor plastică, să modelez, după gînd și simțire, un veșmînt nou pentru idee, pentru sentiment. Numai Dumnezeu știe cîte gînduri, cîte elanuri și prezențe trec și se sting în zarea dintre condei și călimară. Simțirea are o întindere și o adîncime uneori cu neputință de îmbrăcat strîns în zale de cuvinte. Am și uitat șirul anilor de cînd le tot potrivesc. Din zăbava asta m-am ales cu mulțumirea smerită de a fi stîrnit cîteodată o vibrație nouă în vorbele din vechime și rînduind un ritm mai rupt, am prins fantoma cîte unei imagini poate că îmbietoare pentru om. Căci omului îi place poezia.

În limbă cuvintele nu stau izolate. Dicționarul le dă ordine și explicare. Comunicarea ideilor începe cu ale-

[1] În toamna anului 1958, cu prilejul unor convorbiri pe teme literare cu marele nostru poet, în timp ce pregăteam cu Emil Manu materialul volumului *Tablete de cronicar*, apărut în 1960, am consemnat unele idei importante pe care le-am publicat, după revizia și aprobarea paginilor de către poet, în „Luceafărul" din 1 decembrie 1958, de unde le reproduc aici, minus comentariile care însoțeau unele pasaje.

Scanned with OKEN Scanner

gerea cuvintelor. Împrejurări deosebite cer cuvinte pe potriva lor.

Transpunerea într-un mesaj nou a viziunii adevărului frumos plămădit și rafinat printr-o neîncetată și minuțioasă distilare, cere o separare strictă a metalului de zgură. Nu e o muncă de rînd, pentru că în ea nu poate încăpea nici pripeală, nici ușurătatea. Cine, dacă nu scriitorul a ținut să dea frazei armonie, relief și putere dinamică de viață ? Prin îndatorirea lui față de cititori socot că scriitorul are misiunea, aș zice sacră, de a ridica nivelul limbii cît mai sus.

*

* *

— Stilul în ce are mai pregnant și mai personal este o expresie a personalității care se află cu un cap deasupra scrisului comun. Legăturile noi dintre cuvinte, cioplirea epitetului sau construcția particulară a frazei sînt fapte neconformiste pentru poet. Mediul, cultura ambiantă, moștenirea din vechime, graiul pitoresc al poporului, au lăsat urme diamantine în limbă. Cîștigurile acumulate în trecut nu trebuiesc uitate. În general vorbind, limba literară de uz curent are un lexic și șabloane în care s-au tocit relieful și culoarea metaforică a vorbelor vechi. S-a observat de mult că poezia cea mai prețuită e cea care, din elemente simple și binecunoscute, reușește să construiască imagini și metafore nemaiîntîlnite. Poezia pune într-adevăr puține probleme de vocabular, dar foarte multe de organizare și de rînduială nouă în cuvinte. În poezie cuvintele iau asupra lor sarcini expresive noi, răspîndind pentru înțelegerea obștească alte lumini, potrivit sensibilității care le-a chemat din adîncul conștiinței ca să le trimită în lume ca mesageri ai tulburării de-o clipă. Dacă expresia acestei stări efective nu este repetabilă în vorbirea comună, simțirea care i-a dat naștere este ipotetic posibilă în fiecare om. Rezervele limbii sînt suficient de mari pentru a putea construi din elemente disparate

Scanned with OKEN Scanner

expresii, fraze, forme de stil corespunzătoare reacţiilor delicate ale sensibilităţii. Poetul, acolo unde omul nu vede nimic, reţine miracolul lumii în mişcare şi înnoire. Jocuri de umbre şi lumini plămădesc în minte făpturi şi lucruri mari. Nu trebuie oare, ca limba şi stilul poetic să poarte semnul înfiorării şi al mirării ? Cam cu asta se alege şi cititorul care dă peste o poezie acceptabilă.

La dreptul vorbind, inovaţia poetică are un substrat explicabil, dacă ne gîndim că poetul receptează mai diferenţiat, mai intens şi mai colorat aspectele realităţii. Cu antene fine, el întîlneşte lucruri, oameni şi peisaje despre care va scrie alegînd şi concentrînd cuvintele în expresia poetică. Relaţiile complexe din lumea în care se mişcă, cheamă în minte şi relaţii noi între cuvinte. Adaosul de nuanţe în cuprinsul cuvintelor vechi oglindeşte faţa nouă a materiei sau a spiritului care o filtrează individual. Simţirea şi cunoaşterea mai adîncă, alta decît în registrul receptării obişnuite, germinează bogăţia, noutatea şi relieful limbii poetice...

*

* *

— Azi, într-o vreme a tuturor vitezelor astronomice, observ uneori că scriitorul, în loc să se concentreze cît mai mult, punînd miez în fiecare frază, ca să atingă mai repede ţinta, este mai degrabă atras către diluări şi lungimi de exprimare, criticabile, fiind inutile. Umflarea strică iremediabil scrisul. Lucrarea poetică e o victorie asupra rezistenţei cuvintelor, asupra tendinţei către difuziuni. Aici e bine să se aplice spiritul critic şi autocritic în cel mai înalt înţeles al cuvîntului. Frumuseţea limbii nu poate fi apărată şi nu poate fi sporită fără o muncă supravegheată şi fără aplicarea permanentă a gustului estetic. A crea din cuvinte o lume de idei şi de simţiri noi echivalează cu a înălţa şi înnobila limba. Jocul minor al cuvintelor convenţionale nu va rezista niciodată timpului care cerne, cerne peste noi, peste închipuirea şi

Scanned with OKEN Scanner

ambiția contemporanilor valorile adevărate și le așează la locul cuvenit.

N-avem dreptul să scădem cu nimic bogăția și onoarea limbii noastre. Scriitorul, ca om de conștiință, cu sentimentul dezvoltat al pasiunii artistice, e obligat la acurateță și precizie. Cuvîntul lui devine puternic și nou numai cînd transpune pe hîrtie o simțire valabilă. Expresia poetică inovatoare, proprie, încărcată cu noi valori metaforice, trebuie să răscumpere pacostea gunoaielor lexicale din limbă. Scrisul de mîntuială ofensează dorința omului cinstit de a se ridica la marea împlinire. Realismul nu pretinde cruditățI lexicale, nici indiferență stilistică. Cei care le preferă trebuie scuturați pentru că păşesc în contratimp cu năzuința pozitivă a cititorilor. S-a statornicit încă de la Homer că scriitorul reprezintă excelența artistică a limbii. E o sarcină grea, dar de noblețe. S-a făcut oare ceva în lumea asta fără strădania intuitivă ?...

* * *

— Ați amintit de preocupările mele mai vechi. Dacă atunci am spus, cum cred, adevărul, esența lui rămîne în picioare. Împrejurările noi și solicitudinea oficială pentru scriitori sînt un fel de avans care ne angajează la mult... Gîndul mare și versul puternic sînt fructe ale reculegerii, ale simțului realității și atestatul smereniei. Ele izvorăsc din filozofia altoită pe condiția umană neuniformă. Dacă autorul a găsit o părticică a adevărului sau a frumuseții și e în stare s-o comunice atrăgător semenilor săi, fapta lui e o operă de creator. Receptarea realității și conștiința misiunii artistice trebuie să stîrpească din scriitorul tînăr vanitatea care ucide valoarea sau umflă către neant aspirația, planurile schițate și neîmplinite. Creația literară nu poate avea suport decît talentul, buna credință, stăruința, stăruința înverșunată pentru expresia concentrată. Limba operei literare rămîne un sistem mereu perfecționabil, de

Scanned with OKEN Scanner

care se leagă capacitatea de a recrea lumea din miezul faptelor ajunse în conștiință. Versificația superficială, într-un stil de proces-verbal e primejdioasă. Ea pervertește gustul. Eu cred că în proză chiar, lipsa filonului liric, uniformitatea și exasperanta exactitate a detaliilor, obosesc. Scînteia metaforei și violenta iscare a epitetului urmăresc să răvășească materialul amorf al expunerii discursive, plate. Mi-a plăcut să răstorn rînduielile vechi ale cuvintelor de dragul unui nou contur stilistic, pronunțat și chiar violent. În scrisul poetic nu poți fi banal, găunos, emfatic. Să nu ne jucăm, cînd avem de spus adevăruri clare, cu vorbele goale. Știu că șirul cuvintelor este imens, că există ierarhii cam didactice și o categorisire pe compartimente de vechime și de regiuni. Există, cum se spune, arhaisme, regionalisme, termeni tehnici și multe, multe neologisme fără gust și ființă materială, greu de integrat în configurația versurilor. Neologismele neaderente sînt în general vorbe fără matcă, fără patrie și fără noblețe poetică...

*
* *

— Adesea tînărul scriitor nu are tihna pătrunderii în ascunsele semnificații logice și afective, statornicite în matca cuvintelor românești, în înțelesurile care s-au frămîntat de-a lungul veacurilor cu lumina, cu soarele, cu melodia păsărilor și a codrului, cu plînsul fluierului ciobănesc și cu răzvrătirea haiducească a baladelor noastre vechi. Scriitorul nu se poate împăca, n-ar trebui să se împace, cu pierderea și urgisirea cuvintelor vechi, cu izgonirea unor vorbe din popor sau regionale, plastice. Nici neologismul nu e de prisos cînd poate da precizii inexistente în tezaurul vechi. Ați observat ce noutăți splendide a scos Eminescu din aliajul unic de vechime și noutate turnat în poeziile lui ? Dar îndărătul jocului aparent ușor, cu vorbele parcă sculptate în marmură, stă o muncă dîrză de adunare, de asimilare, de studiu și discernămînt a for-

Scanned with OKEN Scanner

melor și a sensurilor. E un lucru primejdios să te încrezi și să te mulțumești cu ceea ce ți se pare că știi din limba pe care o vorbești. Adevăratele cîștiguri ale expresiei poetice stau în densitate și exactitate. Exactitatea năzuiește către transcrierea unui tumult interior, nu ca formulă matematică a densității de simțire.

Versul cioplit o dată, de două ori, de o sută de ori, trebuie să vină în lume ca o vestire nouă, ca un strigăt de triumf și de eliberare. Fără sentimentul însuflețirii materiei și fără bucuria descoperirii unui zăcămînt sufletesc neștiut și încă nerostit, nu văd cum poate exista poezia adevărată. Detest aerul de publicitate și de permanență poetică a celor care versifică facil, pe teme minore. Confecția calculată poate fi corectă, dar îi lipsește suflul vieții. Curînd timpul care este vindecătorul tuturor mîhnirilor și judecătorul faptelor bune și rele, al valorilor și al oamenilor, alege ce trebuie încredințat veciei. De la Homer și Pindar la Rilke și Esenin, poezia a fost glasul inimii și îndemnul către înnobilare, către înfrățire sub aripa protectoare a frumuseții. Legea estetică e un criteriu fundamental în poezie, și limba scriitorului trebuie strunită către armonie, adîncime și densitate.

Rîvna aceasta nu e încă destul de susținută. Revistele noastre ar face bine să-și impună un criteriu mai sever în publicarea producției poetice. Critica, oricît de țepoasă, dreaptă însă, și bine intenționată, nu poate fi decît în folosul disciplinării colaboratorilor. Criticii noștri trebuie să-și ia rolul în serios, trebuie să privească misiunea lor într-un mod mai complex. E insuficient a judeca aproximativ conținutul ; trebuie cîntărită și valorificată lucrarea scriitorului asupra limbii. Cunoașteți desigur pasiunea criticilor vechi pentru problemele limbii noastre poetice. Revistele literare vechi au publicat un întins material documentar privind aceste probleme. Ceea ce e valabil acolo trebuie fructificat și azi...

*

* *

Scanned with OKEN Scanner

— Gustul, bogăția și ordinea există în cea mai mare măsură în toată literatura noastră țărănească ; există și în literatura clasică, cultă, în paginile cărților vechi religioase și mirene, scrise cu simțire și pasiune pentru frumos. Vechii noștri confrați nu s-au gîndit la faima creatorului popularizat și încoronat. Cu răbdare, cu sinceritate și cu multă cunoaștere de sine, cu adîncă pătrundere în rosturile firii și ale naturii, ei au făcut adevărate minuni în limba literară românească, simțind răspunderea scriitorului față de cuvînt și față de idee.

Viața poetului, ca și viața creatorilor din alte domenii, e plină de avînturi și de zădărnicii. El ia cuvintele, le împletește, din împerecherea lor poate ieși mătase sau frînghie. Datoria lui de conștiință o să țească numai mătase și să dea în lume numai lucru împlinit care să bucure și să înalțe. Să privim cu recunoștință la vechii mucenici, care au adăugat, rupînd din sufletul lor, cuvinte potrivite și făpturi diafane de stil ca să ne legene închipuirea și să ne umanizeze gîndul, voința și gestul nostru de atîtea ori nesocotit...

— De multe ori se abuzează de neologisme sau de termenii pretențioși, care nu spun mai bine și nici mai exact gîndul decît vechile cuvinte românești. În poezie neologismul rareori se potrivește bine. Se găsesc totuși, cum se știe, la Eminescu cîteva zeci, bine țesute în contextul versurilor, a frazei desfășurate într-un chip nou. Termenul tehnic și neologismul sînt ca monedele de circulație universală. Cum am zis, neavînd matca adîncă în graiul de vechime, ele poartă pecetea convenționalului, putînd reda exact o semnificație, dar fiind în același timp reci și solemne pentru simțirea poeziei. Jocuri subtile și ingenioase, mai adesea grandilocvente și cu substrat ironic sau comic, pot fi construite cu neologismele. O răsturnare prin incizie a măruntelor pretenții de adîncime și filozofie s-a iscat sub pana inspirată a unor scriitori deveniți stăpîni pe arta împletirii termenului popular, arhaic, regional cu neologismul de circumstanță. În acest chip, valul de abstracțiuni și aproximații proprii neologismelor a putut fi

Scanned with OKEN Scanner

netezit și limpezit prin topirea lui în matca largă și infinită în posibilități poetice a lexicului nostru frămîntat de secole cu truda, înverșunarea milioanelor de asupriți.

Putem asimila prin cultură și documentare un volum mare de cuvinte, de etichete, de procedee literare. Limba poetică e însă un aspect al substanței, o echivalență exteriorizată a simțirii. Ea se revarsă firesc și fără multe calcule atunci cînd simțirea noastră adună, în adîncimi inexprimabile, impresii, amintiri, senzații și elanuri coplesitoare. Din infinite întinderi ale imaginației și din peisaje în care ne-am înfipt ființa, și conștiința, de la naștere, *cuvîntul ce exprimă adevărul* vine spre noi însoțit de vecinătăți care-l armonizează și-i potențează virtuțile plastice. În general, pe tulpina neologismului nu înfloresc semnificațiile posibile în cuprinsul cuvintelor vechi.

De șaizeci de ani, de cînd urmăresc fenomenul literar, mărturisesc că adesea m-a cuprins consternarea de cîte valuri de cerneală și de hîrtie se irosesc din vanitate literară. Am experimentat nenumărate curente literare, au trecut peste noi mode și orgolii sterile și furtuni mărunte, cu aerul de a regenera graiul poetic. Au trecut toate și a rămas străvechea virtute a limbii poporului, unealtă de preț, bogată și destoinică, în stare să poarte către inima omului de azi și de totdeauna, de aici și din toate colțurile țării, mesajul poeziei. Trebuie să perseverăm ca vorba scrisă să fie pe măsura gîndului, să poarte în ea scînteia făcătoare de minuni ; cititorul să-i simtă puterea și să tresalte la trecerea prin sensibilitate a unei metafore, a unui vers. Cred în dragostea pentru frumos, pentru adevăr și pentru onoarea limbii a tinerei generații de scriitori și sper ca în viitorul apropiat să am pe masa mea noi volume pătrunse de inspirație adevărată, de sinceritate, de mai multă simțire ; deci scrise într-o limbă originală, incandescentă. E urarea poate a unui veteran, dar e și profesiunea de credință a unuia care crede cu tot sufletul în miracolul poeziei.

Luceafărul, I. XII. 1958, p. 10—11.

Scanned with OKEN Scanner

Scrisoare cu tibișirul

...Miracole nesfîrșite zac în noi și împrejurul nostru, pe care viața în societate ne-a dezvățat să le prețuim... Miracolul suprem : cuvîntul, cu diviziunea lui : limba. Cum s-au născut cuvintele ? Întrebarea, de sineși didactică, cere răspunsul care aparține didacticii celei mai sterpe. Să nu insistăm, să contemplăm... Dar al cui este cuvîntul ? al omului, al naturii ? Nu este cuvîntul de-un neam cu apele, cu vegetalele, cu minereul ? A putut cineva să-l „facă", să-l facă viu și energic, să-l ție minte înaintea tiparului, să-l treacă urmașilor fără catalog ? Cuvîntul se moștenește ca bătaia inimii și ca sîngele ; cu o lingură de sînge s-a făcut alt sînge și torente de sînge în sute de milioane de viețuitoare. Generațiile, toate zic pînii „pîine" și-i singurul cuvînt potrivit și propriu ; căci „cine" înseamnează altceva și „pîine" iarăși ceva deosebit. La începutul veacurilor a rostit cineva singur odată : *pîine* ? Cine ?...

E miraculos cuvîntul, pentru că la fiecare obiect din natură și din închipuire corespunde un cuvînt. Vocabularul e harta prescurtată și esențială a naturii și omul poate crea din cuvinte, din simboale, toată natura din nou, creată din materiale în spațiu și o poate schimba. O mie de tone de pietriș sînt chiar pietrișul și dacă din ele nu aș putea face decît macadam, cu simboalele lor eu pot face orice afară de macadam și chiar macadam, închipuit. Cuvîntul permite evocarea și punerea în funcțiune a tuturor puterilor închipuite și sacre. O idee se face act, soborîtă în cuvinte. Dar cuvîntul însuși nealăturat unei împrejurări descrise are o viață personală, împrumutată de la lucruri, și el poate ajunge o putere de sine stătătoare. Meșteșugul cuvîntului a cernut și cerne fără răgaz lumea și sufletul ei — și a dat naștere literaturii și elocvenței.

Un cuvînt numește, alt cuvînt îl pune în mișcare, un alt cuvînt îi aduce lumina. Un cuvînt cîntărește un miligram și alt cuvînt poate cîntări greutatea muntelui răsturnat din temelia lui și înecat în patru silabe. Cuvinte

Scanned with OKEN Scanner

fulgi, cuvinte aer, cuvinte metal. Cuvinte întunecate ca grotele și cuvinte limpezi ca izvoarele pornite din ele ; într-un cuvînt se face ziuă și alte cuvinte amurgesc. Cuvintele scapără ca pietrele sau sînt moi ca melcii. Ele te asaltează ca viespile sau te liniștesc ca răcoarea ; te otrăvesc ca bureții și te adapă ca roua trandafirie. Chimia aplicată la culori și parfume este o copilărie, comparativ cu magiile foarte vechi, pe care le realizează cuvintele, de la primele cîntece și basme despre Dumnezeu și om.

Toate cuvintele însă lăsate-n voia singurătății lor sînt ca niște timbre uzate și nu pot evoca peste-nconjurul lor îngust nimic. Cînd vine cîntărețul, povestitorul sau apostolul, cuvintele tremură ca pasările îndrăgostite la ivirea liniștitelor dimineți ; ele cîntă, vorbesc sau amenință și blestemă... Și după cum sub un condei cuvintele uscate se îndulcesc, sub un condei mai viu ele înviază mai mult ; focul sfînt care le-a zămislit le dă și o vigoare mai dură. Miracolul cuvîntului se împlinește cu miracolul înflăcărării lui. Prin cuvinte trec lămpile cu raze divergente ale talentului de a le reconstrui.

Fiecare scriitor este un constructor de cuvinte, de catapitesme de cuvinte, de turle și de sarcofagii de cuvinte. Cuvîntul construit poate să aibă gust și mireasmă ; poate oglindi în interiorul lui profunzimi imense pe-o singură latură lustruită ; el dă impresii de pipăit, aspru sau catifelat, după cum sapă-n lespezi sau se strecoară prin frunze...

Nici un meșteșug nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată, ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor. El devine o pasiune nestăpînită și a scriitorului mediocru, și a meșteșugarului de geniu — și, cînd o urăște mai mult, atunci o iubește artistul mai puternic. Atelierul : un colț de masă, instrumentul : un condei pe hîrtie ; cea mai ieftină instalație ; totul se găsește concentrat în linia care le unește ; invenția, — și din mîna deschisă, ca dintr-un corn de abundență, curge avalanșa miraculoasă a cuvintelor, flacoane de superesențe.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă și-ar da într-adevăr seama de zestrea fără sfîrșit care mișună ca niște aur viu în chivotele lor sufletești, scriitorii s-ar simți mai mulțumiți și invențiile lor literare ar aduce optimism și bucurie în viața bunilor cetitori. Ei ar construi iluzia cu realitate în cantitatea necesară, pentru a înconjura mințile cu confort și a incendia lumea cu văpaia pură a speranței...

Tablete de cronicar, 1960, p. 75—77.

...Ca Flaubert, prințul chinuiților, Caragiale căuta ore-ntregi, zile-ntregi, cuvîntul cel bun, elasticitatea insinuantă, sau asprimea, sau ritmul unei fraze. Intuiția lui, necunoscută la mulți din scriitorii mai tineri, era a unui artist de vocație. El vedea stilul aproape material, cu scobituri, cu reliefuri, cu linii și arabescuri, și cetind pe Caragiale, străvezi conturul și graficul ideilor. Pe unele din paginile lui pare că ți-ai plimba pipăitul, ca să descoperi sub fluiditatea degetelor, ca atunci cînd înconjuri cu mîna o tiară veche de aur, pietrele scumpe prinse definitiv în metalul de preț...

Ibid., p. 26.

* * *

...Ceea ce trebuie relevat la Caragiale, înainte de toate, este pasiunea lui pentru corectitudine și stil. Caragiale nu este scriitorul cîtorva volume întîmplătoare și al unei literaturi periodice lipsită de spiritul selecției.

Scrisul era la Caragiale o religiune. Pentru a compune o simplă scrisoare, el apela la puterea tuturor facultăților eliminatoare și critice pe care le punea în acțiune la degajarea din întuneric a unei idei. El a crezut în scrisul lui și n-a luat numele artei în deșert...

Ibid., p. 56.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Scriitorul încărcat cu o personalitate se înfățișează însă, prin firea lui, ca un individ puțin docil jugului obișnuinței. El va jigni, cu utilitate, urechile criticului literar sacrosanct și-i va păsa puțin de altfel de rănile pe care le primește spiritul de rutină, pregătit în toate timpurile să tragă la o răspundere didactică și doctorală pe un nou venit. Limba tinde la calîpuri, scriitorul e chemat să le sfărîme, să dea cuvintelor orientările sale, să le dozeze cu fantezie, să cioplească din nou calapoadele, după pasul cugetării lui.

Ibid., p. 69.

*
* *

...Ne place scrisul, pentru că ne place și olăria, pentru că ne place lumina electrică, mecanica, pentru că ne plac mîțele și cîinii. Ne-ar pasiona, într-o viață de mai puțină uzură, precizia cuvintelor, puritatea conturelor în gîndire, plastica imaginilor, arhitectura abstractă a unei idei. Dar nu primim cu nici un preț morfoleala literară, scrisul fără rîvnă, fără dogoare. Ne interesează să căutăm în scriitor suferința și bucuria și pe artist, atunci cînd cei mai mulți ne supără invariabil cu impresia că ling în tingire streină...

Ibid., p. 73.

*
* *

...Poezia păstrează sufletelor care se împărtășesc cu ea, în munca profesională a inginerului, a medicului, advocatului, acea tinerețe de naivități scumpe și de încrederi în viață și în purtătorii vieții, care încă nu a dezvățat cîmpia și muntele să scoată flori și parfume, alături de minerale și petrol. Ea face posibilă rezonanța intelectuală și suavitatea existenței, înlătură scepticismul care prăbușește pe oameni, garantează culturii o împrospătare con-

tinuă și omului, locuitor al unui mare miracol zilnic mai întins, — facultatea de a-l simți.

Scriți, citiți, cîntați — și trăiți.

Ibid., p. 86.

* * *

...Trebuie să te simți fericit cînd scrii, împărtășindu-te cu trupul și sîngele miracolului din mister, tălmăcit în pasul cuvintelor, în luminișul cuvintelor, în reflexul cuvintelor ascunse.

...Nu uita că atunci cînd gîndești și cînd scrii, cînd împăienjinești ipotezele și icoanele cu vorbe, alese pe firul lor întreg și încrucișate la timp, nu uita că tu te rogi, și că fără rîvnă și fără văpaie nu poate să fie nici rugă, nici rug. Așa, să începi, virginal, cu adevăr și simplicitate, stropit cu aghiasmă de luciole...

Ibid., p. 88.

* * *

...Incontestabil se scrie în general mai bine, mai frumos și mai substanțial — mai ales, după război. Însă frazeologia care vine de la superstiția voluminosului domină cu deosebire cartea ; conținutul unei singure pagini bătut cu nuiaua face clăbucul necesar pentru măcar un capitol. Se cere — și autorul trebuie să trăiască, nădăjduind răgazuri — și cărți mai bune...

Ibid., p. 101.

* * *

Ne-am jucat cîtva timp să numărăm în frazele unor foarte respectați scriitori, de cîte ori relativul *care* le cade

între două puncte de text, sub condei. E probabil o manie din familia obsesiei numerale : cînd îţi este cu neputinţă să te gîndeşti la ceva, ţi se pomeneşte conştiinţa numărînd paşii, pietrele, oamenii, automobilele şi arabescurile din zugrăveală. A repeta un cuvînt de două ori într-o pagină e deja niţeluş cam plictisitor. Ce naiba ! dacă practici meşteşugul caracterizării ideilor prin expresii, parcă se cuvine şi grija respectivă de cititor, care nu e mai imbecil decît scriitorul. O dată ce şi utilitarele industrii de balamale, cuie şi motoare îşi fac o regulă din căutarea stilului şi lustruiesc fierul brut, îl alămesc şi îl nichelează, cum să ne placă oare ca scriitorul să-şi toarne fonta cum se nimereşte ?

Dar să repeţi pe *care* nu de două ori, ci de patru şi de cinci ori, nu într-o pagină, dar într-o frază, cu nişte amabilităţi faţă de tine pline de o bunăvoinţă fericită, e aproape intolerabil. Mai ales că acest *care* nu e independent ca vorba *tutun* şi nu începe el, decît într-un singur caz foarte special, nici propoziţia, nici ideea ! De cinci ori *care* într-o singură frază e obligat să stea în raport cu un obiect unic şi nu cu cinci substantive bătute cap în cap. E adevărat că atunci nu mai poţi să scrii atît de lesne şi iute. E nevoie să dai tîrcoale sensului, acordat cu o frază gătită.

Licenţa nu e făcută desigur pentru pisici. Oamenii au găsit-o ca să o întrebuinţeze şi să fie emancipaţi de constrîngeri. Dar fără o severă inspecţie a propriului său vocabular şi a căilor de comunicaţie ale unui text, pe care îţi face plăcerea să-l semnezi cu majusculele groase, a scri nu mai însemnează atît de mult a scri şi seamănă mai repede cu a te afla în treabă pe albul inefabil al hîrtiei...

Ibid., p. 103—104.

* * *

...Scriu în toate zilele fără această constrîngere şi adun manuscrise fără scop. Trebuinţa de a le lăsa să zacă şi să se

răcească e un comandament ; la citire, selecția e făcută prin rezistență. Dacă rabzi o primă și o a doua lectură a manuscrisului tău, sforțare mai totdeauna antipatică, și dacă manuscrisul nu ia direcția coșului numaidecît, poate că ai norocul să brodești. Plăcerea meșteșugului ține atît cît durează scrisul, ca visul frumos numai în somn. Dacă îți trezești scrisul la lectură, îți dai seama fără greutate că, luat de condei, ai dormit un vis, la lumina zilei, stupid.

Am scris sumedenii de versuri în manuscris și am tipărit cartea mea de versuri, cea dintîia, la 47 de ani, cînd trecuseră toate momentele de coincidență. Întîrziasem asupra orariului meu cu 7 ani, gîndul meu statornic fiind să scot o carte, dacă se va putea, la 40 de ani — și o singură carte. Nu devenisem profesionist, interzicîndu-mi categoric să-mi fac din ce mocnea mai delicat iradiant o meserie — și adevărata carte a unui artist cred că e una, cu condiția să fie unică... Mai tîrziu, a trebuit să cedez și să public mult mai multe decît voiam.

Neavînd avere părintească, a trebuit să o cîștig, pentru că nu mi s-a împăcat firea cu boema, cu gheata scîlcie, cu mătreața de pe guler, cu cămașa murdară. Din pînză mi-am ales inul și din stofă mohairul. Natura mi-a dat un ceea ce se cheamă standard de viață ridicat, care nu putea să fie alimentat dintr-o profesie de subaltern și cea dintîi avere adunată, la fizic și la moral, a fost ireductibila independență. De cîte ori am simțit că o îndatorire plătită mă face număr curent, am părăsit-o, riscînd să mor de foame, însă foarte încredințat în secret de contrariul, cum a și fost întotdeauna.

Am făcut multe meserii și am trecut prin vîltori ca un cîine care le biruie, preocupat să scape de înec un singur obiect. Obiectul cîinelui meu era... condeiul. Mi l-a dus în gură ani de zile vitejește...

Ibid., p. 117—118.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

...Activitatea scriitorului trebuie organizată în interesul cititorilor de limbă natală ; scrieri personale și traduceri. Dar sînt traduceri și traduceri, traduceri asimilabile cu o creație, și traduceri de mîntuială, pentru lichidarea în pas gimnastic a unui contract călcat. Traducerile repartizate pe afinități și aderențe cu autorul străin ales cu șansa să fie cele mai apropiate de original și de substanță. În materie artistică, unde scrisul ține de meșteșug și stil, și episodul povestit e învăluit sau alterat cu deducții, concluzii, poezie, reflecție, transparență, traducerea brută, consistînd în echivalarea cuvîntului scris cu corespondentul lui din lexicon, nu e de ajuns. Pe lîngă portretul personal al cuvîntului în perspectivă, întors de profil sau prezintat din spate, cuvîntul limbii are nuanțe, sporiri și scăderi de intensitate, modificări de siluetă și de aromă, atît pentru umbra sau scăpărarea vecinătăților mai apropiate sau mai depărtate, cît și prin circulația pe dedesubt în text și frază a intenției, lăsată prin cerințele evocărilor subtile, răzlețe, nedeslușită și perceptibilă în atmosfera lucrului scris.

O însemnătate majoră o are și coincidența accentului ideii cu accentul frazei. Îndată ce zigzagul viorii interioare nu se suprapune cu pasul expresiei, ritmul compromis o destrăbălează. Sute de asemenea probleme, în aparență mărunte și nedecelate de cititorul satisfăcut mediocru la lectura unei așa-zise traduceri, se totalizează concentrate în personalitatea autorului ales pentru o traducere bună, pe linia originalului. Alegerea traducătorului aproape exactă trebuie făcută prin analogie de către un for expert, căruia nu-i lipsește sensibilitatea nu numai materialmente profesională, dar și cu exponentul personal, căpătat din strădania de a extrage continuu din întunericul spontaneităților gratuite o scînteie. Căci a-l munci, scrisul nu e în sine o jucărie anodină, ci, de fapt, o tortură frumoasă, dar și dureroasă, ca orice naștere, obligată să dea o ființă nouă, umană, vegetală sau elucubrativă dintr-un embrion...

Scanned with OKEN Scanner

Traducerile sînt de toată trebuința, însă scrise decent și frumos și de către scriitori, și perfect calificați, dar și în concordanță de sensibilitate cu originalul.

Ibid., p. 144—145.

Scrii o pagină, o citești, o recitești a doua zi, a zecea zi și dacă nu-ți mai place o arunci în foc ; focul ăsta îl ții în permanență aprins ca și pe celălalt, din amfora ființei tale. Arzi mult și păstrezi puțin, aduni puținul cu puținul și din puțin iese multul. Nu te hrănești, aștepți și rabzi, iobag al voinței tale, tu care-ți ești și slugă și stăpîn în același timp.

Ibid., p. 159.

* * *

...Ce însemnează pentru scriptura graiului românesc, prezența lui Galaction în secol nu se cade să fie spus de prietenul lui, parțial, căci e stăpînit încă de o emoție de acum 60 de ani, la citirea manuscrisului *Moara lui Călifar*.

După Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime mărginirile, ritmul, încrucișerile și încovoiala frazei, denumite stil, Galaction e cel dintîi artist, în timp, al verbului inefabil și virginal...

Ibid., p. 189.

VICTOR EFTIMIU

Magia cuvintelor

...E bogată limba românească prin marile contribuții aduse de invaziile și infiltrările din trecut și prin influența civilizațiilor contemporane. Avem două, trei și chiar mai

multe expresii pentru o singură noţiune, fiecare din aceste expresii cu nuanţele ei.

Un cîştig nepreţuit, pe care ni-l pot invidia popoare mult mai vechi şi mai înaintate.

* * *

Nu ne putem limita la vocabularul părinţilor, cari, neavînd obiectul, nu puteau să-l numească.

Ziariştii şi scriitorii noştri au citit cotidianele, hebdomadarele şi cărţile Parisului, admirabil stilizate, împrumutînd mlădierea, eleganţa, subtilitatea unei limbi, care — deşi fixată de secole — se reînnoieşte ea însăşi în graţie şi profunzime.

Nu putem să nu ţinem seamă de toate aceste îmbogăţiri. A elimina înseamnă a sărăci, a steriliza, a pietrifica o limbă. Iar limba unui popor nu poate trăi şi nu se poate dezvolta decît în libertate.

* * *

Libertatea îmbogăţeşte limba. Scriitorul — mai ales ziaristul — va căuta cuvîntul potrivit, nu prin constrîngerea unei prejudecăţi tradiţionaliste sau moderniste, ci în onesta preocupare de a se face cît mai înţeles, de a fi cît mai aproape de limba vorbită.

Am scris „mai ales ziaristul", pentru că ziaristul slujeşte cotidianul şi realităţile sale. Omul de litere, — poetul, creatorul epic sau dramatic — va trebui să ţină seamă de subiectul pe care-l tratează : una e limba unui basm, a unei povestiri cu ţărani şi alta a romanului cu tîrgoveţi, a celui cu burghezi, aristocraţi sau intelectuali, dintr-o lume modernă, cosmopolită. Vocabularul dramei istorice nu poate fi acelaşi cu al comediei de salon. Fiecare temă îşi impune stilul. Adresîndu-se maselor, tălmăcindu-le păsurile, informîndu-i, gazetarul îşi va alege un stil la

Scanned with OKEN Scanner

îndemîna tuturor. Va evita vulgaritatea, dar și pedanteria. Nu va scrie nici ca vechii autori de letopisețe, dar nici ca superesteții de la „Nouvelle revue française". Un stil voit, căutat, duce la artificialitate. Expresia prețioasă e detestabilă.

Va folosi cel dintîi termen ce i se prezintă, fiindcă, de obicei, acesta e cel mai just, realizează cu mai multă autenticitate ideea. La urma urmei, cuvintele nu sînt căzute din cer, imuabile. Cuvîntul e o convenție, o împerechere de sunete menite să redea cît mai exact o noțiune. Mă interesează mult mai puțin originea unui cuvînt decît puterea lui de sugestie, de convingere. Voi alege expresia cea mai directă și mai muzicală, termenul cel mai scurt, mai obișnuit. Nu voi urmări să-mi umilesc lectorul prin superioritatea mea științifică, folosind termeni rari, nu-i voi sublinia ignoranța. Originalitatea unui stil să vină din varietatea și ingeniozitatea împerecherilor, nu din cuvîntul neobișnuit, căutat prin cronici sau dicționare.

*

* *

Generația noastră a văzut ofilindu-se atîtea și atîtea expresii, care s-au devalorizat, odată cu retragerea din viața românească a călugărilor greci sau a funcționarilor levantini, odată ce relațiile noastre cu Stambulul s-au rărit, înlocuite fiind de comerțul cu Occidentul.

Nu mai *hiritisim* pe nimeni, îl *felicităm*. Nu mai sîntem *zuliari*, ci *geloși*, nu mai *meremetisim*, — *reparăm*. Tăiem vitele la *abator*, nu mai avem *cherhanale* și *halhanale*. Spunem tot mai puțin *tavan*, *dușumea*, *caldarîm* și tot mai mult *plafon*, *parchet* și *pavaj*.

În loc de *han*, *culă*, *odaie*, *iatac* (turcește) avem *hotel*, *turn*, *cameră*, *dormitor*...

Cine-o să mai știe mîine ce-au fost *muscalii* din piața teatrului, *sacagiii*, *salepgiii* copilăriei noastre ? Cum să mai păstrăm cuvîntul, cînd însuși obiectul a dispărut ?

Scanned with OKEN Scanner

Contribuţia vecinilor, a năvălitorilor, a emigranţilor, a dăruit limbei româneşti, de-a lungul secolelor, o bogăţie de expresii de care nu se bucură alte popoare.

Amor, dragoste, iubire par a însemna acelaşi lucru, dar *amorul* presupune un sentiment erotic, în vreme ce *iubire* e mai vast, mai general. Poţi iubi o femeie, dar poţi iubi şi patria şi artele şi copilul. Pentru acestea nu poţi nutri amor. *Dragoste* e mai puţin decît *iubire*. A-ţi fi drag cineva nu e totuna cu a iubi pe cineva. Iubirea e mai intensă, mai adîncă, mai activă decît dragostea, care se situează între afecţie şi iubire. Ne lipseşte totuşi o nuanţă, acea franceză *tendresse*, care nu se traduce prin duioşie cum hotărăsc dicţionarele, ci are şi un parfum de caldă şi melancolică afecţiune erotică, o gingăşie de sentiment mai suavă decît amorul şi mai puţin pasionată.

* * *

Încă o dată : originea, vechimea unui cuvînt trece pe-al treilea plan. Importantă, în primul rînd, e *preciziunea* cu care el exprimă, din noţiunea indicată, majoritatea dacă nu totalitatea nuanţelor, lealitatea cu care serveşte ideea.

În al doilea rînd trebuie să punem *califonia*, sunetul lui armonios, luminozitatea, eleganţa lui.

* * *

Trecutul unei limbi, ca şi al unui popor, e mai puţin interesant decît viitorul ei.

Noi tindem spre viitor.

Să-l facem, în toate domeniile, cît mai curat, cît mai frumos. Voinţa de-a fi ceva e mai înaltă decît ceea ce, întîmplător, poţi fi.

Avem norocul de-a avea, printre strămoşi, nobilul popor latin. Să ne închinăm viitorul lui şi numai lui.

Scanned with OKEN Scanner

Să tindem ca limba românească să aibă o luminozitate și o noblețe mediteraneană, adoptînd chiar cuvinte care, prin origine, nu sînt latine, dar pot deveni, prin sonoritate, mediteraneene.

p. 12—32.

* * *

Bogăția limbei românești, pitorescul și varietatea de expresii pentru o singură noțiune — care, uneori, mai mult *pare* decît este o noțiune unică — nu trebuie să ducă la confuzie, prin folosirea cuvîntului care nu e pus la locul lui, care nu exprimă sensul strict al noțiunii indicate. Termenul impropriu este un ambasador incorect; pentru prestigiul aparenței vestimentare, sau evidențierea vechimei și a nobleței sale, el nu-și îndeplinește misiunea încredințată de gîndul suveran, ci trădează atît pe cel care a trimes cît și pe cel ce primește solia.

p. 35.

* * *

Adjectiv foarte drag lui Vasile Alecsandri, *dalb, dalbă* nu mai trece de cincizeci de ani încoace, sub condeiul nici unui publicist al nostru, fiindcă nu știe nimeni, precis de unde vine și ce înseamnă. Alecsandri și Murnu îl întrebuințează de cîte ori au nevoie pentru umplutura versului de două silabe inofensive: armă *dalbă, dalbă* tinerețe, chelnă *dalbă, dalbă* vitejie, marmoră *dalbă,* plus *dalbele* picioare ale lui Moș Nestor.

p. 80

* * *

Scanned with OKEN Scanner

A căuta, cu orice chip, cuvîntul rar, a răscoli vocabulare locale, expresii tehnice țărănești, cu ecoul limitat și originea suspectă, și a le arbora ostentativ, cu surîsuri de superioritate, cu îngîmfări de savant, — este o abilitate ieftină pe care o putem practica fiecare. Oricînd putem găsi sau imagina asemenea alăturări de sunete. Nu le putem numi cuvinte. Cuvîntul circulă, cuvîntul e viață vie, evocă spontan, e plastic, cîntă frumos, luminează universal.

p. 99.

*
* *

...Limba românească a ajuns într-o fază de perfecție care exclude orice licență, chiar în poezie. Cine nu știe să-și mlădieze gîndul și ritmul, să le fuzioneze armonios, — cine nu este un tehnician desăvîrșit al verbului, să nu se exprime în versuri. Și, mai ales, să nu traducă. Mie, cititor, puțin îmi pasă de truda, de penibilele d-tale eforturi, în căutarea expresiei perfecte, — îți cer desăvîrșirea, fără nici o indulgență.

Versul trebuie să fie rotund și luminos ca bobul de mărgăritar, cu irizări și iradiațiuni și sonorități și ecouri catifelate.

p. 104—106.

*
* *

Pe lîngă socotelile și entuziasmele lor, pe lîngă întrariparile și combinațiile lor, firești toate și omenești, conducătorii de teatre și toți actorii nu trebuie să uite că sînt în serviciul comandat al limbei românești. Dacă disprețuiesc creația autohtonă, nu trebuie să disprețuiască instrumentul prin care își vor cînta veselia, pathosul sau melancoliile. N-au dreptul să folosească limba defectuoasă

Scanned with OKEN Scanner

a unor traducători grăbiți și incompetenți. O anumită decență îl obligă să însărcineze cu transpunerea în românește a comediilor străine scriitori autentici — de preferință autori dramatici — care să dea fiecărei fraze valoarea și sunetul național. Mult mai ușor vor învăța interpreții un text firesc, zvelt, spumos, aerian, decît greoaiele paragrafe în care numai cuvîntul e românesc, nu și mișcarea gîndului, circulația sîngelui, palpitarea nervilor. Românul are o sprinteneală, o nerăbdare care interzice folosirea perioadelor liniștite și abondente ale popoarelor apusene. Traducătorul trebuie să țină seama de acest imperativ temperamental și să stoarcă din textul interpretat ceea ce este esență de gînd, nu gîndul întreg, nu toate nuanțele și întortochiatele jocuri ale dramaturgului străin. Din lipsa echivalentului concis, sugestiv, noi folosim perifraze care lungesc un text și așa prea lung. Redarea fidelă și totuși localizată a unei opere străine presupune o muncă și a aplicațiune duse de la frenezie pînă la migală.

Orice traducere trebuie să fie ea însăși un model de stil, fie că autorul e Sofocle sau Racine, fie că lucrarea e datorită unui vodevilist contemporan. Toate genurile își au utilitatea și obligațiile.

Limba românească își cere dreptul la respect, la puritate și la eleganță, nu numai în scrisul poeților și al esteților, dar pretinde ca în orice împrejurare în care facem apel la serviciile ei, să ne purtăm cu deferența și gratitudinea afectuoasă cuvenită unei înalte Doamne.

p. 363—364.

CAMIL PETRESCU

Limba literară

Tezele vechi : 1. Limba literară este dialectul ridicat, la popoarele care vorbesc mai multe dialecte, la rang de limbă scrisă comună. 2. Limba îngrijită, căutată, împodobită din truda scriitorilor de a scrie frumos.

Scanned with OKEN Scanner

Teza specială C[amil] P[etrescu].

Socotind că limba românească nu are dialecte și că modul de vorbire bucureștean (minus cîteva particularisme gramaticale) a fost ales ca limbă scrisă, comună, nu poate fi vorba de limba literară în sensul I de mai sus. „Limba literară" din expresia consacrată este pur și simplu echivalentă cu limba scrisă, care după mine nu e „limba literară" adevărată, ci un fel de *proză* intelectuală în grade diferite (de la țăran : „doresc ca mica mea epistolie...", la gazetarul comod și sigur de el, la scriitorul pompos și căutat...). Cu alte cuvinte „limba literară", în înțelesul actual, trebuie disociată de ideea de artă, ca fiind un produs artificial.

Teza mea este că adevărata limbă literară nu e cea scrisă, ci cea vorbită de popor (cînd nu pozează nici omul din popor), că ea este *perenă,* îmbogățindu-se doar periferic și lepădînd frunze la fel. Limba literară de la 1848 era limba poporului, nu a scriitorilor...

I. Creangă, renunțînd la orice poză și scriind limba vorbită de popor, a scris o limbă literară (cu unele particularisme), pe cînd limba gazetelor nu era literară, iar Creangă transcrie limba *perenă.* Eminescu și-a făurit o limbă literară din studiul aprofundat al limbii perene.

Concluzie. Nu în cronicari trebuie să căutăm limba literară, chiar dacă Eminescu a numit-o „un fagure de miere", cu titlu hotărîtor, ci în limba actuală a poporului, care e și limba de atunci, ușor modificată (mai puțin neologismele necesare), căci limba actuală nu e actuală în sens incidental, ci *actuală* în sens că e *perenă.*

Contemporanul, 1957, nr. 21, p. 1—2.

Delimitări critice

...Limba ca mijloc de expresie — și aceasta e rostul ei — e un simplu instrument. Calitățile care i se pot pretinde sînt cele adecvate scopului : corectitudine gramati-

cală, flexibilitate sintactică și precizie (în sensul de proprietate). Orice altă prețuire a cuvintelor, oricît de agreabile ar fi ele, e firește, în grija filologilor. Flexibilitatea sintactică și proprietatea termenilor sînt obligațiile artiștilor și oamenilor de știință. Dealtfel, mai mult decît orice, înmlădierea și articularea frazelor sînt chestiune de temperament. Proprietatea expresiei e o calitate indispensabilă artistului adevărat și omului de știință, în sensul superior al cuvîntului. Ea este piatra filozofală a îndemînării. Cîmpul ei este nelimitat într-atît, încît știința se mai definește în logica modernă și ca o limbă precisă. Firește că precizia expresiei, atunci cînd e vorba de gînduri și simțiri obicinuite, nu are vreo valoare deosebită.

În asemenea ocazii ea e un patrimoniu comun, moștenit, împrumutat. Toată lumea se exprimă precis în domeniile în care se simte familiară : șoferul cunoaște terminologia motorului, plugarul pe cea a cîmpului, funcționarii pe cea a biroului.

În general cum e admis în logică, progresul unei științe se poate caracteriza prin progresul pe care l-a făcut în terminologie. Zonele de la periferie, greu de apreciat, sînt totdeauna imprecise ca expresie.

Unde începe dificultatea este în lumea fluidă, instabilă, insesizabilă a gîndurilor superioare, a simțirilor complexe, a tonalităților sufletești infinit nuanțate. Sarcina poeților și a marilor gînditori e uriașă.

Dificultatea de expresie e în raport direct cu valoarea gîndirii, sentimentalității și sensibilității. O limbă incapabilă de nuanțe este limba unui popor cu simțirea nediferențiată. E adevărat că se admite cu mai multă ușurință un termen tehnic decît unul psihologic. Se convine mai ușor că se poate folosi cuvîntul „termocauter", dar se admite mai greu „sensibilitate", deși ambele reprezintă puncte din curba de evoluție a culturii, căci amîndouă corespund la noțiuni noi. De asemenea, ceea ce complică alegerea cuvîntului propriu, în așa măsură că singuri artiștii pot înregistra încercări (căci altminteri totul s-ar rezolva cu ajutorul dicționarului) e obligația de a-i deter-

Scanned with OKEN Scanner

mina, chiar atunci cînd e propriu ca înţeles, întinderea, intensitatea şi tonalitatea conţinutului.

Revista română, 1924.

Cum am scris romanul „Un om între oameni"

...Cartea „Un om între oameni" a fost cu putinţă numai fiindcă se bizuie pe o anume concepţie a limbii în literatură şi viaţa socială. Eu socot că este un decalaj între limba vorbită şi cea scrisă, nu numai cu privire la limba literară şi cea vorbită în general, aşa cum se ştie, ci că acest decalaj este real chiar la acelaşi individ, între eul care scrie şi eul care vorbeşte. Şi ceea ce e mai caracteristic punctului meu de vedere este că limba vorbită şi nu cea scrisă e limba operei de artă.

Ce vrea să spună această teorie pe care am formulat-o? Anume că poporul român n-a vorbit în trecut aşa cum se crede în general, adică n-a vorbit nici limba bisericească, nici limba cronicilor, nici limba scriitorilor contemporani epocei respective. El a vorbit şi în 1500 limba pe care o vorbeşte azi, mai puţin termenii noi introduşi. Cei care au scris aşa cum ştim, de pildă, cronicarii, vorbeau ei înşişi altfel decît scriau şi aceea trebuie să fie limba personajelor în realismul istoric. Limba scrisă a fost şi e un ritual în care cel ce-l scria, scria în mod voit, din consideraţii estetice, altfel decît vorbea. Ţăranul începe în mod ritual cam orice scrisoare : „Doresc ca mica mea epistolă să te găsească etc..." ; deci limba de la 1848 nu este acea limbă românească care apare din gazetele şi chiar din majoritatea paginilor literare de atunci (căci sînt şi excepţii surprinzătoare). Dar se pune întrebarea : oare care e ? E cea vorbită azi, cu neologismele ulterioare în minus. În „Un om între oameni" se vorbeşte limba de astăzi, cu excepţia cuvintelor pe care le consider introduse după 1848. Altfel, toate personajele ar trebui să vorbească cum era scris *Pruncul Român* sau *Poporul su-*

veran. Evident că am dat ici-colo și momente în care personajele vorbesc o limbă radicalizată sub influența limbii scrise contemporane cu ele, convinse fiind că dovedesc cu asta subțiime intelectuală (asta fiind la ei o trăsătură de caracter). Ce-ar fi fost însă „Un om între oameni" dacă toată lumea ar fi vorbit cu „onor", cu „favor", cu „ofis" etc. Am păstrat la unele personaje chiar șovăielile limbei „literare", același personaj spunînd uneori „arestuit" și alteori „arestat".

Evident, ca să păstrez concretul epocii am dat întocmai unele documente scrise : scrisori și articole ale epocii, cărora bineînțeles le-am păstrat forma inițială. Ontogeneza limbii nu este posibilă fără presupunerea unei filogeneze corespunzătoare.

Dacă n-ar fi făcut ipoteza că în intimitate Tița îi scrie fratelui ei într-o limbă curgătoare, atunci descrierea focului din 1849 ar fi trebuit să fie făcută în întregime în limba colonelului Papazoglu. În privința limbii literare, în sensul adevărat al cuvîntului, scriitorii tineri ar trebui să studieze cu atenție modul în care vorbește poporul în romanele și nuvelele lui Mihail Sadoveanu. Ar vedea cum cu vorbe uzuale se creează spontan o realitate nouă.

Contemporanul, 16.IV.1954.

LUCIAN BLAGA

Trilogia valorilor

...Ceea ce spunem despre natura concretă, intuită, a artei, se lovește de oarecare dificultăți cînd e vorba de poezie, ca artă a cuvîntului. Dificultățile sînt însă aparente. Densitatea intuitivă a cuvîntului, sub unghiul semnificației sale, e desigur totdeauna relativă, iar porositatea e cu atît mai gravă cu cît cuvîntul e mai abstract. Să nu uităm însă că masa intuitivă a poeziei nu se constituie numai datorită conținutului „semnificativ" al cuvîntului ; la masa intuitivă a poeziei colaborează și corpul

Scanned with OKEN Scanner

sonor ca atare, al cuvîntului. Poezia are prin urmare, la dispoziţie, ca mijloace de sensibilizare, în afară de semnificaţia cuvîntului, în afară de conţinutul imaginar-intuitiv al cuvîntului (totdeauna deficient faţă de concretul intuitiv) şi unele însuşiri, de obiceiu latente, ale graiului : ritmul, structura sonoră, poziţia sintactică a cuvîntului. Aceste însuşiri virtuale ale graiului, magic solicitate de rostul poeziei, înfloresc altfel în artă, decît în viaţa de toate zilele. Ritmul în poezie nu place desigur numai pentru sine, ci şi ca element, care serveşte la revelarea sensibilă a unei mişcări sufleteşti... În poezie, graiul dobîndeşte virtuţi alese şi rare, care reprezintă tot atîtea abateri de la cele obişnuite, cînd graiul nu e decît purtător de semnificaţii şi aproape nimic altceva, sau un simplu mijloc de comunicare socială a unor intenţii, gînduri, porniri, simţăminte etc. Graiul, devenind mijloc de revelare, pe planul unei sensibilităţi modelate în sens stilistic, cîştigă calităţi pe care obişnuit el nu le are, nici măcar în chip embrionar. În poezie graiul nu e numai echivalentul unor semnificaţii ; în poezie graiul „revelează“ şi prin corpul său sonor, stînd în slujba unui orizont mai profund al vieţii noastre. Primenirile structurale ce le îndură graiul poetic, în exerciţiul unei superioare funcţiuni, sînt comandate de mutaţia noastră existenţială într-un alt orizont... Transfigurările posibile ale graiului poetic, în raport cu modurile graiului obişnuit, nu sînt totdeauna aceleaşi la toate popoarele şi la toţi indivizii, în toate locurile şi în toate timpurile. Transfigurarea depinde nu numai de misterele de revelat, ci şi de categoriile abisale, care hotărăsc din adînc forma, ce-o ia revelarea. Poezia grecească a optat, în genere, pentru un ritm care se deosebea de cel al graiului de toate zilele, prin regularitate şi măsură, prin organizarea metrică a maselor sonore, prin dislocări de accent, prin diformări de rostire. Graiul apărea astfel înscăunat într-o specială demnitate.

Aceste modificări structurale, metrice, sintactice au fost poruncite, în ultimă instanţă, de categoriile abisale

Scanned with OKEN Scanner

ale colectivului grec. Grecul antic năzuia în toate spre nobilitarea tipizantă, și spre măsură, prin punere de limite ; astfel, el încerca, atunci cînd poetiza, și o înnobilare în consecință a graiului, impunînd acestuia un ritm și structuri metrice neuzitate în graiul vulgar. O dată cu ivirea popoarelor post-antice, dispare tendința spre plasticizarea nobilă, tipică și măsurată, și apare înclinarea spre interiorizare, spre vibrația sufletească muzicală, de o parte, spre accentuarea unei viguroase și individualizate bărbății, de altă parte. Concomitent, graiul poetic ia o înfățișare mai demonstrativ muzicală. Se înfiripă rima la popoarele romanice [1], și versul aliterativ la cele germanice, iar alterările metrice și dislocările de accent, proprii poeziei antice, pier tot mai mult.

Ritmul, metrul, rima, nu sînt valori absolute ale graiului poetic. Preferințele arătate mijloacelor de sensibilizare, valorile terțiare ale graiului poetic, atîrnă, în fond, totdeauna de intenția revelatorie și de categoriile abisale ale poetului. Să ne gîndim bunăoară la poezia biblică (*Cîntarea Cîntărilor*) care nu cunoaște ritmul, metrul și rima în sensul poeticelor europene, dar care utilizează în schimb, ca mijloc de sensibilizare, îndrăznețe inversiuni sintactice și rima de conținut, adică versurile duble, care exprimă același sens în jocuri de cuvinte paralele.

Să atragem în examenul comparativ și graiul poetic al atîtor poeți moderni, un grai mișcat în ritm foarte liber și adesea lipsit de rimă. Modul se pretează din cale afară la revelarea misterelor în coordonatele unui anume stil. Aritmia și lipsa de rimă își au aci rostul lor, iar golul pe care ele îl aduc, e compensat prin belșugul inversiunilor sintactice și mai ales prin abundența metaforei propriu-zise, a unei metafore de un relief și de o îndrăzneală, căreia graiul poetic de metru antic sau cel rimat nu sînt obligate să-i pună alături ceva asemănător. Graiul poetic modern se încheagă dintr-o substanță vizionară mult mai vîrtoasă decît graiul poetic grec, sau graiul străbătut de ecouri ritmate.

[1] Sub influență, probabil, arabă.

Scanned with OKEN Scanner

Avem impresia că densitatea elementelor de sensibilizare ale unui grai poetic e comandată de o limită, peste care nu se poate trece. Întrezărim în privința asta ca o cumpănă, ca un fel de lege a compensației. Nu poți revela un mister în nobil și măsurat metru antic și să utilizezi în același timp și metafore de factură prea îndrăzneață și de o prea mare densitate vizionară. În adevăr, cînd abaterile metrice de la accentul obișnuit dispar, apare rima, cînd se sting ritmul și rima, răsare substanța metaforică de o acuitate și palpabilitate aproape neverosimile. Graiul poetic nu numai că nu cere, dar se pare că nici nu prea suportă toate aceste abateri de la graiul obișnuit, deodată. Graiul, dispunînd numai de o capacitate limitată de precipitare a sensibilității, refuză un cumul însoțit al acestor mijloace de sensibilizare. Ele sînt utilizate sau numai unilateral, sau înțelept cîntărite. Poezia nu va folosi, concomitent, și metrul antic, și rima, și metafora de mare densitate. Să ne înțelegem. Metaforismul de salturi temerare, pentru a se realiza psihologic, e condiționat de întrebuințarea largă, a pauzei, la citire; asemenea pauze nu sînt îngăduite cînd poezia se împlinește în versuri abundent ritmate care cer să fie auzite, și nici cînd poezia se mișcă în versuri regulate, în metru antic sau modern, care înaintează prin propriul lor dinamism și nu permit zăbava psihologiei necesară cristalizării unei viziuni...

Ed. 1946, p. 654—657.

Geneza metaforei și sensul culturii

„De ce taci cînd fermecată
Inima-mi spre tine-ntorn?
Mai suna-vei dulce corn
Pentru mine vre odată?“

Scanned with OKEN Scanner

Este desigur în ultimele două versuri o exclamaţie întrebătoare, menită să dea expresie unor stări de lină melancolie. Poezia acestor versuri nu consistă însă numai în împrejurarea că poetul a izbutit să dea o expresie concretă unei întrebări şi nedumeriri abstracte, care priveşte durata vieţii sale. Dacă aceste două versuri ar fi simplă expresie concretă a acestei întrebări, ne-ar fi dat posibilitatea să remaniem cuvintele şi ordinea lor prin expresii echivalente. Să se încerce o dată operaţia de substituire. „Vei mai cînta vreodată dulce bucium pentru mine ?“ Ni se va concede că această expresie, deşi logic şi concret echivalentă, nu poate înlocui pe aceea a versurilor. Cuvîntul „suna-vei ?“ are, prin neobişnuitul inversiunii gramaticale, carate rare, un aer indecis între firesc şi solemn ; cuvîntul „dulce“ din complexul „dulce corn“ obţine, prin sonoritatea sa, el însuşi o nuanţă de dulceaţă sufletească ; iar cuvîntul „corn“, scurt şi de o substanţă vocalică relativ profundă, are ceva dintr-o melancolie nesentimentală, organic stăpînită, a unui om care nu se complace deloc în prelungirea retorică a stărilor sufleteşti. Cuvîntul „vreodată“, pus la urmă, sugerează, prin poziţia sa în frază chiar, ceva din pierderea contemplativă în timp. Pe urmă, întregul acestor două versuri se leagă, definitiv, în sine, ca un monom, pe care nimic nu-l mai poate sparge, ca un monolit fără fisuri şi atît de închegat că pare a rezista în materialitatea sa oricărei chimii adverse. Cuvintele, prin sonoritatea, ritmul, muzicalitatea, prin poziţia lor în frază etc., dobîndesc în limbajul poetic virtuţi şi funcţii, pe care nu le au ca simple expresii cotidiene. În limbajul poetic cuvintele nu sînt numai expresii, ci sînt corpuri, substanţe, care solicită atenţie şi ca atare... cuvintele limbajului poetic devin revelatorii prin însăşi substanţa lor sonoră şi prin structura lor sensibilă, prin articularea şi ritmul lor. Ele nu exprimă numai ceva prin conţinutul lor conceptual, ci devin revelatorii prin însăşi materia, configuraţia şi structura lor materială.

Limba poetică nu întrebuinţează cuvintele numai pentru darul lor expresiv — conceptual, ci pentru unele vir-

Scanned with OKEN Scanner

tuţi latente ale lor, pe care tocmai poetul ştie să le actualizeze. Aceste virtuţi ţin de substanţa sonoră şi ritmică ca atare. Cuvîntul „poetic“ este în materialitatea sa desigur altceva decît o stare emotivă sau un gînd, dar el prezintă tocmai în materialitatea sa şi ceva analogic stării emotive sau gîndului. Limbajul poetic este, prin urmare, prin latura sa materială, ritmică şi sonoră ca atare, ceva „metaforic“. Datorită limbajului poetic, o stare sau o trăire... ne par dintr-o dată relevate. Încă o dată : limbajul cu adevărat poetic are acest aspect „metaforic“, chiar şi atunci cînd nu utilizează metafore propriu-zise.

Limba poetică se deosebeşte de proza zilnică tocmai prin acest aspect, mulţumită căreia ea, în calitate de limbă sonoră şi ritmică, devine icoana miraculoasă a unor stări sau lucruri, exprimate de altă parte şi conceptual prin ea. Limba poetică e aşadar revelatorie, nu simplă expresivă, şi întrucît e revelatorie ea poate fi investită cu epitetul „metaforicului“, indiferent că utilizează sau nu metafore propriu-zise.

Ed. 1937, p. 92—95.

* * *

Poezia se naşte prin cuvînt, dar şi datorită unei rezerve anume faţă de cuvînt.

Întîia şi suprema lege a stilului literar ţine de regulile politicii financiare. Această regulă te învaţă să nu emiţi cuvinte pentru care n-ai acoperire în aur. Orice abatere de la această normă duce la inflaţie.

* * *

Despre *metaforă* se spune că ar fi o comparaţie trunchiată şi atît. Dar între ele este o diferenţă de spirit. Cea mai îndrăzneaţă comparaţie păstrează ceva din spiritul realist, cîtă vreme chiar şi cea mai moderată metaforă are ceva suprarealist.

* * *

Scanned with OKEN Scanner

Limba de toate zilele este o unealtă și o formă a spiritului ; prin poezie, limba devine un scop și un conținut al spiritului.

* * *

Toți românii anonimi, care, de-a lungul secolelor noastre primordiale au creat limba românească, au colaborat la poezia lui Eminescu.

* * *

Limba este întîiul mare poem al unui popor.

Contemporanul, 1965, nr. 10, p. 2.

...E cazul să amintim aici că întîile traduceri ale *Bibliei* în limbile naționale moderne nu au fost nici ele simple traduceri, ci reprezintă adevărate acte de așezare și întemeiere ale unor limbi literare.

* * *

...Eforturile lui Samoil Clain merg spre întemeierea unui grai filozofic românesc, a unui grai ce nu se mulțumește cu asimilarea neologistică, ci încearcă să regîndească lucrurile filozofic, pătrunzînd pînă la „rădăcinile" proprii graiului nostru. Istoricii literari au neglijat acest aspect al „traducerilor" lui Samoil Clain. S-a pierdut astfel prilejul de a așeza în lumină părerea înaltă ce Clain și-o făcea despre posibilitățile limbii române și despre misiunea acesteia în raport cu gîndirea filozofică...

* * *

Despre limba principalilor reprezentanți ai Școlii Ardelene circulă încă în marele public opinii în general suficient de eronate. E drept că reprezentanții Școlii Ardelene puneau în teorie un accent foarte apăsat pe „romanitatea" limbii noastre, dar nu din vina lor această împrejurare va duce mai tîrziu la exagerările lipsite de umor ale latiniștilor. Să facem aici loc unui act de justiție. Corifeii Școlii Ardelene refuză din capul locului orice

Scanned with OKEN Scanner

tribut viitoarelor exagerări. În vederea întemeierii, ce o intenționa, Samoil Clain ar fi avut suficiente prilejuri de a lua cu duiumul cuvinte din limba latină și de a le anexa limbii noastre. Nici un moment însă Samoil Clain nu s-a lăsat ispitit de o asemenea încercare. Tendința, de care el este purtat, nu e deloc de a îmbogăți limba română captînd fără alegere termenii latini ce i se ofereau. Gîndul este mai vîrtos acela de a româniza", prin circumscriere sau de-a dreptul, terminologia filozofică curentă, de origine greacă sau latină... Vom spicui acum o seamă de termeni din cărțile lui Samoil Clain, spre a arăta atît puterea lui de a regîndi în „rădăcini" de grai românesc termenii specifici filozofiei, cît și rezerva și autocontrolul ce și le impunea față de neologismele pe care era dispus să le adopte din greacă și latină. Se va vedea din acestea cum acest cap al Școlii Ardelene numai de exagerări „latiniste" nu poate fi învinuit...

Gîndirea rom. în Transilvania în sec. al XVIII-lea, 1966, p. 164—166.

...Prin aparențele și formele dinafară ale limbii, în dosul belșugului de chipuri, de articulații suprapuse, de vocabule mai frecvente sau întîmplătoare, vechi și nouă, de adaptări la alte graiuri, de mlădieri de rostire proprii ținuturilor, Maior căuta și întrezărea „țesătura cea din lontru a limbii românești", pe care o punea în asemănare cu aceea a altor limbi înrudite și în care el presimțea zăbovirea printre noi a unui prototip de grai, al graiului roman. Maior e contemporan cu Goethe, care, după exemple mai vechi, căuta în opere de artă așa-numita „formă interioară" (*Innere Form*, la Plotin *endon eidos*, la Shaftesbury *inward form*). E aici introdus în gîndirea modernă un termen pe care de la Goethe l-a împrumutat apoi Humboldt, pentru a-l aplica în probleme de limbă. Maior nu a trebuit să aștepte apariția acestui termen în filozofia limbii ; el vorbește plastic despre „țesătura cea din lontru" a limbii, designînd cu aceasta structura fundamentală, interioară, ascunsă a unei limbi, structură în

care el identifică un prototip. Acest mod de a vedea „în adînc“ nu apare la Maior pe un plan filozofic, ci pe un plan concret, în legătură cu problematica limbii românești. Spiritul în care Maior adîncește o problemă de specialitate este așadar „filozofic“.

Ibid., p. 203.

* * *

...De la început mi-am dat seama că în transpunerea lui Faust trebuie să utilizez toate resursele limbii noastre literare curente. Două mari izvoare îmi stăteau la îndemînă ; graiul popular sublimat în grai literar și neologismul. Mi-am propus să fac uz în traducerea mea, după cerințe, atît de expresia neaoșă, plastică, plină de iz și de atmosferă — de origină populară, cît și de neologismul ce urcă treptele tuturor abstracțiunilor. Condiția ce, la rîndul meu, o puneam acestor două izvoare de limbă, era ca vocabulele ce mi se ofereau să fie de uz obștesc, de uz obștesc cel puțin în vorbirea intelectuală de toate zilele... Străduințele mele nu mergeau atît spre vocabularul îmbelșugat, cît spre întrebuințarea nuanțată, neobișnuită uneori, a unui vocabular de circulație generală printre români. Ceea ce urmăream nu era cuvîntul pitoresc, rar, a cărui semnificație trebuie căutată în Dicționarul limbii, ci îmbinarea nouă de cuvinte cari umblă în toată obștea românească. Foarte rar m-am abătut de la acest criteriu în traducerea lui Faust. Sînt nespus de puține cuvintele regionale sau locale pe care m-am văzut nevoit să le întrebuințez...

Cît privește întrebuințarea poetică a neologismului, experiența ce mi-a fost prilejuită de traducerea lui Faust mi-a verificat pe deplin o părere mai veche a mea. Faust este fără îndoială cea mai genială „cosmopeie“ a literaturii universale. Opera este de o bogăție fără seamăn de idei, probleme și semnificații. Am crezut că o asemenea operă

nu poate fi tradusă fără a beneficia de virtuțile luminoase ale neologismului. Încercările anterioare de traducere ale lui Faust au eșuat, printre altele, și fiindcă traducătorii au încercat să ocolească neologismul, introducînd un grai sămănătorist în tălmăcirea unei opere de înaltă, supremă intelectualitate. Un atare conținut nu poate fi transpus în grai exclusiv țărănesc sau pastoral, căci riscă să se întunece și să se banalizeze. Întrebuințarea neologismului în poezie deschide totuși o seamă de probleme. Rămîne un adevăr : pentru urechea noastră, neologismul face în general o impresie „prozaică". Iată deci dilema. Pe de o parte, în traducerea lui Faust întrebuințarea neologismului se impunea din motive de intelectualitate superioară a acestei opere poetice, pe de altă parte, neologismul mai impresionează încă „prozaic" urechea noastră. Experiența cîștigată cu traducerea lui Faust venea să-mi confirme părerea ce-o aveam din totdeauna că se poate ieși triumfător din dilema neologistică : Formulez rezultatul experiențelor astfel : orice neologism de circulație curentă, oricît de „prozaic" ar părea, poate fi salvat pentru poezie, dacă i se adaugă un epitet compensator din graiul neaoș românesc, sau dacă e combinat în general cu o expresie autohtonă, plastică, plină de sevă. Există desigur în orice limbă cuvinte poetice, ca atare, poetice prin chiar corpul lor sonor și prin sarcinile de semnificație ce le poartă. Dar poezia ia naștere nu numai din și prin cuvinte izolate ; poezia ia ființă și prin cuvîntul combinat cu alt cuvînt. Și aici se deschide o poartă largă neologismului. Firește că întrebuințarea neologismului salvator îmbinat cu un cuvînt neaoș românesc atîrnă în cele din urmă de puterea creatoare de limbă a traducătorului sau a poetului. Dar numai din citirea versiunii românești a lui Faust se va vedea cum am înțeles să rezolv această problemă în situația dilematică de a încerca o traducere ce nu evită neologismul și care aspiră să rămînă totuși poetică...

Izvoade, eseuri, articole, conferințe, 1972, p. 116—118.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

...Fraza lui [Sadoveanu] e totuși măsurată și armonioasă, contrastînd fermecător cu sufletul pe care-l ferecă în ritmurile ei. E un amestec de nord și de sud, de slav și de latin, de un echilibru cum rar a fost atins de un alt scriitor la noi. În orientarea de mîine a literaturii noastre, Sadoveanu va juca un rol hotărîtor...

Ceasornicul de nisip, 1973, p. 202.

*
* *

...Cu dragoste de adevărat romantic, Eminescu s-a apropiat de geniul poporului și a creat pe motive auzite printre frunze de codru admirabilele sale poezii în formă populară. Codrul tomnatic, părăsit de păsări, devine un sugestiv simbol pentru sufletul pustiit al poetului ; mai mult chiar : un simbol al unui suflet mare anonim ce împreună pe toți aceia care au îndrăgit trecerea și negațiunea. Cuvintele împrumută înțelesuri nouă și încă nedestăinuite. Nuanțările de gînd și de emoție înmiindu-se, ca undele unui lac, joacă în curcubee aproape imperceptibile.

Ibid., p. 222.

*
*

...Poezia a fost definită ca artă a cuvîntului. Niciodată o traducere notarială a poeziei nu este poezie. Traducerea poeziei este artă în sine și pentru sine, și aceasta mai mult decît orice artă interpretativă. Traducerea poeziei este artă care se situează la drumul jumătate între artele interpretative și artele creatoare. Traducerea unei poezii sau este în sine și prin sine poezie, sau nu este nimic...

Izvoade, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

ION BARBU

...În poezia mea, ceea ce ar putea trece drept modernism nu este decît înnodare cu cel mai îndepărtat trecut al poeziei : oda pindarică. Neputînd să apar înaintea concetățenilor mei, ca poeții de altădată, cu lira în mînă și florile pe cap, mi-am poleit versul cu cît mai multe sonorități, adaug și una fonetică...

Versuri și proză, 1970, p. 174.

* * *

...Astfel, versurile d-lui Blaga, cîteodată de o rară puritate („Întoarce-ți fața către părete și lacrima către apus") au mișcarea și descusutul literaturii profetice (nu însă și indiscreția). Versurile devin versete. Se poate condamna o vină așa de nobilă ? Da, și cu toată tăria. Cred că procedeul dezvoltării succesive, simfonice, a imaginilor — procedeu de care simbolismul a abuzat, înșelîndu-se asupra destinului propriu al poeziei — și rotirea de tablouri cu apariții profetice înseamnă cam același lucru. Lirismul rezidă în altă funcție, în întărirea unei moralități eterne, sentiment veritabil și permanent la d-l Blaga, dar servit stîngaci de procedee echivoce. Această ordine trebuie numită „spiritualitate", oricare ar fi uzura de astăzi a cuvîntului ; sau mai bine cu versul — cuvînt deja citat al d-lui Blaga : „Geometrie înaltă și sfîntă".

Dacă înțeleg foarte bine grija d-lui Blaga de a-și compune un vocabular just și pur, nu înțeleg în schimb deloc concesiunile făcute pitorescului indigen, cînd geniul său liric îl înclină să enunțe raporturile universale. Procedeul din versurile : „Cocoși apocaliptici tot strigă / Tot strigă din sate românești." — e inutil, sau de o naivitate prea voită în orice caz : fără ecou și demn de alți poeți ai Ardealului. Mi-e teamă — atît de multe sînt motivele de folclor românesc la d-l Blaga — că rîvnind la o chimie complectă a poeziei, i-a alterat puritatea.

Patriotismul pentru poeți constă în a scrie o poezie cît mai puțin coruptibilă, în a lega destinele de viața superioară și puternică a versurilor lor. Cred că porțile țărănești, iile, balaurii, feții-frumoși, mozaicurile și zugrăvelile bizantine conduc poezia la un stil pastiș ori pestriț.

Stilul poeziei d-lui Blaga nu trebuie să fie universal, în sensul imperial al catolicismului, ci intemporal și ceresc, ca Ierusalimul ortodoxiei, care — în nici un caz — nu s-a refugiat în fundațiile *Gîndirii*.

Dar ce ne pasă ! D-l Blaga ne-a dăruit o poezie mîndră și rară. Salutăm această calmă, binefăcătoare stea. Peste orgiile materialității ortodoxe... ne întoarcem cu un desgust ilimitat : peste papagalicească înșirare de mici și obraznice trucuri a tinerilor raționaliști — semiurbani, capabili exact de trei silogisme — flutură aurul legendar al unei nobile poezii. Capriciul Grației !

Ibid., 220—221.

V. VOICULESCU

Vom insista asupra limbii noastre populare, nu cea dialectală, ca fiind mai bogată în noțiuni de cultură și artă. Cuvîntul în sine conține, pentru cine știe să înțeleagă, o poveste întreagă a neamului nostru. Unele au o origine îndepărtată, dincolo de epoca romană... Cuvîntul are într-însul o vatră în care arde jăraticul vieții. Dacă vreodată focul este amorțit, datoria noastră, a scriitorilor, e să facem foale din plămîni ca să-l aprindem.

Eu m-am ocupat îndeosebi cu vocabularul muntenesc, mai ales cu cel păstoresc... Nimeni nu poate fixa mai cu succes limba, care curge ca o apă vie, decît scriitorul. Din partea mea, recunosc că am cam forțat nota, dar pe propriul risc. N-am pretenția că am făcut literatură acolo unde am urmărit o problemă de limbă. E nevoie de oarecare sacrificii din partea noastră. Vorbesc numai de limba poetică. Nu sînt deloc contra neologismului întrebuințat acolo unde e nevoie, de pildă în roman, în știință, eseuri

Scanned with OKEN Scanner

etc. Dar nu trebuie să uităm că avem în mîinile noastre o limbă vie, tînără, cu rădăcini înfipte în epoca prelatină, ce a curs ca un izvor bogat pe dedesuptul vremurilor și vine plină de sănătate. Cel puțin pe aceleași motive pe care se face apel la neologism, să se îngăduie și limbii autohtone să colaboreze cu toate resursele ei la înnoirea și îmbogățirea limbii noastre.

Viața literară, I, 1926, nr. 13.

IONEL TEODOREANU

...Unii scriitori și critici mi-au reproșat abuzul de imagini (metafore) și m-au îndemnat să urmez simplicitatea marilor predecesori pe care, evident, au numit-o *clasicism*. Trebuie să facem o distincțiune : dacă un om care are numai o haină umblă răpănos și altul se îmbracă, trebuie să-l dăm de exemplu pe cel dintîi ? De ce atunci bogăția metaforelor mele să fie un cusur ? Peste cîțiva ani, cînd tumultul din mine se va așeza, prin efectul vîrstei și al evoluției literare, voi ajunge și eu la o formulă de simplicitate, proprie ființei mele. Se confundă mult astăzi lipsa de *fast stilistic* cu clasicismul. Părerea mea este că, din punct de vedere al inventivității stilistice, în generația noastră se găsesc temperamente superioare celor din trecuta generație.

Viața literară, I, 1926, nr. 31.

CEZAR PETRESCU

Cultivarea limbii în discuție publică

...Poporul chemat la viață e asaltat de-o adevărată explozie de noi noțiuni, de probleme ignorate pînă mai ieri, de termeni cu totul inediți, de-un fel nou de a gîndi și de a acționa. În acest tumult dinamic e datoria scri-

Scanned with OKEN Scanner

itorilor să secondeze și să ajutoreze fenomenul de adaptare lingvistică a poporului la realitățile în mers vertiginos. Prin limba operei lor, ajustată la aceste noi condiții și noțiuni, scriitorul cată să dea o plasticitate concretă termenilor mai mult sau mai puțin abstracți, teoretici, armonizînd trecutul cu prezentul și viitorul, într-un proces lingvistic în care pentru întîia dată poporul are de prelucrat, de adoptat și de adaptat, în spiritul limbii, o sumă de noțiuni noi, în doză atît de masivă. Limba operei literare trece și ea printr-o adevărată revoluție. Ca și limba articolelor de ziar. Ca și limba oamenilor de știință și a tehnicienilor. Deci tuturor le revine misiunea de a ține seamă că de astă dată se adresează marilor mulțimi, poporului, nu unei minorități de lectori. Nu e vorba de o vulgarizare, adică de o coborîre, ci dimpotrivă de o înălțare a nivelului celor mulți, corespunzătoare setei generale de cunoaștere și de înnoire. Grea și delicată misiune! Dau cuvîntul lingviștilor, colectivelor de specialiști ce întocmesc dicționarele generale ale limbii, ca și dicționarele științifice și tehnice. Întru cît ne privește, pe noi scriitorii, am însă cuvînt să aduc o imputare criticii și recenzenților. În judecarea operelor literare, vechi sau noi, pentru ce lipsește paragraful consacrat limbii ? Discuțiile n-ar da roade și n-ar sluji la clarificările cuvenite ? N-ar feri pe anume scriitori de-un anume naturalism trivial, sub cuvînt că oglindește graiul poporului ? Ieftină și superficială, condamnabilă metodă !

Dar limba literară cu ale sale năzdrăvănii n-o facem numai noi, scriitorii, o mai fac și dactilografii, corectorii, confruntatorii de texte, datorită unui sistem care funcționează defectuos și unor colaboratori care din senin îți schimbă de exemplu „*tagma* noastră, a învățătorilor“ în „branșa noastră, a învățătorilor“, ca și cum ar fi vorba de-o branșă neguțătorească în parfumerie sau în textile. Ceea ce mă îndeamnă să amintesc că Academia, cu atît de vrednicile și neobositele sale colective de la secția lingvistică, s-ar cuveni poate să zorească alcătuirea unui dicționar al sinonimelor, de-o imperioasă urgență pentru orien-

Scanned with OKEN Scanner

tarea celor ce ne mutilează cu atîta ușurătate limba (evident fără intenție, dar și fără discernămînt). Precum de urgență se impune un dicționar al proverbelor, care să ne ajutore în muncă și îndeosebi în munca de traducători... Adesea, în cele cîteva cuvinte expresive ale unui proverb plin de duh și de substanță, a condensat un răspuns sau o concluzie care ar fi cerut cine mai știe cît de laborioasă expunere. Pentru limba literară și pentru graiul poporului în genere, proverbele și zicalele acestea bătrîne constituie cea mai desăvîrșită lecție de gîndire concisă și nu o dată eliptică, însumînd experiențele noroadelor, trăite și verificate de veacuri. Ele nu pier și nu se cade să le aruncăm la rebut, oricît de repede și de temeinic am progresa. Dimpotrivă, ne amintesc în fiește ce clipă că tot pe pămînt trăim chiar în era cosmică. Pe pămînt, cu toate cele ale pămîntului : trecut, căutări, experiențe, învățămînt, năzuințe...

Limba română, 1960, nr. 2, p. 50—51.

Eterna problemă a limbii literare

...Este sigur că izvorul cel mai însemnat și mai nesăcătuit al limbii literare rămîne limba poporului. Ea este veșnic vie. Veșnic se împrospătează. Veșnic știe să regenereze cuvintele vechi ofilite, tocite, uzate, aproape uitate, cînd împrejurările le dau sorți de nouă actualitate. Pușkin mărturisea că o mare parte din lexicul său și chiar din subiectele poetului, povestitorului și romancierului de mai tîrziu, le datora dădacei lui, iobaga Arina Radionova. Adică izvoarele orale. Cam tot așa declară și Alexei Tolstoi în romanele sale autobiografice : „Arta națională constă mai cu seamă în aceasta, în miresmele pămîntului natal, în limba maternă, în care cuvintele au parcă un înțeles dublu".

Bogată este limba noastră populară. Iar această bogată limbă a poporului constituie și ea materialul prim, de bază, al literaturii noastre. Căci și limba noastră lite-

Scanned with OKEN Scanner

rară s-a născut din colaborarea scriitorului cu poporul, din selecționarea și — dacă se poate spune — din valorificarea literară a cuvîntului brut din limba populară, dintr-o permanentă circulație între limba grăită și limba scrisă, spre deosebire de limba literară franceză, care vreme de 300 de ani s-a dezvoltat departe de popor, în cercurile curții și nobilimii, încît multă vreme operele nici nu erau accesibile poporului ; păreau scrise într-o limbă străină...

Bogăție și transparență ? Evident, căutînd analogii putem invoca și noi bogăția lui Creangă, a lui Calistrat Hogaș, a lui Nicolae Filimon nedreptățitul ; transparența lui Alecsandri, a lui Duiliu Zamfirescu, a lui Dimitrie Anghel (mă gîndesc la proza lui) ; deși fără bogăție și fără transparență, cu un lexic de 2000 de cuvinte, opace și fruste, Liviu Rebreanu a scris măcar două romane sociale de o importanță covîrșitoare, *Răscoala* și *Ion*, iar unul de o subtilă analiză, *Pădurea spînzuraților*, fără de care nici nu s-ar putea încheia istoria noastră literară dintre cele două războaie.

Deci problema limbii literare ar cere nu numai la acest capitol un mai amănunțit examen. Fiindcă însă ne bucurăm de pilda marelui nostru Mihail Sadoveanu, pildă cu totul rară chiar în literatura universală, ar fi destul să-i urmărim mobilitatea de adaptare a scrisului său la subiect, la loc, la timp, la personaje, și la intenția — ori — dacă voiți, la atitudinea scriitoricească...

Pentru limba literară a romanului istoric, romanele istorice ale lui Mihail Sadoveanu dau cea mai strălucită și nuanțată mărturie. De la epocă la epocă și de la condiție socială la condiție socială, utilizînd arhaismele cele mai proprii în dialog ca și în scrisul autorului, nu le-a făcut acestea de dragul stilului similicronicăresc și de dragul unei măestrii întinsă pînă la ultima perfecție, așa cum s-ar mulțumi mulți să caracterizeze ieftin acest capitol al operei sadovenești. Că dozarea arhaismului, în loc de o deșartă virtuozitate artistică, era și este o necesitate artistică, o condiție artistică indispensabilă reacției și făcînd corp cu ea aceasta a dovedit-o Anatole France cînd

în prefața Jeannei d'Arc, operă de strictă erudiție, afirma totuși că a fost constrîns să folosească formele arhaice ale limbii de cîte ori i s-a părut că mai sînt inteligibile contemporanilor, „fiindcă schimbînd cuvintele, schimbi ideile și fiindcă nu se pot substitui termenilor vechi termenii moderni fără a altera sentimentele și caracterele". Astfel nu e vorba de o „frumusețe" ori de un „pitoresc" al scrisului. Și în romanele istorice, ca în toată opera sa, limba lui Mihail Sadoveanu este pătrunsă de cel mai riguros realism, tocmai prin această supunere bine justificată la obiect și la subiect, tocmai prin mai sus-pomenita adaptare la realitatea istorică, geografică și socială a conținutului cu care face corp, contopindu-se.

Măestrita sa bogăție și prodigioasa diversitate a lexicului, forța de sugestie a cuvîntului, unic și propriu, învăluirea frazei, melodioasă în paginile de descripție și abruptă în episoadele de acțiune, toate sînt puse la contribuție pentru a da realității un mai pregnant accent. Toate converg către acest final. Căci scriitorul realist urmărește să sensibilizeze realitatea. Nici cititorul, ba nici chiar istoricul și criticul literar, n-au observat brusca modificare a limbii sadovenești, îndată după primul război mondial. Totuși era un fenomen, care echivala cu o atitudine socială, cu o recrudescență a realismului critic.

Începînd cu *Oameni din lună*, tipărit pare-mi-se în 1923, în anumite povestiri și romane care zugrăvesc „lumea cea nouă" de după război, sumedenia de avocați afaceriști, de victorioși ai momentului, de speculatori și traficanți, de politicieni și de aventurieri ai valutelor, abundă intenționat neologismele de origine franceză, specifice acestei lumi purcese la asalt. Iarăși, nu numai în dialoguri, ci și în limba autorului, care părăsește deodată făgașul dumbrăvilor de vînătoare și veacurile străvechi ale zimbrilor, pentru a evoca fauna ariviștilor cu lexicul lor.

Iată cum trebuie să fie limba literară ! Integrată operei de creație, făcînd parte din ea, modificîndu-se mobil de la operă la operă, pentru a preciza prin ea însăși o intenție și o atitudine a autorului.

Scanned with OKEN Scanner

Oare nu același Caragiale a scris „Momentele“ într-o limbă, în limba costicilor și miticilor ? Și nu tot el a scris „La hanul lui Mînjoală“, „În război“ și „Abu-Hassan“ în limba pe care i-o impuneau subiectul, epoca, eroii, atmosfera, realitatea ?

Contemporanul, 14.V.1954.

EUGEN LOVINESCU

Evoluția stilului

...Activitatea mea la *Sburătorul* timp de cîțiva ani îmi impusese o tecnică a scrisului limitat la articolul de două pagini, de pe urma căreia nu se puteau deschide perspectivele îmbucurătoare. Expresia luase o formă atît de concentrată, de lapidară, încît era condamnată la miniatură și la figurina astmatică. Oricît ar părea împrejurările comandate de posibilitățile și de voința noastră, în realitate, *Sburătorul* mi-a impus „stilul“, întrucît, o dată cu dispariția lui, au dispărut și limitele create de condițiile exterioare. Propunîndu-mi să-mi fixez ideile asupra formației civilizației noastre într-un articol mai mare, abia ieșit din tecnica *Sburătorului*, nu mică mi-a fost emoția, constatînd prezența, comprimată atîta timp, a unei elasticități de cugetare și de expresie, ce a transformat articolul intenționat în trei volume. Din nu știu ce resort intern toate zăgazurile inhibiției acumulate de ani s-au prăbușit fără intervenția, dealtfel, a voinții. La *Sburătorul*, fraza se contrăsese în propoziție, și propoziția în elementele ei esențiale, cu elipse voite și cu efecte de obscuritate căutate ; aceste propoziții cădeau în ritmul ciocanelor, lapidar, contorsionat și uneori penibil ; pentru a da impresia durității și a densității, cugetarea se exprima într-o limbă neologistă ostentativă, și cu abuz de tecnicizare ; cu toată lapidaritatea formei și lucrurile cele mai elementare luau aspecte încordate și sumbre de enigme, îndărătul cărora era poate și mobilul psihologic al unei pro-

Scanned with OKEN Scanner

funzimi factice dar și condițiile de producere a unei activități miniaturistice ce-și căuta efecte în expresia izolată. O dată cu apariția *Istoriei civilizației române moderne*, tot ce era artificios și excesiv din maniera sburătoristă începe a se topi de la sine prin transiție lentă și prin emancipare progresivă, căci cu toate că din aceeași linie, stilul *Istoriei civilizației române moderne* nu e identic cu cel din *Istoria literaturii române contemporane* și din *Memorii*, mult evoluat. Deși în propoziții încă modeste, fraza își recapătă o oarecare elasticitate ; cu drepturi definitiv cîștigate, neologismul își pierde, totuși, din afirmația lui ostentativă și agresivă, după cum și expresia tecnică se estompează ; în tot, se vede intenția creării unui stil științific, propriu, abstract, fără nici un exces de modernism, cu o respirație mai degajată, fără să fie încă largă, cu o elasticitate medie, în sfîrșit, un proces de normalizare, format însă de tranziție spre a cincea fază de expresie, cea actuală, a *Istoriei literaturii române contemporane* și a *Memoriilor*, în care, respirația se lărgește progresiv de la propoziție la fraza simplă încă și apoi se orchestrază în faza cromatică, articulată cu inele solide, și întinsă pe suprafețe respectabile, fără a fi totuși retorică și redondantă. Prezent și în infinitezimalul zburătorist, simțul de compoziție se menține și se dilată pînă a putea susține într-o ordonanță incontestabilă construcții de propoziții neprevăzute, — semn irecuzabil de plenitudine și maturitate.

Memorii, II (1916—1930), p. 270—273.

*
* *

Pulverizarea cugetării în elementele sale și dislocarea expresiei în infinitezimale au putut trece, astfel, drept densitate. Procedeul e, desigur, vechi, și iluzia tenace, dar, susținut cu insistență mai mulți ani, și exemplul meu trebuie să fi contribuit la sporirea contagiunii unei sti-

Scanned with OKEN Scanner

listice dezarticulate, ușor de urmărit în publicistica zilei Abuzul de elipsă dovedește, dealtfel, că această falșă lapidaritate nu pornește atît din nevoia clarității cît, dimpotrivă, din calculul sugerării profunzimii prin tulburarea apelor clare ale cugetării. Noua tendință a mai fost, probabil, ajutată și de o lungă frecventare a lui Tacit, a cărui influență stilistică se caracterizează nu numai prin expresie eliptică ci și prin abuz de gerundive rostogolite dur și masiv, ca roțile carului lui Salomneu peste miticul pod de aramă, prin abuz de prescurtări participiale, larve de ablative absolute latinești, iar, în topică, prin așezarea, logică altfel, a circumstanțialelor înaintea principalelor.

Readusă acum în hotarele ei și ocolind voluntar efectele exclusiv literare, critica se folosește de o terminologie proprie, tecnică, cu garanție de preciziune științifică. Cu tot abuzul și ostentația ei, explicabile prin același sentiment de eliberare dintr-o formulă spongioasă, conversiunea criticii de la literatură la știință reprezintă un rezultat pozitiv și apreciabil. Fără a fi creat, după cum se afirmă uneori, terminologia criticii actuale, mi se poate, așadar, recunoaște o contribuție personală sub raportul tecnicizării expresiei, devenită azi obligatorie pentru noua generație critică...

Ibid., p. 14—16.

PERPESSICIUS

Pauperizarea limbii literare

...Fără această aprofundare și reînnoire a debitului, lexical în primul rînd, al limbii literare, sterilitatea ne amenință și ne găsim deseori în situația ciudată de a condamna o formă prea românească pe simple și nemotivate antipatii. Problema a mai ispitit la noi, în dese rînduri. Gheorghe Coșbuc, care în afară de originalitatea talentului său poetic era și un mare cunoscător al limbii și obi-

Scanned with OKEN Scanner

ceiurilor românești, scria într-un caz mai special, dar înrudit cu acesta, despre dreptul la viață al provincialismelor. Era vorba de un scriitor muntean care se indignase că Slavici, Caragiale și Coșbuc aleseseră ca titlu al revistei lor „Vatra". „Zăpăcit de metafora «Vatra strămoșească», îl credea sinonim cu «moșie», «teritoriu», și-i uitase accepțiunea cea mai simplă. ...În cazul acesta, continuă Coșbuc, neștiința e judecător și condamnă un cuvînt îndeobște cunoscut. Lucrul se întîmplă des și nu e spre lauda noastră, cu orice cuvînt pe care noi n-am avut ocaziunea să-l auzim pînă atunci, cum o pot cei născuți prin orașe, cu sute de cuvinte de la țară sau pe care nu-l știu din cine știe ce cauză, mai ales dintr-o sfîntă necunoștință a limbii..." Și ca o ilustrare a pledoariei în contra pauperizării limbii literare, voi subscrie aceste rînduri tot din articolul lui Coșbuc : „Cînd se încheagă o limbă literară, ea își adună toate elementele cîte le are răslețite pe teritoriul ei, de pretutindeni. Culege și-apoi alege. Dar și alegerea se face cu multă încetineală, iar criteriile alegerii sînt multe și impuse de multe nevoi. Iar dacă limba noastră literară abia acum se încheagă, e lucru firesc, că toate elementele ei constitutive trebuie să se adune de pe-ntregul ei teritoriu, din toate provinciile. *Eu nu înțeleg să se adune în dicționar, ci în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii și circulează*".

Pentru îmbogățirea limbii literare, ne vom adresa tuturor textelor vechi, tuturor dialectelor, tuturor formelor vii pe care le vom îmbrățișa pe rînd, în măsura meritului și ornamentului lor. În aceasta vom urma sugestia lui Anatole France care vorbind de lexic și de farmecele vocabularelor, povestea cum contesa de Rousillon, fiica regelui Franței, privi din turn lupta dintre tatăl și soțul ei. Lupta ținu toată ziua și sfîrși în sînge. Cînd înnoptă, contesa coborî să-și privească morții. „Ea voia să-i sărute pe toți".

Opere, II, 1967, p. 18—21.

Scanned with OKEN Scanner

POMPILIU CONSTANTINESCU

Cultura limbii

...Entuziasmul, legitim dealtfel, pentru limba populară și folclorul național, în veacul trecut, a statornicit prejudecata că limba unică, limba autentică și definitiv cristalizată, ar fi limba țăranului. Un fel de sămănătorism lingvistic a dominat veacul al nouăsprezecelea, în cultura română, provenită din această prejudecată. Ideea că limba literară nu trebuie să depășească limba țăranului anulează însăși rațiunea limbii artistice. Limba literară este un instrument de a cunoaște ; în acest înțeles general, ea nu mai este identică cu limba socială, cu limba ca instrument de utilitate. Fiecare autor este, deci, în acest sens ideal, și creator de limbă ; numai așa are înțeles afirmația că limba literară este creația scriitorului și nu a poporului. Căci dacă, în mod statistic, un scriitor întrebuințează numai o cîtime din vocabularul limbii vorbite și nu poate ieși din matca limbii naționale, sub nici un chip, în felul în care asociază cuvintele, în felul în care ele reflectă sensibilitatea și concepția lui, unică, despre lume, acel scriitor este creator de limbă, fiind creator de valori spirituale. Așadar, cultura limbii nu însemnează reducerea limbii literare, în chip cu totul dogmatic, la limba unei categorii sociale, fie a țăranului, fie a mahalagiului sau a orășeanului.

Nimeni n-a contestat marea dragoste pentru folclor și adînca pricepere a vechii limbi românești a lui Eminescu ; dar cine-și închipuie că poetul s-a folosit exclusiv de formele arhaice ale limbii sau de cele rurale, greșește. Eminescu a creat, la un moment dat al culturii noastre literare, cea mai subtilă sinteză a limbii poetice. Alături de arhaisme și de termenii concreți ai limbii populare, el a introdus în limba poetică numeroase neologisme, nume proprii, din mitologia autohtonă și antică, din istoria națională care, în momentul apariției, a însemnat o adevă-

Scanned with OKEN Scanner

rată răsturnare de tipare a limbii, o revoluție uimitoare. Limba lui poetică este numai a lui, fiindcă ea exprimă un conținut ideal de sensibilitate, o specifică și profundă cunoaștere lirică a universului. Este limbajul poetic eminescian al poporului cum cred unii dogmatici intransigenți ? Da, numai în măsura în care organismul limbii însăși a asimilat, a reținut cuvintele pe care el le-a folosit, ca să-și exprime o concepție despre viață. În măsura în care însă sensibilitatea lui a dat o strălucire nouă, prin asociațiile ascunse pe care le trezește, prin sugestiile inedite pe care le creează, prin gradul de cultură de la care el privește viața — limba poetică a lui Eminescu este o creație personală, o valoare subiectivă. Este de la sine înțeles că și limba românească a căpătat prin creația lui un prestigiu mai mare, o mlădiere mai bogată, un fel de perfecție în scara infinită a perfectibilității limbajului poetic național.

Ar fi aici cazul să lămurim mai ales o problemă foarte nevralgică, în legătură cu limba în poezie ; o restricție venită din același dogmatism privitor la limba fixă, ideală a poporului, spune că nu trebuie în poezie să se folosească neologisme.

Dar dacă s-ar face, la Eminescu însuși, o statistică a tuturor neologismelor introduse în poeziile lui, dacă s-ar vedea cîte noi nuanțe de sensibilitate și de concepție au dat liricii lui aceste neologisme, organic folosite, s-ar vedea că nici o poetică nu poate stabili, anticipat, care cuvinte sînt susceptibile să trezească sugestii poetice și care nu. Căci, dacă problema neologismelor în poezie a fost rezolvată mai tîrziu, prin modernism, cu toate dîrzele rezistențe ale dogmaticilor — nu mai puțin există și un revers al problemei, care privește așa-zisele cuvinte triviale, de un realism considerat grobian de unii delicați. Care este limba rezervată poeziei, nu se poate statua deschizînd dicționarul limbii române și împărțindu-l în grupe : un grup nobil și unul trivial, un grup recomandabil și unul interzis. Tot astfel, e greu de fixat ceea ce e

Scanned with OKEN Scanner

clasic în evoluția unei limbi poetice și ceea ce este decadent, după o concepție dogmatică atît de veche și de înrădăcinată în spirite. Iar într-o literatură cultă ca a noastră, care abia numără un secol, a pune această problemă ni se pare cu totul prematur, chiar pentru partizanii unui limbaj clasic, ideal și absolut, ca o idee platoniciană. O experiență elementară, cînd citim pe scriitorii altei limbi, ne arată că, în realitate, ne izbim de limbi noi, de limbi diferite, la fiecare mare scriitor. Cine știe să decline și să conjuge latinește, cine știe chiar jumătate dintr-un dicționar latin nu înseamnă totuși că și trăiește universul sufletesc și simte limba literară, dintr-o dată, a lui Horațiu, Virgiliu sau Tacit. Ca să iei un adevărat contact sufletesc cu fiecare, trebuie să pătrunzi legile tainice, asociațiile subiective care se împletesc în limba fiecăruia ; cînd treci de la Horațiu la Virgiliu, ai schimbat climatul moral și parcă ai schimbat și limba, firește nu în structura ei gramaticală, ci în valoarea ei spirituală. Cînd exemplele sînt luate dintr-o cultură istorică ideile acestea sînt primite ușor, sînt înțelese, devin bunuri comune. Numai în cultura națională și în limba autohtonă intervine un dogmatism rău înțeles. Căci, menținîndu-se pe planul valorilor definitive, intrate în istorie, care este limba mai autentic românească : a lui Creangă, din *Amintiri,* a comediilor lui Caragiale, a poeziilor lui Eminescu, a lui Odobescu, din *Pseudokineghetikos,* a *Criticilor* lui Maiorescu ? În Creangă, limba literară a dat expresivitate provincialismelor, în comediile lui Caragiale expresia literară a dat strălucire atîtor forme mahalagești, în Odobescu neologismul distins, academic se aliază cu termenul pitoresc și rural, iar în Maiorescu ideea se folosește de o limbă descarnată de orice urmă concretă, ridicînd neologismul la un grad de importanță exclusivă și totuși toți acești clasici se alimentează din marele rezervor al limbii poporului, punînd în valoare literară numai acele cuvinte care exprimă cercul organic al sensibilității, al gîndirii și fanteziei fiecăruia.

Scanned with OKEN Scanner

Cultura limbii, a limbii literare, nu se poate întemeia pe norme dinainte stabilite. Orice cuvînt e demn să fie folosit în creaţia literară, cu singura condiţie : să exprime o concepţie despre lume şi să cuprindă o autentică viaţă spirituală. Cultura limbii, în chip absolut, are posibilităţi nelimitate ; ele sînt în puterea talentului şi a geniului care, desprins din masa obştească a limbii, îşi creează însă un limbaj propriu, original din înseşi temeliile vii, dar nediferenţiate ale limbii vorbite de popor...

Din articolul inedit, publicat în *Luceafărul*, 1965, nr. 21, p. 3.

TUDOR VIANU

Bogăţie şi transparenţă

...Materialul artei literare este făcut din cuvintele, locuţiunile, expresiile, proverbele, din sistemul fonetic, din formele şi construcţiile limbii sale materne. În principiu, artistul literar poate să le folosească pe toate ; în realitate, el le întrebuinţează numai pe unele din ele. Şi unul din mijloacele cele mai indicate pentru cunoaşterea critică a unui scriitor, este identificarea sferei lui lexicale, a formelor lui mai frecvente, a construcţiilor lui tipice. Cunoscîndu-le bine pe acestea, ajungem să ne dăm seama de felul impresiilor care l-au urmărit mai cu dinadinsul pe scriitor, de chipul în care ideile se leagă în mintea lui. Conţinutul de idei, de senzaţii şi de emoţii determină caracterul uneltei lingvistice, a scriitorului, dar nu numai acest conţinut. În alegerea operată în materia generală a limbii, scriitorul se conduce şi după criteriul armoniei, al sonorităţii frumoase, aşa cum sculptorul alege piatra cu grăuntele frumos, fără ca pentru aceasta criteriul lor să fie îndreptăţit a-i scuza de zădărnicie şi formalism.

Altădată, comparînd textul sonetului lui Eminescu „Trecut-au anii ca nouri lungi pe şesuri“ cu feluritele lui

Scanned with OKEN Scanner

variante manuscrise, am observat că al patrulea vers a avut mai întîi forma: „Cu mii de gînduri în zadar mă-mpresuri", a urmat forma: „Dînd viaţa unei lumi de dulci eresuri". Apoi: „Poveşti şi doine, farmece... eresuri". Abia în ultimul moment a apărut versul definitiv: „Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri"..

Astfel s-a statornicit treptat forma cea mai bună, nu numai pentru că înlocuieşte nedeterminatul *mii de gînduri* cu substantive exprimînd noţiuni bine determinate, deci un vers mai plin, mai bogat în conţinut, dar şi un vers mai armonios şi mai cald: mai armonios prin bogăţia lui vocalică, mai cald prin valoarea emoţională a fiecărui cuvînt care îl compune. „Corespondenţa" lui Flaubert, un document de cea mai mare valoare pentru cine studiază procedeele creaţiei literare, vorbeşte despre acele nopţi de patimă scriitoricească, în timpul cărora scriitorul îşi citea cu voce tare frazele, pentru a le proba în armonia lor. Nu eşti cu adevărat artist literar dacă nu-ţi treci mai întîi compunerile prin urechea ta, dacă nu le încerci cu auzul, mai înainte de a le aşterne definitiv pe hîrtie. Şi cred că nu este o pretenţie absurdă să-i ceri scriitorului limbă armonioasă „dulce ca un fagure de miere". Dulce? Ea poate fi aspră, tare ca gresia, tăioasă ca secerea, ascuţită ca vîrful pumnalului. Aşa a scris adeseori Coşbuc. În sfîrşit, nu eşti artist dacă nu încerci bucuria cuvintelor, dacă nu te pasionezi de varietatea şi expresivitatea lor aşa cum le-au creat multele experienţe ale vieţii şi muncii poporului tău. În *Amintiri*, Creangă descrie odată atelierul lui Pavel ciubotarul, care se *proslăvea pe cuptor, între şanuri, calupuri, astragaci, bedreag, dichici şi alte custuri tăioase, muşchea, piedică, hască şi clin, ace, sule, cleşte, pilă, ciocan, ghinţ, piele, aţă, hîrbul cu călacan, cleiul şi tot ce trebuie unui ciubotar*. O astfel de succesiune de cuvinte aminteşte lungile serii terminologice ale lui Rabelais, şi sînt produsul acelei pasiuni pentru cuvînt, care stă la temelia însăşi a darului scriitoricesc.

Scanned with OKEN Scanner

Bogăție și transparență a limbii ? Foarte bine. Avem nevoie și de una și de alta. Dar cată ca bogăția să nu fie mincinoasă și preocuparea de transparență să nu te abată de la armonia cuvîntului rostit. Literatura este arta cuvîntului și cuvîntul în toate planurile lui, de la înțelesul și pînă la învelișul lui armonios, nu poate lăsa nepăsător pe artist.

Probleme de stil și artă literară, 1955, p. 234—236.

* * *

Cunosc părerea potrivit căreia problema stilistică ar fi de ordin secundar și că, în definitiv, ea ar aparține mai mult lingviștilor decît criticilor literari. Opera literară este însă un fapt de expresie, o creație a limbii, și studiul mijloacelor stilistice nu mi se pare a fi nici secundar, nici străin de preocupările legitime ale unui critic. Întregul conținut al operei se comunică prin limbă și nu există un alt mijloc de a lua cunoștință de mesajul ei decît pornind de la cuvintele, construcțiile și de la întreaga alcătuire a contextului ei. Chiar tăcerile elocvente într-o scenă de teatru își dobîndesc semnificația prin locul în care apar în cursul unui dialog sau al unui monolog și se leagă, ca atare, de restul comunicării ; sînt tot fapte de expresie. Percepția unui conținut este neapărat realizarea unei indicații de limbă. Dacă nu primim această constatare, trebuie să acceptăm pe cealaltă, evident falsă, și anume că ar putea exista conținuturi intelectuale independente de formele de limba care le exprimă.

Fiindcă socotesc că între gîndire și limbă există o perfectă unitate, cred că nu există o metodă mai bună de a preciza conținutul unei opere decît observînd particularitățile ei de limbă. Și, deoarece conținutul unei opere literare corespunde viziunii unui artist original, cred că nu putem defini această originalitate decît prin studiul

Scanned with OKEN Scanner

mijloacelor lui proprii de expresie, adică a stilului său. Este înțelesul criticii stilistice, despre care vorbiți dv., reluînd niște cuvinte care au fost anexate, în ultimii ani, de terminologia noastră literară.

Luceafărul, 10 august 1962, p. 3.

G. CĂLINESCU

Mici probleme

Chestiunile de limbă interesează pe foarte multă lume, deși este legitim ca numai lingvistul, care a studiat atent fenomenele ei, să-și spună cel din urmă cuvînt. Totuși și intelectualul, scriitorul, aceia care prin natura complexă a gîndirii lor folosesc un lexic bogat și plin de nuanțe, pot da informații utile sau cel puțin ridica probleme.

Mulți au oroare de neologism și de orice folosire cu sens inedit a unui cuvînt, în ideea că pentru o anume noțiune nu există decît o singură expresie justă și că fiecare cuvînt are sensurile decise odată pentru totdeauna. Cu toate acestea un dicționar nu va fi niciodată o operă terminată, fiindcă este un proces viu, care se face în chiar timpul gîndirii, bineînțeles, după anume legi ale gîndirii însăși. Astfel, ca să dau un exemplu: *exorbitant* se folosește numai în sens valutar: *prețuri exorbitante*. Odată am simțit trebuința logică de a zice: „Orașele de provincie, aceste lumi exorbitante", Surpriză la ascultători, cu toate că după *ex* am făcut o pauză semnificativă. Prin ocoluri etimologice am izbutit să clarific lucrurile. Am zis: „Sînt orașe de provincie centripetale care trăiesc în orbita unei capitale, care adică orbitează în jurul ei. Altele, mai îndepărtate pierd gravitația, se rup centrifugal din traiectorie, exorbitează, devin exorbitante". Pentru mine și pentru publicul meu de atunci *exorbitant* și-a lărgit sensul. Din pilda de mai sus se vede că luînd dintr-o limbă străină un termen cu un sens, ne fe-

rim de a-l analiza și a-i restitui toate potențele. Astfel am împrumutat cuvîntul *duplicitate* numai cu sensul moral de nesinceritate. Ceea ce e prea mărginit. Acela care gîndește (și a vorbi înseamnă a gîndi mereu) își dă seama că duplicitatea înseamnă „faptul de a fi dublu". Filozofia întrebuințează termenul (Duplizität) cu înțelesul de „bipolaritate". Putem prea bine să spunem : „Aspectul istoric al universului se datorește duplicității din natură, care se rezolvă mereu prin depășirea ei pe un plan superior". Folosirea termenului în toată perspectiva etimologică ajută și înțelegerii morale. Căci ce vrea să zică duplicitate, decît „cu două fețe" ? Ne-am întors la momentul metaforic al cuvîntului care îngăduie inteligibilitatea întregii ramificații. Astfel dacă *sincer*, de care am amintit mai sus, provine de la *sine-cera* (fără ceară, miere expurgată de rezidurile ceroase, miere clară), nesinceritatea ne apare îndată metaforic ca o miere întunecată, înnegrită de ceară.

Am reproșat odată cuiva că întrebuințează verbul a deservi în înțelesul de „a servi", în vreme ce sensul lui e negativ : „a dăuna". Am fost nedrept pentru că *a deservi* circulă cu două înțelesuri opuse în limba franceză, de unde l-am luat. În primul caz *de* are rost consolidator, și emfatic și ardelenii îndeosebi fac uz de el : „ a *detrage* o sumă". În cel din urmă e negativ : *de-militariza, de-mobiliza, de-parazita* etc. Oricum ar fi lucrurile, verbul *a deservi* e bolnav. Nu se poate ca un cuvînt să indice o afirmație și o negație în același timp. Încît se pune îndată problema : vom accepta duplicitatea necugetată, susținînd că limba e un fenomen natural din orbita oarbă, instinctuală ? Sau admitem că limba aparține... procesului rațional și că avem dreptul, cu rațiune, să respingem forme confuze ? Cînd ne dăm seama că *a deservi* înseamnă și *da* și *nu*, evident că vom încerca să raționalizăm cuvîntul și-l vom folosi, după părerea mea, numai în sens negativ.

S-a pus întrebarea chiar la Academie : cum să scriem *fantezie* sau *fantazie* ? Aceasta însă nu e o chestiune de ortografie. Amîndouă cuvintele circulă și nu putem inter-

Scanned with OKEN Scanner

zice a se atribui amîndorora același sens. Totuși sensul lor s-a disociat, sub înrîurirea speculației estetice. Imaginație capricioasă, arbitrară, invenție de forme noi. Înțelesul cuvîntului este vădit idealistic. Zicem : *portret de fantezie*, pentru a arăta că artistul plastic n-a urmat nici un model. Un poet *fantezist* creionează în libertate, într-o continuă surpriză. Nu totuna e *fantazia*. Aceasta e facultatea ficțiunii, capacitatea de a crea lumi posibile. *Fantazie* are Balzac, Tolstoi, care nu sînt, tocmai de aceea, fantezişti. Într-un cuvînt, *fantazia*, ca putere de a plăsmui, este facultatea realistului. Sensul unui cuvînt se modifică prin schimbarea planului de gîndire și adesea limba profită de unele variații formale, oferite întîmplător.

Concepția expresivității cuvintelor vine în sprijinul afirmării că nu există sinonime absolute și că prin urmare fuga cu orice preț de neologisme e o superstiție. Așa de pildă, pentru motive de nuanță logică, emoțională și eufonică eu nu sînt satisfăcut numai cu termenul *predilecțiune*, care implică exclusivitatea în alegere. Un atașament (cuvîntul va fi barbar, dar deocamdată e clar) pentru o realitate, fără exclusiune, este pentru mine o *dilecțiune* și deci zic : „am dilecțiune pentru Virgil“ sau „Virgil, poetul meu *dilect*“ (nu totuși *pre-dilect)* ori „dilecțiunea pe care o simt citind pe realiști“. În ultimul exemplu nu-i vorba de plăcere, ci de o satisfacere proprie recepției estetice în plan cerebral.

Rev. *Cum vorbim*, 1949, nr. 1.

Problema limbii literare

Teza 1. Este indiscutabil că creatorul e obligat să scrie într-o limbă accesibilă globalității nației lui. Dacă după un timp dat opera rămîne obscură și inactuală ea este, firește, ratată. Dar în mod necesar o mare creație, fără nimic revoluționar în realitate, scandalizează, entuzias-

Scanned with OKEN Scanner

mează. Un nou mod de a gîndi (de a oglindi universul) atrage după sine nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valența cuvintelor. Astfel coloriștii, după cromatismul primitivilor, scot sensuri surprinzătoare din contraste noi între culori.

M. Sadoveanu vede și el lucrurile în același fel, de vreme ce vorbește într-un loc (Prefața la „Poezii" de M. Eminescu, Biblioteca pentru toți, 1951) de „vorbe care, despărțite și izolate de la începutul limbii, dintr-o dată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică"...

Teza 2. Nu este oare o greșeală de ordin formalist a considera că numai limba frumoasă este adevărată ? Frumoasă este doar „creația" și disgrațiosul lingvistic poate da efecte mari de armonie și de adevăr. Este o eroare capitală de a studia sub raport estetic dicționarul. Esteticul începe cu „ficțiunea", deci cu un proces de gîndire.

Într-adevăr, ar fi absurd să-i cerem lui Caragiale să corecteze gramatical ieșirea lui Lefter împotriva bancherului care i-a pus în vedere că numerele de loterie au ieșit viceversa...

Teza 3. Frica de cacofonie adică de disarmonie vocală e adesea exagerată. Rău sunătoare poate fi însăși limba lui Neculce, atît de suavă în cronici, dacă am traduce în ea „Capitalul" lui Marx. Pitorescul lingvistic în sine, dialectalul, particularismul, cînd nu sînt mijloace de oglindire a realității sînt cacofonice. „Bumbi" în loc de „nasturi", „crivat" în loc de „pat", ar trezi rîsul dacă le-am folosi în traducerea romanului „Doamna Bovary" de G. Flaubert.

Teza 4. Limba cea mai literară e și cea mai „abstractă" și mai universală. „Savoarea" dăunează adîncimii. Limbajul muzical al lui Mozart e accesibil umanității prin puritatea lui și prin valoarea exactă a fiecărei fraze. Bogăția și inditul vin în creația literară nu din bogăția materială a vocabularului ci din analiza sensurilor posibile, fiece cuvînt fiind luminat din nou de toată opera. Unul este verdele la Perugino și altul la Giorgione.

Scanned with OKEN Scanner

Teza 5. Limba scriitorilor e un proces de creaţie continuă sub durata lecturii şi o colaborare între creator şi cititor. Dicţionarul se iluzionează dînd sensuri fixe. Fără îndoială cuvîntul are un înţeles logic, fixat, dar în lumina întregii creaţii şi prin deplasare, mai ales în poezie, la fiece pas şi la fiece lectură nouă descoperi nuanţe neaşteptate...

Teza 6. În neinteligibilitatea unui text intră mult şi factorul incultură, care e foarte inegal. Ce înseamnă a scrie pentru înţelegerea a cît mai mulţi ? Nu desigur a te coborî la nivelul celui refractar la o anume cultură populară umanistică. Scopul unui stat socialist e de a ridica nivelul maselor, nu de a repudia pe Mozart şi pe Beethoven. În noile condiţii de existenţă, avînd la îndemînă mijloacele de a se cultiva, oamenii muncii vor căpăta un registru de percepţie intelectuală şi artistică mult mai larg. E cu neputinţă ca Michel Angelo să nu devină accesibil mulţimilor.

Teza 7. Imperativul „creatorului trebuie să se sprijine pe limba poporului“ — e just cu o observaţie : nu pe limba incultului, ci pe ceea ce e universal, aparţinînd întregului popor muncitor. A nu cădea în situaţia literaturii din China veche, unde limba literaţilor era complet distinctă de limba curentă şi deci inaccesibilă poporului. O limbă ţărănească ar fi o limbă specială, neînţeleasă de mase...

Teza 8. Cu toată generalitatea ei, limba scriitorului, spre deosebire de limba literară normativă, prin efectul oglindirii realităţii şi a sforţării autorului de a împărtăşi aceeaşi realitate cît mai exact, are aspect personal flagrant. Ea e proprietatea cuiva, de aceea se studiază curent : limba lui Eminescu, limba lui Creangă, limba lui Sadoveanu...

Teza 9. Studiul literar al limbii unui scriitor nu e o operaţie de specialitate lingvistică, ci un act de critică integrală a operei.

Întrucît limba este expresia viziunii de viaţă a creatorului şi revoluţionarea limbajului a urmat totdeauna

Scanned with OKEN Scanner

schimbării unghiului de vedere în percepția lumii, a studia limba desfăcută de textul întreg al scrierii și chiar de opera scriitorului, e a examina forma fără conținutul ei.

Rev. *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IV, 1955, p. 574 și urm.

ȘERBAN CIOCULESCU

Structura lirică și limbajul comun

... Datoria poeziei, în toate timpurile, a fost legată de îndrăzneală, de experiența lucrului încercat, de explorarea sufletului prin sensuri, fără strînsă și vădită legătură exterioară. Așa, după cum vorbirea obișnuită e obligată să se supună legăturii raționale a logicii discursive, spre a dovedi dreapta judecată, structura lirică se cuvine să ascundă punțile de legătură ale gîndului, ca să ne trezească dispoziția de vis, ca să ne strămute pe alte tărîmuri.

Dacă așadar Hamlet nu vorbește cum vorbim noi, după cele arătate de Taine, care adaugă undeva că „stilul e înafară de situație", dacă felul cum vorbesc eroii tragicilor elini este de asemenea de structură lirică, adică invenție, bogăție, prisos, de ce s-ar cere poetului modern să fie perfect inteligibil, cum recomandă N. Iorga ? Încheiem astăzi cu o remarcă de ordin istoric. În toate vremurile, poetul adevărat a creat un limbaj nou, pe care l-a impus prin puterea geniului ; termenul minim de încetățenire a revoluției sale a fost de o generație. Structura lirică este așadar, față cu publicul, pedagogică în înțelesul că ea modifică simțirea și obișnuințele ascultătorilor ei ; niciodată ea nu s-a adaptat spre a primi de la public normele alcătuirii ei. Dimpotrivă, structura epică a povestitorului a presupus totdeauna un nivel, o potrivire cu publicul ; ea este prin excelență conformistă. Ea oglindește gustul timpului, cîtă vreme structura lirică îl preschimbă. E destul să ne gîndim la Eminescu, neînțeles în prea scurta lui existență, dar modificator al sensibilității generației care i-a urmat.

Scanned with OKEN Scanner

Același lucru se petrece astăzi cu T. Arghezi și Lucian Blaga, ca să ne oprim la doi poeți de originalitate și de substanță. Ei pot părea incoerenți în fața unui rînd de oameni ; cei care urmează vor fi pregătiți prin lucrarea personalității poeților ca să-i simtă, fără „explicații" ! Atunci și cei care i-au simțit cu un ceas mai devreme vor înceta de a părea „anormali".

Aspecte literare contemporane, — 1932—1947 ; Ed. Minerva, 1972, p. 208.

VLADIMIR STREINU

Note despre stil

... Vocabularul critic este supus, ca limba însăși, aceloraşi mișcări de istovire și de împrospătare ; avînd vîrste proprii corespunzătoare vîrstelor vieții, e copilăros, nou și plăcut, e matur, puternic și stăpînit, e bătrîn, pietrificat și neputincios. Dacă, în cadrul procesului limbii care îl cuprinde, un grup de termeni critici și-a încheiat soarta, apare o nouă generație lexicală care va reface pe socoteala ei ciclul vîrstelor. [...]

O chestiune care fără îndoială se va pune într-un viitor oarecare, cu mai mare posibilitate de a fi cuprinsă în marginile ei decît s-a putut pune pînă azi, este desigur aceea a exprimării din ultimul timp, a felului de a scrie, într-un cuvînt — a „stilului" contemporan.

Căci un număr apreciabil de scriitori ai timpului, fie dintre romancierii, literații sau eseiștii care în ultimii douăzeci de ani au pus în circulație tipul omenesc patetic, adică personalitatea în dramatismul ei de conștiință, pe care fraza regulată l-ar diminua și care s-a pretins a se recunoaște mai întreg tocmai în dezastrul expresiei, fie ei critici personal neînzestrați, care au scornit teoria că stilul este dispensabil și chiar păgubitor pentru cine urmărește cu neînduplecare descoperirea adevărului, teorie care de fapt încearcă să remunereze în principiu neînzestrarea

Scanned with OKEN Scanner

proprie — acest grup eterogen de scriitori, au discreditat în parte sforțarea de a se scrie nu numaidecît frumos, dar cel puțin corect.

Ei au făcut să se uite la noi lecția lui Maiorescu, după care expresia decide de soarta unei opere, „forma" nefiind decît materialitatea ideilor, cu alte cuvinte a doua față a aceleiași realități. Scriitor, romancier sau critic, fără formă ? Ce lucru absurd ! Și totuși această absurditate și-a avut moda ei în perioada 1920—1940. Istoria literaturii o va fixa definitiv, o va explica pe larg și o va expune fără părtinirea firească a contemporanilor, care, fiind din cealaltă tabără, au combătut-o la timp...

Pagini de critică literară, vol. II. 1968, p. 357 ; 371—372.

AL. PHILIPPIDE

Despre cultivarea limbii literare

Cred că cultivarea limbii înseamnă pe de o parte păstrarea firii ei profunde și pe de altă parte asigurarea dezvoltării ei pe calea înnoirii necesare, orice înnoire de care nu este absolută nevoie fiind stricătoare. Dezvoltarea limbii nu trebuie grăbită în chip artificial și nici nu trebuie împiedicată în chip silnic.

Sînt tot felul de greșeli de limbă. Una, și cea mai grosolană, este greșeala gramaticală. Altă greșeală este aceea care se săvîrșește atunci cînd se întrebuințează o construcție nepotrivită cu firea limbii. Greșeală este întrebuințarea unui termen în locul altuia, precum și faptul de a atribui unui calificativ un înțeles pe care nu-l are... De cultivarea limbii ar trebui să se ocupe orice om care scrie ca să publice. Au însă datoria de a se ocupa de aceasta lingviștii, scriitorii și cadrele didactice. Ar fi de dorit ca toți aceștia să colaboreze în chip strîns și permanent, într-o viguroasă acțiune comună, pentru păstrarea spiritului limbii, exercitînd un control asupra dezvoltării ei, în sensul de a împiedica orice tendință de stricare a limbii, fie că această

Scanned with OKEN Scanner

stricare provine dintr-o înnoire care nu e necesară, fie că provine dintr-un purism excesiv care opreşte limba în loc şi o săräceşte.

Interesul faţă de limbă trebuie trezit încă din primele clase ale învăţămîntului mediu. [...] În ce priveşte pe scriitori, aceştia trebuie, în interesul cultivării limbii, să stăpînească ei înşişi limba la perfecţie, să nu-şi îngăduie nici o neglijenţă din grabă sau din comoditate şi să-şi aducă aminte mereu că stăpînirea limbii este un factor esenţial al artei literare.

Limba română, 1960, nr. 3, p. 25—26.

*
* *

... Scrisul frumos este una din cele mai înalte însuşiri ale scriitorului. Dragostea de cuvîntul scris, de frumuseţea frazei, munca pentru găsirea expresiei celei mai potrivite, căutarea termenului exact şi în acelaşi timp grija de a păstra mereu cadenţa şi echilibrul perioadelor precum şi adaptarea stilului la subiect cu toate schimbările de culoare şi de ton — acestea sînt adevărate îndeletniciri de scriitor şi nici un scriitor adevărat nu le poate dispreţui fără a dispreţui odată cu ele însuşi talentul său, însăşi firea lui de scriitor. A scrie frumos, adică a orîndui vorbele într-un fel deosebit şi original şi a le da o cadenţă şi o armonie personală, este o însuşire pe care trebuie să o ai, în germene cel puţin, de la început. Această însuşire se cultivă şi se desăvîrşeşte prin multă lectură, prin studiu, prin exerciţiu.

Unii scriitori, în grija lor de a scrie cît mai realist şi cît mai aproape de viaţă, cred că vor izbuti şi mai bine acest lucru dacă vor întrebuinţa un stil mai neglijent şi chiar puţin mai mahalagesc, cîteodată, plin de expresii mai puţin alese, ca să fie cît mai triviale. Odată pornit pe calea aceasta, un scriitor e ispitit să confunde stilul realist cu stilul trivial şi să creadă deci că lipsa de artă este o

Scanned with OKEN Scanner

calitate și că a scrie simplu și limpede înseamnă a scrie searbăd și fără culoare...

Realismul e departe de a se confunda cu trivialitatea și cei mai buni scriitori realiști sînt cei mai buni artiști. Dacă disprețuiește scrisul frumos și arta literară, scriitorul contribuie chiar numai prin aceasta la stricarea limbii, pe care el are tocmai datoria să o apere de stricăciuni.

Rev. *Contemporanul*, 16 IV 1954.

ZAHARIA STANCU

Despre claritate

... Poemele, romanele, piesele noastre sînt, sau trebuie să fie, ca opere de artă, comunicări clare, mesaje limpezi dintr-un îndoit punct de vedere : al limbii și al ideilor. Claritatea comunicării, a mesajului pe care îl transmitem prin talentul și pe măsura puterilor noastre compatrioților noștri, de azi și de mîine, se identifică, în cele din urmă, cu claritatea propriilor noastre convingeri. Claritatea expresiei e și claritatea gîndirii, confuzia uneia e confuzia celeilalte.

Cine nu-și dă seama de adevărul acesta e pe jumătate mutilat. După cum împuținat sufletește e și cel care nu face efortul să înțeleagă dinamica societății în care trăiește, mersul epocii și al poporului său.

De bună seamă, însă, claritatea nu se confundă cu vulgarizarea expresiei și a gîndirii. Cerința și efortul scriitorului de a se face înțeles de către mulțimea celor pentru care scrie trebuie dublate de cerința și efortul cititorului de a înțelege mesajul scriitorului. Nu cred în scriitorii care fac pe neînțeleșii, dar nu cred nici în cititorul care nu se străduie să înțeleagă...

Triumful rațiunii, 1975, p. 17.

Munca literară

... După munca fizică pe care o făceam pentru a-mi asigura existența, munca literară mi s-a părut ușoară, un joc aproape. Însă după ce am început să public, pe măsură ce scriam mai mult, mi-am dat seama că munca literară e grea și plină de responsabilități atunci cînd știi că gîndurile tale, puse pe hîrtie, vor fi citite de mii sau poate de sute de mii de oameni. Ce vrei să spui ? Încotro vrei să le îndrepți pașii ?

Cu cît am scris mai mult, cu atît mi s-a părut că munca literară e tot mai grea.

Astăzi, după mai bine de jumătate de secol de contact cu scrisul, cu scriitorii, cu cititorii, îmi dau seama că, cu cît am scris, cu atît exigența mea a crescut și că trebuie să depun eforturi din ce în ce mai mari pentru a da frumusețe și viabilitate lucrărilor la care ostenesc de ani...

Ibid., p. 151.

MIHAI BENIUC

...Limba noastră cu toată trăinicia și statornicia ei, peste care veacurile trec așa ca vînturile printr-un codru puternic, fără să-l smulgă, fără să-l doboare, este supusă unui continuu proces de înnoire și de împrospătare. În timpul epocii de mari prefaceri sociale, acest proces este mai puternic. Se întunecă unele cuvinte vechi, odată cu realitățile ce se prăbușesc învechite ; odată cu viața nouă ce se naște. Acesta e cazul cu limba noastră de azi, atît cea vorbită cît și cea literară, cea din urmă crescînd direct din trunchiul masiv al celei vorbite. Întorcîndu-mă la sat, după o absență îndelungată și după scurgerea cîtorva ani de la eliberare, am încercat să vorbesc așa cum se vorbea în copilăria mea, cum apucasem de la părinți. Nu mică mi-a fost surprinderea cînd cu zîmbet mi s-a spus că vorbesc „ca din bătrîni“...

Scanned with OKEN Scanner

* * *

Viaţa nouă din ţara noastră, industria, tehnica şi îndeosebi concepţia nouă despre lume vor înrîuri şi asupra tropilor, ca aspect al formei naţionale în poezie. De altfel, chiar în poezia noastră populară se simte o schimbare a tropilor din faza cînd viaţa poporului era pastorală la cea care se caracterizează prin relaţii feudale, apoi burgheze, pentru a înregistra o nouă schimbare acum în epoca socialismului.

Poezia noastră, 1955.

GEO BOGZA

Omagiu

... Nedespărţit e de fiinţa neamului nostru, de limba pe care o vorbeşte şi de felul cum se înfioară în faţa lumii, geniul lui Mihai Eminescu.

Nedespărţite sînt de lupta din trecut a poporului nostru, pentru a-şi păstra fiinţa şi ţara în faţa cotropirilor pustiitoare, braţul, cugetul şi sceptrul lui Ştefan cel Mare.

Ce-ar fi fost limba pe care o vorbim, tezaur artistic al poporului, fără Mihai Eminescu ?

Ce-ar fi fost istoria Moldovei, măreţia şi gloria, şi însăşi înfăţişarea ei, fără Ştefan cel Mare ?

Nemuritoare e balada Mioriţei, sublime sînt priveliştile Ţării de Sus, dar cum ne putem închipui Moldova fără bijuteria unică a Voroneţului, şi cum ne putem închipui versul românesc fără strălucirea de diamant a rimei şi ritmului eminescian ?

Şi unul şi altul, voievodul şi poetul, au lăsat prin trecerea lor pe acest pămînt cea mai bogată moştenire şi cea mai apropiată de sufletul poporului.

Şi unul şi altul, voievodul şi poetul, au făurit valori naţionale de cel mai larg răsunet, cristalizînd în forme

Scanned with OKEN Scanner

nepieritoare lupta și visul și prezența în această lume a poporului din Carpați.

Scrieri în proză, vol. IV, 1959, p. 502.

MARIN PREDA

Scriitorul și cuvîntul

...Nu e nici o îndoială că oricare i-ar fi condiția și oricare situația cuvîntului, scriitorul nu trebuie să părăsească omul, chiar dacă omul sătul de propriile sale fapte, n-ar dori să i se pună în față o oglindă și să-și vadă în ea chipul. Nu totdeauna e plăcut să te vezi așa cum ești. Dar nu poți urca nici un fel de culmi morale și ale conștiinței dacă nu știi cum arăți. În deceniul 50—60 această gîndire, pe care o moștenim de la cei vechi, era considerată o gravă erezie ; omul nu trebuia arătat așa cum e, ci așa cum ar trebui să fie, punînd arta sub tutela unui cod abstract de morală bizantină care, așa cum era ușor de prevăzut, nu putea decît să condamne creația la uscăciune și dulcegărie. Și asta tocmai într-o perioadă de mari convulsii sociale și de răsturnări spectaculoase.

Întărirea prestigiului artei nu e posibilă decît prin crearea de opere durabile în care cuvîntul, asemeni unei pietre cioplite, să se așeze unul lîngă altul pînă ce edificiul se va ridica trainic și impunător. Nu există altă cale pentru destinul creator al cuvîntului.

Arta creează în inamicul ei reținere. Opera de artă dă naștere la o temere superstițioasă, ca în fața unei zeități, despre care dușmanul ei știe că odată creată nu mai poate fi distrusă. Trebuie să știm să profităm de acest efort magic al artei, să căutăm să-l obținem, și atunci forța cuvîntului va spori, și condiția scriitorului va fi mai bună. Cine altul să creadă mai adînc și mai pătimaș în eternitatea artei dacă nu scriitorul însuși ?

Imposibila întoarcere, 1971, p. 208—209.

Scanned with OKEN Scanner

EUGEN BARBU

Limba

... Pescuitul cu peniţa în călimară a fost şi continuă să rămînă o ocupaţie fermecătoare, ispită pentru toţi şi examen greu de fiecare zi, pe-o viaţă, cînd simţi că ai ceva de spus. Avocat al limbii pe hîrtie sau artist al cuvîntului rostit cînd foaia albă te alungă, scriitorul rămîne primul slujitor al împerecherii armonioase dintre subiect şi predicat. El, fără să vrea, învaţă pe alţii, chit că marii descoperitori şi în acest teritoriu negru siluiesc cîteodată regula. Erupţia expresiei uimeşte, contrazice şi provoacă dureri de cap gramaticilor, pentru că — fapt real — navigatorii îndrăzneţi, acolo unde nu găsesc, inventează.

Adunată în sac, vorbă cu vorbă, limba rămîne săracă şi neexpresivă pînă la apariţia celui ce-o fulgeră, o dinamitează şi-i dă strălucire. În ceea ce priveşte literatura noastră, cum se ştie, primul şi faimosul dascăl — poporul — a făcut totul pentru ca ea să aibă răcoarea, frăgezimea şi caratele cele mai preţioase. Spusă din frunză, românească păstorului a cîntat revolta, iubirea şi dorul în stihuri unice. Eminescu şi Creangă au cules cîntecul şi zicala, vorba de duh cu ţepi în coadă, le-au trecut prin fantasticele retorte artistice, dîndu-le nemurire. Ciocoiaşii franţuziţi au strîmbat din nas : limba puţea a obială ! Vedeţi dumneavoastră, salonul nu suporta dîrlogul, gurile fine se stricau pronunţînd vocabule rurale.

Au fost necesari ani şi ani pentru ca în depozitul culturii să se strîngă mierea cuvintelor. La data aceasta putem să scriem şi să vorbim folosind un minunat tezaur, cu izvoare în psaltiri şi oraţii vechi, în cîntece de haiducie şi ode adresate stelelor...

Gazeta literară, nr. 16, 1962.

Scanned with OKEN Scanner

POSTFAȚA

O CARTE DE ÎNALTE DELECTĂRI ȘI DE MULT FOLOS

Autorul antologiei de față e un familiar al cercetărilor cîte s-au întreprins în ultimii ani, în domeniul limbii literare și al problemelor de stil. Mădular, timp îndelungat, al Institutului de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, numele lui Gh. Bulgăr se întîlnește în mai toate publicațiile filologice sau în seria de contribuțiuni pentru studiul limbii literare, ca autor a docte și pertinente cercetări monografice, consacrate fie aspectelor limbii literare oglindite în periodicele timpului, fie unor clasici ai literaturii noastre, precum C. Negruzzi, O. Goga, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi ș.a., cercetări încununate cu amplul studiu *Eminescu și problemele limbii literare*, tipărit în 1963.

Colaborator îndeaproape al profesorului Tudor Vianu — poetul, criticul și esteticianul, ale cărui investigații științifice, cel puțin de la *Arta prozatorilor români*, de acum un sfert de veac, s-au orientat tot mai hotărît pe drumul stilisticii literare, adăugînd lingvisticii, atît de severă de natura ei, un sector dintre cele mai luminoase și mai pasionante, care a și determinat o adevărată mobilizare de tineri cercetători, și, implicit, o adevărată înviorare a disciplinei filologice — Gh. Bulgăr s-a dovedit unul din cei mai prețioși auxiliari ai *Dicționarului poetic al lui Eminescu*, una din întîile lucrări, pe care regretatul nostru coleg și prieten le inițiase, paralel cu cercetările sale de literatură universală, de bibliografie literară, de pregătire a volumului IV din *Istoria litera-*

Scanned with OKEN Scanner

turii române sau de proiectul ediţiei critice a operei lui Odobescu.

Aceste constante şi continui preocupări, care l-au pus în contact nu numai cu fîntînile miraculoase ale literaturii noastre, cîte se-nşiră de-a lungul a patru veacuri, între dibuirile din greu potrivite ale epilogurilor coresiene, pînă la savantele şi inspiratele „cuvinte potrivite“ ale lui Tudor Arghezi, dar şi cu multele şi variatele probleme pe care evoluţia limbii literare, dimpreună cu toate chestiunile anexe, ortografie, sintaxă, dicţionare etc., le-a impus meditaţiei scriitorilor noştri, au sugerat lui Gh. Bulgăr ideea de a întocmi o antologie de texte reprezentative, care să îmbrăţişeze totalitatea acestor varii aspecte. Căci antologia lui Gh. Bulgăr are îndoitul avantaj de a oferi, atît specialiştilor cît şi cititorului de obşte, o lucrare pe cît de agreabilă sub raportul frumuseţilor de expresie şi al fecundelor experienţe scriitoriceşti a patru veacuri de literatură, tot pe atîta şi de instructivă, prin excelenta selecţie şi proporţionalizare a textelor, ca şi prin toate acele atribute ştiinţifice, studiu introductiv, note şi glose lămuritoare, bibliografie abundentă în referinţe, un foarte util glosar, ce fac din antologia de faţă un adevărat îndreptar şi un foarte necesar instrument de lucru — atribute despre care se cuvin spuse un cuvînt-două : „Părerile scriitorului despre limbă“ — spunea domnia-sa — oglindesc fenomene reale, esenţiale, ale vieţii literare din epocă şi sînt un fel de sinteză a experienţei personale în prelucrarea limbii comune în efortul de a-i da o nouă strălucire prin inovaţia lui stilistică“ şi în sublinierea acestui proces de rafinare, în această metamorfoză şi transmutaţie de la limba comună, acea voroavă obştită, pe care o schimbă între ei Oprea şi Bucur, în pădure, despre care vorbeşte Budai-Deleanu, la expresia trecută prin filtrurile tuturor alchimiştilor cuvîntului stă, ca într-o nucă, întreg tîlcul, toate dimensiunile şi toate virtualităţile

Scanned with OKEN Scanner

studiului introductiv al lui Gh. Bulgăr. Atît el cît şi textele ce-l ilustrează răspund întru totul tezei mai sus citate. Să reţinem totuşi din expunerea istorică a studiului introductiv un detaliu în măsură să pună în lumină libertatea de opinie şi gustul literar al autorului, şi cu care nu poţi să nu fi de acord. Referindu-se la cei ce socotesc, şi nu sînt puţini, că abia în secolul al XIX-lea se poate vorbi de existenţa unei limbi literare, Gh. Bulgăr se înscrie în fals, cîtă vreme cronicarii au scris una din limbile cele mai aromate şi mai expresive, aşadar originale, deci o limbă prin excelenţă literară. Şi dreptatea e de partea domniei-sale, şi nu numai cînd e vorba de marii cronicari, un Miron Costin, un Neculce, un Radu Popescu, dar şi de cei mai mărunţi, un Zilot Românul de pildă, fără a mai vorbi de atîtea cărţi populare, chiar dacă nu vor fi fost ţesute din cel mai fin borangic, ca *Divanul persian* al lui Sadoveanu, de atîtea tălmăciri, ca aceea a lui Herodot, a logofătului Eustratie poate, de atitea cronici rimate ş.a.m.d. Cît de atent este Gh. Bulgăr cu referinţele sau glosele sale, s-ar putea deduce dintr-un singur exemplu. Reproducînd, în bogatul capitol de extrase din Eminescu, un admirabil crîmpei de articol din „Timpul“, pe care ar fi păcat să-l parafrazăm („Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o deoparte şi am primit o ciripitură păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o săptămînă de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei... şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi *păstrul* limbii n-o înţelege. Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie“), Gh. Bulgăr glosează cuvîntul (subliniat de noi) cu sensul de „păstrător“, precum urmează : „Cuvîntul circulă frecvent cu acest sens în regiunea

Maramureș ; l-am auzit în Sanislău, jud. Satu-Mare". Ceea ce ne duce la grija cu care autorul antologiei a întocmit „glosarul" cuvintelor de strictă necesitate pentru înțelegerea unor texte și care, cum însuși o spune, cuprinde și termeni neînregistrați încă de nici un izvor lexicografic, de-al nostru.

Am amintit și pînă aici de competența și de gustul cu care a fost întocmită selecția textelor antologice. Cum nu e cu putință a zăbovi la cîte incitări și sugestii trezește textul unuia sau altuia dintre scriitori, necum ale tuturora, căci singură parcurgerea numelor și titlurilor tablei de materii convinge, deși a lăsa în umbră texte, unele inedite și dibuite de autor în manuscrisele Academiei, precum din Budai-Deleanu, sau ipotetica explicație la „fecior de babă", în textul cantemiresc, reluat într-o nouă tălmăcire, și care socotea că așa li se spune bărbaților ce palatalizează, ca și femeile, labialele *(ghine, chiatră)*, arătînd prin aceasta că au stat mult timp „ca un șoarece, în poala maică-si", sau rare și savuroase pagini din Odobescu, Caragiale, Sadoveanu și cîți alții, cu greu poate consola, ne vom opri la numai trei nume, peste care totuși vom patina, din nefericire, cu viteza de schiori : Eminescu, Arghezi și Blaga. În ce măsură Gh. Bulgăr s-a adîncit în studiul expresiei literare la Eminescu, deși se știa și din studiile anterioare, și îndeosebi din lucrarea amintită deja, anume consacrată, în 1963, singură selecția acestor extrase, cum însuși o spune, „nu întîmplător", dintre cele mai extinse, și ar ajunge să o dovedească. Totul e de citat și de comentat în aceste pagini ale aceluia care și-a gîndit toate axiomele despre limba literară, despre stil, despre „cultivarea limbii" (și autorul surprinde această expresie, azi curentă, chiar din Eminescu), ba și toate celelalte probleme, în aparență secundare, precum haosul ortografic, pentru rezolvarea căruia cere un premiu, în labirintul inextricabilelor sale variante, ale căror treceri de la formele informe

Scanned with OKEN Scanner

la cleștarul poemelor definitive duc, nu o dată, cu gîndul la ceea ce spunea Favorinus despre Vergiliu, cînd asemuia munca *(more et ritu ursino)* de șlefuire a aceluia cu alintările ursoaicei pentru puii ei, la început diformi. „Studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească : ea este totodată organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie, organul prin care acest neam moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor săi", spunea Eminescu într-un articol din „Timpul", și-n acest axiom atît de cuprinzător poate fi sintetizată toată vasta și moderna concepție despre limba literară a poetului. Paginile lui Tudor Arghezi nu sînt mai puțin prestigioase, cu specificarea, poate, că ele sînt cu toatele scrise la modul liric și intens imagistic. „Mă lupt de-o viață-ntreagă cu cuvintele..." e prima frază din copioasele extrase argheziene, și ea promite un spectacol dintre cele mai pasionante, jucat între paradoxe și poem, pe care cu greu mi-aș îngădui să-l tulbur, și de aceea îi las cetitorului întreagă, inviolabila delectare. „Poezia se naște prin cuvînt, dar și datorită unei rezerve anume față de cuvînt", spunea într-unul din aforismele sale postume Lucian Blaga, cel care cu studiile sale asupra metaforei sau de stilistică a deschis drumul fundamentalelor lucrări de lingvistică literară ale lui Tudor Vianu, și observația pune, în fond, și de o manieră axiomatică, marea problemă a primejdiilor cuvîntului nestrunit sau, și mai simplu, însăși problema creației literare, ce este, în cele din urmă, una de rezistență și de eliminare. Iar pentru frumusețea și noutatea ei, mi-aș îngădui să reproduc, ca și Gh. Bulgăr în introducerea sa, următoarea excelentă metaforă financiară, în tradiția, altminteri, și a mitropolitului Simion Ștefan și a lui Hasdeu : „Întîia și suprema lege a stilului literar ține de regulile politicii financiare. Această lege te învață să nu emiți

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte pentru care nu ai acoperire în aur. Orice abatere de la această formă duce la inflație".

În încheierea doctului său studiu introductiv, Gh. Bulgăr scrie: „Învățămintele istoriei ideilor despre progresul limbii sînt vii în conștiința cărturarilor și a tuturor cititorilor de azi, însuflețiți de nobile elanuri creatoare. Cartea de față poate fi un prilej de meditație și de îndemn pentru a spori însuflețirea colectivă, atît de vizibilă în jurul nostru, față de valorile eterne ale limbii și literaturii române".

Și cu această concluzie, cetitorii antologiei de față, carte de înaltă delectare și de mult folos, pentru a cărei tipărire Editura merită toate felicitările, vor fi de acord.

PERPESSICIUS

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

a) Izvoare : autori și cărți

Aron Pumnul, *Lepturariu rumânesc*, vol. I—IV, Viena, 1862—1865.

T. Cipariu, *Crestomatie sau analecte literare*, Blaj, 1858.

I. Bianu, N. Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, 1508—1830, vol. I—IV, 1903—1944.

Literatura română veche 1402—1647, introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I—II, Ed. Tineretului, col. Lyceum, 1969.

Pagini de limbă și literatură veche, texte alese, prefață și note de B. Cazacu, Ed. Tineretului, 1964.

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, Ed. științifică, 1967.

Miron Costin, *Opere alese*, texte stabilite, studiu introd., note și glosar de Liviu Onu, Ed. științifică, 1967.

Cronicarii munteni, antologie de Virgiliu Ene, prefață de Al. Piru, text stabilit de M. Gregorian, Ed. Tineretului, col. Lyceum, 1964.

Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediție critică și glosar de Stela Toma, introducere și note de N. Stoicescu, Ed. Academiei, 1973.

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediție bilingvă (latino-română), traducere din latină de Gh. Guțu, Ed. Academiei, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

Școala Ardeleană, antologie în 3 vol., ediție critică de Florea Fugariu, studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, Ed. Albatros, col. Lyceum, 1970 (cu un amplu glosar în vol. III, p. 264—348).

Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Câmpeanu, Ed. științifică, 1963.

Gh. Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, prefață de acad. P. Prodan, Ed. științifică, 1964.

Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, 2 vol., ediție critică și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, prefață și note de Manole Neagoe, Ed. Albatros, col. Lyceum, 1970.

Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introducere și note de Ion Gheție, Ed. științifică, 1970 (numeroase texte inedite).

B. P. Mumuleanu, *Scrieri*, prefață, text ales și stabilit, note de Rodica Rotaru, Ed. Minerva, 1972.

Gh. Asachi, *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefață de N. A. Ursu, Ed. Tineretului, 1961 : *Scrieri literare*, vol. I—II, același editor, 1957.

C. Conachi, *Scrieri alese*, ediție, prefață, glosar și bibliografie de Ecat. și Al. Teodorescu, Edit. pt. lit., 1963.

Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, prefață, indice de Petre V. Haneș, Ed. Minerva, 1915 ; ediție nouă, îngrijită, prefață de Gh. Popp, BPT, 1964.

Anton Pann, *Scrieri literare*, vol. I—III, text, note, glosar și bibliografie de Radu Albala și I. Fischer, prefață de Paul Cornea, EPL, 1963.

Ion Heliade Rădulescu, *Pagini alese*, antologie, prefață și note de Ion Oana, texte stabilite de Vladimir Drimba, Ed. Tineretului, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

M. Kogălniceanu, *Tainele inimei*, scrieri alese, ediție îngrijită, introducere și tabel cronologic de Dan Simonescu, BPT, 1973.

Grigore Alexandrescu, *Opere*, ediție critică, note, variante și bibliografie de I. Fischer, studiu introductiv de S. Iosifescu, ESPLA, 1957.

C. Negruzzi, *Păcatele tinereților*, ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic, note și glosar de Liviu Leonte, BPT, 1963.

C. Bolliac, *Opere*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, introducere de George Munteanu, ESPLA, 1956.

N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondența* etc., ediție critică de G. Zanne, Ed. Academiei, 1964.

D. Bolintineanu, *Opere*, introducere de Al. I. Ștefănescu, Editura de stat, 1951 ; cf. și *Opere alese*, vol. I—II, text stabilit de R. Ocheșeanu și Gh. Poalelungi, studiu introductiv de D. Păcurariu, 1961.

Alecu Russo, *Scrieri*, publicate de Petre V. Haneș, Ed. Scrisul românesc, f.a.

Vasile Alecsandri, *Despre literatură*, ESPLA, 1955 (fără vreo indicație de editor, iar *Nota bio-bibliografică* e nesemnată) ; *Corespondența : Scrisori, însemnări*, ediție îngrijită, note și indici de Marta Anineanu, EPL, 1964.

Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, ediție îngrijită și prefață de D. Păcurariu, EPL, 1963.

Al. I. Odobescu, *Opere I—II*, ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și bibliografie de Tudor Vianu, ESPLA, 1955.

B. P. Hasdeu, *Istoria limbei române*, partea I, *Principie de lingvistică*, 1881, *Cuvente den bătrîni*, vol. III, 1881 ; *Scrieri literare, morale și politice*, tom. II, ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade, Ed. Fundațiilor, 1937 ; *Etymologicum Magnum Romaniae, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, ediție îngrijită și studiu introd. de Gr. Brâncuș, vol. I—III, Editura Minerva, 1972-1976.

Scanned with OKEN Scanner

Presa literară românească, articole program (1789—1948), 2 vol., note bibliografice și indici de I. Hangiu, introducere de D. Micu, EPL, 1968.

Din presa literară românească a secolului XIX, prefața de Romul Munteanu, antologie, note și glosar de Aurel Petrescu, Ed. Tineretului, 1967.

Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*, Ed. Enciclopedică, 1972.

NOTĂ. Nu am mai menționat aici istoriile literare mai vechi.

Scanned with OKEN Scanner

abastardí vb. — a înstrăina, a denatura.
abitá vb. — a locui, a trăi.
accéde vb. — a ajunge, a răzbi.
ad libitum (expr. lat.) — după plac.
a da afară (loc. vb.) — a tipări, a publica.
aire adv. — aiurea, altundeva.
alboáre s.f. — „zorile zilei" (Coşbuc).
alfavitár s.n. — abecedar.
alsăuíre s.f. — proprietate („al său" — P. Maior).
amathíe s.f. — neştiinţă, ignoranţă.
aplecáre s.f. — preferinţă, opţiune.
aporíe s.f. — neclaritate, dificultate, îndoială.
arbitrari(e)táte s.f — subiectivitate, bunul plac
arbitriu s.n. — judecată (subiectivă).
arcán s.n. — ascunziş, taină.
aticísm s.n — subtilitate, fineţe stilistică.
atlánte s.n. — atlas (geografic).

calemgíu s.m. — secretar, conţopist.
calúp (calîp) s.n. — formă, tipar cadru.
catagrafíe s.f. — evidenţă, catalog, conscriere.
ce conj. — aşadar, deci.
chiar adj. — clar, evident, limpede.
cîtíme s.f. — cantitate.
clenci s.n. — chei, soluţie, dezlegare.
clironomíe s.f. — moştenire.
concherá vb. — a cuceri, a ocupa.
cong s.n. — cerc, circuit.

Scanned with OKEN Scanner

convícție s.f. — convingere.
cópie s.f. — mulțime.
crug s.n. — cerc, sferă (cerească), firmament.
cristianísm s.n. — creștinism.
cuvîntáș s.n. — lexical, de vocabular.

dájde s.f. — impozit, bir.
damicélă s.f. — (ironic) fată, domnișoară.
defíge vb. — a fixa, a stabili.
deliniá vb. — a preciza, a marca.
derazá vb. — a decurge, a deriva.
descliní vb. — a deosebi, a diferenția.
dezvolbí vb. — a dezvolta.
dezvólt adv. — pe larg, amplu.
dinîntea adj. — dintîi, primul.
dirés adj. — aranjat, organizat.
dispútă (dispotă) s.f. — controversă, ceartă.
dívă s.f. — femeie minunată.
drit s.n. — drept, competență.

ého s.n. — ecou, răsunet.
epicherémă s.f. — judecată.
etimologié s.f. — morfologie.
evgheníe s.f. — nobleță.

făptóriu s.m. — autor.
filotimíe s.f. — generozitate.
fras s.n. — frază, propoziție.
frîncésc adj. — francez.

gerg s.n. — jargon.
ghíntă s.f. — neam, gintă.
glásnic adj. — (consoană) sonoră.
gnom s.m. — individ, ins (neînsemnat).
gramerián s.m. — gramatician, filolog.
gudăríe s.f. — intrigă (?).
gulérat adj. — (depreciativ) orășean, funcționar.

Scanned with OKEN Scanner

hultuít adj. — altoit.
huzmét s.n. — venit, cîştig.

idiotísm s.n. — expresie, locuţiune.
indigenát s.n. — cetăţenie.
incái adv. — măcar, cel puţin.
inimát adj. — însufleţit, viu.
iucúnd adj. — vesel, plăcut, agreabil.

în darn (loc. adv.) — degeaba, zadarnic.
îndeşít adj. — substanţial.
înmulţít adj. — plural.
înscrísuri s.n.pl. — scrieri, opere.
însuşít adj. — capabil.
întímpin s.n. — zvon, răsunet.
întorlocá vb. — a aduna, a aşeza.
întrebuinţát s.m. — funcţionar.

laboáre s.f. — muncă, efort.
lámură s.f. — esenţă, calitate optimă.
liubóv s.n. — iubire.

macaronádă s.f. — amestec.
marafét s.n. — moft, capriciu.
márşă s.f. — mers, înaintare.
masálă s.f. — făclie, lumînare.
mădulár s.m. — membru, parte.
măritíş s.n. — îmbinare, unire.
meşteríe s.f. — meşteşug, ocupaţie.
mézin adj. — mijlociu.
miráre s.f. — admiraţie, uimire.
miez (evul miez) s.n. — mediu (evul mediu).

neajunsía s.f. — lipsă, insuficienţă.
nóimă s.f. — rost, socoteală, raţiune.
nomolós adj. (fig.) — încărcat, impur, confuz.

obstinát adj. — încăpăţînat, perseverent.
ohávnic adj. — veşnic, etern, de durată.

Scanned with OKEN Scanner

op s.n — scriere, operă.
operát s.n. — opera, scriere.
otveát s.n. — dorință, aspirație.

paradosíre s.f. — instruire, învățare.
păsărésc adj. — neînțeles (limbaj).
păstru s.m. — păstrător, conservator.
păună vb. — a se îngîmfa.
pedantísm s.m. — savantlîc, academism rigid.
perniciós adj. — periculos, vătămător.
plecát adj. — adecvat, potrivit.
plevúșcă s.f — gloată, mulțime de rînd.
plicíre s.f. — scuturare, curățire, acomodare.
poetástru s.m. — pretins poet.
poftorí vb. — a repeta.
pogorí vb. — a coborî.
politicít adj. — civilizat, politicos.
ponivós adj. — miop, mărginit.
predoslovíe s.f. — prefață, cuvînt-înainte.
prejudéț s.n. — prejudecată.
prenmulțít adj. — numeros.
prinsoáre s.f. — închisoare.
pritocí vb. — a lămuri, a aranja.
procestvuí vb. — a propovădui.
prost adj. — simplu, de rînd.
prúbă s.f. — probă, încercare.
purcegător adj. — originar, izvorît.

răspúnde vb. — corespunde.
rărúnchi s m. — rinichi.
repejúne s.f. — rapiditate, viteză.
revivífică vb. — a da viață, a da forțe noi.
rezón s n. — rațiune, judecată.
rizoneménț s.n. — raționament, judecată.
ritorísm s.n — vorbărie, flecăreală.
Rím s prop. — Roma.
rînd s.n. — rînduială, ordine.

rod s.n. — neam, spiță, gintă.
românía s.f. — poporul român, românimea.
romlenéște (rîmlenește) adv. — latinește.
romnicésc adj. — roman, latin.

sagacitáte s.f. — pătrundere.
sapiént adj. — înțelept, învățat.
scalpél s.n. — cuțit, bisturiu.
scălîmbá vb. — a deforma, a urîți.
schimosí vb. — a denatura, a deforma.
scumpătáte s.f. — grijă, dragoste.
seánță s.f. — ședință, consfătuire.
sfîrșit s.n. — scop, țel.
simpatriót s.m. — compatriot.
singurít s.n. — singular.
scriptúri s.f.pl. — scrieri, opere, cărți.
scrisoáre s.f. — scriere, lucrare.
slobozíe s.f. — scutire de bir.
sperienție s.f. — experiență.
stat s.n. — situație, stare.
stihoslovíe s.f. — versificație.
stráste s.f. pl. — dureri, chinuri.
străbălát adj. — destrăbălat, corupt.
străinism s.n. — cuvînt străin.
sujét s.n. — subiect, temă.
superfetațiúne s.f. — apariție, produs.
súrda adv. — aiurea, zadarnic.

șadîrván s.n. — cișmea, fîntînă țîșnitoare.
șart s.n. — rost (cu șart).
șiénță s.f. — știință.
șturlu(i)bátic adj. — aiurit, bizar.

testimóniu s.n. — mărturie, dovadă.
tolcopísah s.m. — secretar, conțopist.
totíme s.f. — totalitate, sumă.
transvasá vb. — a transpune.

Scanned with OKEN Scanner

ţigărít adj. — searbăd, fără farmec.
ţinutáş s.m. — locuitor.

vecuí vb. — a trăi, a vieţui.
vedeálă s.f. — vedere, în văzul tuturor.
vederá vb. — a dovedi, a arăta.
véri... véri conj. — sau... sau.
vînt s.n. — (fig.) zădărnicie.

xenomanie s.f. — atracţie, pasiune pentru ceea ce e străin.

zăhăíre s.f. — tulburare.
ziciunár s.n. — dicţionar, lexicon.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Introducere V
Notă la ediția de față XIII

CONȘTIINȚA LIMBII ȘI FORMELE CULTIVĂRII EI 1

CRONICARII DESPRE ORIGINEA ȘI SPECIFICUL LIMBII NOASTRE . . . 13

Grigore Ureche 16
Miron Costin 17
Stolnicul Constantin Cantacuzino . . . 19
Dimitrie Cantemir 19

STUDIUL ȘI CULTIVAREA LIMBII ÎN CENTRUL ACTIVITAȚII ȘCOLII ARDELENE 22

Samuil Micu 29
Gheorghe Șincai 31
Petru Maior 33
Ion Budai-Deleanu 35

SCRIITORII EPOCII PREMODERNE DESPRE PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE 40

Ienăchiță Văcărescu 47
Barbu P. Mumuleanu 48
Gheorghe Asachi 51
Dinicu Golescu 53
Anton Pann 55
Costachi Conachi 55

GENERAȚIA PAȘOPTISTĂ ȘI MODERNIZAREA LIMBII ROMÂNE 60

Ion Heliade Rădulescu 68
Mihail Kogălniceanu 80
Grigore Alexandrescu 82
Costache Negruzzi 85
Cezar Bolliac 93
Nicolae Bălcescu 95
Dimitrie Bolintineanu 96
Alecu Russo 97
Vasile Alecsandri 101
Ion Ghica 106
Andrei Mureșanu 107

PROBLEMELE CULTIVĂRII LIMBII NAȚIONALE DUPĂ UNIREA DIN 1859 110

Al. I. Odobescu 117
B. P. Hasdeu 124
Titu Maiorescu 129
Mihai Eminescu 131
Ion Creangă 159
I. L. Caragiale 161
Ioan Slavici 169
Al. Macedonski 175
George Coșbuc 176
C. Dobrgeanu-Gherea 135
Al. Vlahuță 191
Barbu Șt. Delavrancea 196

EXPRESIVITATEA ȘI ORIGINALITATEA LIMBII LITERARE ÎN SECOLUL NOSTRU 206

G. Ibrăileanu 214
Octavian Goga 218
Dimitrie Anghel 219

Scanned with OKEN Scanner

Duiliu Zamfirescu 220
Calistrat Hogaș 225
Emil Gârleanu 228
Ioan Al. Brătescu-Voinești 230
Panait Istrati 233
Liviu Rebreanu 237
Nicolae Iorga 241
Gala Galaction 244
Ion Agârbiceanu 245
Mihail Sadoveanu 247
Tudor Arghezi 262
Victor Eftimiu 278
Camil Petrescu 284
Lucian Blaga 288
Ion Barbu 299
V. Voiculescu 300
Ionel Teodoreanu 301
Cezar Petrescu 301
Eugen Lovinescu 306
Perpessicius 308
Pompiliu Constantinescu 310
Tudor Vianu 313
G. Călinescu 316
Șerban Cioculescu 321
Vladimir Streinu 322
Al. Philippide 323
Zaharia Stancu 325
Mihai Beniuc 326
Geo Bogza 327
Marin Preda 328
Eugen Barbu 329

Postfață — O carte de înalte delectări și de mult folos 330
Bibliografie generală 336
Glosar 345

Scanned with OKEN Scanner

Tehnoredactor : MARIANA PUȘCAȘU

Bun de tipar 15.V.1976. Apărut 1976. Comanda nr. 918. Tiraj : 27 790. Coli de tipar : 23.

Comanda nr. 60 113
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1 — București
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

COLEGIUM
vol 6

Studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească; ea este totodată organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie, organul prin care acest neam moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui...

Unitatea actuală a limbii vorbite, deși este în parte un merit special al epocei lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, care înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeași: numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici, pe colo. O unitate atît de pronunțată a limbei dovedește însă o unitate de origină etnică.

(MIHAI EMINESCU, Timpul, 1881)

Scanned with OKEN Scanner